

DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN (1882 - 1910)
'N HISTORIESE EN KULTUUR-HISTORIESE STUDIE

Tesis ingelewer vir die graad van Magister
in die Lettere en Wysbegeerte aan die
Universiteit van Stellenbosch

STUDIELEIER: PROF. DR. D.J. KOTZE

November 1982

I N H O U DBLADSY

VOORWOORD

1. DIE POLITIEKE EN KULTURELE AGTERGROND TEN OPSIGTE VAN DIE ONDERWYS AAN DIE KAAP TOT ONGEVEER 1875	1
(a) Pogings tot die Denasionalisering van die Kaapkolonie	
(b) Pogings tot die Verengelsing van die Kaapse Onderwys	
(c) Die Sekularisering van Onderwys in die Kaapkolonie	
2. DS. S.J. DU TOIT EN DIE ONDERWYS	30
3. DIE OPRIGTING VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN	51
(a) Ds. S.J. du Toit se Rol en die Werk van die Gedenkschoolkomitee	
(b) Openbare Steun vir die Oprigting van die Gedenkschool	
4. DIE EERSTE JARE VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN (1882 – 1889)	85
5. DIE GEDENKSCHOOL AS VRYE CHRISTELIKE SKOOL ONDER LEIDING VAN DS. F.S. DU TOIT (1889 – 1895)	131
6. DIE GEDENKSCHOOL AS STAATSONDERSTEUNDE SKOOL ONDER DIE LEIDING VAN DS. F.S. DU TOIT (1895 – 1905)	179
7. DIE LAASTE JARE VAN DIE GEDENKSCHOOL (1905 – 1910)	231
8. DIE GESKIEDENIS VAN DIE PLAAS KLEINBOSCH EN SY GEBOUE TOT 1910	239
9. DIE KULTUUR-HISTORIESE BETEKENIS VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN	256
BRONNE	268

LYS VAN ILLUSTRASIESBLADSY

1. Ds. Stephanus Jacobus du Toit (1847 – 1911)	30(a)
2. Gedenkschool der Hugenoten 1883	98(a)
3. Leerlinggroep van die Gedenkschool 1883	99(a)
4. Ds. Francois Stephanus du Toit en Gesin	133(a)
5. Leerlinggroep van die Gedenkschool 1893	147(a)
6. Mnr. J.A. Liebenberg, mnr. D.J.J. Brink, mnr. G.P. du Toit en mnr. Rocco de Villiers, jr.	207(a)
7. Mej. B.J.J. Malherbe, mej. E.J. Brink en mnr. A.D. le Roux	231(a)
8. Die Geboue op Kleinbosch	244(a)
9. Grondplan van die Gedenkschool der Hugenoten – Onderste Verdieping	245(a)
10. Grondplan van die Gedenkschool der Hugenoten – Boonste Verdieping	245(b)
11. Grondplan van die "Boarding Department" van die Gedenkschool	246(a)

Al die foto's in hierdie tesis is tans in besit van die skrywer.

VOORWOORD

Die Gedenkschool der Hugenoten is in 1882 opgerig teen die agtergrond van die pogings deur die Britse owerheid om die Afrikaner te denasionaliseer. Met die oog hierop is die onderwys aan die Kaap doelgerig verengels. Dít, tesame met die toenemende sekularisering van die onderwys, was vir baie Afrikaners onaanvaarbaar. Daarom het ds. S.J. du Toit en sy geesgenote op 'n skool besluit, toe hulle 'n gedenk-teken vir die Hugenote wou oprig. Dié skool het berus op 'n grondslag van Christelike-nasionale onderwys. Die beginsel van moedertaalonderwys is ook beklemtoon. So het dit die eerste skool in Suid-Afrika geword waar daar deur die medium van Afrikaans onderwys gegee is. Verskeie bekende persone het daar onderwys ontvang. Onder hulle tel D.F. Malherbe, A.G. Visser en Totius.

Hierdie verhandeling is nie die eerste poging om die geskiedenis van die Gedenkschool op skrif te stel nie. J.D. du Toit (Totius) het reeds in Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk 'n paar bladsye oor die skool geskryf. Veertig jaar gelede het C.J. Rossouw 'n M.Ed.-skripsie, Die Geskiedenis en Kultuur-historiese betekenis van die "Gedenkschool der Hugenoten", geskryf.

Dit het egter nou eers moontlik geword om die geskiedenis van die skool in veel meer detail en diepte na te vors. Die vernaamste rede hiervoor is dat belangrike bronne soos die notules van die Gedenkschooldomitee en die dagboek en die kasboek van die skool in onlangse jare opgespoor is. Bowendien is ander bronne met inligting oor dié onderwerp, soos byvoorbeeld die P.A.E.-reeks in die Kaapse Staatsargiefbewaarplek, Transportaktes in die Akteskantoor in Kaapstad en die S.J. du Toit-versameling in die Argief van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, in Potchefstroom, nog nie voorheen geraadpleeg nie.

Die navorsing vir hierdie werk is gedoen in die Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad, die Akteskantoor, Kaapstad, die Kantoor van die Landmeter-generaal, Kaapstad, die N.G. Kerkargief, Kaapstad, die Argief van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, Potchefstroom, die Skoolraadskantoor, Wellington, die Afrikaanse Taalmuseum, Paarl, die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum en Navorsingsentrum, Bloemfontein, die Museum in Potchefstroom, die Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapstad en die Carnegie-biblioteek op Stellenbosch. Hierbenewens is verskeie oud-leerlinge

van die skool en ander persone wat oor inligting beskik het, besoek. Veral mevv. E. Malan en M.M. Meyers, Whittington Court 17, Marriottweg, Durban, mnr. A.D. le Roux, Hugenetweg 41, Franschhoek en mev. M.A. Cillié, Utopia-ouetehuis Dorpstraat, Stellenbosch, se mededelings het lig gewerp op die onderwerp.

Ek het baie inligting gevind in die argiefreekse S.G.E., P.A.E. en M.O.O.C. in die Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad, asook in die Notules en ander Gedenkschool=stukke in die Afrikaanse Taalmuseum, Paarl. Omdat baie voetnote na hierdie bronne verwys, is die bewaarplekke nie vermeld nie. Waar ander argiefbewaarplekke en museums geraadpleeg is, word dié bewaarplekke wel in die voetnote vermeld.

Ek wil graag die volgende persone wat my behulpsaam was, bedank. In die besonder my hartlike dank aan prof. dr. D.J. Kotzé, my studieleier, vir sy opregte belangstelling en die leiding en hulp wat hy aan my verleen het. Ek wil ook my waardering be=tuig aan prof.dr. D.J. van Zyl vir sy belangstelling en die nuttige wenke wat hy aan die hand gedoen het. Ook my dank aan my kollegas van die Departement Geskiedenis van die Universiteit van Stellenbosch vir hulle aanmoediging.

Graag wil ek ook die personele van die verskillende argiewe, museums en biblioteke waar ek navorsing gedoen het, bedank. Ek dink in besonder aan mevv. J. du Toit en A.M. Burgers van die Afrikaanse Taalmuseum en ds. H.C. Hopkins van die N.G. Kerkargief.

My besondere dank ook aan mnr. J.J. Marais van Bellville wat die grondplanne van die Gedenkschool geteken het.

Geldelike bystand van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing en die Afrikaanse Taalmonumentkomitee word hiermee erken. Die skrywer aanvaar volle verantwoorde=likheid vir menings en gevolgtrekkings wat in die werk uitgespreek word.

M.M.T. Henn
November 1982

HOOFSTUK 1

DIE POLITIEKE EN KULTURELE AGTERGROND TEN OPSIGTE VAN DIE ONDERWYS AAN DIE KAAP TOT ONGEVEER 1875

Die Gedenkschool der Hugenoten, wat in 1882 geopen is, het berus op 'n opvoedings= filosofie waarin die elemente nasionaalgesinde onderwys, moedertaalonderwys en Christelike onderwys sentraal geplaas is. Dié drie elemente was eintlik 'n reaksie teen die heersende politieke en kulturele omstandighede aan die Kaap. Om hierdie omstandighede te kan begryp, is dit nodig dat daar in hierdie hoofstuk dieper gekyk word na die pogings deur die Engelse bewind om die Kaapse koloniste te denasionaliseer en volkome te verengels. Daarna word meer aandag gegee aan die pogings om die Kaapse skoolonderwys vir blankes te verengels, asook aan die wyse waarop Christelike onderwys mettertyd uit dié skole geweer is.

(a) Pogings tot die denasionalisering van die Kaapkolonie

Sedert die volksplanting in 1652 is Nederlands aan die Kaap gepraat. Nadat die Kaap egter in 1795 onder Engelse bestuur gekom het, is begin om die Engelse taal en kultuur hier te vestig. Engelse amptenare is hierheen gestuur om die Kolonie se administrasie te behartig, terwyl 'n aantal Engelse soldate aan die Kaap gestasioneer is. Engelse skepe het ook dikwels die Kaap aangedoen en dan het die bemannings 'n tyd lank hier vertoef voordat die skepe verder gevaar het. Dié Engelse onderdane het van die begin af 'n meerderwaardige houding teenoor die Afrikanerkoloniste¹⁾ aangeslaan, sodat laasgenoemdes en die nuwe administrasie mekaar moeilik gevind het.²⁾

Reeds op 'n vroeë stadium is pogings aangewend om die Afrikanerkoloniste te verengels en wel deur 'n proklamasie van 7 Oktober 1795 waarkragtens die koloniste 'n eed van trou aan Engeland en die Engelse koning moes aflê,³⁾ en nie aan die Prins van Oranje, in wie se naam hulle die Kaap "in beskerming geneem het" nie. Die koloniste van Stellenbosch, Graaff-Reinet en Swellendam het uiters teensinnig die

-
- 1) C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaner 1806-1820, pp. (i) - (ii). Hy verskaf 'n deeglike motivering waarom daar na die Kaapse koloniste van 1806 reeds as Afrikaners verwys kan word.
 - 2) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 5; D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie skool, 1652-1939, pp. 32-33.
 - 3) G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1795-1910 (Proclamation by Clarke, Elphinstone, Craig, etc., 7.10.1795), p. 4; D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie skool, 1652-1939, pp. 33-34.

eed afgeleë. Die taktlose en onsimpatieke optrede teen sommige onwillige koloniste het by baie Afrikaners 'n sterk afkeer van die Engelse bewind laat ontstaan.⁴⁾

Die nuwe bewind het tydens die eerste Engelse besetting nie veel sukses behaal met sy pogings om die Kaapse koloniste met die nuwe regering te versoen nie. Selfs lady Anne Barnard, 'n intieme vriendin van Henry Dundas, se pogings om die Afrikaners se guns vir die Engelse regering te wen deur hulle na haar danse en partyjies uit te nooi, het weinig sukses behaal. Die Afrikaners het hulle afsydig gehou en steeds die hoop gekoester dat die Kaap weer aan Nederland teruggegee sou word. Tot baie van hulle se groot vreugde het dit in 1803 gebeur.⁵⁾

In Januarie 1806 het die Kaap egter weer onder Engelse bestuur gekom en, soos ook die geval was met die eerste besetting⁶⁾, is die Kaapse koloniste deur die voorwaardes van oorgawe hulle regte en voorregte gewaarborg. Dit is duidelik gestel dat

"The Burghers and Inhabitants shall preserve all their Rights and Privileges which they have enjoyed hitherto; Public Worship, as at present in use, shall also be maintained without alteration."⁷⁾ Hierkragtens was Engeland dus gebonde om die Kaapse koloniste se instellinge onveranderd te laat. Dit het onder meer beteken dat die Afrikanerkoloniste se taalregte nie aangetas sou word nie.

|| Hierdie sienswyse het die Engelse regering egter nie gehuldig nie. Hoewel die Kaap eers in Augustus 1814 formeel kragtens die Verdrag van Londen deur Nederland aan Engeland afgestaan is, het die Engelse regering reeds kort na die tweede besetting 'n beleid van verengelsing aan die Kaap begin toepas.⁸⁾

In 1807 is graaf Caledon tot Goewerneur van die Kaap benoem, en aan hom het lord Grenville, die Engelse Eerste Minister, die taak opgedra om 'n bestuur aan die Kaap te vestig wat die Afrikanerkoloniste daartoe moes beweeg om die Engelse administra=

4) J.P. van der Merwe: Die Kaap onder Britse en Bataafse Bestuur 1795-1806 (A.J.H. van der Walt e.a. (reds.): Geskiedenis van S.A., pp. 131-133); D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 33-34; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 3.

5) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 3-4; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., pp. 18-21; H.B. Gilio-mee: Die Kaap tydens die eerste Britse Bewind, pp. 396, 399.

6) G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1795-1910 (Articles of Capitulation, 16.9.1795), p. 3.

7) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony V (Articles of Capitulation, 10.1.1806), p. 264; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 97-102.

8) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 5; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 27; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 121, 138-139.

sie te aanvaar en na die Britse Kroon en Parlement as hoogste gesagsdraers op te sien. Caledon moes ook die vestiging van Engelse koloniste en Engelse kapitaal aanmoedig. Hoewel hy entoesiasties was om hierdie voornemens uit te voer, kon hy dit nie reg kry nie omdat 'n Konserwatiewe regering in Engeland aan bewind gekom het wat nie bereid was om Grenville se ideë toe te pas nie.⁹⁾

In September 1811 het sir John Cradock Goewerneur van die Kaap geword. Na sy mening was die Kaap in karakter nog te Nederlands; daarom het hy dit aan graaf Liverpool, die Minister van Kolonies, duidelik gestel dat regeringsmaatreëls getref sou moes word om die Kaap 'n volwaardige Engelse kolonie te maak. Dit het Cradock veral verontrus dat die gedagte by baie Afrikanerkoloniste bestaan het dat die Kaap moontlik weer onder Nederlandse bewind kon kom.¹⁰⁾ Daarom het hy aan Liverpool geskryf dat indien die koloniste se opvatting deur watter maatreëls ook al vernietig word, en die Kaap hom dan met Engeland identifiseer, dit groter veiligheid, geluk en eensgesindheid vir die Kaapkolonie sou meebring. Om dié rede moes die Kaap verengels word deur die versigtige en progressiewe invoering van dieselfde wette, beginsels en instellinge as wat in Engeland bestaan het.¹¹⁾

Die erns waarmee Cradock die saak van verengelsing benader het, blyk ook duidelik uit 'n regeringskennisgewing wat op 20 Februarie 1813 in The Cape Town Gazette and African Advertiser gepubliseer is. Daarin is ouers en onderwysers die voordeel van 'n uitgebreide kennis van Engels op die hart gedruk. Vir iemand wat voortaan tot die staatsdiens wou toetree, sou die beheersing van Engels "an indispensable condition" wees.¹²⁾

In April 1814 het lord Charles Somerset vir Cradock as Goewerneur opgevolg. Vier maande later het Engeland die Kaap kragtens die Verdrag van Londen vir goed van Nederland ontvang, sodat Somerset voortaan in alle ywer met 'n beleid van verengelsing kon voortgaan.¹³⁾

9) C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, p. 121; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 5-6; H.B. Giliomee: Die Administrasietydperk van Lord Caledon (1807-1811), pp. 3-4.

10) C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 II (Historia, Desember 1969 vol. 14, no. 4, p. 247).

11) C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 123-126, 142-143; G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony VIII (Letter Cradock - Earl of Liverpool, 31.12.1811), pp. 219-221.

12) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 8; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 140-141; The Cape Town Gazette, and African Advertiser, 20.2.1813, (Government Advertisement)

13) G.M. Theal: History of South Africa since 1795 I, pp. 275, 279.

In 1817 het Somerset en lord Bathurst, die Minister van Kolonies, aan mekaar geskryf oor die moontlikheid van Britse emigrasie na die Kaap. Die Engelse element aan die Kaap is daarna aansienlik versterk toe ongeveer 3 000 Britte in 1820 in Suid-Afrika aan wal gestap het.¹⁴⁾ Dat die teenwoordigheid van dié setlaars in Suid-Afrika ook tot verengelsing bygedra het, blyk uit E.A. Walker se opmerking dat oral deur die setlaars plaashuise opgerig is en dat die nuwe aankomelinge spoedig met die Afrikaners begin ondertrou het.¹⁵⁾

Lord Charles Somerset het ten opsigte van die kerk en die onderwys sy bes gedoen om verengelsing te bewerkstellig. Met sy bewindsaanvaarding was daar aan die Kaap slegs nege Nederlandse kerke, waarvan ses binne 130 kilometer van Kaapstad geleë was. Daar moes dus nuwe gemeentes in die buitelandse distrikte gestig word. Somerset het 'n oplossing vir die tekort aan predikante gevind toe hy, ná 'n twis in 1817 binne die Londense Sendinggenootskap, drie Skotse sendelinge van dié genootskap in die Nederduitse Gereformeerde Kerk aangestel het. Hulle was ds. John Evans wat in 1818 in die gemeente Cradock aangestel is, ds. George Thom wat dieselfde jaar in die gemeente Caledon geplaas is en ds. John Taylor wat in 1820 predikant van die gemeente Beaufort geword het.¹⁶⁾

Somerset het dit later aan ds. Thom opgedra om na Skotland te gaan en nog meer Skotse predikante te vind wat bereid sou wees om aan die Kaap in die bediening te tree.¹⁷⁾ Ds. Thom het daarin geslaag om die dienste van ds. Andrew Murray te bekom, wat na verblyf van 'n paar maande in Nederland om Nederlands aan te leer, in die gemeente Graaff-Reinet geplaas is. Ds. Alexander Smith is ook oorgehaal om na Suid-Afrika te kom en die bediening in Uitenhage waar te neem. Ds. William Ritchie Thomson het ingestem om na die Kaap te kom en het later by die Tyumie diens aanvaar. Ds. Thom het ook drie teologiese studente – Henry Sutherland, Colin Fraser en George Morgan – daartoe beweeg om na Suid-Afrika te kom en hulle het onderskeidelik predikante op Worcester, Beaufort en Somerset-Oos geword.¹⁸⁾ Baie ander Skotse predikante het hierna na Suid-Afrika gekom.

14) S.F.N. Gie: Geskiedenis van Suid-Afrika II, pp. 175–176; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 34.

15) E.A. Walker: A History of South Africa, p. 173.

16) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806–1875, pp. 9–10.

17) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 36; G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIV (Letter Rev. George Thom – Earl Bathurst, 23.8.1821), p. 95; G.M. Theal: History of the Cape Colony since 1795 I, p. 370.

18) G.M. Theal: History of the Cape Colony since 1795 I, p. 370.

Van die begin af was dit ook, soos duidelik blyk uit die Kommissie van 1809 se rapport, beleid van die Engelse bewind "to promote the instruction of the English language".¹⁹⁾ Dié verengelsingsbeleid ten opsigte van die onderwys het Somerset voortgesit. Daarom moes ds. Thom tydens sy besoek aan Brittanje ook behulpsaam wees met die verkryging van Engelse onderwysers vir die Kaapkolonie.²⁰⁾ Ds. Thom se keuse het uiteindelik op ses Skotse onderwysers geval, wat in 1822 saam met hom na die Kaapkolonie teruggekeer het.²¹⁾ Tot 1826 is nog 24 Engelse onderwysers aan die Kaap aangestel.²²⁾ Die verengelsing van die onderwys word later in die hoofstuk in meer besonderhede bespreek.

Teen 1830 het die meeste distrikte Skotse predikante gehad.²³⁾ Terwyl dié predikante vóór hul koms na die Kaap eers enkele maande in Nederland vertoef het om 'n bietjie Nederlands aan te leer, het Somerset dit nie nodig geag dat die Skotse onderwysers 'n kennis van Nederlands hoef te besit nie. Hy het gehoop dat die Engelse en Skotse predikante en onderwysers sou help om die Kaap in 'n ware Engelse kolonie te omskep.²⁴⁾

Die verengelsing van die Kaapkolonie is 'n belangrike stap verder gevoer toe Somerset, in opdrag van lord Bathurst, op 5 Julie 1822 sy taalproklamasie uitgevaardig het.²⁵⁾ Dat die meer algemene verbreiding van Engels die oogmerk met dié proklamasie was, spreek duidelik uit die eerste woorde daarvan: "Whereas it has been deemed expedient, with a view to the prosperity of this Settlement, that the Language of the Parent Country should be more universally diffused and that a period should be now fixed, at which the English Language shall be exclusively used and in all Judicial and Official Acts, Proceedings and Business, within the same."²⁶⁾ Verder wys Somerset in sy proklamasie daarop dat Skotse predikante en onderwysers reeds ingevoer is om die Engelse taal aan alle volkslae in die kolonie te help onderrig. Nederlands in die Kaapkolonie kon dus nou op alle terreine deur Engels vervang word.

-
- 19) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Report of School Commission, 1809), p. 26.
 - 20) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIV (Letter Rev. George Thom - Earl Bathurst, 23.8.1821), p. 95.
 - 21) G.M. Theal: History of the Cape Colony since 1795 I, p. 371.
 - 22) A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 48; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 37.
 - 23) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 37.
 - 24) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 13-14; G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1652-1910 (Proclamation by Somerset, 5.7.1822), p. 23.
 - 25) G.M. Theal: History of South Africa since 1795 I, p. 377; G.E. Cory: The Rise of South Africa II, p. 207.
 - 26) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIV (Proclamation by Somerset 5.7.1822), pp. 452-453.

Ten slotte bepaal die proklamasie dat ná 1 Januarie 1823 alle dokumente uitgereik deur die Regeringsekretaris in Engels moes wees. Ná 1 Januarie 1825 moes alle dokumente uitgereik deur alle ander regeringskantore behalwe die geregshoue ook in Engels wees, terwyl na 1 Januarie 1827 slegs Engels in die geregshoue gebruik sou mag word. Weens teenkating van Nederlandssprekende prokureurs en advokate in Kaapstad is Engels egter eers in 1828 in die geregshoue ingevoer.²⁷⁾

Die Britse geldstelsel moes ook die Nederlandse geldstelsel vervang. Kragtens 'n proklamasie van 6 Junie 1825 het Britse munte wettige betaalmiddele aan die Kaap geword, terwyl alle staatsdepartemente ná 31 Januarie 1825 hulle boekhouding in die Britse geldstelsel moes hê.²⁸⁾

Ingevolge die Regsoktrooi van 1827 is die Hollandse regstelsel aan die Kaap deur die Engelse regstelsel vervang. 'n Nuwe en onafhanklike Hooggeregshof, bestaande uit 'n hoofregter en drie regters, wat deur die Britse Kroon aangewys is, is ingestel. Die juriestelsel is ook ingevoer.²⁹⁾ Baie verbittering sou later by die koloniste ontstaan toe daar in Maart 1835 afgekondig is dat persone wat nie Engels verstaan nie, in sekere gevalle nie jurielêde mag word nie.³⁰⁾ Die laer geregshoue van landdroste en heemrade is ook afgeskaf en deur resident-magistrate en siviele kommissarisse vervang. Ander bekende en vertroude instellinge van die Nederlandssprekende bevolking, soos die Raad van Justisie en die Burgersenaat, het in 1828 ook verdwyn.³¹⁾

Aanvanklik is die Engelse regering se verengelsingsbeleid nie veel deur die Afrikaner-koloniste teengestaan nie. Tagtig persent van die Kaapse koloniste was boere wat in hul merendeels afgesonderde bestaan nie veel deur die verengelsingsbeleid geraak

-
- 27) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIV (Proclamation by Somerset, 5.7.1822), pp. 452-453; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 41.
- 28) G.M. Theal: History of South Africa since 1795 I, p. 401; G.M. Theal (Ed.) Records of the Cape Colony XXI (Ordinance of His Excellency the Governor in Council, 6.6.1825), pp. 476-477; E.A. Walker: A History of South Africa, pp. 164-165.
- 29) E.A. Walker: A History of South Africa, pp. 170-171; M.A.S. Grundlingh: Vyftig Jaar Britse Bestuur, 1806-1854 (A.J.H. van der Walt e.a. (reds.): Geskiedenis van S.A., p. 167.
- 30) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 58-59.
- 31) E.A. Walker: A History of South Africa, pp. 170-171; M.A.S. Grundlingh: Vyftig Jaar Britse Bestuur, 1806-1854 (A.J.H. van der Walt e.a. (reds.): Geskiedenis van S.A., pp. 167-168); A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., pp. 41-42; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, p. 147.

is nie of wat nie ongeneë was om Engels te leer nie. Die beleid is ook deur die stede=linge aanvaar omdat hulle heel dikwels tot die staatsdiens wou toetree. Aangesien kennis van Engels noodsaaklik was, het hulle gelate Engels aangeleer en sommige van hulle was selfs gretig dat hul kinders op skool dit ook moes leer.³²⁾

Die predikante van die Nederduitse Gereformeerde Kerk het dit ook as sinvol beskou dat alle Kaapse koloniste Engels ken. Gevolglik het hulle hul samewerking aan lord Charles Somerset se verengelsingspogings toegesê en hul gemeentelede aangemoedig om Engels aan te leer.³³⁾

Mettertyd het die Afrikanerkoloniste egter agtergekom dat, hoewel Somerset baie deeglik na hul kerklike en opvoedkundige belange omgesien het deur Engelse en Skotse predikante en onderwysers in te voer, hy egter niks gedoen het om onderwys deur middel van Nederlands te verseker nie. Nederlands was nie 'n vak of die onderrig=medium in die Vry Engelse Skole nie.³⁴⁾ Verset teen die Vry Engelse Skole het gevolglik ingetree, sodat dié skole wat sedert hul stigting in 1822 gebloei het, teen 1837 vinnig aan die kwyn was. Afrikaanse ouers het oral Nederlandsmedium privaat=skole gestig en hul kinders dáárheen gestuur.³⁵⁾

Teenstand het intussen ook teen die verengelsing van die kerk begin intree. Na aanleiding van besorgdheid oor die verengelsingsbeleid wat hy onder die afgevaardigdes by die Sinode van 1824 bemerk het, het die kommissaris-politiek, J.A. Truter, Somerset in 'n verslag meegedeel dat dit duidelik was dat godsdiensonderrig op geen ander wyse as deur middel van Nederlands gegee kon word nie, anders sou die koloniste se godsdiens ondergrawe word.³⁶⁾ Somerset self het op 26 Maart 1825 in 'n

32) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, pp. 31-32; M.A.S. Grundlingh: Vyftig Jaar Britse Bestuur, 1806-1854 (A.J.H. van der Walt e.a. (reds.): Geskiedenis van S.A., pp. 166-167); C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 I (Historia, September 1969 vol. 14, no. 3, pp. 168-169); C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 II (Historia, Desember 1969 vol. 14, no. 4, p. 244).

33) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 33-34; C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 II (Historia, Desember 1969 vol. 14, no. 4, pp. 247-248).

34) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 35-37.

35) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland (J.C. Coetzee (red.): Onderwys in S.A., p. 47); A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 42; M.A.S. Grundlingh: Vyftig Jaar Britse Bestuur, 1806-1854 (A.J.H. van der Walt e.a. (reds.): Geskiedenis van S.A., p. 167).

36) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIX (Letter Sir John Truter - Somerset, 31.1.1825), p. 500.

brief aan lord Bathurst opgemerk dat Skotse predikante gedurende die voorafgaande paar jaar die Kaapkolonie só oorfloediglik binnegestroom het dat daar 'n gesindheid onder die koloniste ontstaan het wat hy betreur het.³⁷⁾ Hiermee het hy die teenstand van die koloniste teen die verengelsingsbeleid in gedagte gehad.

Die koloniste se verset het natuurlik nie net opvoedkundige en godsdienstige gronde gehad nie, maar ook nasionalistiese gronde omdat hulle gevoel het dat hul taal hulle deur 'n vreemde heerser ontnem word. Hoewel hulle die stryd teen verengelsing nie op politieke terrein kon voer nie, omdat die Kaap sedert 1806 tot met die instelling van die Wetgewende Raad in 1834 'n outokratiese regeringsvorm gehad het, het hulle wel op kulturele gebied teenstand teen verengelsing begin bied.³⁸⁾ Hulle het byvoorbeeld in De Zuid Afrikaan, wat op 9 April 1830 in Kaapstad sy verskyning gemaak het, 'n belangrike spreekbuis gevind. Dié koerant het op 4 Januarie 1833 die koloniste se teenstand teen die verengelsing van hulle ou instellinge duidelik gestel. In 'n bespreking van die Regsoktrooi van 1832, waardeur die ou Weeskamer afgeskaf is, verklaar die koerant: "Maar! wat word daar aan ons ontnomen? De Weeskamer word vernietig!... Zoo verdwyn dus die laatste, ja de laatste belangrijke instelling, die gedurende eenen reeks van jaren, zoo nuttig voor de Kolonie is geweest!"³⁹⁾

As gevolg van dié reaksie by die koloniste, en veral die teenkating teen die Engelse skole, het goewerneur sir George Napier besef dat hy versigtiger sou moes te werk gaan in sy poging om Britse belange aan die Kaap te bevorder. Gevolglik het hy in sy Government Memorandum van 23 Mei 1839 Nederlands in die onderwysstelsel ingevoer. Daar is egter bloot voorsiening gemaak vir vertaal oefeninge uit Nederlands in Engels en omgekeerd, waarmee eintlik beoog is om "a sound grammatical knowledge of the English language" by leerlinge tuis te bring.⁴⁰⁾ Die verengelsing van die onderwysstelsel het dus voortgegaan en sou met die Wet op Onderwys van 1865 'n hoogtepunt bereik.

37) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XX (Letter Somerset - Earl Bathurst, 26.3.1825), pp. 391-392.

38) C.R. Kotzé: 'n Nuwe Bewind, 1806-1834 (C.F.J. Muller (red.): Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, pp. 122-128); J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 42-43.

39) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 48-49; De Zuid Afrikaan, 4.1.1833 (Redaksioneel).

40) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Government Memorandum - Education - 23.5.1839), p. 65.

Verengelsing van die Nederduitse Gereformeerde Kerk was ook steeds aan die gang. Reeds in 1834 het die Kerkraad van Somerset, waar ds. James Edgar die predikant was, 'n besprekingspunt na die Sinode opgestuur waarin gevra is "of de Synode het goedkeurt, dat er in onze Kerk, door onze Leeraars, in het Engelsch gepredikt wordt,"⁴¹⁾ Die Sinode se besluit was "dat een ieder vrijheid hebbe, en aange=moedigd worde, waar zulks geschieden kan en noodig is, om dit te doen, mits zonder nadeel aan de Hollandsche gemeente, en met voorafgegane kennis aan den Kerkeraad omtrent het gebruik van het kerkgebouw."⁴²⁾

In 1847 is die Heidelbergse Kategismus en die Kort Begrip in Engels vertaal. Persone sou dus daarna ook deur middel van Engels as lidmate van die Nederduitse Gereformeerde Kerk aangeneem kon word.⁴³⁾

In 1859 het die Sinode besluit dat predikante aan die wense van hul gemeentes gehoor moes gee in gevalle waar 'n spesifieke taalbehoefte bestaan. Drie jaar later is in die Groote Kerk in Kaapstad begin met Engelse preke.⁴⁴⁾ Engelse preke op die platteland het daarna ook alhoemeer algemeen geword. Die Nederduitse Gereformeerde Kerk was dus vinning besig om sy Nederlandse karakter te verloor. Teen 1874 het predikante van die buitgemeentes egter die gevaar van verengelsing begin besef en hulle begin beywer vir die handhawing van Nederlands in die kerk.⁴⁵⁾

Die verengelsingbeleid het meegebring dat die Afrikanerkoloniste mettertyd die vrymoedigheid verloor het om hul eie taal in die openbaar te gebruik. In verband met die gebruik van Nederlands in die munisipaliteit van Kaapstad het regeringsekretaris John Montagu in April 1848 byvoorbeeld in 'n memorandum vermeld dat die notuleboeke en ander stukke slegs in Engels gehou word. Hy wys daarop dat dit die geval was ten spyte daarvan dat daar met die instelling van die raad in 1841 besluit was om albei tale te gebruik en ook ten spyte daarvan dat driekwart van die inwoners van die Kaapstadse munisipale gebied Nederlandssprekend was. J. du P. Scholtz kom tot die gevolgtrekking dat Nederlands teen 1850 selde in openbare vergaderings gebruik is.⁴⁶⁾

41) N.G. Kerk: De Handelingen van de Algemeene Synode der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, 1834, p. 89.

42) N.G. Kerk: De Handelingen van de Algemeene Synode der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, 1834, p. 89.

43) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 81; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 144-145.

44) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 82.

45) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 196-197.

46) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 62-63.

Die finale poging om Nederlands uit die Kaapkolonie te verwyder het gekom met die Cape of Good Hope Constitution Ordinance van 1853 waarkragtens die Kaapkolonie verteenwoordigende bestuur sou ontvang. Artikel 89 van hierdie ordonnansie het gelui: "And be it enacted, That all debates and discussions in the Legislative Council and House of Assembly respectively shall be conducted in the English language, and that all journals, entries, minutes and proceedings of the said Council and Assembly be made and recorded in the same language."⁴⁷⁾

In Desember 1854 het sir George Grey Goewerneur van die Kaapkolonie geword. Van hom het al die koloniste 'n hoë dunk gehad.⁴⁸⁾ Tydens sy administrasie was daar betreklik min struweling tussen Engelssprekende en Afrikaanssprekende koloniste en het baie lede van die laasgenoemde groep selfs geheg en lojaal aan die Britse Kroon geraak.⁴⁹⁾

Om hierdie gesindheid nie te versteur nie, het die Engelse regering sy verengelsingsbeleid op 'n baie versigtige en diplomatieuse wyse voortgesit. Sekere oënskynlike toegewings is ook gemaak, soos byvoorbeeld dat daar, tot die groot ontevredenheid van sekere Engelse elemente, toegelaat is dat 'n paar honderd arm Nederlandse kinders hulle aan die Kaap mag vestig.⁵⁰⁾

Die Kaapse Engelse pers het egter verengelsing op 'n baie ontaktvolle wyse probeer deurdryf. So wou The Cape Argus (uitgegee in Kaapstad) op 19 September 1857 in 'n hoofberig weet wáárom die Afrikanerkoloniste steeds die "miserable bastard jargon" (Afrikaans) wou praat terwyl Engels tog duidelik die toekomstige taal van die Kaapkolonie was. Die koerant se raad aan die koloniste was: "Let then your language and your nationality go."⁵¹⁾ Op 23 November 1858 het The Cape Argus sir George Grey se versoenende beleid jeens die Afrikaanssprekendes aangeval. Dié koerant het dit sterk beklemtoon dat dit nie die goewerneur se taak was om alle partye tevrede te stel nie. The Cape Argus het gesê dat dit sy eie doelstelling was om die Kaapkolonie te verengels en dít moes ook die Goewerneur se oogmerk wees.⁵²⁾

47) G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History (Constitution Ordinance, 3.4.1852), pp. 45, 55; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 89.

48) G.M. Theal: History of South Africa since 1795 IV, p. 19.

49) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 105-106.

50) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 109.

51) The Cape Argus, 19.9.1857 (Summary of Events)

52) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 109-111; The Cape Argus, 23.11.1858 (Editorial).

Teen 1860 was die Nederlandse taal vir die Afrikanerkolonis nog bloot sy huistaal, godsdienstaal en algemene kultuurtaal, maar nie sy politieke taal nie. Teen die agtergrond hiervan het Het Volksblad van Kaapstad op 15 September 1864 geskryf: "En ofschoon de Hollandsch-sprekenden natuurlijk hunne taal liefhebben en trachten haar te beoefenen, en hunne letterkundige gemeenschap met het vroegere vaderland op te houden, is het staatkundige overwigt der Engelsche taal nogtans eene zoo uitgemaakte zaak, dat de vraag nooit kan ontstaan, welke taal gebezigt zal worden in het gemeenschappelijke Parlement van Zuid Afrika, als we immer er een krijgen."⁵³⁾

Só suksesvol was die regering se verengelsingsbeleid dat dit mettertyd 'n verandering van sedes en kulturele ruggraatloosheid by baie Afrikaners tot gevolg gehad het. Alles wat Engels was, is deur hulle as baie deftig en navolgenswaardig beskou.⁵⁴⁾ Veral ontwikkelde Afrikaners het met verloop van tyd hul Afrikaneridentiteit verloor en verengels. Hulle was trots op hulle Britse onderdaanskap en het geroem op hulle lojaliteit aan die Britse Kroon. Dié gesindheid spreek duidelik uit wat De Zuid Afrikaan op 27 Junie 1870 skryf: "Zoo lang wij een Britschen Prins nu en dan kunnen zien, en hem kunnen doen weten, dat wij eerder trotsch dan anders zyn op onze verbintenis met Groot Brittanje, zullen wij nooit gevaar loopen van te vergeten, wat wij zijn, en wat men van ons kan verwachten."⁵⁵⁾

Uiteindelik is die Kaaplandse Afrikaners se nasionale bewussyn gewek deur die diamantveldkwessie wat op die ontdekking van diamante in 1867 gevolg het. Die wyse waarop die Britse regering hierdie kwessie gehanteer het, het baie meegevoel by Afrikaners in die Kaapkolonie, Natal en Transvaal vir hul volksgenote in die Oranje-Vrystaat laat ontstaan. By alle Afrikaners in Suid-Afrika het 'n nasionale bewussyn begin groei.⁵⁶⁾

Die Afrikaners se nasionale bewussyn is verder aangemoedig deur die ontstaan van 'n Afrikaanse Taalbeweging in die Kaapkolonie. Aan dié beweging is koers en momentum gegee deur die Genootskap van Regte Afrikaners wat op 14 Augustus 1875 in die Paarl gestig is en wat as doelstelling gehad het "om te staan ver ons Taal, ons Nasie en ons Land."⁵⁷⁾ Die Genootskap se doelstelling was om Afrikaans, wat toe reeds die

53) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 122; Het Volksblad, 15.9.1864 (Redaksioneel).

54) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., pp. 89-90.

55) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 165; De Zuid Afrikaan, 27.6.1870 (Het Vierde Koninklijk Bezoek).

56) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 91.

57) M.C. Botha: Die Kultuur-historiese Agtergrond van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die Genootskap van Regte Afrikaners (1875-1925), p. 29).

spreektaal van duisende mense was, tot skryftaal te verhef, as leestaal aanvaar te kry en as landstaal erken te kry. Langs dié weg sou dit dan onder meer skooltaal, Bybeltaal en kanseltaal word. Hierdie werksaamheid staan bekend as die Afrikaanse Taalbeweging. Die G.R.A. was die organisasie wat aan die eerste fase van die Taalbeweging vorm en inhoud gegee het. Die Genootskappers wou ook die Afrikaner politiekbewus maak en hom daartoe beweeg om 'n aktiewe aandeel in die landsbestuur te neem. Hulle wou voorts die Afrikaner se ekonomiese belange bevorder, omdat hulle gedink het dat dit deur die Regering afgeskeep is.

(b) Pogings tot die verengelsing van die Kaapse onderwys

Tydens die eerste Engelse besetting van die Kaap het daar ten opsigte van die onderwys geen belangrike veranderinge plaasgevind nie.⁵⁸⁾ Ná die tweede besetting in 1806 is onderwyssake aanvanklik ook onveranderd gelaat omdat daar nie duidelikheid was oor die toekoms van die Kaapkolonie nie.⁵⁹⁾ Reeds van die begin af het die Engelse regering egter daarin belang gestel om die Kaap deur middel van die onderwys te verengels. Daarom het die Koloniale Kantoor in 1806 by die Kaapse Skoolkommissie navraag gedoen oor die plaaslike onderwystoestande. Die volgende jaar het die Skoolkommissie 'n deeglike verslag van sy werksaamhede aan die Engelse regering voorgelê.⁶⁰⁾ Verengelsingplanne kon toe in werking gestel word, soos byvoorbeeld blyk uit 'n brief wat die Skoolkommissie in dié stadium aan luitenant-generaal Grey gestuur het en waarin hy meegedeel is dat die Skoolkommissie, ooreenkomstig sy uitdruklike begeerte, sy besou doen om so spoedig moontlik 'n geskikte persoon te vind wat Engels aan die Latynse skool en die meisieskool kon onderrig.⁶¹⁾

Teen 1809 blyk die oogmerke om die onderwys te verengels baie duidelik toe die Skoolkommissie in sy rapport verklaar dat dit die begeerte van elke kommissielid was "to promote the instruction of the English language."⁶²⁾

58) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, pp. 31-32.

59) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Letter School Commission - Lieutenant-General Grey, 5.5.1807), p. 24.

60) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, p. 42.

61) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Letter School Commission - Lieutenant-General Grey, 5.5.1807), p. 25; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 236-238.

62) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Report of School Commission, 1809), p. 26.

In Augustus 1809 het luit.-kol. Richard Collins in sy rapport aan Caledon voorgestel dat Engelse onderwysers uit Engeland na die Kaap gestuur word. Hier sou hulle binne 'n kort tydjie die grondbeginsels van die Nederlandse taal kon aanleer. Hulle sou dan in staat wees om die boerekinders te onderrig, met die gevolg dat, soos hy dit gestel het, "the rising generation would all be Englishmen".⁶³⁾

Goewerneur sir George Cradock het ook die onderwys as 'n belangrike instrument tot die verengelsing van die Kaapkolonie beskou. Om dié rede het hy in Desember 1812 aan die Nederlander F.E. Turr, die pasbenoemde rektor van die Latynse skool in Kaapstad, geskryf en hom versoek om Engels by sy leerlinge te bevorder, aangesien 'n kennis van Engels vir hulle die beste toekoms sou verseker.⁶⁴⁾

Terwyl Cradock die Kaapstadse skole byna onveranderd gelaat het, het hy, na ontvangs van 'n onderwysrapport in Februarie 1812 waarin die swak onderwystoestande in die buitelandse distrikte uiteengesit is, in Oktober 1812 'n nuwe stelsel van Kusterskole op die platteland ingevoer. Aan die Skoolkommissie het hy laat weet dat, aangesien 'n kennis van die Engelse taal in die toekoms tot die permanente voordeel van die Kaapkolonie sou strek, onderwysers se bevoegdheid in Engels in aanmerking geneem behoort te word by die vul van betrekkings. Onderwysers wat leerlinge deur die medium van Engels onderrig, sou 'n addisionele 100 rds. per jaar aan salaris ontvang.⁶⁵⁾

Cradock se verengelsingplanne met die Kusterskole het egter van die begin af teenspoed ondervind, want van die dertien Kusterskole wat gestig is, was die onderwyser van net één bevoeg om in Engels onderrig te gee.⁶⁶⁾

Die Afrikaanssprekendes het ook spoedig Cradock se verengelsingsmatreëls en Kusterskole begin teenstaan deur hul eie privaatskole op te rig en te ondersteun. Vir dié skole kon hulle self hul onderwyser kies en self die onderwysprogram beheer. Sodoende kon hulle hul kinders teen die Engelse taal en kultuur vrywaar.⁶⁷⁾

63) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony VII (Report Lieutenant Colonel Collins - Earl of Caledon, 6.8.1809), pp. 136-137.

64) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony IX (Letter Cradock - F.E. Turr, 8.12.1812), pp. 38-39.

65) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, pp. xviii-xix; G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Establishment by Sir John Cradock of Church Clerk Schools, and of Local School Commissions in 1812), pp. 36-38; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, p. 247.

66) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 12.

67) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., pp. 30-31; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 12.

Na aanleiding van die koloniste se reaksie teen Cradock se onderwysstelsel moes die Bybel- en Skoolkommissie, wat in Julie 1813 die Skoolkommissie vervang het, in 'n rapport toegee dat die openbare skole ongetwyfeld nie so goed ondersteun is as wat verwag is nie. Die koloniste het verkies om liever van die dienste van private onderwysers gebruik te maak.⁶⁸⁾

Lord Charles Somerset het, veral nadat die Kaap in Augustus 1814 permanent Britse besit geword het, doelgerig voortgegaan om die onderwys te verengels. Sy houding het duidelik geblyk toe hy reeds in 1815 geweier het om die nominasie van ds. J.C. Berrangé, 'n Afrikaner wat pas tevore uit Nederland na die Kaap teruggekeer het, tot rektor van die Latynse skool goed te keur. In sy plek het Somerset 'n Engelse predikant, eerw. Hough, tot rektor benoem.⁶⁹⁾

Van die begin van 1820 af tot die end van 1821 was Somerset met verlof in Engeland. In Januarie 1821 het hy ds. Thom, wat toe ook in Engeland was, se hulp gevra "in procuring persons of unimpeachable Character and otherwise well qualified" wat as onderwysers in Engelse skole aan die Kaap aangestel kon word.⁷⁰⁾ In Februarie het Somerset vir lord Bathurst op die raadsaamheid daarvan gewys dat Engelse skole in die Kaapkolonie gevestig moes word. Bathurst het met Somerset akkoord gegaan en geoordeel dat Engelse onderwysers nuttig sou wees "as affording both the best means of making the English Language more general in the Colony and improving the manners and morals of the People."⁷¹⁾ Lord Barthurst was dus bereid om die aanstelling van 'n aantal Engelse onderwysers aan die Kaap goed te keur, sodat die Afrikaners nie net ten opsigte van taal nie, maar ook ten opsigte van sedes en gewoontes verengels kon word.

Ds. Thom se keuse het uiteindelik op ses Skotse onderwysers geval wat in 1822 saam met hom na die Kaapkolonie teruggekeer het. Hulle is soos volg uitgeplaas: James Rose Innes op Uitenhage, William Robertson op Graaff-Reinet, Archibald Brown op Stellenbosch, William Dawson op George, James Rattray op Tulbagh en Robert Blair

68) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, pp. xx, xxiii.

69) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 44; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 261-267.

70) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIII (Letter Rev. George Thom - Somerset, 26.1.1821), p. 386.

71) G.M. Theal (Ed.): Records of the Cape Colony XIII (Letter Henry Goulburn - Somerset, 10.4.1821), p. 457.

in Caledon.⁷²⁾ Teen 1826 het nog 24 onderwysers na die Kaap toe gekom, van wie 21 op die platteland en drie in Kaapstad in betrekkings aangestel is.⁷³⁾ Hierdie onderwysers was nie Nederlands magtig nie, aangesien geen voorsiening gemaak is dat hulle éérs Nederlands in Nederland moes gaan aanleer vóór hulle koms na die Kaap nie.⁷⁴⁾

Somerset het gehoop dat dié onderwysers sou help om die Kaap in 'n ware Engelse kolonie te omskep. Hierdie begeerte spreek duidelik uit sy Taalproklamasie van 5 Julie 1822 wanneer hy verwys na die "competent and respectable Instructors being employed at public expense, at every principal place throughout the Colony for the purpose of facilitating the acquirement of the English Language to all classes of Society."⁷⁵⁾ Hy voeg by dat, aangesien die onderwysers reeds aangekom het, die tyd gunstig was om volle uitvoering te gee aan Sy Majesteit se opdragte, naamlik om die Kaapkolonie volkome te verengels.⁷⁶⁾

Met die uitplasing van die eerste ses Engelse onderwysers in 1822 het 'n nuwe stelsel van "Free English Schools" in werking getree. In dié staatskole waarvan die onderwysers deur die staat besoldig is en die onderwys heeltemal gratis sou wees, was Engels die medium van onderrig en ook een van die belangrikste vakke. Nederlands was nooit die onderrigmedium of 'n vak in een van dié skole nie. Waar dit aan die onderwyser opgedra is om die leerlinge elke Saterdag godsdiensonderrig te gee, moes dit ook deur middel van Engels geskied.⁷⁷⁾

Die Vry Engelse Skole is aanvanklik goed deur die Afrikaanssprekende koloniste ondersteun. Hulle was bereid en selfs gretig dat hui kinders Engels leer aangesien hulle onder die indruk daarvan was dat die Kaap 'n Engelse

72) G.M. Theal: History of the Cape Colony since 1795 I, p. 371.

73) A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 48; A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 37.

74) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 14.

75) G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1795-1910 (Proclamation by Somerset, 5.7.1822), p. 23.

76) G.W. Eybers (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1795-1910 (Proclamation by Somerset, 5.7.1822), p. 23.

77) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, p. 49; A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 47.

kolonie was en Engels tog binnekort die enigste amptelike taal sou wees.⁷⁸⁾ Daar= benewens het hulle kinders in dié skole natuurlik gratis onderrig ontvang.⁷⁹⁾ Dié skole het gevolglik so vermeerder dat daar teen 1827 reeds 26 van hulle met 1737 leerlinge was,⁸⁰⁾ terwyl die Nederlandse skole intussen selfs begin agteruitgaan het.⁸¹⁾

Die Afrikaanse ouers het egter later onrustig en ontevrede begin word oor die ver= waarlosing van Nederlands in die Engelse skole. Hulle is veral gegrief daardeur dat godsdiensonderrig deur die medium van Engels geskied het, want hulle het ver= wag dat hulle kinders die Nederlandse Bybel moes kon lees en die Nederlandse kat= kisasieboek moes kon bestudeer in hulle voorbereiding vir lidmaatskap van die Neder= duitse Gereformeerde Kerk.⁸²⁾ Dié teenstand teen die Engelse skole het nie net op godsdienstige oorwegings berus nie; baie koloniste was nie bereid om van hul moeder= taal – die belangrikste kenmerk van hul nasionaliteit – beroof te word nie.⁸³⁾

G.M. Theal som dié houding soos volg op: "Many parents regarded them (i.e. the schools) as instruments of destroying their mother tongue, and refused to allow their children to attend."⁸⁴⁾ Die Afrikaanssprekende ouers se standpunt is deur De Zuid Afrikaan van 12 Oktober 1832 baie duidelik gestel: "Zoolang als onze Godsdienst, en de Taal die wij het eerste van onze Ouders hebben leeren spreken, ons dierbaar zijn; zoo lang moet ook onze Moedertaal een voornaam gedeelte in onze opvoeding uitmaken."⁸⁵⁾

-
- 78) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 32; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, p. 308; A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 49.
- 79) M.C. Botha: Die Kultuur-historiese Agtergrond van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging (Afrikaanse Studentebond: Gedenboek ter eere van die Genootskap van Regte Afrikaners, 1875-1925, p. 24); G.M. Theal: History of South Africa since 1795 I, p. 371.
- 80) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 48-49; G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, p. xxvii.
- 81) C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 II (Historia, Desember 1969 vol. 14, no. 4, p. 249); A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 50.
- 82) C.R. Kotzé: Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806-1828 II (Historia, Desember 1969 vol. 14, no. 4, pp. 260-261); J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 68; G.S. Nienaber en P.J. Nienaber: Die Geskiedenis van die Afrikaanse Bewe= ging, p. 52.
- 83) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 42.
- 84) G.M. Theal: History of South Africa since 1795 I, p. 371.
- 85) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 70-71; De Zuid Afrikaan, 12.10.1832 (Redaksioneel).

Die ontevrede Afrikanerouers het gevolglik oral in die dorpe, ook waar Vry Engelse Skole reeds bestaan het, privaatskole opgerig. Hier is dikwels onderwys gegee deur swak opgeleide onderwysers wat maar 'n lae besoldiging van die ouers ontvang het. Dié skole is egter goed ondersteun omdat Nederlands die onderrigmedium was en godsdiensonderrig as 'n belangrike vak beskou is.⁸⁶⁾ As gevolg hiervan het die swak ondersteunde Vry Engelse Skole vinnig agteruitgegaan sodat daar in 1839 slegs 11 Vry Engelse Skole met 'n leerlingtal van 503 was.⁸⁷⁾

Die "defective and inefficient state" van Somerset se Vry Engelse Skole het meegebring dat dié skole ingevolge 'n regeringsmemorandum van 23 Mei 1839 deur 'n ander stelsel van staatskole – die sg. Herschelskole – vervang is. 'n Onderwysdepartement, met 'n "General Superintendent of Education" aan die hoof daarvan, is ook in die lewe geroep om die onderwys te behartig. Die Bybel- en Skoolkommissie is in 1841 ontbind.⁸⁸⁾

Binne dié onderwysstelsel was verengelsing steeds 'n belangrike oogmerk. Die regeringsmemorandum van 1839 het gemeld dat 'n doelstelling vir die onderwys was "to render its educational establishments effective in diffusing a correct knowledge of the English language among all ranks of the people." Die algemene verbreiding van die Engelse taal is ook nog steeds beskou "as inseparably connected with the future prosperity of this colony."⁸⁹⁾

Die nuwe onderwysstelsel het voorsiening gemaak vir Eersteklasskole in die stede en groot dorpe wat uit 'n primêre en sekondêre kursus sou bestaan. Leerlinge van dié skole sou skoolgeld van f4 per jaar betaal. In die kleiner dorpe sou daar Tweedeklasskole wees, maar hulle sou net 'n primêre kursus aanbied. Dié skole sou gratis onderwys gee.⁹⁰⁾ Die voertaal was Engels en die leerplan was daarop gemik om by die leerlinge 'n deeglike grammatikale kennis van die Engelse taal tuis te bring. In die primêre afdeling van die Eersteklasskole asook in die Tweedeklasskole sou Nederlands wel onderrig word, maar die doel met dié onderrig was bloot om deur

86) G.S. Nienaber en P.J. Nienaber: Die Geskiedenis van die Afrikaanse Beweging, p. 52; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 75.

87) A.J.D. de Villiers: Die Hollandse Taalbeweging in S.A., p. 42; G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, p. xxvii.

88) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 77; A.H. du P. van Wyk: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915, p. 69.

89) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Government Memorandum – Education – 23.5.1839), pp. 64-65.

90) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, pp. 61-62.

middel van vertaal oefeninge uit Nederlands in Engels en omgekeerd die kennis van Engels by die Afrikaanse leerling te bevorder. 'n Studie van Nederlands was nie verpligtend nie en dit sou net onderrig word aan leerlinge "who require to join the translation classes." In die sekondêre kursus van die Eersteklasskole is geen voorsiening vir Nederlands gemaak nie.⁹¹⁾

Al die handboeke wat in die Engelse staatskole gebruik is, was in Engels. Wat 'n studie van die geskiedenis betref, is net die "History of the British Empire" bestudeer. Alle inspeksie was feitlik net in Engels. Sedert 1862 is al die tipiese Engelse vakansiedae in dié skole gevier,⁹²⁾ te wete Goeie Vrydag, Paasmaandag, Hemelvaartdag, Pinkstermaandag, Koninginsverjaardag, Kersfees en Boxing Day.⁹³⁾

Om in die behoeftes van die plattelandse boerebevolking te voorsien, is in 1843 'n stelsel van staatsondersteunde skole, genaamd Derdeklasskole, ingevoer. In dié skole kon ouers hul eie skoolkommissie verkies, wat op hulle beurt weer 'n onderwyser kon aanstel onderhewig aan die goedkeuring van die Superintendent-Generaal van Onderwys. Om op 'n £ vir £-basis 'n staatstoelae te kon ontvang, moes die Derdeklasskole egter aan sekere voorwaardes voldoen waarvan die belangrikste was "That the English language shall be an essential subject of instruction in every school thus aided, and, as soon as practical, shall be used as the colloquial language of the school." Hoewel Nederlands dus aanvanklik die medium van onderrig in dié skole kon wees, moes Engels so spoedig moontlik ingevoer word. In gevalle waar die taalvoorwaarde nie nagekom is nie, is die staatstoelae dan ook beëindig. Dié skole was onderworpe aan staatsinspeksie deur die S.G.O.⁹⁴⁾

Gedurende die eerste aantal jare ná 1839 het die staatskole as gevolg van die oënskynlike toegewings ten opsigte van Nederlands gebloei en baie leerlinge gelok. Daarna

-
- 91) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Government Memorandum - Education - 23.5.1839), pp. 64-65; P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, pp. 61-62; D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 78.
- 92) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 79.
- 93) D.J. Kotzé: Memorandum oor Suid-Afrika se Openbare Feesdae, pp. 4-5.
- 94) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 79; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 80; P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, pp. 63, 69; H.M. Daleboudt: Sir Thomas Muir en die Onderwys in Kaapland tydens sy bestuur as Superintendent-Generaal van Onderwys, 1892-1915, p. 15; A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder, and passed by both Houses of Parliament, p. 6.

het dié skole egter mettert tyd alhoemeer onpopulêr by die Afrikaners geword, hoofsaaklik vanweë die baie aandag wat aan Engels bestee is, terwyl Nederlands as onderrigmedium én vak verwaarloos is. Terwyl daar teen 1854 30 Engelse staatskole was, het die leerlingtalle só gedaal dat daar in 1865 slegs nege van dié skole oor was.⁹⁵⁾

Daarteenoor het die staatsondersteunde skole, waarin die ouers heelwat seggenskap gehad het, van 0 in 1843 tot 140 in 1865 aangegroei.⁹⁶⁾ Dít kan begryp word teen die agtergrond daarvan dat ouers in baie van die ondersteunde skole toegesien het dat die skole nie die voorwaardes in verband met Engels nagekom het nie, sodat die leerlinge se kennis van Engels baie swak was. Langham Dale, die S.G.O., het in 1860 dié toestand in 'n spesiale onderwysverslag vermeld en daarop gewys dat twee-derdes van die kinders in die meerderheid van dié skole nie eens voorgegee het om Engels te leer nie. Sommige het net skool toe gekom om die Nederlandse kategismus te leer, terwyl ander die skool bygewoon het op die uitdruklike voorwaarde dat hulle nie Engels leer nie.⁹⁷⁾ Sommige van die staatsondersteunde skole het dus vanweë ernstige onreëlmatigheid min taalbedreiging vir die Afrikaanse leerlinge ingehou en is dáárom goed bygewoon.

Na aanleiding van groot openbare ontevredenheid oor die staatskoolstelsel het die Goewerneur, sir Philip Woodhouse, in September 1861, ingevolge 'n besluit van die parlement, 'n onderwyskommissie van agt lede onder voorsitterskap van regter E.B. Watermeyer aangestel.⁹⁸⁾ Dié kommissie het opdrag ontvang "to inquire into the present state of the established schools (d.w.s. die staatskole) in the colony of the Cape of Good Hope and to consider and report what measures, if any, it might be desirable to adopt for the extension of sound elementary instruction to all classes of the people."⁹⁹⁾ Die Watermeyer-kommissie het deeglik ondersoek ingestel na die onderwysstelsel en in April 1863 is hul rapport aan die Kaapse parlement voorgelê. Hieruit

95) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, p. 64; D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 82-83; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 133-134.

96) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 97.

97) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 88-89; J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, pp. 132-133.

98) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, pp. 70-71; G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, p. iii.

99) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, p. iii.

het 'n nuwe onderwyswet, Wet nr. 13 van 1865, voortgevoel wat met geringe latere wysigings gedurende die res van die neëntiende eeu die basis van die onderwysstelsel aan die Kaap sou vorm.¹⁰⁰⁾

Kragtens die Onderwyswet van 1865 sou geen verdere staatskole opgerig word nie en sou bestaandes mettertyd gesluit word. Die stelsel van staatsondersteunde skole, wat in 1843 ingevoer is, het die staatskoolstelsel heeltemal vervang.¹⁰¹⁾ Staats=ondersteunde skole is dus daarna in die plek van staatskole opgerig.

Die nuwe staatsondersteunde skole is ingedeel in Eersteklasskole (in die stede en groot dorpe), Tweedeklasskole (in die kleiner dorpe), en Derdeklasskole (vir die boerebevolking).¹⁰²⁾ Hoewel die skole onder algemene staatstoesig was, het die ouers self die plaaslike besture verkies. Op dié wyse is die plaaslike belangstelling en ondernemingsgees van ouers aangewakker en het die staatsondersteunde skole se getalle tussen 1865 en 1882 baie toegeneem.¹⁰³⁾

Die medium van onderrig in dié skole was weer eens Engels. So is daar ten opsigte van die Eersteklas- en Tweedeklasskole bepaal: "The instruction during the ordinary school hours shall be given through the medium of the English language."¹⁰⁴⁾ In die geval van die Derdeklasskole wat op die boerebevolking gemik was en ten opsigte waarvan die Watermeyer-kommissie in sy rapport aanbeveel het dat Nederlands die onderrigmedium moes wees in sekere gebiede wat deur die regering goedgekeur is¹⁰⁵⁾, het die Onderwyswet van 1865 egter die volgende bepaal: "The instruction during the ordinary school hours shall, as far as practicable, be given through the medium of the English language, within twelve months after the first establishment of the school."¹⁰⁶⁾

100) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 105.

101) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, pp. Lxxiii-Lxxiv; G.97-1904 Education Act of 1865, p. 2 (Article V).

102) G.97-1904 Education Act of 1865, pp. 3-7 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class I-III).

103) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 106.

104) G.97-1904 Education Act of 1865, pp. 4-5 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class I: Regulation 12 and Class III (sic): Regulation 12); G.8-'81 Report of S.G.E., 1879-1880, p. 13.

105) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, pp. ciii, LXXV.

106) G.97-1904 Education Act of 1865, p. 7 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class III: Regulation 10).

Daar is nêrens in die leerplanne van die drie klasse skole voorsiening gemaak vir Nederlands nie, terwyl "English Grammar" en "English Literature" vir die Eerste-
klasskole en "English Grammar" vir die Tweedeklasskole voorgeskryf is.¹⁰⁷⁾
Nederlands is in die meeste staatsondersteunde skole dus heeltemal afgeskeep.

Die nuwe onderwysstelsel het later die ontevredenheid van sommige Afrikaanse ele-
mente ontlok. Reeds op 19 April 1866 het Het Volksblad daaroor geskryf. Hy het
gesê die oorgrote deel van die landboubevolking in die Kaapkolonie praat Neder-
lands. Onderwys deur middel van Engels kom dus eintlik daarop neer dat dié mense
onderwys ontsê word. Die regeringstoelaag aan dié skole is afhanklik van die voor-
waarde dat daar deur middel van Engels onderrig verskaf moes word. "Wij kunnen
derhalve die beperkende bepaling van ons Gouvernement, wat betreft de toelagen
ten dienste van het onderwijs, in geen ander licht beschouwen, dan in dat van een
kunstgreep om de verspreiding der Engelsche taal door te drijven, op het gevaar
af, dat velen der Hollandschsprekende kolonisten in de duisternis der onwetendheid
gehouden worden."¹⁰⁸⁾

Die Kaapse regering was dus doelgerig daarop ingestel om deur middel van die onder-
wys die hele bevolking van die Kaapkolonie te verengels. In dié lig kan die dieper
implikasies besef word van die S.G.O. se mededeling in sy verslag van 1867 dat daar
byna geen dorpie in die Kaapkolonie was wat nie òf 'n staatskool òf 'n staatsonder-
steunde skool gehad het nie.¹⁰⁹⁾ In 1876 het adjunk-inspekteur F.H. Ely in 'n spesiale
rapport daarop gewys dat dit opvallend is hoe vinnig Engels in die platteland veld
wen en dat die boerebevolking graag hul kinders Engels wou laat leer.¹¹⁰⁾

Die ontevredenheid by Afrikaanssprekendes met die verengelsing van die onderwys
is deur die onderwyskommissie wat in Oktober 1879 aangestel is, waargeneem. Dié
kommissie, onder voorsitterskap van hoofregter sir John Henry de Villiers, het in
verband met die taalkwessie daarop gewys dat daar onthou moes word dat Nederlands
die taal van die grootste deel van die bevolking was en dat die vermoë van 'n kind

107) G.97-1904 Education Act of 1865, pp. 4-5 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class I: Regulation 8 and Class III (sic): Regulation 8).

108) J. du P. Scholtz: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875, p. 177; Het Volksblad, 19.4.1866 (Redaksioneel).

109) G.1-'68 Report of S.G.E., 1867, p. 5.

110) G.2-'77 Report of S.G.E., 1876 (Special Report of the State of Education in the Midland Districts by F.H. Ely, Deputy-inspector), p. 45.

om Nederlands goed te kon lees vir Afrikaanse ouers 'n bewys van 'n goeie elementêre opleiding was, net soos die vermoë om Engels goed te kon lees vir Engelse ouers 'n bewys was dat hulle kind 'n goeie elementêre opleiding ontvang het. Die kommissie meld ook dat dit duidelik was dat daar ouers was wat beswaar gemaak het omdat die Engelse taal op hulle afgedwing is. Die kommissie kon nie insien wáárom elementêre onderwys nie deur middel van Nederlands kon geskied nie. Volgens hulle moes die beperkings op Nederlands as onderrigtaal verwyder word.¹¹¹⁾

In sy rapport van 1880 het die S.G.O., Langham Dale, in antwoord op die bevinding van die De Villiers-kommissie, verklaar dat hy nog geen beswaar teen Engels as onderrigmedium in Eersteklas- en Tweedeklasskole verneem het nie. In die ander skole is Engels ook sover as moontlik gebruik. Hy voeg by dat, aangesien dié opset al jare lank bevredigend gewerk het, dit nie wenslik was dat veranderinge gemaak word nie. Die besluitneming in dié verband moes aan die plaaslike bestuurders van skole oorgelaat word. As aan die stelsel gepeuter word, sou plaaslike vooroordele ontstaan en sou dit tot eindelose komplikasies lei. Die S.G.O. het ook verlang dat elke leerling 'n goeie gespreksvermoë in Engels moes ontwikkel.¹¹²⁾

Uit die De Villiers-kommissie se verslag het die Proklamasie 113 van 1882 voortgevloei, waarin ten opsigte van Nederlands as skoolvak die volgende neergelê is:

"Where it is desirable to provide for the teaching of the Dutch Language in the ordinary school course, the Government will require that the Principal or one of the Assistant Teachers shall be competent to give, and shall give instruction in that language."¹¹³⁾ In die leerplanne vir Eersteklas-, Tweedeklas- en Derdeklaskole ^{is} ~~is~~ Nederlands as vak egter nie genoem nie.¹¹⁴⁾

In 1882 is dié deel van die Onderwyswet van 1865 wat bepaal het dat Engels die onderrigmedium moes wees, ook herroep,¹¹⁵⁾ sodat die plaaslike bestuur voortaan selfstandig sou kon besluit of Engels of Nederlands die onderwysmedium moes wees.

111) Report of Education Commission, 1879, pp. xxviii-xxix; G.8-'81 Report of S.G.E., 1879-1880, p. 13.

112) G.8-'81 Report of S.G.E., 1879-1880, pp. 13-14.

113) A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament, p. 37.

114) A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament, pp. 30-33.

115) A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament, p. 20.

Van 1882 af het die onderrig van Nederlands as skoolvak en onderwys deur die medium van Nederlands in staatsondersteunde skole dus teoreties moontlik geword. In die praktyk het dit egter selde gebeur. Die vernaamste redes daarvoor was dat die eksamens nog steeds in Engels afgeneem is, terwyl die voertaal van die staatsdiens, waar in menige leerling later 'n betrekking sou wou beklee, ook steeds Engels was.¹¹⁶⁾

Die ontevredenheid van baie Afrikaners met die minderwaardige posisie van Nederlands teenoor Engels in die onderwys het tussen 1865 en 1882, maar ook daarna, uiting gevind in die oprigting van private skooltjies met Nederlands as voertaal. Teen 1872 was daar al 120 skooltjies wat geen geldelike steun van die regering ontvang het nie. Dié getal het aangegroei tot 146 in 1880.¹¹⁷⁾ Een van dié privaatskole was die Gedenkschool der Hugenoten wat in 1882 in Daljosafat geopen is. Dié skool was veral uniek omdat onderrig dáár deur die medium van Afrikaans gegee is.

(c) Die Sekularisering van onderwys in die Kaapkolonie

Sedert die Kaap in 1652 onder Nederlandse beheer gekom het, is alle lewensterreine, onder andere die onderwys, deur heersende omstandighede in Nederland beïnvloed.

In dié vroeë stadium was die skole van Calvinistiese Nederland Gereformeerde staatskole. Reeds met die Dordtse Sinode (1618-1619) is die Gereformeerde Kerk se belang by die onderwys erken. By dié geleentheid is die Christelike opvoeding van die kind in die ouerhuis sterk beklemtoon en op dié grondslag moes die skool die kind dan verder opvoed.¹¹⁸⁾

Die gedagte was dat die ouers die kind moes voorberei vir katekisasie-onderrig op skool, en laasgenoemde moes die kind dan verder voorberei vir die aflegging van kerklike belydenis. Die predikant moes net die katekisasiewerk binne drie of vier weke afrond. In die Nederlandse skole was godsdiensonderrig gevolglik die onderwysgrondslag en het die skole dus in diens van die kerk gestaan.¹¹⁹⁾ Laasgenoemde

116) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 125.

117) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, p. 77; D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 112-113.

118) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., pp. 2-3; L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 18.

119) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., p. 6.

beginsel is in artikel 21 van die Dordtse Kerkorde soos volg bewoord: "De Kercken-Raden sullen allomme toesien datter goede Schoolmeesters zijn, die niet alleen de kinderen leeren lesen, schrijven, spraken ende vrije consten, maar oock deselve in der Godsaligheijt ende in den Catechismo onderwijzen."¹²⁰⁾

Die gees van die Dordtse Sinode het ook die grondslag van die onderwys aan die Kaap gevorm. 'n Noue verhouding tussen die Gereformeerde Kerk en die skool het dus bestaan.¹²¹⁾ Dit het meegebring dat die kerk nie net die skole opgerig het nie, maar ook sy geestelikes as onderwysers in die skole gebruik het.¹²²⁾

Gedurende die eerste jare van die volksplanting was daar aan die Kaap geen vaste predikant en geen onderwyser of skool nie. Die sieketrooster moes die werk van 'n predikant doen. Toe die eerste skool vir blanke kinders in 1663 opgerig is, moes die sieketrooster, náas predikant wees, ook as onderwyser optree. Behalwe letter=onderwys moes hy veral godsdiensonderwys aan die kinders gee. Dit het behels dat die kinders die Psalms moes leer sing en die Heidelbergse Kategismus en Christelike gebede moes ken.¹²³⁾

Met verloop van tyd is verskeie klein skooltjies in Kaapstad, en later ook op Stellenbosch en in die Paarl, deur sieketroosters beman.¹²⁴⁾ Die hoofdoel met die onderwys in al dié skooltjies was steeds om die kinders voor te berei om lidmate van die Nederduitse Gereformeerde Kerk te word.¹²⁵⁾ Dié opvatting het in die 18de eeu, toe baie koloniste hulle in die binneland gaan vestig het, voortbestaan.¹²⁶⁾ Onderwys anders as godsdiensonderwys het vir die Kaapse koloniste dus weinig betekenis gehad.

Op 21 Augustus 1714 het goewerneur De Chavonnes aan die Kaap 'n onderwysordonnansie uitgevaardig waarin die Dordtse beginsels beklemtoon is. Hy het dit benadruk

120) Aangehaal deur E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., p. 3; T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 194.

121) T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 194; E. Greyling: Godsdiensonderwys in die Skool, p. 29.

122) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 2.

123) E. Greyling: Godsdiensonderwys in die Skool, p. 29; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, p. 235; L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 31.

124) E.G. Malherbe: Education in South Africa, 1652-1922, p. 29.

125) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, p. vi.

126) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 32.

dat dit vir die Kaapkolonie belangrik was dat die jeug van kindsbeen af opgevoed moes word in "de vreesse ende regte kennisse Gods."¹²⁷⁾

Om hierdie rede moes die kinders voorsien word van bekwame en Godvresende leermeesters, wat ook verplig is om die ondertekeningsformulier van die Dordtse Sinode te onderskryf.¹²⁸⁾ Onderwysers wat ánder gedagtes aan hulle leerlinge oorgedra het as dié wat in die Gereformeerde Kerk verkondig is, moes uit die skole geweier word.¹²⁹⁾ Die Kaapse skole het dus grootliks in diens van die Kerk gestaan.

In 1782 is 'n nuwe onderwysreglement uitgevaardig waarin die onderwyser se verantwoordelikhede ten opsigte van godsdiensonderwys aan sy leerlinge uiters vaag gestel is. Die rede hiervoor was dat die liberalistiese denkbeelde wat gedurende die 18de eeu in Nederland en die res van Europa opgang gemaak het, aan die Kaap, onder andere ook in die onderwys, hul verskyning begin maak het.¹³⁰⁾

In Nederland het die onderwysstelsel teen die einde van die 17de eeu en gedurende die 18de eeu in verval geraak as gevolg van swak onderwysmateriaal en onderrigmetodes. Onderwys het gaandeweg bloot neergekom op die meganiese aanleer van feite, en onderrig in die Bybel en die Kategismus het later slegs uit geheuewerk bestaan. Die skoolgeboue en algemene onderwysbeheer het ook veel te wense oorgelaat.¹³¹⁾

Omdat daar toe 'n behoefte aan 'n verbeterde onderwysstelsel ontstaan het, het die liberale ideë van die Franse filosowe maklik ingang in die Nederlandse onderwys gevind. Die gevolg was dat die rasionalisme sterk onderskryf is en dat die onderwys 'n nuwe oogmerk nagestreef het, naamlik om die kind verstandelik te ontwikkel en hom voor te berei as goeie burger van die staat. Daarbenewens is die Calvinisme in die skole deur 'n soort algemene Christelikheid vervang.¹³²⁾

Die nuwe liberalistiese denkbeelde het vinnig inslag gevind in die Nederlandse onderwysstelsel. In 1806 het 'n onderwyswet onderwysers verbied om skoolkinders leer=

127) E. Greyling: Godsdiensonderrig in die Skool, p. 31.

128) T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 194.

129) E. Greyling: Godsdiensonderrig in die Skool, p. 31.

130) T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 195.

131) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 20-21.

132) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 21-22.

stellige onderwys te gee.¹³³⁾ Later is die Bybel nie meer in die skole gelees nie. Dié toestand van sake het ouers wat wou hê dat hulle kinders Christelike onderwys moes ontvang, ontevrede gemaak. In 1833 is daar toe met 'n veldtog vir die herin= stelling van Christelike onderwys in die openbare skole begin. Aanvanklik het Groen van Prinsterer hierin leiding geneem en ná sy dood het dr. Abraham Kuyper die stryd voortgesit. Oral in Nederland is vrye Christelike skole opgerig waarmee hulle bedoel het: vry van staatsinmenging. Eers in 1920 is dié Christelike skole uiteindelik finan= sieel aan die staatskole gelyk gestel toe hulle in dieselfde mate as die staatskole uit die staatskas gefinansier is.¹³⁴⁾ Die Nederlandse stryd om Christelike onderwys het gedurende die 19de eeu ook in Suid-Afrika weerklank gevind.

Kommissaris-generaal J.A. de Mist het sterk onder die invloed van die rewolusio= nêre ideë van die laaste helfte van die 18de eeu gestaan. Dié ideë het hy in 1803 na die Kaap gebring en in sy Skoolorde van 1804 beliggaam.

Deur sy Skoolorde het De Mist die Kaapse openbare skole, waarin tot in daardie stadium Gereformeerde leerstellige onderwys verskaf is, van enige bepaalde kerk= verband losgemaak en dit onder die onmiddellike toesig en bestuur van die staat ge= plaas. Leerlinge sou daarna algemeen-Christelike onderrig ontvang. Die onderwys was nie meer daarop gemik om die kind voor te berei om lidmaat van die Nederduitse Gereformeerde Kerk te word nie, maar om hom tot 'n goeie staatsburger te vorm.¹³⁵⁾ Hierdeur is die Kaapse skole dus hulle Calvinistiese grondslag ontnem.

Vir die Kaapse koloniste het die beginsels van die Dordtse Sinode egter nog baie swaar geweeg,¹³⁶⁾ Gevolglik was hulle vyandiggesind teenoor die nuwe onderwys= stelsel. Volgens G.M. Theal was die koloniste se standpunt dwarsdeur die Kaap= kolonie dat hulle liever geen onderwys wou hê nie as onderwys wat nie op die gods= diens berus nie.¹³⁷⁾

133) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 22-23.

134) T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 194; L.H. Badenhorst Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 24, 27-29.

135) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., pp. 13, 16; E.G. Malherbe: Education in South Africa, 1652-1922, p. 52; C.R. Kotzé: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820, pp. 181, 235; L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 34, 35.

136) L.H. Badenhorst: Die aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 34.

137) G.M. Theal: History of South Africa, 1795-1834, p. 99.

Met die tweede Engelse besetting van die Kaap was die onderwys aan die Kaap, veral in die plattelandse gebiede, in 'n baie onbevredigende toestand.¹³⁸⁾ Omdat die onderwys in Engeland in daardie stadium nog 'n kerksaak en "no business of the State" was, het goewerneur sir John Cradock besluit om die kerk en die skool aan die Kaap ook nader aan mekaar te bring. Op dié wyse wou hy die binnelandse koloniste se godsdienstige gevoelens bevredig.¹³⁹⁾

Cradock het gevolglik in die vernaamste dorpe op die platteland 'n aantal Kusterskole laat oprig. Die koster van die plaaslike kerk het in so 'n skool as onderwyser opgetree en sy salaris is deels deur die staat en deels uit skoolgeld betaal. Gewoonlik het die kerkraad onmiddellike beheer oor dié skole uitgeoefen. Die finale beheer en organisasie van die skole is opgedra aan 'n Skoolkommissie wat sedert 1813 as die Bybel- en Skoolkommissie bekend gestaan het. Predikante van verskeie kerkverbande was kommissielede en die goewerneur het as beskermheer opgetree.¹⁴⁰⁾ Die Bybel- en Skoolkommissie se werksaamhede, naamlik toesig oor Bybelverspreiding en die onderwys, is soos volg omskryf: "the more extensive circulation of the Holy Scriptures, and the solid establishment of such a System of Education as will enable the People to reach and behold the Divine Light contained in those writings."¹⁴¹⁾ Christelike onderwys onder kerklike toesig is dus weer in die Kaapse skole gevestig.

In 1839 het Christelike onderwys in die skole egter 'n terugslag ondervind. Omdat die stelsel van Vry Engelse Skole wat lord Charles Somerset in 1822 ingevoer het, misluk het, is 'n nuwe staatsonderwysstelsel ingevolge 'n regeringsmemorandum van 23 Mei 1839 in die lewe geroep. Die oogmerk met die onderwys sou voortaan wees om leerlinge tot goeie staatsburgers te vorm. Daar sou ook aan hulle godsdiensonderrig verskaf word. Dié godsdiensonderrig het volgens die regeringsmemorandum neergekom op "the daily perusal of the Holy Scriptures, at an hour set apart for that pur=

138) E.G. Malherbe: Education in South Africa, 1652-1922, p. 61.

139) E.G. Malherbe: Education in South Africa, 1652-1922, p. 54; T. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., p. 193; E. Greyling: Godsdiensonderrig in die Skool, p. 34.

140) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 37; E. Greyling: Godsdiensonderrig in die Skool, p. 34.

141) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Government Minute - Creation of Bible and School Commission in 1813), p. 39; G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Minute of the Bible and School Commission on the circulation of the Scriptures and the Religious Education of the Poor), p. 43.

pose. Every facility will be afforded the pupils of attending the catechetical instructions of their respective pastors. Should any parent conscientiously object to his child engaging in the religious exercises of the school, leave of absence during the hour set apart for such exercises will be granted to the child, on due application."¹⁴²⁾

Die beginsel was dus in die regeringsmemorandum vasgelê dat godsdiensonderwys in die skole nie-denominasioneel moes wees en net moes bestaan uit die lees van die Bybel. Leerstellige, dit is dogmatiese, onderwys is na die predikante verwys. Ook is daar vir die eerste keer in Suid-Afrika voorsiening gemaak vir gewetensbesware van ouers ten opsigte van godsdiensonderrig aan hulle kinders op skool.¹⁴³⁾

In 1865 het die liberale gees in die Kaapse onderwys nog duideliker geblyk uit die Onderwyswet nr. 13 van 1865 se bepalings aangaande godsdiensonderwys. Vir die Eersteklas-, Tweedeklas- en Derdeklasskole is bepaal: "The managers of the school may provide for the religious instruction of the scholars at an hour set apart by them for that purpose, in addition to the ordinary school hours; but no scholars shall be compelled to attend at that hour for religious instruction without the consent of their parents or guardians."¹⁴⁴⁾ Waar die leerstellige onderrig dus alreeds in 1839 uit die skole uitgesluit is, is ook die Bybel self nou uit die gewone skooldag, wat minstens vier uur lank¹⁴⁵⁾ moes wees, geweier. Godsdiensonderrig sou dus net vóór of ná die vasgestelde skoolure mag geskied en dan ook net aan kinders wie se ouers vóóraf toestem. Die gewetensklausule ten opsigte van godsdiensonderrig op skool was ook weer in die Onderwyswet van 1865 opgeneem.

Na 1865 is daar dus binne skoolure slegs sekulêre onderwys in die Kaapse staat= skole gegee, en dít terwyl die Superintendent-Generaal van Onderwys deeglik besef

142) G.24-'63 Report of Education Commission, 1863, Appendix V (Government Memorandum - Education - 23.5.1839), pp. 64-65.

143) E. Greyling: Godsdiensonderrig in die Skool, p. 40; L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, p. 40.

144) G.97-1904 Education Act of 1865, pp. 4, 5, 7 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class I: Regulation 7, Class III (sic): Regulation 7 and Class III: Regulation 7); A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament, pp. 9, 12, 15.

145) G.97-1904 Education Act of 1865, pp. 4, 5, 6 (Schedule. School Regulations (Order A.) Class I: Regulation 6, Class III (sic): Regulation 6 and Class III: Regulation 6).

het dat die boerebevolking steeds hoofsaaklik hul kinders skool toe gestuur het sodat hulle voorberei kon word vir aanneming tot lidmate van die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Die ouers se belangrikste oogmerk met onderwys vir hulle kinders was nog steeds dat laasgenoemde die Bybel betreklik goed in sy eie taal moes leer lees en die Bybelgeskiedenis en Kategismus moes bestudeer. Daarteenoor, het die S.G.O. verklaar, was die regering ingestel op resultate van 'n sekulêre en praktiese aard.¹⁴⁶⁾

In 1880 het inspekteur Thorton Lewis geskryf dat daar 'n sterk vooroordeel teen die staatsondersteunde skole by 'n groot gedeelte van die boerebevolking bestaan het, wat gebaseer was dáárop dat die staat godsdiensonderrig in die skole afgeskeep het of heeltemal geïgnoreer het. Gevolglik is dit nie vreemd nie dat private skole se getalle vinnig aangegroei het.¹⁴⁷⁾

In 1880 het die De Villiers-kommissie gerapporteer oor die bestaande onderwysstelsel. Op hulle aanbeveling is die bepalinge ten opsigte van godsdiensonderrig op skool nog 'n aantal jare onveranderd gelaat.¹⁴⁸⁾

Die Afrikanerbevolking se teenkanting teen die sekularistiese staatskole sowel as die oprigting van privaatskole het die Kaapse parlement in 1886 daartoe beweeg om wetgewing te aanvaar wat wéér aan godsdiensonderwys binne die gewone skoolure 'n plek gegee het.¹⁴⁹⁾ Gevolglik is in 1886 'n regulasie goedgekeur wat as volg gelui het: "The managers may provide for the instruction of the scholars in religion during the ordinary hours of instruction, but no scholars shall be compelled to attend for such instruction without the consent of their parents or guardians."¹⁵⁰⁾ Hiervolgens sou Bybelonderrig en dogmatiese onderwys voortaan binne skoolure in staatskole gegee mag word, maar het die gewetenskousule bly voortbestaan.

146) G.4-'69 Report of S.G.E., 1868, p. 7.

147) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, pp. 112-114; E. Greyling: Godsdiensonderwys in die Skool, p. 43.

148) L.H. Badenhorst: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie, pp. 42-43.

149) E. Greyling: Godsdiensonderwys in die Skool, p. 45.

150) A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament, pp. 33-34.

HOOFSTUK 2DS. S.J. DU TOIT EN DIE ONDERWYS

Ds. S.J. du Toit wat as leidende Patriotfiguur in die Paarl na vore getree het, het lewenslank daarna gestreef om te midde van die heersende politieke, kulturele en godsdienstige omstandighede die Afrikanervolk op te voed op die grondslag van godsdiens, taal en nasionaliteit.¹⁾ In dié proses het hy ook baie aandag aan die onderwys van die Afrikanerkind gewy. Nadat die Gedenkskool der Hugenoten in 1882, as gevolg van sy ywer, in Daljosafat geopen is, het hy baie van sy opvoedkundige opvattinge prakties in dié skool toegepas.

Stephanus Jacobus du Toit is op 9 Oktober 1847 op die familieplaas Kleinbosch in Daljosafat, tussen Paarl en Wellington, gebore. Hy was die dertiende kind van David Petrus en Helena Elizabeth du Toit.²⁾

Sy eerste onderwys het hy in Daljosafat aan die Derdeklasstaatskool van meester Bart Smith ontvang. Later het hy 'n leerling geword aan die Paarlse Gimnasium, 'n vrye Christelike skool, wat in 1858 deur ds. G.W.A. van der Lingen geopen is.³⁾

Tydens sy verblyf aan die Gimnasium het ds. Du Toit deeglik onder die invloed van twee van sy onderwysers, ds. Van der Lingen en Arnoldus Pannevis, gekom. Dit was 'n invloed wat hom sy hele lewe lank besiel het. Dié twee onderwysers het 'n kennis van en liefde vir die Nederlandse taal en letterkunde asook die klassieke tale en lettere by hom tuisgebring.⁴⁾ Dit was ook dié twee here wat by hom 'n eerste liefde vir die Afrikaanse taal opgewek het.⁵⁾

Ds. Du Toit het later ds. Van der Lingen se standpunt oor moedertaalonderwys en Christelike onderwys nagevolg. Hy het dus, ook soos ds. Van der Lingen, daarteen be-

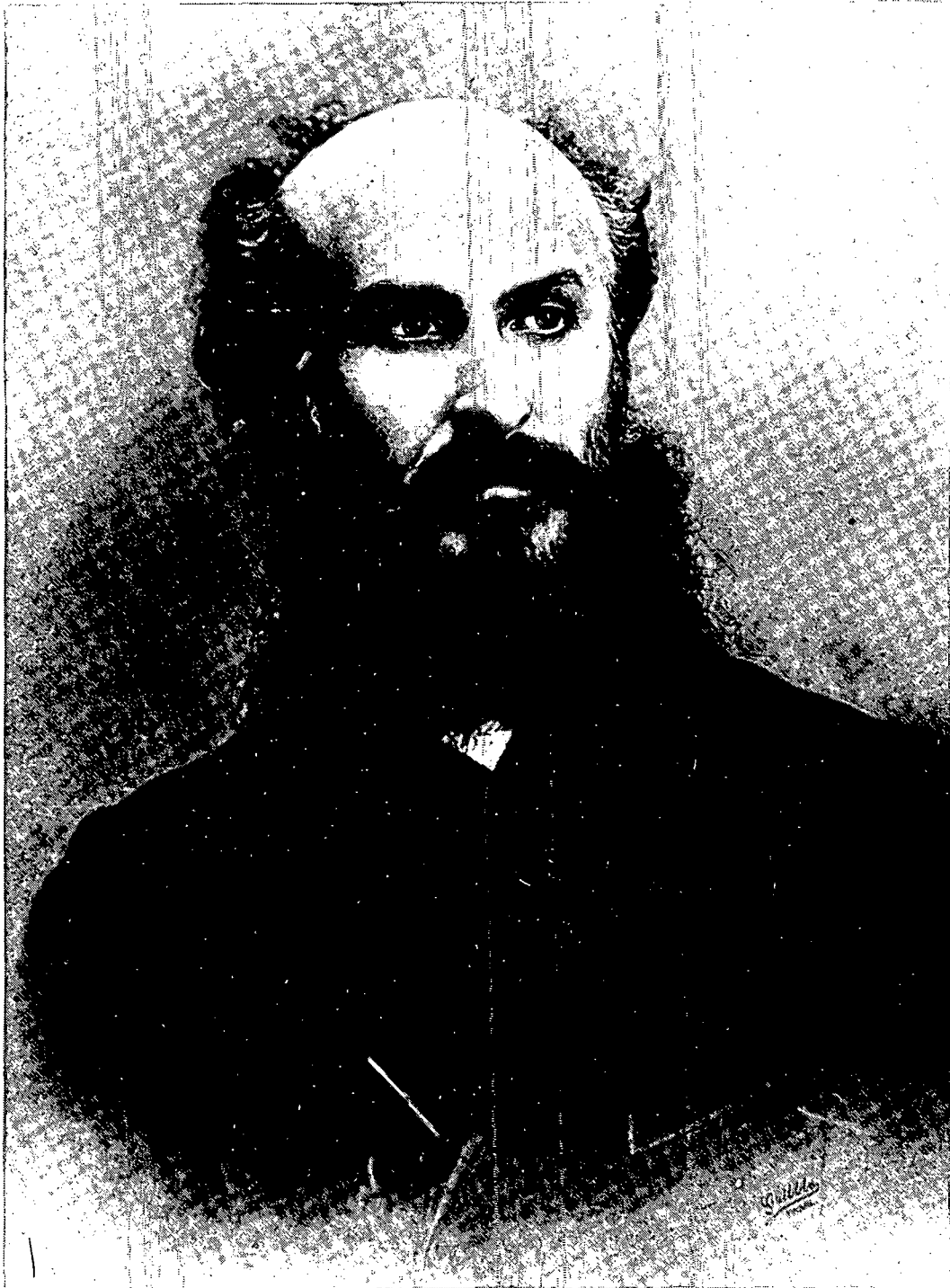
1) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. iv.

2) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 3.

3) J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 7; J.A.S. Oberholster: Onderwys van 1839-1941 (Kerkraad Paarl : Kwartmillennium-gedenkboek van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente, Paarl, p. 361-362); M. de Villiers: Herinneringe aan het Leven en den Arbeid van den weleerw. zeer geleerden heer Gottl. Wilh. Anth. van der Lingen, p. 177.

4) J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 7.

5) S.J. du Toit: Afrikaans ons Volkstaal, pp. 74-75; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 9.

Ds. Stephanus Jacobus du Toit (1847-1911)

swaar gemaak dat Engels die enigste medium van onderrig in die staatskole was en dat godsdiensonderrig uit die gewone skoolure van die staatskole uitgesluit was. Soos ds. Van der Lingen het hy ook die onderwys nie as 'n staatsaangeleentheid beskou nie, maar as 'n kerklike aangeleentheid.⁶⁾

Die beginsel dat die Kerk verantwoordelik moet wees vir onderwys is nog verder by ds. Du Toit ingeskerp toe hy prof. dr. Abraham Kuyper in 1879, tydens 'n lang reis deur Nederland ontmoet het. By dié geleentheid kon hy eerstehands kennis maak met die Gereformeerde Nederlanders se strewe vir vrye Christelike skole.⁷⁾

Dit is dus begryplik waarom ds. Du Toit ná sy studie aan die Teologiese Kweekskool op Stellenbosch, en nadat hy in 1875 die eerste predikant van die pas gestigte gemeente Noorder-Paarl geword het, veral in sy geskifte baie duidelik getoon het dat, benewens sy predikantsamp, die Afrikaanse taal en die onderwys van die Afrikanerjeug vir hom ná aan die hart gelê het.

Reeds in 1874 het hy sy standpunt oor Afrikaans en Afrikanernasionalisme baie duidelik gestel in drie artikels wat onder die skuilnaam "Een Ware Afrikaander" in die Kaapstadse koerant De Zuid Afrikaan verskyn het.

In die eerste artikel het hy geskryf dat 'n taal aan 'n volk sy nasionaliteit verleen. "De taal van een volk vertoont het karakter des volks. Men kan geen nationaliteit vormen zonder een eigen taal. Ontneemt een volk zijne taal en gij onineemt dat volk het voertuig zijner gedachten; gij ontneemt dat volk de wijsheid zijner voorvaderen, nagelaten in al de zinspreuken, uitdrukkingen, enz."⁸⁾ Hy het ook daarop gewys dat die heersende regeringsbeleid daarop gemik was om die Afrikaner se nasionaliteit uit te roei en die Afrikaner se taal in die parlement, geregshoue, skole en kerke te verdring.⁹⁾

In die tweede artikel het hy 'n betoog gevoer waarom Afrikaans wel as 'n taal in eie reg aanvaar moes word. Hy het daarop gewys dat die kritiek dat Afrikaans uit ver=

6) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 34-36.

7) J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 10.

8) De Zuid Afrikaan, 8.7.1874 (Aan alle ware Afrikaanders: I De Afrikaansche Taal); S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, pp. 16-20.

9) De Zuid Afrikaan, 8.7.1874 (Aan alle ware Afrikaanders: I De Afrikaansche Taal); S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, pp. 16-20.

skillende tale saamgestel was en dus nie 'n selfstandige taal was nie, nie steek gehou het nie. Engels het ook baie aan ander tale ontleen. Indien Engels dus as taal erken kon word, moes dieselfde houding ook ten opsigte van Afrikaans geld, het hy gesê.¹⁰⁾

In die derde artikel het Du Toit die verengelsingsproses gekritiseer wat ten opsigte van die parlement, geregshoue, skole en veral die kerke aan die gang was, waar Engels alhoemeer vrylik op die kansel gebruik is. Hy het veral felle kritiek uitgespreek oor die predikante van die Nederduitse Gereformeerde Kerk wat Engels help bevorder het deur in Engels te preek en Engelse inrigtings, soos die Huguenot Seminary op Wellington en die Good Hope Seminary in Kaapstad, op te rig. Hy het toe die volgende dringende beroep op sy Afrikanerlandgenote gedoen: "Afrikaanders! Merkt gij het nog niet waar het henen wil? 't Is tijd dat gij ontwaakt! Weldra is het te laat!"¹¹⁾

Hierdie was voorwaar die woorde van 'n Afrikanernasionalis wat te midde van die stroom van verengelsing 'n moedige stryd vir die Afrikaner se taal en kultuur aangeknoop het.

Dit was dan ook die ondernemingsgees, deursettingsvermoë en leierskap van ds. Du Toit wat daarvoor verantwoordelik was dat 'n klein groepie voorstanders van Afrikaans byeengekom het en die Genootskap van Regte Afrikaners op 14 Augustus 1875 in die Paarl gestig het. Dié Genootskap het 'n geweldige groot bydrae gelewer om die Afrikaner taalbewus en nasiebewus te maak.¹²⁾ Met al sy wylskrag was ds. Du Toit van die begin af die siel van die Genootskap. In verband hiermee het 'n tydgenoot van hom, G.R. von Wielligh, geskryf: "hy (het) die voortou van die begin af ... in hande geneem. Oom Lokomotief en Hoogenhout, met al hul voortreflikhede, was geen een leiers soos ds. du Toit nie."¹³⁾

10) De Zuid Afrikaan, 15.7.1874 (Aan alle ware Afrikaanders: II De Afrikaansche Taal); S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, pp. 20-25.

11) De Zuid Afrikaan, 22.7.1874 (Aan alle ware Afrikaanders: III De Afrikaansche Taal); S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, pp. 25-29.

12) G.R. von Wielligh: Baanbrekerswerk, p. 16; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 65-66; G.S. Nienaber: Inleidingswoord (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die G.R.A. (1875-1925)), p. 17).

13) G.R. von Wielligh: Persoonlike Herinneringe van die Patriotmanne (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die G.R.A. (1875-1925)), p. 61; G.R. von Wielligh: Baanbrekerswerk, pp. 33-34; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 433.

Reeds op die stigtingsvergadering het die Genootskap vir homself die skepping van 'n eie Afrikaanse volkslied, die vertaling van die Bybel in Afrikaans, asook die samestelling van 'n Afrikaanse grammatika en 'n Afrikaanse woordeboek in die vooruitsig gestel.¹⁴⁾

Ds. Du Toit het ook 'n leidende rol gespeel in die oprigting van 'n koerant, Die Afrikaanse Patriot, wat as spreekbuis moes dien vir die Genootskap. Die eerste redakteurs was C.P. Hoogenhout en D.F. du Toit (Oom Lokomotief), terwyl ds. Du Toit as Correcteur van dié koerant sou optree. In hierdie hoedanigheid het hy tot 1882 'n groot bydrae gelewer in die redigering van Die Afrikaanse Patriot.¹⁵⁾ Van Maart 1882 tot Augustus 1890 het hy in die Transvaal gewoon, waar hy tussen 1882 en 1888 die betrekking Superintendent-Generaal van Onderwys bekleed het. Gedurende dié jare was sy betrokkenheid by Die Afrikaanse Patriot gering en het dié koerant onder die beheer en invloed van sy broer, Oom Lokomotief, gestaan. Aangesien Oom Lokomotief nog gedurende dié jare ds. Du Toit se politieke en opvoedkundige opvattinge sterk onderskryf het, het hy voortgegaan om ds. Du Toit se beskouinge in dié koerant te propageer.¹⁶⁾ Nadat ds. Du Toit in 1890 na die Paarl teruggekeer het, het hy egter die redaksie van Die Afrikaanse Patriot heeltemal oorgeneem.¹⁷⁾ Gedurende dié koerant se bestaansjare, nl. 1876 tot 1904, het hy 'n groot rol gespeel om die Afrikaner taalbewus en nasiebewus te maak.

Ds. Du Toit het ook in ander publikasies sy gedagtes na 'n groot leserspubliek uitgedra. So het hy byvoorbeeld in 1885 in Nehemia als Volkshervormer ook ons ten Voorbeeld sy lesers ten opsigte van die Engelse taal en kultuur tereggewys: "Men is tevreden in eigen gezin zijne taal te spreken, en trekt het zich niet aan, dat een vreemde taal heerschappij voert en steeds verder doordringt in Staat, Kerk en Skool",¹⁸⁾ het hy gesê. In 1891 het hy in die werk Afrikaans ons Volkstaal geskryf: "Di Taal is di Volk en di Volk is di Taal. Waar 'n volk 'n nasionaliteit is, daar sal 'n taal wees, Taal en letterkunde hang onverbreklik same met nasionaliteit. Albei

14) P.J. Nienaber (red.): Notules van die G.R.A., 1875-1878, Vergadering van 14 Augustus 1875, pp. 1-2.

15) P.J. Nienaber (red.): Notules van die G.R.A., 1875-1878, Vergadering van 25 September 1875, p. 3; P.J. Nienaber (red.): Notules van die G.R.A. 1875-1878, Re'els en bepalinge van die G.R.A., p. 54.

16) O.J. Liebenberg: D.F. du Toit (Oom Lokomotief): Taalstryder, Joernalis en Letterkundige, p. 207.

17) J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 9.

18) S.J. du Toit: Nehemia als Volkshervormer ook ons ten Voorbeeld, p. 5.

groei same op." Vir Suid-Afrika was dit "glad nie 'n ydele droombeeld nie, mar 'n heerlik ideaal" Hy vervolg: "Ondersteuning van di Afrikaanse taalbeweging is dus plig van elke ware Afrikaner, en meteen 'n toetsteen vir di waaragtigheid van syn patriotisme".¹⁹⁾

Vir die Afrikaanse taal het ds. Du Toit dus die grootste liefde gekoester en groot opoffering feil gehad. Hiervan het G.R. von Wielligh, wat hom goed geken het, getuig: "Die Afrikaanse taal was sy liefeling tot sy dood toe; wie dit durf beswadder het moet weet, dat hy in die oë van ds. Du Toit hoogverraad gepleeg het."²⁰⁾

As besielde Afrikanerpatriot was S.J. du Toit ook ongetwyfeld 'n leiersfiguur wat, soos dr. G. Dekker dit stel, "gewys het, sonder weifeling en onvermoeid, waarlangs die weg ly vir 'n volk wat sy hoog-heilige taak nie wil versaak nie om sy nasionaliteit, sy karakter, sy taal, as van God gegewe gawes hoog te hou"²¹⁾

Ds Du Toit het hom nie net beywer vir die bevordering by die breë leserspubliek van die Afrikaanse taal en kultuur deur middel van Die Afrikaanse Patriot en ander publikasies nie, maar hy het ook 'n besondere belangstelling in die onderwys getoon. Soos uit die vorige hoofstuk duidelik geword het, was die heersende onderwysstelsel aan die Kaap besig om die Afrikanerkind heeltemal van sy taal, kultuur en volksgevoel te vervreem en dié ontwikkeling wou ds. Du Toit met alle mag bestry.

Reeds in 1874 het hy in die derde van sy drie artikels oor Afrikaans in De Zuid Afrikaan die bestaande onderwysstelsel skerp gekritiseer, omdat Afrikanerkinders op skool éérs Engels moes aanleer en dan verder deur die medium van Engels onderwys moes word. Hy het ook te velde getrek daarteen dat Nederlands binne die onderwysstelsel aan "Kaffertaal" gelyk gestel is. Verder het hy die Engelse staatskole verwerp omdat hy in hulle die vernietiging van die Afrikaner se nasionale gevoel gesien het.²²⁾

19) S.J. du Toit: Afrikaans ons Volkstaal, pp. 70, 92.

20) G. Dekker: Ds. S.J. du Toit as leier van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die G.R.A., (1875-1925), p. 75).

21) G. Dekker: Ds. S.J. du Toit as leier van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die G.R.A. (1875-1925), p. 73).

22) De Zuid Afrikaan, 22.7.1874 (Aan alle ware Afrikaanders: III De Afrikaansche Taal); S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, pp. 26-28.

In 1877 het hy in sy Repliek op alle Recensiën weer eens die gelykstelling van Nederlands aan "Kaffertaal" binne die skoolleerplan sterk afgekeur, en hom skerp uitgelaat oor die feit dat die Afrikaner se nasionale geskiedenis verontagsaam is ter wille van "History of England".²³⁾

In 1880 het ds. Du Toit in Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging geskryf dat dit in die staatskole steeds erger daaraan toegaan. Omdat die Engelse taal "so vër as doenlik" in dié skole gebruik moes word, het dit meegebring dat die Afrikanerkinders soos papegaai moes leer. Die onderwyser hoef volgens Wet slegs Engels te geken het. Aan die Afrikanerkind is éérs Engels geleer en dan is hy in dié taal verder onderrig. Hy het bygevoeg: "Op dié manier wil hulle nou met geweld ons moedertaal by ons kinders uitroei. En dis 'n vreselike onreg. Want as jy 'n volk syn taal afneem dan maak jy hom tot doofstomme: jy ontnem hom die wysheid van syn voorvaders wat bewaard is in al die spreuke, spreekwoorde en uitdrukkens, ens."²⁴⁾

Oor dié skoolkwessie het Die Afrikaanse Patriot, wat sterk onder ds. Du Toit se invloed gestaan het, in 1881 geskryf: "As ons bedenk, dat die meeste Goewerment=skole, ja eintlik die hele stelsel van onderwys daarop ingerig is om alle nasionaliteit by ons kinders uit te roei en hulle meer Engelsgesind te maak as die Engelse self is, deur hulle eensydig die Engelse taal, Engelse geskiedenis, Engelse aardrykskunde, ens. te laat leer, dan verwonder dit ons nie dat die meeste geleerde en bekwame Afrikaners oek deur en deur van die Engelse gees deurtrokke is, en die ontwikkeling van nasionaliteitsgevoel by onse jonge Afrikaners eer teenwerk as bevorder."²⁵⁾ Om dié verengelsingsgevaar teen te werk, het die koerant 'n oproep tot sy lesers gerig: "..... Afrikaners, ontwaak. Lat ons nie alleen die Drukpers gebruik nie, mar lat ons veral beslag le op die Onderwys. Dis die vernaamste middel ver die ontwikkeling van ons volk. Die onderwys moet in die hande van die Afrikaners self kom, en na ons behoefte en in ons gees wees. Afrikaanse onderwysers, met Afrikaanse harte, in Afrikaanse skole, ver Afrikaanse kinders".²⁶⁾

Kort nadat ds Du Toit Superintendent-Generaal van Onderwys van die Transvaal geword het, is die beginsel van moedertaalonderrig deur sý toedoen in die Transvaalse Skoolwet van 1882 beliggaam.²⁷⁾ Dieselfde beginsel, en dan wel onderwys deur die medium

23) S.J. du Toit: Repliek op alle Recensiën, p. 57.

24) S.J. du Toit: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging, p. 74.

25) Die Afrikaanse Patriot, 14.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

26) Die Afrikaanse Patriot, 14.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

27) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 49-50.

van Afrikaans, is toegepas in die Gedenkschool der Hugenoten wat as gevolg van sy ondernemingsgees in Daljosafat opgerig is. Ds. Du Toit het dus die beginsels wat hy aan sy lesers verkondig het, deurgaans in die praktyk toegepas.

S.J. du Toit het onverpoosd voortgegaan om die Afrikaner te waarsku teen die gevare wat die destydse staatsonderwys vir sy taal en nasionaliteit ingehou het. In 1885 het hy in Nehemia als Volkshervormer ook ons ten Voorbeeld geskryf dat hy ook soos Nehemia diep bekommerd was oor die verderflike invloed wat vreemde vroue op die Afrikaner kon hê. Hy het toe verwys na inrigtings soos die Huguenot Seminary waar die Engelse taal, sedes en gewoontes op die Afrikaanse dogters oorgedra is. Hy het bygevoeg: "Toen men onze nationaliteit niet openlijk in Kerk en Staat kon uitroeien, richtte men zijn aanval op de huisgezinnen, nam onze dochters, bracht ze op Amerikaanse en andere scholen, om sodoende de toekomstige moeders van ons geslacht en later hare kinderen te ontnationaliseren".²⁸⁾

In 1891 het hy sy opvattinge oor die beginsel van moedertaalonderrig baie duidelik gestel in sy publikasie Afrikaans ons Volkstaal – 71 Theses of Stellinge. Benewens stellinge oor Afrikaans as ons moedertaal, landstaal, volkstaal, skryftaal, Bybeltaal en kerktaal, het dié werkjie ses stellinge oor Afrikaans as skooltaal bevat.²⁹⁾

In Stellinge LX en LXI het hy dit beklemtoon dat die moedertaal die enigste ware middel is om in die onderwys kinders se geestesvermoëns te ontwikkel. Deur 'n vreemde taal as skooltaal te gebruik is vir kinders geesdodend, dit maak van hulle ape en dit leer hulle om net gememoriseerde lessies na te praat.

In stellinge LXII en LXIII het hy daarop gewys dat dit veel makliker sou wees om aan Afrikaanse kinders éérs hul eie taal te leer en hulle dan deur middel daarvan verder te onderrig. Op dié manier sou kinders binne een jaar méér leer as binne drie jaar onder die bestaande bestel, waar hulle éérs 'n vreemde taal (nl. Engels, en sedert 1882 ook Nederlands) moes leer en dan deur middel daarvan verder onderwys ontvang het. As sterk voorstander van Afrikaans as onderwysmedium vir Afrikaanse kinders, het ds. Du Toit daarop gewys dat Nederlands vir 'n Afrikaner 'n onleerbare taal was. Van 'n duisend Afrikaanse kinders wat Nederlands op skool leer, was daar skaars een wat dit goed genoeg geken het om dit vlot te kon praat en korrek te kon skryf.

28) S.J. du Toit: Nehemia als Volkshervormer ook ons ten Voorbeeld, p. 83.

29) S.J. du Toit: Afrikaans ons Volkstaal, pp. 116-123.

In stelling LXIV en LXV het hy gemeld dat die meeste kinders só min tyd gehad het om skool te gaan dat hulle net genoeg van Engels en Nederlands geleer het om dit weer te vergeet, sodat hulle eintlik niks geken het nie. As hulle in dié tyd egter in hulle moedertaal – Afrikaans – onderwys ontvang het, sou hulle heelwat nuttige kennis vir hul latere lewens opgedoen het. Die Nederlandse leerboekies was vir die Afrikaanse kinders ongeskik. Wat hulle nodig gehad het, was Afrikaanse leerboekies.

Die doelgerigte teenwerking van die Afrikanerkind se taal en nasionale gevoel in die staatskole was maar één aspek wat by ds. Du Toit kritiek ontlok het. Die staatskoolstelsel was vir hom ook onaanvaarbaar op grond daarvan dat die Bybel en godsdiensonderrig kragtens die Onderwyswet van 1865 heeltemal uit dié skole geweer is.

In dié skoolkwessie het ds. Du Toit die navolgenswaardige voorbeeld van sy leermeester, ds. Van der Lingen, gehad wat die nie-christelike staatskole as "uit de Revolutie voortgesproten" bestempel het. Sy opvatting oor hierdie saak was: "De Heiland zelf had bij zijn vertrek van de aarde het onderwijs aan zijn jongeren opgedragen; door die daad behoorde dus het onderricht aan de Kerk en niet aan de Staat."³⁰⁾ Hierdie standpunt het ds. Du Toit sterk onderskryf.

In 1874 het S.J. du Toit die C.N.O.-beweging op dreef gebring met 'n artikel van ene "B" wat in Elpis, 'n tydskrif wat sedert 1857 in Kaapstad gepubliseer is, verskyn het. Oor die vraag of die Staat of Kerk toesig oor die opvoeding van die jeug moes hê, het die skrywer die standpunt ingeneem dat dié plig die Kerk toekom. Die opvoeding en onderwys was "de eigenaardige taak der kerk" waaroor die predikant oppertoesig moes hou.³¹⁾

In 1876 het ds. Du Toit, voortbouende op die fondament wat deur wyle ds. Van der Lingen gelê is, in die Paarl 'n boekie gepubliseer met die titel De Christelike School in hare verhouding tot Kerk en Staat door Een Leeraar der Nederduitsch Gereformeerde Kerk. Onmiddellik na sy verskyning is dié werk uit alle oorde, meestal blykbaar deur predikante, aangeval. Volgens J.D. du Toit (Totius) was die hewige reaksie soos die "uitwerking van 'n knopkierie onder 'n trop ganse—"³²⁾

30) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 35-36.

31) Elpis no. 1. 1874, pp.40-45 (Wien behoort het Toezicht over Opvoeding toe, den Staat of der Kerk?).

32) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 34, 37.

Aangesien ds. Du Toit bepaalde standpunte gehad het oor Christelike onderwys, net soos oor moedertaalonderwys, en dit die basis van die onderwys aan die Gedenkschool der Hugenoten gevorm het, is dit nodig dat daar meer aandag aan dié belangrike publikasie gegee word.

In hierdie werkie oor Christelike onderwys het S.J. du Toit sy bespreking begin deur die vraag te stel: Aan wéé het Christus die onderwys van die jeug opgedra? Aan die Kerk of aan die Staat? Hierop het hy geantwoord dat dié opdrag ongetwyfeld aan die Kerk, en wel in die eerste plaas aan die leraars van die Kerk, gegee is. Dié stelling het hy op die Bybel gebaseer. Die Kerk se opvoedingstaak word naamlik gevind in Christus se opdrag aan Simon Petrus: "Laat My lammers wei" en: "pas My skape op" (Johannes 21:15-17). Hy het ook daarop gewys dat Christus vóór sy hemelvaart aan sy dissipels die opdrag gegee het: "Gaan dan heen, maak dissipels van al die nasies" (Matt. 28:19). Volgens ds. Du Toit het dit hieruit baie duidelik geblyk dat dit die leraar se taak is om die jeug te onderwys.³³⁾

Ook uit die geskiedenis het die Kerk se opvoedingstaak duidelik geblyk, aldus ds. Du Toit. Immers, in opdrag van Christus het die apostels die volk geleer. Toe Griekeland se wysgerige skole later ontaard het, en barbaarse hordes Europa oorstroom het, het die Kerk steeds die setel van die onderwys en opvoeding gebly. Dit was eers in die "anti-christelike negentiende eeu" en as uitvloeisel van "de ongoddelijke Revolutie" – daarmee blykbaar bedoelende die Franse Revolusie wat in 1789 uitgebreek het – dat die Kerk se goddelike reg misken is en dat die onderwys met "Godvergeten hand" uit die Kerk se hande geneem is en aan die Staat gegee is.³⁴⁾

Vervolgens het Du Toit die vraag gestel: Wie is die Staat eintlik en watter reg het hy op die onderwys? In sy antwoord op hierdie vraag het hy daarop gewys dat die wêreldmag uiteraard anti-Christelik was. Die oorsprong van die wêreldmag word naamlik in die toringbou van Babel gevind waarvoor God sy streng oordeel uitgespreek het. Ook die opkoms van koninkryke was 'n afvalligheid van God. Wêreldmag, dit wil sê die Staat, was dus nie 'n Godgegewe nie, maar "een gewrocht des Satans".³⁵⁾

33) S.J. du Toit: *De Christelike School* (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 53-54).

34) S.J. du Toit: *De Christelike School* (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 54-56).

35) S.J. du Toit: *De Christelike School* (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 56-57).

Hierop het hy gevra: Hóé moet ons dit dan beskou as die Kerk gewilliglik die onderwys, téén die uitdruklike bevel van Christus, uit sy hande in dié van die Staat oorgee, terwyl die Staat dit openlik stel dat hy net onderwys sonder godsdiens, die Bybel of Christus wil gee? Ter beantwoording van dié vraag wys hy daarop dat die Kerk van Christus, wat besig was om afvallig te word, of reeds afvallig was, volgens die profetiese woord uiteindelik met die wêreldmag sou saamgaan in sy afval en opstand teen Christus.³⁶⁾ J.C. Coetzee sê in hierdie verband tereg dat dit voorwaar harde woorde was in 'n stadium toe die Kaapse Kerk hom grotendeels versoen het met die Kaapse tipe staatskool waarin geen godsdiensonderrig kragtens die Onderwyswet van 1865 toegelaat is nie.³⁷⁾

Vervolgens het ds. Du Toit die vraag bespreek of die bestaande staatskole Christelik of nie-Christelik was. Vir die doel van sy bespreking het hy klousule 6 van die Onderwyswet van 1865, wat 'n minimum van vier skoolure per dag voorgeskryf het, en klousule 7, waarkragtens godsdiensonderrig uit dié vier skoolure uitgesluit is, aangehaal: Hieruit het hy drie gevolgtrekkings gemaak: 1) die regering vereis vir 'n staatstoelaag aan skole slegs vier uur onderwys per dag en niks meer nie; 2) die regering vra gedurende dié vier ure bepaaldelik sekulêre onderwys; 3) godsdiens en Christendom is dus feitlik uit die staatskole uitgesluit.³⁸⁾

Hy het sewe besware ingebring teen klousule 7 van die Onderwyswet van 1865 waarkragtens godsdiensonderrig uit die skoolure uitgesluit is, te wete:

1. Die grondslag waarop die Kaapse staatskole gebou was, was nie die Christendom nie, maar humaniteit (menslikheid). Die onderwys moes die breedste moontlike grondslag, naamlik humaniteit, hê sodat die Jood, Mohammedaan of heiden in die staatskole nooit sou aanstoot gegee word nie.³⁹⁾
2. Kragtens klousule 7 was die staatskole nie slegs nie-sektaries nie maar inderwaarheid nie-Christelik. As alle Lutherse, Gereformeerde en Wesleyaanse boeke uit dié staatskole verwyder sou word, sodat hulle nie-sektaries sou wees, sou

36) S.J. du Toit: De Christelijke School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 62).

37) J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 29.

38) S.J. du Toit: De Christelijke School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 69-71).

39) S.J. du Toit: De Christelijke School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 71-74).

hy dit verwelkōm het, mits die Bybel in die staatskole toegelaat was. Nie net konfessionele boeke nie, maar ook die Bybel en Christus self is egter uit die skole verban. Gevolglik was die staatskole nie-Christelik.⁴⁰⁾

3. Nie-Christelike skole in die boesem van 'n Christelike gemeenskap was anti-Christelike skole. 'n Heiden wat nog nooit van Christus gehoor het nie, kon onchristelik wees sonder om anti-Christelik te wees maar as mense binne 'n Christelike gemeenskap weier om van Christus te leer, dan is hulle anti-Christelik. Hy het dit beklemtoon dat Christus baie uitdruklik gesê het: "Hy wat nie mét My is nie, is téén My; en hy wat nie saam met My versamel nie, verstrooi" (Lukas 11:23).⁴¹⁾
 4. 'n Vierde beswaar van ds. Ds. du Toit was dat Klousule 7 wetenskap en godsdienst, verstand en hart, wat volgens Gods Woord nie te skei is nie, geskei het. Dit was lynreg in stryd met God se Woord, aldus ds. Du Toit. Volgens hom sou dié beginsel langamerhand by die jeug deurwerk en later tot Godversaking lei.⁴²⁾
 5. Klousule 7 het nie net die Christelike leer nie, maar ook die Christelike tug uit die skole verban. Aangesien Christen, Jood, ens. gelyke behandeling in dié skole moes ontvang, was die onderwyser volgens die bestaande klousule nie toegelaat om sy leerlinge Christelik te vermaan nie. Die onderwyser kon gevolglik net twee prikkels benut, naamlik eersug deur middel van prysuitdeling en aanprysing van leerlinge, en vrees deur die leerling te straf.
- Ds. Du Toit se standpunt was dat eersgenoemde tot 'n sondige hoogmoed lei, terwyl laasgenoemde die kind verder weg uit God se teenwoordigheid dryf.⁴³⁾
6. Ds. Du Toit het ook teen klousule 7 dié beswaar ingebring dat dit die wetenskap self ondermyn. Volgens hom was kennis sonder godsdienst en wetenskap sonder die Bybel soos 'n gebou sonder 'n fondament. Om hierdie standpunt te verduidelik, het hy twee voorbeelde genoem: As 'n onderwyser algemene letterkunde behandel,

40) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 74).

41) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 75).

42) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 75-91).

43) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 91-92).

sou hy die Bybel as oudste boek kon behandel, maar die Mohammedaan en die Jood sou hom egter stop om dit te doen. As die onderwyser algemene geskiedenis wou behandel, sou hy die oudste geskiedenis uit die Bybel wou haal, maar weer eens sou dit kragtens die bestaande onderwyswet verbode wees. Van Christus – die enigste hoof van die hele mensheid, die Koning van konings en die Heer van alle here – moes geswyg word; van Hom mag die kind nie gehoor het nie.⁴⁴⁾

7. Ds. Du Toit se laaste beswaar was dat klousule 7 onprakties en onuitvoerbaar was. Hy het die ervaring van 'n onderwyser genoem wat gesê het dat een uur godsdiens per dag, soos voorgeskryf in die Onderwyswet van 1865, te veel én te min was. Enersyds was 'n uur te veel omdat die aandag van alle kinders in alle klasse nie 'n uur lank geboei kon word nie. Andersyds was 'n uur te min omdat kennis van God en sy Woord tydig en ontydig by die kind ingeskerp moes word. Verder het die onderwyser daarop gewys dat, ás godsdiensonderrig toegelaat was, die onderwyser met elke klas na sy vatbaarheid kon praat en dán sou daar vir die wetenskap én godsdiens in die skooldag plek wees.⁴⁵⁾

Vervolgens het ds. Du Toit in De Christelike School die uitvlugte uit hierdie onhoudbare toestand wat deur sommige persone gehuldig of aangegryp is, krities bespreek. Hy het gesê dat daar nog baie Christene was wat hulle met die betrokke klousule probeer versoen het en wat gevolglik van mening was dat die onderwys nie-Christelik moes wees. Soos ds. Van der Lingen, was hy egter vas oortuig dat die staatskole "uit de Revolutie voortgesproten" was; dáárom kon 'n christelike gemeenskap nie sulke kleurlose skole ondersteun nie.⁴⁶⁾

Vervolgens het die skrywer 'n paar uitvlugte geklassifiseer en weerlê:⁴⁷⁾

1. Hy het daarop gewys dat dié uitflug dat die plaaslike skoolkommissie toegelaat is om buite die voorgeskrewe skoolure vir godsdiensonderrig voorsiening te maak, juis duidelik bewys het dat godsdiensonderrig deur die staat as 'n byvoegsel beskou is en nie 'n inherente deel van die onderwys op skool uitgemaak het nie. 'n Uur

44) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 92-96).

45) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 96-98).

46) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 98).

47) S.J. du Toit: De Christelike School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 98-104).

godsdiensoonderrig buite skoolure sou 'n skool net so min Christelik kon maak as wat 'n uur se danslesse van 'n skool 'n dansskool sou kon maak.

2. 'n Tweede uitvlug was dat 'n godsdienstige onderwyser sy invloed in die skool wel sou kon gebruik, aangesien die Superintendent van Onderwys die skole slegs een keer per jaar besoek het en die onderwyser boonop op sy goedgesindheid kon reken.

Ds. du Toit het geantwoord dat die onderwyser onder die wetlike verpligting was om nie-sektariese, of dan eintlik nie-Christelike onderwys, te gee, en dié voorwaarde moes hy nakom.

3. Nog 'n uitvlug was dat daar tog nog godsdienstige sinsnedes in die skoolboeke voorkom.

Dr. Dale, die S.G.O., het hierdie boekies geduld en selfs aanbeveel, maar volgens ds. Du Toit het hy dit waarskynlik net gedoen omdat daar geen beter skoolboeke, sonder godsdienstige sinsnedes, beskikbaar was nie. In daardie stadium het daar ondanks die Onderwyswet van 1865 nog godsdienstige boeke, godsdienstige onderwysers en godsdienstige skole bestaan, maar weldra sou daar kragtens die Onderwyswet godsdienslose boeke, godsdienslose onderwysers en godsdienslose skole wees, het ds. Du Toit geargumenteer.

4. 'n Vierde uitvlug was dat daar genoeg tyd sou wees om die staatskole teen te gaan.

Ds. Du Toit was egter van mening dat dit dan te laat sou wees. Die Satan is listig en is maar net aanvanklik met min tevrede. Alle dwalinge begin klein. Dáár om het ds. Du Toit 'n beroep op alle Christene, leraars, ouers, voogde en onderwysers gedoen om die godsdienslose skoolstelsel te opponeer.

Verder in dié boekie het ds. S.J. du Toit dit beklemtoon dat die inhoud van Gods Woord, en nie menslike gesag nie, die rigsgnoer in die onderwyskwessie moes wees. Hy het daaraan toegevoeg dat, aangesien mense hulle tog op menslike getuienis wil verlaat, hy manne van groter geleerdheid, invloed en godsvrug wou byroep om oor die skoolkwessie te getuig. Verskeie godgeleerdes wat sy standpunt onderskryf, is daarop deur hom aangehaal, onder andere Martin Luther, Karl von Raumer, Jurgen Bona Meyer, Lattman, Curtmann, Karl Kirsch, Schulze, Klemm, Heinroth, Klopsch, Schwann, Palmer, C. Kehr, C. Schwarz en W. Müller van Duitsland, Cumming, Melville en Archer Butler van Engeland, Vinet van Switserland, Bronsveld, Von Toorenenbergen, Gunning,

Bilderdijk, I. da Costa, Groen van Prinsterer en A. Kuyper van Nederland asook G.W.A. van der Lingen, biskop Grey, ds. A.I. Steytler, ds. W.P. de Villiers en ds. F.L. Cachet van Suid-Afrika.⁴⁸⁾

Op die vraag "Wat zullen wij dan doen?" het ds. Du Toit geantwoord dat die Kerk die onderwys en opvoeding in sy hande moes neem en self vir die onderwys moes betaal. Elke gemeente moes een of twee skole onder toesig en begunstiging van die kerkraad oprig, terwyl die Sinode 'n Normaalskool moes stig waar onderwysers kerklik opgelei, geëksamineer en goedgekeur kon word. In dié skole sou die Bybel nie slegs 'n uur lank buite die skoolure oopgeslaan word nie, "neen, al het onderwys worde in een christelijken geest gegeven: geheel de school zij Christus eigendom."⁴⁹⁾

Met verloop van tyd het ds. Du Toit sy standpunt oor dié aangeleentheid gewysig. In 1882 het hy die gedagte van vrye Christelike skole steeds sterk ondersteun in sy publikasie "Program van Beginselen van de Nationale Partij". (Met "Nationale Partij" het hy bedoel: Die Afrikanerbond). Hy het dit toe ook duidelik gestel dat dit nie die staat se plig was om onderwys te behartig nie, maar waar hy voorheen, in navolging van ds. Van der Lingen, dit as die Kerk se taak beskou het, het hy nou verklaar dat dit die taak van die ouers, onder toesig van die Kerk, was. Langs dié weg sou geen bevolkingsgroep se godsdienstige opvattinge binne die skool gekrenk word nie.⁵⁰⁾

Dié klemverskuiwing ten opsigte van die onderwystaak moet daaraan toegeskryf word dat ds. Du Toit sedert 1880 al sterker onder dr. Abraham Kuyper se invloed gekom het. Dr. Kuyper het naamlik in artikel 12 van sy publikasie Ons Program dit gestel as die ouer se plig om te voorsien in die kind se onderwys. Dié opvatting het ds. Du Toit in sy Program van Beginselen oorgeneem.⁵¹⁾

In 1886 het hy ook in De Vrije School geskryf dat "het onderwijs volgens de Schrift opgedragen is aan ouders onder toezicht der Kerk".⁵²⁾ Hoewel hy in laasge-

48) S.J. du Toit: De Christelijke School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 106-126).

49) S.J. du Toit: De Christelijke School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 126-130).

50) S.J. du Toit: Program van Beginselen van de Nationale Party, pp. 66-74.

51) D.A. Scholtz: Ds. S.J. du Toit as Kerkman en Kultuurleier, p. 116; J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 19.

52) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 143, 150).

noemde stadium die taak van die onderwys uitdrukliker op die skouers van ouers self geplaas het, is die toesighoudende belang van die Kerk in die onderwys steeds duidelik deur hom onderskryf.

De Christelike School het in die pers hewige redaksionele en individuele kritiek op ds. Du Toit uitgelok. Dié reaksie het hy só opgesom: "De Zuid Afrikaan en Volksvriend werd overstormd; Redaktie Volksblad schreef artikelen; Kerkbode liet zich hooren; Opwekking gaf hare stem; Maandbode sprak mede; en, last but not least, Elpis kreeg stof."⁵³⁾

Uitgesonderd die kritiek van koerantredaksies, was die penaanvalle op ds. Du Toit meestal onder skuilname, waarskynlik omdat hyself sy werkie oor die Christelike Skool onder 'n skuilnaam geskryf het.⁵⁴⁾

In antwoord op al die kritiek het hy toe in 1876 en 1877 'n repliek in Elpis laat verskyn.⁵⁵⁾ In 1877 het hy die kritiese briewe en sy kommentaar daarop onder sy eie naam in boekvorm uitgegee onder die titel Repliek op alle Recensien van het werkje 'De Christelike School in hare verhouding tot Kerk en Staat'. Hierna het die polemiek oor die skoolkwessie tot 'n einde gekom.

'n Ander skoolkwessie het daarna onder bespreking gekom, nl. om die sogenaamde Vrywillige Beginsel soos dit op kerklike terrein gegeld het, in die onderwys toegepas te kry. Vroeër, onder die Nederlandse bewind, was die Hervormde Kerk en die Nederlandse Staat baie nou aan mekaar verbind. Die staat het predikante voorsien en ook geld bygedra vir hul salarisse en ter bestryding van kerklike uitgawes. In 1806 het die Britse regering in een van die Artikels van Oorgawe hom daartoe verbind om die Hollandse Kerk op dieselfde wyse te behandel as vóór die tweede Britse besetting. Gevolglik sou die Nederduitse Gereformeerde Kerk nog steeds 'n staatstoelaag ontvang, terwyl ander kerkgroepe geen staatsteun sou kry nie. Hierdie onregverdige opset, en die feit dat baie Nederlandse predikante teen staatsteun aan hulle kerk gekant was, het later 'n jarelange stryd in die Kaapse parlement veroorsaak. In 1875

53) S.J. du Toit: Repliek op alle Recensiën, p. 1.

54) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 37; S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 144).

55) Elpis, no. 4. 1876, pp. 234-258 (Repliek op Alle Recensiën van het werkje "De Christelike School in hare verhouding tot Kerk en Staat"); Elpis no. 1. 1877, pp. 17-63 (Repliek op Alle Recensiën van het werkje "De Christelike School in hare verhouding tot Kerk en Staat").

het die Kaapse parlement Wet no. 30 van 1875, waarin die sogenaamde Vrywillige Beginsel beliggaam was, aangeneem. Hierdeur is staatsondersteuning aan alle kerke gestaak en moes kerke voortaan hulself uit eie bronne, te wete die vrywillige bydraes van gemeentelede, finansier.⁵⁶⁾

Voorstanders van Christelike onderwys het hierna ook begin aandrang op die toepassing van die Vrywillige Beginsel op skole. Hiervolgens sou ouers dan die reg hê om hulle eie skole te stig en dit vry van staatsbeheer te bestuur, maar behoudens sekere voorwaardes sou die staat die vrye skole op dieselfde grondslag as die gewone staatskole ondersteun.⁵⁷⁾

In 1879 het ds. Du Toit en ds. W.P. de Villiers van Beaufort-Wes (later was hy predikant op Carnarvon), wat self 'n vrye Christelike Skool op Beaufort-Wes opgerig en laat floreer het, talryke versoeke ontvang om hulle vir die parlement verkiesbaar te stel. In die parlement sou hulle dan Christelike onderwys en groter godsdiensvryheid binne die staatskole kon bepleit. Ds. Du Toit het egter dié versoeke bedank, veral omdat hy uit beginsel nie 'n verbetering van die staatskool begeer het nie, maar die skool se algehele vrymaking van staatsbemoeïing voorgestaan het.⁵⁸⁾ Verseker van ds. Du Toit se steun, is ds. De Villiers in 1879 verkies tot parlamentslid. Sy voorstel vir staatsondersteuning aan vrye skole is egter afgestem.⁵⁹⁾

In 1881 het die kantoor van Die Afrikaanse Patriot onder leiding van ds. Du Toit 'n petisie vir ondertekening uitgestuur waarin gevra is vir 'n "Skool met die Bybel" d.w.s. Christelike skole. In Mei 1881 het ds. De Villiers dié petisie, onderteken deur ds. Du Toit, 'n paar predikante en meer as 5 000 persone uit alle dele van die Kaapkolonie, aan die parlement voorgelê. Daarin is vir meer godsdiensvryheid op skool gevra. Met die indiening van die petisie het ds. De Villiers self voorgestel dat daar ook 'n staatstoelaag betaal moes word aan alle vrye skole wat met betrekking tot gewone skoolonderwys aan die vereistes van die Skoolwet van 1865 voldoen, maar son-

56) T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in S.A., pp. 316-325; E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., p. 49, voetnoot 1; J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 35-36.

57) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 157.

58) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 144) (Ek kursiveer).

59) J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 36-37; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 40-41.

der beperking met betrekking tot die godsdienst. Toe sy voorstel afgestem word, het hy as parlamentslid bedank.⁶⁰⁾

Hierna het Die Afrikaanse Patriot, wat ywerig ds. Du Toit se opvattinge uitgedra het, in artikels en ook in die briewekolomme die beginsel van vrye Christelike onderwys sterk gesteun. Waarskynlik na aanleiding van 'n brief van prof. D. Postma en die here P. Postma en M. Postma van Burgersdorp, waarin hulle verklaar het dat hulle liever wou sien "dat de staat net zoo min de School als eenige Kerk besoldigde",⁶¹⁾ het Die Afrikaanse Patriot sy standpunt ten opsigte van staatsteun gewysig. In dieselfde uitgawe het Die Afrikaanse Patriot kritiek gelewer daarop dat daar uit die staatskas vir Blanke-onderwys, Kleurling-onderwys en Swart-onderwys betaal is, terwyl die Blankes die meeste belasting betaal het. Ook is baie meer geld vir hoër onderwys as vir laer onderwys gestem. Dié koerant het bygevoeg: "Daarom seg ons ook: Lat die regering gen enkele skool betaal nie. En lat die kerk en die ouers en partikuliere ondernemings sorge ver die onderwys. Dan betaal ider ver sig self en kryg volle waarde ver syn geld".⁶²⁾

Op 20 Januarie 1882 het Die Afrikaanse Patriot geskryf: "In één woord die "Vrywillige Beginsel" moet op die skole toegepas worde net soos op die Kerke; die Staat moet net so min die Skoolmeester as die Predikant betaal. Hoogstens kan die staat die skoolopsig aanhou om te sien hoe sy burgers opgelei word."⁶³⁾

Na aanleiding van die feit dat Kleurlingkinders, vergeleke met Blanke kinders, buite verhouding met hulle groep se geldelike bydraes deur die staat ondersteun is, klein digbevolkte distrikte ten koste van groot dunbevolkte distrikte bevoordeel is, en hoër onderwys groter staatsteun as laer onderwys ontvang het, het Die Afrikaanse Patriot van 3 Februarie 1882 weer eens die oplossing aan die hand gedoen: "Die enigste wat ons siet is: Die Vrijwillige Beginsel op die skole toegepas. Laat elkeen dan betaal ver die onderwys van sy eie kinders"⁶⁴⁾

60) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., p. 49; J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 37.

61) Die Afrikaanse Patriot, 1.4.1881 (Die Skool met die Bybel).

62) Die Afrikaanse Patriot, 1.4.1881 (Die Skool met die Bybel).

63) Die Afrikaanse Patriot, 20.1.1882 (Vrijwillig Beginsel op die Skole toegepas).

64) Die Afrikaanse Patriot, 3.2.1882 (Vrijwillig Beginsel op die Skole toegepas).

Die Vrywillige Beginsel toegepas op skool was gedurende 'n groot gedeelte van die tagtiger jare 'n baie belangrike onderwerp van bespreking in die Kaapkolonie. In 1885 het ds. Du Toit byvoorbeeld oor die onderwerp van vrye Christelike onderwys met die heer H.R. Louw, wat hoofonderwyser van die publieke skool in Klein-Drakenstein was, 'n openbare debat gevoer waarin hy vrye Christelike onderwys ondersteun het en die staatskole gekritiseer het.⁶⁵⁾

Ongeveer dieselfde tyd het daar ook 'n hewige polemieë tussen di. W.P. de Villiers en M.P.A. Coetzee van die Gereformeerde Gemeente Burgersdorp enersyds en dr. S. Hofmeyr van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente Montagu en ds. D. Ross van Lady Grey andersyds ontstaan. Di. De Villiers en Coetzee het tussen Mei en Desember 1885 die Vrywillige Beginsel baie sterk in die briewekolomme van Die Afrikaanse Patriot en De Zuid Afrikaan verdedig, terwyl dr. Hofmeyr en ds. Ross tussen Maart 1885 en Januarie 1886 in De Zuid Afrikaan tot die verdediging van die bestaande staatskole gekom het. Hulle stukke is later uitgegee onder die titel "Bezwaren teen de toepassing van het Vrijwillig Beginsel op Scholen". Di. De Villiers en Coetzee se korrespondensie is ook in pamfletvorm gepubliseer en wel onder die titel Bezwaren tegen het Vrijwillig Beginsel op Scholen gewogen en te licht bevonden.⁶⁶⁾

Ook die Afrikaner Bond, waarvan die eerste tak deur ds. S.J. du Toit se besieling in 1880 gestig is, het dikwels op Bestuursvergadering die Vrywillige Beginsel bespreek. Op die Provinsiale Bestuursvergaderings van 1886 en 1887 het die Bond dié beginsel egter nie verder gesteun nie.⁶⁷⁾

Vanaf 1883 tot 1886 is daar weer verskeie petisies ten gunste van Christelike onderwys gedurende skoolure en die Vrywillige Beginsel by die parlement ingedien.⁶⁸⁾ Die voorstanders van die Vrywillige Beginsel se stryd is slegs gedeeltelik met sukses bekroon nadat Jan Hendrik Hofmeyr in 1886 in die parlement die volgende voorstel ingedien het: "Het Schoolkomité zal mogen zorg dragen voor het onderwijs der leerlingen in den godsdienst gedurende de gewone schooluren; maar geen leerlingen zullen

65) De Zuid Afrikaan, 1.9.1885 (Het Debat over de Schoolkwestie); Die Afrikaanse Patriot, 28.8.1885 (Het Debat over de Schoolkwestie); Die Afrikaanse Patriot, 4.9.1885 (Het Debat over de Schoolkwestie); W.P. de Villiers en M.P.A. Coetzee: De Bezwaren tegen die Toepassing van het Vrijwillig Beginsel op Scholen gewogen en te licht bevonden, pp. 27-33.

66) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., pp. 54-55.

67) J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 10, 37-38.

68) D.H. Cilliers: Die Strijd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939, p. 157.

gedwongen worden zoodanige onderwijs bij te wonen zonder konsent hunner ouders of voogden".⁶⁹⁾ Die parlement het hierdie voorstel aanvaar en gevolglik sou godsdienst=onderwys weer binne die gewone skoolure gegee mag word.⁷⁰⁾

Teen die agtergrond van dié stryd om die Vrywillige Beginsel het ds. Du Toit, terwyl hy nog in die Transvaal S.G.O. was, 'n boekie getiteld De Vrije School voor't Kaapsche Parlement onrechtvaardig veroordeeld geskryf en dit in 1886 in die Paarl gepubliseer. Die onmiddellike aanleiding tot dié publikasie was die verwerping deur die Kaapse parlement in 1885 van 'n Memorie ten gunste van die Vrywillige Beginsel wat deur die geregistreerde kiesers, grondeienaars en inwoners van die distrik Albert ingestuur is.⁷¹⁾

In sy inleiding vir dié publikasie het ds. Du Toit onder die opskrif "Hoever zijn wij Gevorderd?" 'n kort oorsig van die geskiedenis van Christelike onderwys in Suid-Afrika gegee. Hy het die aanvaarding in Transvaal van staatsondersteuning aan Christelike skole verdedig, terwyl hy die Vrywillige Beginsel ook vir die Kaapse onderwys aanbeveel het. Hy het bygevoeg dat hy so 'n reëling al lankal vir die Kaapkolonie sou aanbeveel het indien daar ook 'n skoolwet slegs vir die blanke bevolking ingevoer kon word, soos in die Transvaal. Ongelukkig was daar in die Kaapkolonie gelykstelling tussen Blankes en Gekleurdes. Dit was na sy mening tot nadeel van die Blankes, want die Gekleurdes was meer in getal en sou dus ook meer vir onderwys uit die skatkis ontvang terwyl hulle in verhouding en ook in totaal minder as die Blankes daarin sou stort.⁷²⁾

Vervolgens het ds. Du Toit die Memorie van 1885 woordeliks aangehaal en toe die argumente in die Memorie ten gunste van die Vrywillige Beginsel effens gewysig en suiwerder gestel. Dié argumente was die volgende:

1. Volgens Natuur en Openbaring was dit nie die Staat se roeping om te sorg vir die onderwys van die jeug nie, maar wel die ouers se roeping, onder toesig van die Kerk.⁷³⁾
2. Die ongelyke verdeling van staatstoelaes vir die onderwys onder die bestaande skoolstelsel het sekere klasse van die bevolking bevoordeel ten koste van ander, byvoorbeeld: die gekleurde bevolking ten koste van die Blankes; die dorpsbewo=

69) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 45; A.2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed there=
under and passed by both Houses of Parliament, p. 33.

70) E.L.J. Venter: Die Verband tussen Kerk en Skool in S.A., p. 59.

71) J.C. Coetzee: Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 38.

72) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit
en die Onderwys, pp. 143-146).

73) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit
en die Onderwys, p. 150.

ners ten koste van die boerebevolking; digbevolkte distrikte ten koste van dunbevolkte distrikte; en inrigtings vir hoër onderwys ten koste van dié vir laer onderwys.⁷⁴⁾

3. Indien die Vrywillige Beginsel aangeneem sou word, sou die Staat baie duisende ponde kon bespaar en vir noodsaakliker doeleindes kon gebruik, waarvan alle burgers die voordele sou kon geniet. In hierdie verband het hy daarop gewys dat die £100 000 wat jaarliks vir onderwys gestem is, eintlik verkwis is. Indien die ouers self vir hulle kinders betaal, sou die onderwys baie doeltreffender wees.⁷⁵⁾
4. Indien die staatsondersteuning ophou, en alle burgers daardeur genoodsaak word om vir die onderwys te sorg en self heeltemal daarvoor te betaal, sou belangstelling in die onderwys toeneem, sou onderwys meer ooreenkomstig die behoeftes van die verskillende volksklasse geskied en dus van meer praktiese nut wees as die bestaande stelsel.⁷⁶⁾
5. Aangesien die staatsondersteunde onderwys noodwendig onsektaries en neutraal moes wees, het die groot gevaar bestaan dat die jeug in die neutrale skole sonder godsdienstige beginsels grootgemaak sou word. Dié beswaar het hy met 'n baie lang aanhaling uit De Christelike School gemotiveer.⁷⁷⁾
6. Ds. Du Toit het dié sesde beswaar teen die staatskole geopper dat dit die Afrikaner se nasionale gevoel en belange benadeel het. Immers, het hy gesê, juis die Engelse staatskool (want volgens hom was die staatskool in die Kaapkolonie vroeër heeltemal Engels en was dit op hierdie tydstip nog steeds driekwart Engels) was die grafgrawer van die Afrikaner se nasionaliteit. Hy het daaraan toegevoeg dat hoewel die Nederlandse taal in daardie stadium in die onderwys vryliker gebruik kon word, die aanbidding van Geskiedenis en Aardrykskunde nog Brits-georiënteer was.⁷⁸⁾

Ds. Du Toit het die besware teen die bestaande skoolstelsel afgesluit met die volgende skerp opmerking:

-
- 74) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 154).
- 75) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 158-159).
- 76) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 159).
- 77) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 160-165).
- 78) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 165-167).

"Dat is uwe ergste sonde teen ons volk, o, misdadig Engeland! dat gij ons scholen hebt gesticht, waarin niet slechts onze Bijbel wordt geweerd, onze Zaligmaker verloochend, maar ook onze nationaliteit wordt ondermijnd en uitgeroeid!

"Daarom roept ons volk en zal het blijven roepen: Weg met zulk een schoolsysteem! Wij willen langer geen offers brengen, tot eigen ondergang; – geen hout aandragen voor den brandstapel voor onze nationale toekomst!"⁷⁹⁾

Vervolgens het hy die teenstanders van die Vrye Skool aan die woord gestel. Daarna het hy hulle argumente afgekraak.⁸⁰⁾

Na aanleiding van sy slotvraag "Wat nu?" het hy geskryf dat die Franse rewolusionêre kreet "Vryheid" die hele moderne samelewing deurgedring het, maar dat slegs die skool nie toegelaat is om vry te wees nie. Hy voeg by: "Zullen de oogen dan nog niet opengaan? Daarom verzetten wij ons met alle kracht tegen Staatsinmenging waar't niet past. En wij nemen de leuze "vrijheid" over en bezigen die op de rechte plaats: 'Vrijheid' voor de School!' 'Vrijheid' schrijven wij boven onze schooldeuren, 'vrijheid' binne onze schoolgebouwen. 'De Vrije School!' blijve onze leuze."⁸¹⁾

Terwyl ds. S.J. du Toit De Vrije School vir publikasie voorberei het, het hy ongetwyfeld die Gedenkskool der Hugenoten in gedagte gehou. Hierdie Vrye Christelike Skool is deur sy ywer alreeds in 1882 geopen en daarin het hy al sy opvoedkundige beskouinge in verband met nasionaalbewustheid, moedertaalonderrig en Christelike onderwys, vry van enige staatsfinansiering en staatsinmenging, in die praktyk toegepas.

79) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, p. 167.

80) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 167-184).

81) S.J. du Toit: De Vrije School (J.C. Coetzee (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys, pp. 184-185).

HOOFSTUK 3

DIE OPRIGTING VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN

(a) Ds. S.J. du Toit se rol en die werk van die Gedenkschooldkomitee

Teen 1876 het ds. S.J. du Toit besef dat daar nog niks gedoen was om die koms van die Hugenote in 1688 na Suid-Afrika na 200 jaar te herdenk nie. In 'n tyd toe die Genootskap van Regte Afrikaners pas begin veg het vir "ons Taal, ons Nasie en ons Land" het hy ook goed geweet dat die herdenking van die Hugenote-voorgaders baie daartoe sou bydra om die Afrikaner, te midde van al die denasionaliserende invloede, nasionaalbewus te maak. Dié besef het hom toe daartoe aangespoor om 'n reuse=onderneming aan te pak wat uiteindelik uitgeloop het op die oprigting van die "Gedenkschool der Hugenoten"¹⁾ in 1882.

Ten aanvang wou ds. Du Toit die Afrikaner eers baie deeglik bewus maak van die Hugenote en hul betekenis. Hiervoor het hy gebruik gemaak van Die Afrikaanse Almanak en Die Afrikaanse Patriot. Eersgenoemde publikasie is sedert 1877 jaarliks deur die Genootskap van Regte Afrikaners gepubliseer. Dit was 'n boekie waarin allerlei artikels en wetenswaardighede oor Suid-Afrika verskyn het. Reeds in die eerste uitgawe van Die Afrikaanse Almanak het ds. Du Toit begin om artikels oor die Hugenote en hul wedervaringe te plaas.²⁾ Tussen Mei en September 1877

-
- 1) Daar is verskeie name aan die skool gekoppel bv. Gedenkskool, Hugenote=skool en Patriotskool. Ds. Du Toit self het dit "Die Regte Hugenoteskool" genoem (Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1880 ('n Gedenkteken ver die Hugenote)) terwyl dit later in die grondreëls van die skool as "Gedenkskool van die Hugenote" bekendgestaan het. (Die Afrikaanse Patriot, 25.2.1881 (Grondreëls ver die Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika)). In dié verhandeling word na die skool verwys as die "Gedenkschool der Hugenoten" (kortweg Gedenkschool) omdat dit die naam was wat sedert 1883 jarelank bo-aan die skoolgebou en op amptelike briefhoofde gepryk het en ook in die omgang baie dikwels gebruik is.
 - 2) Die Afrikaanse Almanak, 1877, pp. 37-48 (Die Hugenote an die Kaap); Die Afrikaanse Almanak, 1878, pp. 16-24 (Die Hugenote an die Kaap); Die Afrikaanse Almanak, 1879, pp. 43-45 (Die Hugenote in Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1880, pp. 35-39 (Die Hugenote in Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 27-45 (Die Hugenote in Frankryk); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 45-81 (Die Hugenote an die Kaap).

het hy ook in Die Afrikaanse Patriot 'n reeks van elf artikels oor die Hugenote gepubliseer.³⁾

Die verdere stap wat ds. Du Toit toe gedoen het, was om die gedagte by sy lesers tuis te bring dat die Hugenote-vluchteling wat na Suid-Afrika gekom het, deur hul afstammeling vereer en herdenk moes word.

In Die Afrikaanse Almanak vir 1877 het ds. S.J. du Toit toe onder die skuilnaam 'Ware Afrikaner' 'n oproep op afstammeling van die Hugenote gedoen om die koms van die Hugenote na Suid-Afrika op 'n gepaste wyse te gedenk.

In dié oproep het hy die gedagte uitgespreek dat "een grote gedenkstuk" opgerig moes word, waarop al die Hugenote-familienam en die datums van hul aankoms in Suid-Afrika aangebring moes word. Alle Hugenote-afstammeling moes bydra tot die oprigting van die gedenkteken, wat in 1888 met die 200-jarige herdenking van die koms van die Hugenote klaar moes wees. Hy was ook van mening dat 'n gedenk=teken op 'n plek opgerig moes word waar baie Hugenote hulle gaan vestig het, nl. in die Paarl, Wamakersvlei (Wellington), Franschhoek of Groot-Drakenstein. Hy het die lesers aangemoedig om aan die Patriotkantoor te skryf en hul menings oor 'n moontlike ligging vir die gedenkteken te lug.⁴⁾

Die gedagte dat 'n gedenkteken opgerig moes word om die koms van die Hugenote te herdenk, was nie nuut nie. Ds. Du Toit was daarvan bewus dat daar alreeds in 1824 'n beweging was om 'n Hugenote-gedenkteken in Groot-Drakenstein of Franschhoek op te rig. Dáár sou ou familiestukke wat die Hugenote uit Frankryk saamgebring het, bewaar kon word. Geld is toe by Hugenote-afstammeling ingesamel, maar die onderneming het op niks uitgeloop nie. Dit was onseker wat van die ingesamelde geld en gedenkstukke geword het.⁵⁾

3) Die Afrikaanse Patriot, 18.5.1877 (Die Hugenote in Frankryk); ook 25.5.1877; 8.6.1877; 6.7.1877; 13.7.1877; 20.7.1877; 27.7.1877; 10.8.1877; 24.8.1877; 3.9.1877; 21.9.1877.

4) Die Afrikaanse Almanak, 1877, p. 41 (Een Oproeping); J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 53; Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

5) Die Afrikaanse Almanak, 1878, pp. 20-21 (Plan om 'n Gedenkteken op te rig); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 66-67 (Plan om 'n Gedenkteken op te rig); P.J.V.: Vroeëre Feestelikhede (Die Huisgenoot, 15.9.1939, p. 101); Die Afrikaanse Patriot, 7.8.1885 ('n Hugenote Gedenkfees).

In 1851 het die inwoners van Groot-Drakenstein weer 'n onderneming aangepak om in Groot-Drakenstein 'n skool op te rig wat as gedenkteken vir die Hugenote sou dien. 'n Geskikte plek is op 'n plaas van ene J. du Pre gevind en 'n mooi skool is toe by die plek gebou waar die Hugenote se eerste kerk gestaan het. Die skool het die naam Simondium ontvang. Aan die skool was 'n kamer van 12 voet lank by 12 voet breed waarin Hugenote-gedenkstukke bewaar sou word. Geen gedenkstukke is egter byeengebring nie.⁶⁾

In Die Afrikaanse Almanak vir 1880 het ds. Du Toit sy oproep vir 'n Hugenote-gedenkteken herhaal.⁷⁾ Gedurende die voorafgaande drie jaar het daar niks van sy oproep in 1877 vir 'n Hugenote-gedenkteken gekom nie, daarom het hy in Die Afrikaanse Almanak van 1880 ook voorlopige planne aan die hand gedoen oor hoe daar te werk gegaan moes word.⁸⁾

1. Die afstammeling van die Franse Hugenote in die Paarlse distrik moet 'n vergadering hou en so spoedig moontlik 'n voorlopige komitee aanstel wat dan in die distrik skenkings moet insamel, met ander distrikte moet korrespondeer en, as die saak ver genoeg gevorder het, 'n algemene vergadering van verteenwoordigers uit die hele land moet byeenroep.
2. Elke distrik waar baie Hugenote-afstammeling woon, moet ook 'n vergadering hou en 'n plaaslike komitee stig wat belangstelling vir die saak moet aanwakker, skenkings daarvoor moet insamel en met die Paarlse komitee moet korrespondeer oor die tyd en plek vir 'n algemene vergadering.
3. Wanneer die saak ver genoeg gevorder het, moet die Paarlse komitee 'n algemene vergadering byeenroep waarop elke distrik so veel as moontlik verteenwoordig

6) Die Afrikaanse Almanak, 1878, pp. 21-22 (Plan om 'n Gedenkteken op te rig); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 67-68 (Plan om 'n Gedenkteken op te rig); Die Afrikaanse Patriot, 7.8.1885 ('n Hugenote Gedenkfees).

7) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 53; Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1880, pp. 39-40 ('n Gedenkteken ver die Hugenote); Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 51 (Een Oproeping); Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 83-84 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1886, pp. 68-69 (Hugenote Fees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 59 ('n Gedenkteken vir die Hugenote).

8) Die Afrikaanse Almanak, 1880, p. 40 ('n Gedenkteken ver die Hugenote); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 76-77 ('n Gedenkteken ver die Hugenote); Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 59 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

moet wees. Plaaslike komitees en die enkele belangstellendes in distrikte waar geen komitee is nie, moet hul gevoelens skriftelik aan die algemene vergadering kan bekendmaak oor die volgende sake waaroor die algemene vergadering dan sal besluit nl. oor wáár die gedenkteken moet kom, waaruit dit moet bestaan en deur wie dit opgerig sal word.

4. In die laaste instansie het ds. Du Toit gesê dat persone wat van sowel moeders- kant as vaderskant van die Hugenote-vlugtelinge atstam, as afstammeling van die Hugenote beskou moet word.

In Die Afrikaanse Almanak vir 1881 het ds. Du Toit onder die skuilnaam van 'Ware Afrikaner' gerapporteer dat daar vir sy plan vir 'n Hugenote-gedenkteken van verskillende kante goedkeuring uitgespreek is. Die plan het by verskeie persone byval gevind en baie het hul medewerking toegesê. Daar was egter nog steeds niks gedoen nie. Hy het bygevoeg dat hy nie ontmoedig was nie en dat hy, nadat hy ander belangstellendes geraadpleeg het, 'n bepaalde voorstel wou doen. Hierop het hy verskillende aspekte van die onderneming stap vir stap aangepak.⁹⁾

Oor die vraag wat die gedenkteken vir die Hugenote moes wees, het ds. Du Toit geskryf dat 'n dooie monument van bakstene en klei, bloot as eerbewys en sieraad, die nagedagtenis van die vrome Hugenote onwaardig sou wees. Hy het voorgestel dat 'n skool in diens van die "land en volk en kerk" die beste en nuttigste sou wees. Volgens hom moes die skool die volgende kenmerke besit. Dit moes wees:

'n regte Nasionale Skool waar eerbied vir ons voorgeslag, liefde vir ons volk, kennis van ons geskiedenis en 'n ware nasionaliteitsgevoel aangekweek word;

'n regte Afrikaanse Skool waar Nederlands en Engels en alles wat tot 'n beskaafde opvoeding behoort, grondig geleer word;

'n regte Hugenote-skool waarin die gees van die Hugenote-voorouers bewaar en vereer sou word;

'n regte Christelike Skool waarin die Bybel 'n ereplek sou beklee en die grondslag van alle onderwys sou wees;

9) Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 81-82 ('n Gedenkteken vir die Hugenote); J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en werk, pp. 53-54; Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

'n regte Gereformeerde Skool, waar die leerlinge die suiwere leer sou leer en Psalms leer sing;

'n regte Normalskool waar onderwysers opgelei sou word;

'n regte Opleidingskool vir jong Afrikaners wat hulself later as predikante, dokters, ens. wou bekwaam;

'n regte Burgerskool waar Boerekinders 'n deeglike burgerlike opvoeding sou kry en die nodigste dinge sou leer;

'n regte Kosskool waarheen Kinders uit alle dele van die land kon kom en onder goeie toesig sou wees;

'n regte Vrye Skool sonder regeringssubsidie en ook sonder regeringsbeperkings;

'n regte Goedkoop Skool waar ook arm kinders onderwys sou kon ontvang;

'n regte Gedenkskool waarin ou Hugenote-gedenkstukke, geslagsregisters, portrette, ens. versamel en bewaar sou kon word. Ds. Du Toit het bygevoeg dat elke Hugenoot weet dat ons land en volk so 'n skool nodig het. Die naam van die skool behoort ook "Die Regte Hugenoteskool" te wees.

In hierdie voorstel het ds. Du Toit 'n pragtige lewende gedenkteken vir die Hugenote aan die hand gedoen. As dit tot uitvoering gebring word, sou daar terselfdertyd 'n skool tot stand kom, waarin ds. Du Toitsy opvattinge oor Christelike onderwys, moedertaalonderwys en nasionale onderwys praktiese sou kon toepas. Hy sou dus twee strewes uitstekend kombineer.

Oor die kwessie van waar die skool opgerig moes word, het ds. Du Toit gevoel dat daar geen beter plek as die Paarlse distrik was nie omdat die eerste en meeste Hugenote daar gaan woon het, hulle eerste kerk daar was en hulle nageslag nog die digste daar bymekaar gewoon het. Die skool hoef egter nie noodwendig in die Paarlse dorp opgerig te word nie. Dit sou beter wees indien dit weg van die ver-soeking van 'n dorp in 'n buitewyk – Franschhoek, Groot-Drakenstein, Klein-Drakenstein, Daljosafat of Wamakersvlei (Wellington) – opgerig word. Oor dié saak sou egter later beslis kon word.

Na aanleiding van die vraag van wie die hele saak moes bewerkstellig, het ds. Du Toit bekend gemaak dat hy 'n komitee wou voorstel waarin so veel as moontlik Hugenote-families verteenwoordig sou wees en waarvan die komiteelede so naby mekaar woon dat hulle maklik vergaderings sou kon hou.

Dit is duidelik dat ds. Du Toit intussen besef het dat 'n onderneming soos die oprigting van 'n gedenkskool nie op sy skouers alleen kon rus nie. Gevolglik het hy reeds op 13 Desember 1880 'n voorlopige vergadering van belangstellende vriende belê en

sy plan in verband met 'n gedenkskool aan hulle voorgelê. In oorleg met hulle het hy besluit om die beplanning vir die oprigting van die Gedenkskool aan 'n komitee op te dra. Op dieselfde vergadering is toe 'n komitee benoem, bestaande uit: J.R. de Villiers, D.F. du Toit, F.H. Retief, G.G. Rossouw, J.B. Joubert en I.H.L. Minnaar, almal van die Paarl; dan ook S.P. Malherbe, F.S. Cillie en G.D. Marais van Groot-Drakenstein, D.J. Malan van Klein-Drakenstein, Jacobus Hugo van Franschhoek, asook D.J. du Plessis en I.S. Perold van Daljosafat. P.J. Malan van die Paarl sou as algemene korrespondent optree. Later is P.J. Cillie van Wellington en Steph. du Plessis van Steynsburg wat tydelik in die Boland was, ook in die komitee opgeneem.¹⁰⁾

In Die Afrikaanse Almanak vir 1881 het ds. Du Toit geskryf dat die komitee se taak sou wees om die saak van die Gedenkskool dwarsdeur die hele land onder die aandag van die publiek te bring. Ook sou die komitee korrespondente en subkomitees in die verskillende distrikte en wyke aanstel en skenkings insamel vir die saak. Verder sou die komitee 'n geskikte plek kies, die skoolgeboue dáár oprig en die eerste skooldirekteure aanstel. Reëls vir die skool, wat in ooreenstemming sou wees met ds. Du Toit se beginsels vir die skool, sou deur die komitee opgestel word. Daarbenewens moes die komitee sorg dat die fondse van die skool goed belê word en dat die skoolgeboue later onder die skooldirekteure se bestuur gestel word. Laastens sou dit ook die komitee se taak wees om van tyd tot tyd in Die Afrikaanse Patriot, en indien nodig ook in ander koerante, verslag te doen oor hulle werksaamhede en die vordering wat met die onderneming gemaak word.

Ds. Du Toit het die bovermelde lede van die komitee in Die Afrikaanse Almanak aan sy lesers voorgestel. Die lede sou hul eie voorsitter, sekretaris en penningmeester kies en die komitee sou ook vergroot kon word om al die vernaamste Hugenote-families te verteenwoordig.

10) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 13.12.1880; Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 83-84 ('n Gedenkteken ver die Hugenote); Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 84-85 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1886, p. 69 (Hugenote Fees en Gedenkteken).

Oor waarvandaan die geld vir die oprigting van die Gedenkskool moes kom, het ds. Du Toit in Die Afrikaanse Almanak geskryf: "Ons is seker daar sal ruim genoeg gegee worde ver die saak, ..." ¹¹⁾ Die gebruik van "ons" dui duidelik daarop dat hy die verkryging van fondse ook reeds met die voorlopige komitee bespreek het. Hy het geskryf dat daar eers 'n som geld nodig was om die skoolgeboue op te rig en dan 'n fonds of vaste inkomste om die onderwys in die skool so goedkoop moontlik te maak sodat soveel moontlik arm kinders as onderwysers opgelei kon word. Hy het toe voorgestel dat geld vir die skool ingesamel word:

- (a) 'n Algemene insameling dwarsdeur die land moes deur aangestelde kollektante onderneem word.
- (b) Familie-aandele moes uitgegee word. Vir elke £200 wat 'n familie tot die fonds bydra, sou een kind uit dié familie altyd teen halfprys in die skool onderwys ontvang. Sulke aandele sou binne 'n bepaalde familie moes bly.
- (c) Persoonlike aandele moes uitgegee word, sodat individuele persone vir elke £100 wat hulle bydra, een kind teen halfprys by die skool kon laat oplei. Die kinders sou egter net uit so 'n persoon "syn eie familie" (klaarblyklik bedoelende: gesin) afkomstig mag wees.
- (d) Lewenslange lede moes erken word. Persone wat £25 of meer bydra, sou lewenslank by die verkiesing van 'n skoolbestuur mag stem.
- (e) Gewone lede moes erken word. Persone wat vir minstens vyf jaar vooruit £1 per jaar bydra, sou ook by die verkiesing van 'n skoolbestuur mag stem.
- (f) Ten slotte sou persone wat graag hul geld en besittings, of 'n deel daarvan, aan die skool wou nalaat, dit by wyse van 'n testamentêre bepaling kon doen.

Ten slotte het ds. Du Toit gesê dat daar maar nog min aan dié saak gedoen was, maar dat wát reeds gedoen was, darem nie onbelangrik was nie. Die onderneming het reeds by baie byval gevind en samewerking is reeds belowe. Selfs persone wat nie Hugenote-afstammelinge was nie, wou graag bydra vir die skool en dit sou natuurlik aanvaar word aangesien dit 'n skool vir alle Afrikaners sou wees. ¹²⁾

11) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 84 ('n Gedenkteen ver die Hugenote).
 12) Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 83-85 ('n Gedenkteen ver die Hugenote).

Ds. Du Toit se voorstelle het baie momentum aan die saak van 'n Gedenkskool verleen, sodat die komitee wat op die voorlopige vergadering van 13 Desember 1880 benoem is, die 17de Desember 1880 hul eerste vergadering gehou het.¹³⁾ Dié vergadering het waarskynlik, soos byna al die latere vergaderings, in die Paarlse Drukkery plaas= gevind. Enkele van die lede kon weens werkverpligtinge nie teenwoordig wees nie en is toe deur nuwe lede vervang. Onder voorsitterskap van G.G. Rossouw het die komitee ten aanvang besluit om vir ds. S.J. du Toit en ds. W.P. de Villiers van Carnarvon ere-lidmaatskap van die komitee aan te bied. Verder is die bestuur en 'n werkskomitee met drie lede verkies wat uit J.B. Joubert as voorsitter, D.F. du Toit (ds. S.J. se broer, algemeen bekend as 'Oom Lokomotief') as sekretaris en P.J. Malan as tesourier en algemene korrespondent bestaan het.

Op dié vergadering is die gedagtes vir 'n gedenkteken vir die Hugenote, soos deur ds. Du Toit in Die Afrikaanse Almanak van 1881 voorgestel, aan die komitee voorgelê vir bespreking.

Op die eerste punt van watter vorm die gedenkteken moes aanneem, het ds. Du Toit se plan as 'n skool aanbeveel wat as "Die Regte Hugenote Skool" moes bekendstaan. Op hierdie punt wou J.B. Joubert weet of dit nie beter sou wees om 'n monument met 'n gepaste inskripsie op die Paarlse mark te bou nie. Dit sou dan ook as 'n spuitfontein vir die dorpsbewoners, reisigers, markbesoekers en ander persone kon dien, of anders sou 'n waterkuurinrigting opgerig kon word.

Na 'n lang en deeglike bespreking het die komitee egter eenparig besluit om ds. Du Toit se plan uit te voer aangesien dit na hulle mening die nuttigste vir die land en volk sou wees. Die ander voorstelle sou moontlik later uitgevoer kon word.

13) Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Notule van die Gedenkskoolkomitee, 17.12.1880; Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 85-87 (Uittreksel. Voorlopige Vergadering gehou op 17 Desember 1880); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 85-86 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika).

Met die bespreking van die tweede punt oor wáár die gedenkteken opgerig moes word, is 'n aanbod uit Daljosafat, naby die Paarl, ingelewer dat die Gedenkschool dáár opgerig kon word. Die voorstellers het egter ook voorwaardes gestel waaronder hulle bereid sou wees om te help met die oprigting daarvan. Hulle het die komitee meegedeel dat daar in Daljosafat op die plaas Kleinbosch reeds 'n klein vrye skooltjie bestaan het, wat op positief Christelike beginsels gegrond was en waar daar reeds in die gees van die voorgestelde Gedenkschool onderwys gegee is. Die heer Arnoldus Pannevis was toe daar onderwyser.¹⁴⁾ Dié skool was besig om opgang te maak en gevolglik sou daar met die steun van voorstanders en ondersteuners van Christelike onderwys 'n groter skoollokaal en ook 'n verblyfplek vir kosleerlinge opgerig moes word. Met die oog hierop is daar reeds 'n komitee gevorm en verskeie vergaderings gehou. Toe daar egter 'n komitee gevorm is om 'n gedenkskool vir die Hugenote op te rig, is daar in Daljosafat besluit om eerder 'n aanbod van 'n stuk grond en 'n plan vir 'n doelmatige koshuis- en skoolgebou aan die Gedenkschoolkomitee te doen. Dit sou onder aanneemlike voorwaardes en teen 'n billike prys geskied indien die Gedenkschoolkomitee besluit om van die aanbod gebruik te maak.

Die Gedenkschoolkomitee het egter besluit dat die verteenwoordigers uit die verskillende wyke eers almal geleentheid moes hê om te gaan verneem watter aanbiedinge uit hulle wyke gemaak kon word en om op die volgende vergadering daaroor verslag te doen. 'n Kommissie bestaande uit D.J. Malan, G.G. Rossouw, F.P. Retief en J.B. Joubert is ook aangewys om intussen die Daljosafat-aanbod te ondersoek en ook by die volgende vergadering te rapporteer.

Op die laaste punt, nl. die uitvoering van die Gedenkschoolplan, het die bestuur vier opdragte van die komitee ontvang. Hy moes die verdere verloop van die Gedenkschoolonderneming in Die Afrikaanse Patriot publiseer. Hy moes die grondplan van die skool in die vernaamste koerante bekendmaak, dit nader verduidelik en dit ook in pamfletvorm publiseer en versprei. Derdens moes die bestuur

14) P.J. Nienaber: Dr. Arnoldus Pannevis: Vader van die Afrikaanse Taal, p. 7; Die Afrikaanse Patriot, 6.1.1882 (Binneland).

subkomitees en korrespondente in ander distrikte aanstel. Vierdens moes die grondreëls van die skool deur hulle opgestel word en op 27 Desember 1880 aan die volgende vergadering voorgelê word.]→

'n Week later is die komiteelede, soos dikwels daarna gebeur het, deur middel van 'n advertensie in Die Afrikaanse Patriot aan die komiteevergadering herinner. Dit sou die betrokke oggend tienuur in die Paarlse Drukkery plaasvind en die komiteelede is gevra om sekerlik te kom.¹⁵⁾

Die komitee het Die Afrikaanse Patriot hierna dikwels gebruik om komiteevergaderings en die vordering met die Gedenkschoolplan algemeen bekend te maak. Dié opdrag het die bestuur uitstekend uitgevoer. Die skakeling tussen die komitee en Die Afrikaanse Patriot was besonder geslaagd. Dit moet natuurlik daaraan toegeskryf word dat D.F. du Toit die komitee-sekretaris en ook Die Afrikaanse Patriot se redakteur was. As iemand wat sy broer, ds. S.J. du Toit, se planne vir 'n gedenkskool heelhartig ondersteun het, was dit nou sy taak om namens die bestuur artikels oor dié skool in Die Afrikaanse Patriot te laat verskyn.¹⁶⁾ Só het die koerant byvoorbeeld in sy uitgawe van 24 Desember 1880 aan sy lesers bekend gemaak dat die komitee besluit het om 'n "Regte Hugenoteskool" as gedenkteken vir die Hugenote op te rig. Die skool sou nie die Hugenoteskool op Wellington, die Normaalskool in Kaapstad of die Paarlse Gimnasium of "gen ander skool in die pad ... staan of hinder nie" en sou as oogmerk hê om "die opvoeding van onze veragterde Boerekinders te bevorder". Met die oog hierop is die menings van belangstellendes sowel as aanbiedinge van samewerking as kollektante en subkomiteelede gevra. Ook aanbiedinge in die vorm van geldelike bydraes en ondersteuning deur kosleerlinge te stuur, is gevra.¹⁷⁾

In latere uitgawes van die koerant is die planne vir die Gedenkskool verder verduidelik. Oor die vraag wáárom juis 'n skool as gedenkteken opgerig word, het die bestuur verduidelik dat dit die nuttigste soort gedenkteken sou wees omdat almal

15) Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1880 (n Gedenkteken ver die Hugenote).

16) O.J. Liebenberg: D.F. du Toit (Oom Lokomotief): Taalstryder, Joernalis en Letterkundige, pp. 207, 214-217; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 87.

17) Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1880 (n Gedenkteken ver die Hugenote).

daaruit voordeel sou trek. Met 'n spuitfontein op die Paarlse mark, 'n waterkuur=inrigting of 'n studiebeurs vir die Stellenbosse Kweekskool sou dit nie die geval wees nie. Die bestuur het ook daarop gewys dat daar dadelik begin moes word met die oprigting van die Gedenkskool, sodat die skool in 1888 reeds behoorlik aan die gang kon wees.

In verband met die komitee se werkwyse het die bestuur in Die Afrikaanse Patriot verduidelik waarom daar nie éérs openbare vergaderings deur die hele land gehou is nie, maar dadelik 'n komitee aangewys is. Die bestuur het daarop gewys dat daar wel deur "Ware Afrikaner" in Die Afrikaanse Almanak oproepe vir openbare vergaderings gerig is, maar dat daaraan geen gehoor gegee is nie. Die enigste oplossing was toe om 'n komitee aan te wys. Voorts is lesers verseker dat hulle komiteevergaderings sou mag bywoon en nuwe komiteelede sou mag voorstel as hulle gevoel het dat sodanige persone hulle taak beter sou verrig as die bestaande komiteelede.¹⁸⁾

Die volgende komiteevergadering, wat belê was vir 27 Desember 1880, het vanweë 'n ander vergadering in die Paarlse Gimnasium op daardie dag toe eers op 8 Januarie 1881 plaasgevind. Op dié vergadering is die rapporte van verteenwoordigers uit die verskillende wyke, waarin aanbiedings gedoen is vir 'n terrein vir die Gedenkskool, aan die komitee voorgelê. Klein-Drakenstein het uitstel gevra om later 'n aanbod te kon voorlê. Dié versoek is toegestaan. Die kommissie wat Daljosafat se aanbod gaan ondersoek het, het 'n baie gunstige rapport voorgelê. Na voorlegging van dié rapport het die verteenwoordigers uit Daljosafat gevra dat die komitee gou tot 'n besluit kom, aangesien Daljosafat 'n geskikte skoolgebou baie dringend benodig het.

Die komitee het egter besluit dat daar met die bespreking van dié aanbiedinge eers gewag moes word, omdat die grondplan van die voorgenome Gedenkskool nog nie genoegsaam gepubliseer was nie. D.F. du Toit, die sekretaris, het toe aan die komitee verduidelik wáárom die grondplan van die gedenkskool nog nie, soos besluit is op die vergadering van 17 Desember, in die koerante gepubliseer was nie. Die bestuur wou immers weet of die grondplan as 'n advertensie gepubliseer moes word

18) Die Afrikaanse Patriot, 7.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote)

indien koerante dit nie as 'n berig wou plaas nie. Na 'n bespreking was die bestuur van mening dat dit steeds die beste sou wees as die grondplan in Die Afrikaanse Patriot toegelig word en dan as 'n boekie gepubliseer en versprei word. Dié boekie kon dan aan die redakteurs van koerante gestuur word wat dit met hul kritiek kosteloos sou adverteer.¹⁹⁾

Enkele dae later het die bestuur toe begin om die grondplan van die Gedenkskool in Die Afrikaanse Patriot te publiseer. Sesduisend kopieë van die grondplan is ook gedruk en gratis versprei.²⁰⁾ Die kenmerke wat die skool sou hê was, volgens die grondplan, steeds dieselfde as dié wat ds. Du Toit in Die Afrikaanse Almanak van 1881 gepubliseer het, maar elke kenmerk is nou toegelig:

Die Gedenkskool moes 'n regte Nasionale Skool wees. Daar is op gewys dat die bestaande onderwysstelsel daarop gemik was om alle nasionaliteitsgevoel by Afrikanerkinders te vernietig en hulle Engelsgesind te maak. Daarom moes hulle onder andere die Engelse taal, Engelse Geskiedenis en Engelse Aardrykskunde op skool leer. Die meerderheid van die geleerde Afrikaners was dan ook deurtrek van 'n Engelse gees. As vernaamste middel tot die ontwikkeling van die Afrikanervolk, moes die onderwys in die hande van die Afrikaner self kom. Daar moes Afrikaanse onderwysers, met Afrikaanse harte, in Afrikaanse skole, vir Afrikaanse kinders wees.

Oor die tweede kenmerk, nl. 'n regte Afrikaanse Skool, is geskryf dat moedertaal= onderrig deur alle opvoedkundiges, ook deur dr. Dale, die S.G.O., voorgestaan is. Onderwys deur middel van 'n vreemde taal, nl. Engels, was slegs besig om "die gees van die kinders te verstomp". Dinge is uit die kop geleer sonder dat die kinders verstaan het wat hulle leer. Daarom moes alles wat die kinders in die skool leer, in Afrikaans²¹⁾ aan hulle verduidelik word, want Nederlands het hulle ook nie verstaan nie.

19) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.1.1881.

20) Die Afrikaanse Patriot, 14.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote), Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

21) Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 86 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika). Hier word verwys na "Kaapsch Hollandsch".

Na aanleiding van 'n derde kenmerk, nl. 'n regte Hugenoteskool, is daar in die volgende uitgawe van die koerant²²⁾ geskryf dat die heersende gees van hoogmoed, ongodsdienstigheid en onopregtheid die Hugenotegees by die Afrikaanse kinders geblus het. Die bestaande skole het daartoe meegewerk dat kinders hul ouers en voorouers nie meer geëer het nie. Persone wat dus daarin belang gestel het dat kinders in die gees van hul voorouers onderrig word, moes die Gedenkskool ondersteun.

Die Gedenkskool moes ook 'n regte Christelike Skool, 'n regte Gereformeerde Skool en 'n regte Vrye Skool wees. Volgens die komiteebestuur was die staatskole onaanvaarbaar omdat die Bybel en Jesus Christus uit die skoolure uitgesluit was. Daarom moes 'n Christelike skool opgerig word waarin Jesus Christus koning sou wees en die Bybel 'n ereplek sou hê.

Dit was egter nie genoeg nie, want baie sektariese groepe het die Bybel misbruik en hul eie interpretasies daaraan verleen. Daarom moes die Gedenkskool op 'n gereformeerde grondslag gerus. Die kinders moes ook Psalms leer sing en katkisasie ontvang en so voorberei word as lidmate van die Gereformeerde Kerk. Niemand sou ook skoolbestuurder of onderwyser aan die Gedenkskool kon wees nie, tensy hy 'n gelowige in die gereformeerde kerkleer was.

Aangesien die regering geen hulp aan die Gedenkskool sou gee nie, sou dit ook 'n vrye skool wees sonder enige staats hulp, maar dan ook sonder enige staatsbemoediging. Dáár sou kinders in die vrese van die Here opgevoed kon word sonder inmenging deur die staat wat "almeer ongristelik of anti-gristelik" geword het.

Die Gedenkskool sou ook 'n regte Normaalskool wees, waar Afrikaneronderwysers met 'n Afrikaanse gesindheid en liefde vir die Afrikaanse Taal opgelei sou word. Dié onderwysers sou dan aan die Boerekinders kon onderwys verskaf.

In Die Afrikaanse Patriot wat 'n week later verskyn het, is die bespreking van die skool se kenmerke voortgesit.²³⁾ Die Gedenkskool sou ook 'n regte Opleidingskool

→ 22) Die Afrikaanse Patriot, 21.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).
 23) Die Afrikaanse Patriot, 28.1.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

wees. Baie ouers het hulle seuns gestuur om vir predikant, sendeling of dokter te studeer. Die kind het dan 'n Engelse skool bygewoon, wat tot gevolg gehad het dat hy geleerd maar ook verengels geraak het. Indien ouers egter hulle seuns na die Gedenkschool stuur, sou daar 'n goeie Afrikaanse fondament gelê word. Daarna kon die seun maar gaan studeer waar hy wou, maar, en toe is koning Salomo aangehaal: "Hij zal daarvan niet afwijken".

Die Gedenkschool sou ook 'n regte Burgerskool, 'n regte Kosskool en 'n regte Goedkoop Skool wees. Die plan was dat Boerekinders in dié skool goeie en tog goedkoop onderwys sou ontvang. Hulle sou daar 'n basiese kennis opdoen en byvoorbeeld Nederlands en Engels goed leer lees en skryf, sodat hulle nie vir kleinighede 'n agent se hulp sou hoef te vra nie. Hulle sou onderrig word in die beginsels van die taalkunde, sodat hulle iets behoorlik sou kon opstel. Dié leerlinge wat meer tyd het, sou meer kon leer van Aardrykskunde en Geskiedenis, veral dié van hul eie land en volk. Vir dié doel sou die leerlinge waarskynlik in twee klasgroepe verdeel word: In een groep sou die kinders wees wat net 'n jaar lank die skool kon bywoon, terwyl kinders wat twee jaar aantly, benewens basiese kennis, ook "andere nodige dinge" sou leer.

Omdat die skool 'n kosskool sou wees, sou ouers van naby en van ver hul kinders kon stuur. Die kinders sou dan nie net binne skoolure onder behoorlike toesig wees nie, maar ook buite skoolure. Wanneer hulle dus tydens skoolvakansies wou gaan kuier, sou hulle ook eers van die skoolbestuur toestemming daartoe moes verkry.

Goedkoop onderwys sou aan die skool verskaf word aangesien daar baie arm ouers was wat nie die middele gehad het om hul kinders skool toe te stuur nie. Hoe meer ouers geld en kinders na die skool stuur, hoe goedkoper sou die skool wees. Die kinders sou net hul eie klere hoef saam te bring, terwyl hulle vir die bedrag van, sê £36 per jaar, alles by die skool sou ontvang, insluitend katisasie en aanneming. Dit is beoog om die gebou so groot te maak dat daar nie meer as twee kinders in een kamer sou loseer nie.

In die laaste instansie sou die skool 'n Gedenkskool wees waar Hugenote-gedenkstukke bewaar sou word. Hiervoor sou 'n spesiale kamer by die skool afgestaan word waarin die Hugenote-geslagslyste, ingeskryf in stewige boeke, en die portrette van Hugenotevoorvaders, bewaar in duursame albums, gehou sou word.

In die daaropvolgende uitgawe van die koerant het die komiteebestuur voortgegaan om die Gedenkschool deeglik onder die aandag van die algemene leserspubliek te bring.²⁴⁾ Volgens die bestuur was dit vir almal duidelik dat die gedenkteken vir die Hugenote 'n gedenkskool sou wees. Almal was dit ook eens dat dié skool in die Paarlse distrik opgerig behoort te word en wel in 'n buitewyk. Die rede hiervoor was dat die lewe in die buitewyk eenvoudiger, goedkoper en na hulle mening gesonder as dié op die dorp was. Dáár kon die kinders op 'n mooi stuk grond met genoeg water vir ontspanning en liggaamlike oefening leer tuin maak en boer. Twee= dens sou daar in die buitewyk minder verleiding as op die dorp wees. Die plaas sou egter nie te ver van die dorp en die Kerk af moes wees nie sodat die predikante dienste by die skool kon hou en die kinders ook dikwels kerk toe geneem sou kon word. Nadat hulle deur die onderwyser gekatkiseer is, sou die predikant hulle aanneem. Op die vraag waarvandaan die geld vir die skool sou kom, het die bestuur daarop gewys dat belangstellendes vir bydraes gevra sou word.

Kort hierna is al die Patriot-artikels oor die Gedenkschool, ooreenkomstig die komiteebesluite van 17 Desember 1880 en 8 Januarie 1881, in 'n boekie saamgevat wat toe op bestelling by die Paarlse Drukkery verkrygbaar was.⁽²⁵⁾ Ingevolge 'n komiteebesluit van 17 Desember 1880 het die komitee die bestuur op die vergadering van 14 Februarie 1881 ook versoek om die grondplan van die Gedenkschool in De Zuid Afrikaan en Het Volksblad te publiseer.²⁶⁾ Die toeligtig van die grondplan in Die Afrikaanse Patriot, die verskyning van die Patriot-artikels in boekvorm, asook die publikasie van die grondplan in De Zuid Afrikaan en Het Volksblad, was nog 'n taak wat die bestuur deeglik afgehandel het.²⁷⁾

Die bestuur het op die vergadering van 17 Desember 1880 'n derde opdrag ontvang, nl. om subkomitees en korrespondente in die onderskeie distrikte aan te stel. Die komitee was van mening dat die bestuur die opdrag die beste sou kon uitvoer in

-
- 24) Die Afrikaanse Patriot, 4.2.1881 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).
 25) Die Afrikaanse Patriot, 25.3.1881; 7.10.1881 (Opmerkings en Anmerkings).
 26) Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 86-87 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika).
 27) De Zuid Afrikaan, 17.2.1881 (Gedenkteken voor de Hugenoten in Zuid Afrika); ook 19.2.1881; Het Volksblad 17.2.1881 (Gedenkteken voor de Hugenoten in Zuid Afrika); ook 19.2.1881.

gebiede waar daar byval vir die idee van 'n gedenkskool was en waar daar reeds takke van simpatieke verenigings, soos die Afrikaner Bond en die Albertse Boerebeskermingsvereniging, bestaan het. Die bestuur het egter besluit om niemand aan te stel nie aangesien hulle wou wag totdat die komitee eers 'n finale besluit oor die setel van die Gedenkskool geneem het.²⁸⁾

Later, nadat die komitee besluit het om die plaas Kleinbosch aan te koop en toe daar vir 'n geskikte skoolgebou op die plaas gesorg moes word, is daar in Die Afrikaanse Patriot 'n uitnodiging tot die lesers gerig om hul name aan die Patriotkantoor te stuur sodat hulle as korrespondente vir hul distrikte en wyke kon optree. Dit sou hulle taak wees om met insamelingslyste fondsinsamelings te behartig. Hulle sou ook belangstelling vir die saak van die Gedenkskool moes aanwakker deur boekies te versprei wat gratis aan hulle gestuur sou word en deur die publiek voortdurend in te lig. Hulle sou voortdurend werksaam moes wees in die belang van die saak en in dié verband met die algemene korrespondent van die Gedenkschoolkomitee moes skakel.²⁹⁾

Op die vergadering van 17 Desember 1880 het die bestuur ook 'n vierde opdrag ontvang: om die grondreëls van die Gedenkskool op te stel. Eers op die vergadering van 14 Februarie 1881 kon die bestuur 'n stel konsepsgrondreëls vir die skool aan die komitee voorleë.³⁰⁾ Die inhoud daarvan is voorlopig deur die komitee aanvaar. Op die twee daaropvolgende vergaderings van 19 Februarie en 5 Maart het die komitee baie aandag aan die grondreëls gewy. Op die laasgenoemde vergadering het die komitee egter besluit om die grondreëls nie finaal af te handel nie, maar om te wag totdat 'n plaas gevind is waarop die Gedenkskool opgerig kon word, aangesien geringe wysigings aan die grondreëls dan nodig kon wees.³¹⁾ 'n Paar dae vóór dié komiteebesluit het die bestuur egter reeds die grondreëls voorlopig afgehandel

28) Die Afrikaanse Patriot 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika).

29) Die Afrikaanse Patriot, 18.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); ook 9.12.1881; 16.12.1881; 23.12.1881; 30.12.1881; 6.1.1882.

30) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1881 (Binneland); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.12.1880, 14.2.1881; Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 86 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika).

31) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 14.2.1881, 19.2.1881, 5.3.1881; Die Afrikaanse Patriot, 25.2.1881 (Binneland); Die Afrikaanse Patriot 4.3.1881 (Binneland); Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 90 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika).

gehad, want dit is op 25 Februarie in Die Afrikaanse Patriot gepubliseer. Die inhoud daarvan was as volg:

GRONDREELS
VER DIE
GEDENKSKOOL VAN DIE HUGENOTE
IN
SUID AFRIKA³²⁾

I. Die Naam van die Skool is "GEDENKSKOOL VAN DIE HUGENOTE"

II. Die doel is tweeledig:

1. om die Nagedagtenis van onse Voorouders in ere te hou:
 - (a) deur die gees van die Franse Vlughtelinge by die Nageslag op te wek en aan te kweek;
 - (b) deur Gedenkstukke, Geslagregisters, Portrette, ens. van Hugenate en ander Families te versamel en te bewaar;
2. om veral die opleiding van onse Boere kinders te behartig:
 - (a) deur eerbied ver Voorgeslag, liefde ver ons Volk, kennis van ons Geskiedenis en ware Nasionaliteitsgevoel op te wek en aan te kweek;
 - (b) deur alles wat ver 'n behoorlike burgerlike opvoeding vereis word grondig te leer, deur middel van ons eie taal en vollens ons eie beginsels;
 - (c) deur Gods woord te erken en te gebruik as die grondslag van opvoeding en onderwys;
 - (d) deur die suiwere Gereformeerde leer te onderwys en ons Psalme te leer sing;
 - (e) deur onderwysers op te lei ver ons Boerebevolking, en Nasionaal Gristelik onderwys in ons land op alle molike wyse, en deur geoorloofde middels te bevorder en te ondersteun;

32. Ook Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Grondreels ver die Gedenkskool van die Hugenate in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 88-90 (Gedenkskool ver die Hugenate in Suid Afrika). (Ek kursiveer).

- (f) deur 'n goeie fondament te lê by jonge Afrikaners, wat verder wil gaan leer ver hoger betrekkings;
 - (g) deur boere kinders in korte tyd die onmisbare en nodigste dinge goed te leer;
 - (h) deur 'n gristelike huiselike opvoeding te verskaf an , en 'n wakend oog te hou op Koskinders;
 - (i) deur sonder Gouwerments toelage en beperkings 'n nederige eenvoudige goedkope opleiding te verskaf, en soveel molik arme kinders gratis op te lei;
- III. Die Bestuur van die skool sal uitgeoefend worde deur 'n Direksie van minstens 6 lede, waarvan alle jare die helfte sal aftre (die eerste jaar vollens lot), dog herkiesbaar is.
- IV. Die kiesing van Direkteure sal geskiede an die einde van elke jaar, uit en deur alle mans Aandeelhouders, Lewenslange en Gewonelede. Wat nie persoonlik kan teenwoordig wees nie, sal syn stem met 'n skriftelike prokurasie, ondertekend deur die persoon en twe getuige an 'n ander stemgeregtigde kan oermaak.
- V. Die Direkteure sal hulle eie Voorsitter, skrywer en Penningmeester hê, hulle eie reëls maak, en wysig, dog nie in stryd met die bestaande Grondreëls nie, minstens 4 maal in 'n jaar vergader, en verder so dikwels voorkomende gevalle dit vereis. Elke vergadering sal met gebed geopen en gesluit worde.
- VI. Nimand sal Direkteur, Bestuurder van die Kosskool of Onderwyser kan wees, as hy nie die Gereformeerde leer bely nie.
- VII. Die Direksie sal belas wees met die anstelling en sorg ver 'n bekwame Bestuurder in die Kosskool, en van 'n bevoegde Onderwyser of onderwysers, met bepaling van salaris; die regeling van onderwys en huishouding, kos en skoolgeld, Skool- en vakansie tyd ens. Die skooltage (vakansie uitgeslote) sal wees 5 dage per week en 5 ure per dag.
- VIII. Alle klagtes van ouwers en belanghebbende, teen Huishouding, onderwys, of wat oek, sal ingediend worde by die Direksie, wat sodanige klagte na eis sal ondersoek, na bevind van sake sal handel, en verantwoording sal

skuldig wees an die stemgeregtigde lede by wie in hoger beroep kan geklaag worde.

- IX. 'n Publieke Vergadering van Stemgeregtigde lede sal deur die Sekretaris van die Skool direksie opgeroep worde as die Bestuurder, onderwyser of onderwysers, 2 Direkteure of 7 stemgeregtigde daarom vraag.
- X. Elke Publieke vergadering kies 'n eie voorsitter en skrywer en sal met gebed geopen en gesluit worde.
- XI. Ider lid van die vergadering sal reg hê om syn gevoele uit te spreek oer elke voorkomende saak of voorstel; voorstellers van resolusies sal reg hê op repliek, terwyl ander lede slegs ter opheldering die reg sal hê om twemaal oer dieselfde saak te spreek.
- XII. Alle skooleiendom sal getransporteerd worde op die Skooldireksie, wat met die sorg daaroor en instandhouding daarvan sal belas wees.

Die grondreëls is later, nadat Kleinbosch as terrein vir die Gedenkschool aanvaar is, op 'n openbare vergadering van 8 November 1881 byna sonder wysiging deur die komitee aanvaar. Die enigste noemenswaardige wysiging wat die komitee toe aangebring het, is dat Gods Woord erken is as die enige ware grondslag van die opvoeding en onderwys.

Benewens die aanbod van Kleinbosch in Daljosafat, het 'n paar persone intussen ook ander grondaanbiedinge aan die komitee gedoen. Op 5 Maart 1881 het die komitee vergader om veral dié aanbiedinge te oorweeg.³³⁾

Die eerste een wat aan die komitee voorgelê is, was die kaart en transport van vier erwe in Franschhoek wat deur Jacobus D. Hugo van Franschhoek aan die Gedenkschool geskenk is. Die komitee het dié aanbod met dank aanvaar en die algemene

33) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.3.1881; Die Afrikaanse Patriot. 25.2.1881 (Binneland).

korrespondent is gevra om die skenker skriftelik te bedank. Hierbenewens het 'n meneer A. Hugo 'n erf geskenk en nog ander erwe teen £60 elk aangebied mits die skool in Franschhoek opgerig word. Uit Klein-Drakenstein is die komitee 'n plaas aangebied waarop die skool opgerig kon word. Groot-Drakenstein wou ook 'n aanbod doen, maar wou eers geleentheid hê om daarvoor 'n openbare vergadering te hou. Dié versoek is deur die komitee toegestaan. Toe dié openbare vergadering later in Groot-Drakenstein gehou is, is daar egter besluit om nie 'n skenking te doen nie.³⁴⁾

Na die voorlegging van die aanbiedinge het die komitee 'n kommissie, bestaande uit P.J. Malan, G.G. Rossouw, J.B. Joubert en D.F. du Toit, opdrag gegee om die aanbiedinge uit Franschhoek en Klein-Drakenstein te gaan besigtig en dan by die volgende vergadering verslag te doen.

Op 11 April het dié kommissie aan die komitee verslag gedoen. Daar is gerapporteer dat Jacobus Hugo aangebied het om, indien die vier erwe wat hy geskenk het, by verkoping nie £100 haal nie, die bedrag tot £100 aan te vul. Die komitee het besluit om die geskenk met dank te aanvaar.³⁵⁾

Die komitee wou voorts op die vergadering uitsluitel probeer verkry oor 'n geskikte plaas waarop die Gedenkschool opgerig sou kon word. Dié kwessie is toe deur die komitee baie breedvoerig bespreek. In hierdie verband het Steph. du Plessis, wat op 11 April 1881 'n komiteelid geword het, nadat hy vroeër gereeld as tydelike Onderveldse verteenwoordiger komiteevergaderings bygewoon het, gevra waar Gods plaas was. Hy wou weet of die komitee ten volle oortuig was dat die Gedenkschool in die Boland moes kom. Al die komiteelede behalwe Steph. du Plessis self en D.J. Malan was ten gunste daarvan dat die Gedenkschool in die Boland opgerig word. Dié twee komiteelede het aangevoer dat hulle nie teen die gedagte van die skool in die Boland gekant was nie, maar dat hulle nog net nie in hulle gemoed oortuig was dat dit die regte plek vir die skool sou wees nie.

34) Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika)

35) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.4.1881.

Tot in daardie stadium het die komitee nog altyd eenstemmigheid oor alle sake bereik en hulle wou ook nie nou daarvan afwyk en by wyse van 'n meerderheid oor dié belangrike aangeleentheid beslis nie. Om dié rede en ook omdat 'n ander vergadering toe bygewoon moes word, is die komiteevergadering tot 'n week later verdaag.

Onder andere as gevolg van die sekretaris, D.F. du Toit, se besoek aan Transvaal, is 'n vergadering eers weer na sy terugkeer vir 20 Augustus belê. Dié vergadering moes ook verdaag word omdat die voorsitter en die hulpvoorsitter nie teenwoordig was nie.³⁶⁾ 'n Vergadering is toe vir 3 September belê en in 'n kennisgewing in Die Afrikaanse Patriot is alle komiteeledes versoek om by die vergadering teenwoordig te wees sodat daar besluit kon word oor die plek waar die Gedenkskool opgerig moes word.³⁷⁾

Op die bestemde dag het die Gedenkskoolkomitee vergader.³⁸⁾ Aangesien die here D.J. Malan en Steph. du Plessis nou nie meer besware gehad het daarteen dat die Gedenkskool in die Boland opgerig word nie, het die komitee op voorstel van Du Plessis eenparig besluit dat die Gedenkskool in die Boland en wel in Daljosafat moes wees. Die komitee sou ook beleefd vir al die ander grondaanbiedinge bedank omdat hulle ontoereikend was.

Die komitee het baie deeglik in gedagte gehou dat die plaas Kleinbosch van D.A. du Toit in Daljosafat moontlik tot hulle beskikking was. Dié plaas sou uiters geskik wees aangesien dit reeds in 1692 deur 'n Hugenootstamvader, Francois du Toit, aangeleë is³⁹⁾ en nog altyd in die Du Toit-afstammelinge se besit was. Hierbenewens het die plaas genoeg goeie grond en water gehad sodat daar 'n modelboerdery bedryf sou kon word. Grond wat die Gedenkskoolkomitee nie benut het nie, sou baie voordelig verhuur kon word. Verder was daar verskeie goeie geboue op die plaas wat met min

36) Die Afrikaanse Patriot, 19.8.1881 (Binneland); Notule van die Gedenkskoolkomitee, 3.9.1881.

37) Die Afrikaanse Patriot, 26.8.1881 (Binneland).

38) Notule van die Gedenkskoolkomitee, 3.9.1881.

39) J.D. du Toit; Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p.2; Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 91 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 60 ('n Gedenkteken vir di Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 18.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); Akteskantoor: Old Stellenbosch Freeholds vol. 1 part 2 (20 Oct. 1689-1 Jan. 1707) deed 411, 18.3.1695; Landmeter-generaal: S.G. Dgm. No. 301/1885, The farm Kleinebosch Kop No. 574, Paarl Division.

onkoste omskep kon word in 'n skool en loseerkamers vir kosleerlinge. Omdat die ander grondaanbiedinge ongeskik was, het die komitee 'n kommissie bestaande uit J.B. Joubert, ^{Steph} S. du Plessis, S.P. Malherbe en P.J. Malan benoem om te gaan ver= neem of die plaas Kleinbosch deur die Gedenkschoolkomitee verkry sou kon word.⁴⁰⁾

Op die komiteevergadering van 17 September het dié kommissie baie gunstig ver= slag gedoen oor Kleinbosch en ook bekend gemaak dat die plaas wel deur die Gedenkschoolkomitee te kry was.⁴¹⁾

In dié stadium het daar egter in die komitee 'n mate van meningsverskil oor Kleinbosch ontstaan. Daar is naamlik bekend gemaak dat die voorsitter, J.B. Joubert, wat weens siekte nie by die vergadering teenwoordig kon wees nie, na bewering in 'n pri= vaatgesprek gesê het dat hy nie heeltemal ten gunste van Kleinbosch was nie omdat die tuingrond 'n bietjie te skuins geleë was en die ruimte ook te beperk was vir die voorgestelde fees van 1888. In 'n brief van hom wat daarna voorgelees is, het hy egter geen melding van die beswaar gemaak nie. Hy het slegs twee ander plase aan= beveel ingeval onderhandelinge met D.A. du Toit deur die mat geval het. Die komi= tee het egter dié twee plase as ongeskik beskou en daar is ook op gewys dat die komitee alreeds besluit het dat die Gedenkschool in Daljosafat opgerig moes word.

Aangesien die eienaar van Kleinbosch op dié vergadering teenwoordig was, kon die komitee toe met hom self oor die verkoop van die plaas onderhandel. Mnr. Du Toit was bereid om die plaas aan die Gedenkschoolkomitee te verkoop vir £3000, waar= van £1000 dadelik betaal moes word terwyl £2000 op rente sou bly. Hy sou egter vir homself 'n stuk buitegrond, keldergereedskap en sekere los goed uithou. Na hierdie aanbod het die komitee besluit om die vergadering tot 8 Oktober te verdaag. Intussen sou die komiteeledes dié saak met ander belangstellendes mag bespreek.

Op die vergadering van 8 Oktober⁴²⁾ was dit duidelik dat die voorsitter nog steeds nie ten gunste van Kleinbosch was nie. In sy afwesigheid is daar weer 'n brief van

40) Die Afrikaanse Patriot, 18.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote).

41) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.9.1881; Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 91 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afri= kaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

42) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.10.1881.

hom aan die komitee voorgelê waarin hy die komitee versoek het om nie 'n besluit in verband met Kleinbosch te neem nie, aangesien iemand anders gewillig was om sy plaas vir die komitee te koop aan te bied indien hy 'n sekere ander plaas kon te koop kry. Die komitee het egter die brief as geheel en al buite orde beskou.

Aangesien die komitee egter nog steeds tyd nodig het om oor Kleinbosch te besluit, is dit aan D.J. du Plessis, Steph. du Plessis en I.S. Perold opgedra om van D.A. du Toit uitstel te vra tot 29 Oktober. Op dié dag sou die komitee dan weer vergader om finaal oor Kleinbosch te besluit.⁴³⁾

Drie weke later het die komitee weer vergader.⁴⁴⁾ By dié geleentheid het die voorsitter per brief ook sy stem aan Kleinbosch toegesê. Die saak is weer indringend bespreek en daar is gerapporteer dat al die komiteelede asook belangstellende vriende ten gunste van Kleinbosch was. Gevolglik het die komitee, op voorstel van P.J. Malan en gesecondeur deur S.P. Malherbe, besluit dat daar met die oog op die toekoms en die behoefte aan onderwys vir Afrikanerkinders geen kleiner plaas verkry moes word nie. Die komitee het gevolglik besluit om Kleinbosch aan te koop. Aan die verteenwoordigers uit Daljosafat is opdrag gegee om D.A. du Toit van dié besluit in kennis te stel.

Die Gedenkschoolkomitee moes baie optimisties gewees het dat hulle die onderhandelinge met mnr. Du Toit oor Kleinbosch suksesvol sou afhandel, want Die Afrikaanse Patriot het sy lesers 'n paar dae later meegedeel dat die komitee reeds die plaas gekoop het.⁴⁵⁾ Dit was in werklikheid nie die geval nie, want onderhandelinge in verband met die oordrag en betaling van die plaas het hierna nog lank geduur.

43) Die Afrikaanse Patriot, 28.10.1881 (Binneland).

44) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.10.1881; Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 91 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika).

45) Die Afrikaanse Patriot, 18.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); ook Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1881; 16.12.1881; 23.12.1881; 30.12.1881; 6.1.1882.

Aangesien die komitee finaal 'n keuse gedoen het oor 'n plaas vir die Gedenkskool, is die volgende vergadering nie soos gewoonlik in die Paarlse Drukkery gehou nie, maar op Kleinbosch. Omdat belangstellendes vooraf in 'n advertensie in De Zuid-Afrikaan en Die Afrikaanse Patriot⁴⁶⁾ na dié vergadering van 8 November uitgenooi is, was daar op dié dag ongeveer 'n honderd persone uit die Paarl, Wellington, Franschhoek, Wamakersvallei, Groot-Drakenstein en Klein-Drakenstein.⁴⁷⁾

Dié openbare vergadering het aan die komitee geleentheid gebied om die saak van die Gedenkskool weer eens onder die publiek se aandag te bring. Verslag is ook gelewer van die Gedenkschoolkomitee se werksaamhede.

Die komitee het op dié vergadering 'n kommissie benoem wat uit J.B. Joubert, P.J. Malan en D.F. du Toit bestaan het. Dié kommissie moes met die direksie van die Vrye Christelike Skool wat op Kleinbosch was, gaan onderhandel oor die vereniging van dié skool met die Gedenkskool. Die komitee het ook aan die verteenwoordigers uit Daljosafat opdrag gegee om te geleener tyd die volgende vergadering van die Gedenkschoolkomitee te belê en dan ook planne vir veranderinge aan die bestaande Vrye Christelike Skool se gebou, waarop hulle met die hulp van ander belangstellendes moontlik besluit het, aan die komitee voor te lê.

Op 25 November het die Gedenkschoolkomitee weer op Kleinbosch vergader.⁴⁸⁾ By dié geleentheid het die kommissie wat met die Vrye Christelike Skool se direksie moes onderhandel, gerapporteer dat laasgenoemde gewillig was om die skoolgebou met sy meubels en al aan die Gedenkschoolkomitee oor te dra. Tot met Nuwejaar sou die skool nog onder die ou direksie se bestuur bly en vóór die oordrag sou 'n skoolbasaar ten behoeve van die skool eers gehou word.

Hierna het die kommissie wat veranderinge aan die bestaande skoolgebou moes onder-

46) De Zuid Afrikaan, 1.11.1881 (Der Hugenoten Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 4.11.1881 (Binneland).

47) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.11.1881; Die Afrikaanse Almanak, 1886, p. 71 (Hugenote Fees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

48) Die Afrikaanse Patriot, 18.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.11.1881; Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

soek, verslag gedoen oor die geboue op Kleinbosch. In verband met die ou woonhuis op die plaas het die komitee besluit om die inwoners toe te laat om daar aan te bly aangesien die komitee tog nie die woonhuis nodig gehad het nie. Wat die skoolgebou betref, is drie planne aan die komitee voorgelê: 'n Eerste moontlikheid was dat die ou kelder op Kleinbosch as Gedenkschool ingerig word. Dié gebou sou na behoefte gedurig vergroot kon word. Daarin sou, met veranderinge, voorsiening gemaak kon word vir twee wonings, 'n ruim skoollokaal, een of twee vertrekke vir aparte klasgroepe en ook nog 'n boverdieping vir 50 kosgangers. 'n Nuwe kelder en, indien nodig, ook 'n woonhuis, sou dan opgerig kon word. 'n Tweede moontlikheid was dat die bestaande geboue gelaat word soos hulle was. 'n Skoolgebou en inrigting vir kosleerlinge moes dan vóór of teenoor die kelder gebou word. 'n Derde moontlikheid was dat die geboue op Kleinbosch onveranderd gelaat moes word, maar dat 'n skoolgebou en inrigting vir kosleerlinge vóór of teenoor die ou woonhuis opgerig word.

Na 'n deeglike bespreking het die komitee ten gunste van die eerste plan besluit. Voorstanders van die Gedenkschool uit Daljosafat, wat gretiglik na die oprigting van die skool uitgesien het, het hierop beloof om 48 000 bakstene te skenk sodat 'n nuwe kelder opgerig kon word. Aangesien daar nog nie voorsiening gemaak was vir huisvesting vir kosleerlinge nie, het vriende uit Daljosafat ook onderneem om soveel as moontlik van die kosleerlinge in te neem. Vir dié aanbiedinge het die komitee sy dank betuig.

Om die bouwerk op Kleinbosch te beplan, het die komitee vervolgens 'n boukommissie in die lewe geroep wat uit D.J. du Plessis, I.S. Perold, J.S. Perold en die lede van die Vrye Christelike Skool se direksie bestaan het. Dié kommissie wat die mag gehad het om, indien nodig, homself te vergroot, is gevra om alles in hul vermoë te doen om die nuwe kelder teen 23 Desember 1881 reeds so ver te hê dat die eksamen daarin geskryf sou kon word.

Verder het die komitee besluit om slegs sekere vrugtebome en 'n stuk wingerd vir die Gedenkschool te gebruik. Belangstellendes wat die onbenutte deel van Kleinbosch wou huur, sou daarvoor moes tender. Die boukommissie sou in verband hiermee aan hulle meer inligting kon verskaf. Die tenderaars sou ook moes vermeld of hulle bereid sou wees om kosleerlinge in te neem en wat hulle as vergoeding daarvoor sou vra. Teen 2 Desember moes die tenders ingelewer wees en later sou die komitee weer vergader om dit te oorweeg.

'n Week later was die Gedenkschoolkomitee weer byeen en toe kon die boukommissie verslag doen dat die oprigting van die nuwe kelder reeds goed vorder.⁴⁹⁾ Die fondamentklippe vir die gebou was reeds aangery terwyl die stene deur die kommissie= lede self na die bouery vervoer moes word. Die kommissie was optimisties dat die bouery só goed sou vorder dat die eksamen aan die einde van die jaar in dié gebou sou kon plaasvind.

Die boukommissie het ook gerapporteer dat 'n tender ontvang is vir die oprigting van die nuwe kelder se mure teen £48 en nog meer tenders is verwag. Daar was egter nog geen beloftes ontvang vir werk aan die dak nie, maar die kommissie het steeds gehoop om dit, indien nie verniet nie, dan tog goedkoop gedoen te kry.

Die volgende komiteevergadering is vir 23 Desember op Kleinbosch gereël. By die= selfde geleentheid sou die eksamen en bazaar van die Vrye Christelike Skool ook plaasvind. Dié dag is vooraf baie deeglik deur Die Afrikaanse Patriot onder die aandag van sy lesers gebring.⁵⁰⁾ In die advertensie is belangstellendes wat dié dag graag na Kleinbosch sou wou gaan, maar nie oor vervoer beskik het nie, uitge= nooi om na die Paarlse Drukkery te gaan. Van daar af sou hulle dan na die plaas toe geneem word.

Op die vergadering wat dié dag plaasgevind het, is die oprigting van die Gedenk= school verder bespreek. Aangesien die bouwerk aan die nuwe kelder klaarblyklik goed verloop het, het die komitee aandag gewy aan die inrigting van die bestaande kelder as skoollokaal. Die komitee wou van die boukommissie weet of dit betyds gedoen sou kon word sodat die Gedenkschool in die kelder 'n aanvang sou kon neem. Aangesien die skoolbazaar toe moes begin, kon dié saak nie verder bespreek word nie.⁵¹⁾

Toe die komitee op 28 Desember weer in die Patriotkantoor vergader,⁵²⁾ het I. S. Perold gerapporteer dat die boukommissie die bestaande kelder moontlik teen

49) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 2.12.1881.

50) Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1881 (Examen en Bazaar); ook 16.12.1881.

51) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 23.12.1881; Die Afrikaanse Patriot, 16.12.1881 (Binneland).

52) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 28.12.1881; Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1881 (Gedenkskool van die Hugenate); Die Afrikaanse Patriot, 27.1.1882 (Gedenkskool van die Hugenate).

1 Februarie 1882 as skoollokaal gereed sou hê sodat die Gedenkschool dan daarin 'n aanvang kon neem. In 'n bespreking van die bouery het die komitee die hele program aan die goeie oordeel van die boukommissie oorgelaat, maar die kommissie is tog versoek om werksmense op voorkeur van tenders in diens te neem. In verband met die voorkoms van die skool het die komitee hom ten gunste daarvan uitgespreek dat die skoolvensters bo rond moes wees en dat net een deur voor in die skool aangebring moes word.

Die bouery op Kleinbosch het redelik voorspoedig verloop en daarom het die komitee ook sekere ander besluite in verband met die Gedenkschool geneem. So is skoolgeld vir die Gedenkschool vasgestel op £2 per jaar vir dagskoliere en £30 per jaar vir kosleerlinge. Vir hierdie bedrag sou die leerlinge alles behalwe klere en mediese dienste ontvang. Later is besluit om leerlinge wat weekliks van Maandae tot Vrydae inwoon £25 per jaar te laat betaal. Die komitee het ook reeds in gedagte gehad om vir elke vyf betalende leerlinge een arm leerling gratis aan die skool te onderrig, maar oor dié saak sou eers later 'n besluit geneem word.

Aangesien Arnoldus Pannevis siek was en dus moontlik nie die werk wat hy as onderwyser aan die gewese Vrye Christelike Skool gedoen het, aan die Gedenkschool sou kon voortsit nie, moes die komitee die kwessie van 'n bekwame onderwyser vir die skool bespreek. Die sekretaris, D.F. du Toit, het toe bekend gemaak dat hy in dié verband alreeds privaat aan D.F. du Toit, A sn., 'n onderwyser op Lady Grey, naby Aliwal-Noord, geskryf het. Nadat D.F. du Toit dié persoon se antwoord aan die komitee voorgelees het, is besluit om lievers die sekretaris (D.F. du Toit, alias Oom Lokomotief) self tydelik vir 'n paar maande as eerste onderwyser van die Gedenkschool aan te stel.

In opvolging van 'n besluit van die Gedenkschoolkomitee het 'n advertensie twee dae later in Die Afrikaanse Patriot verskyn. Daarin is lesers meegedeel dat die Gedenkschool op 1 Februarie 1882 sou open en dat dit tydelik onder D.F. du Toit se leiding sou staan. 'n Week later het dié koerant in 'n soortgelyke advertensie ook vermeld dat daar slegs beperkte huisvesting vir kosleerlinge was en dat ouers dus vroegtydig aansoek moes doen vir die toelating van hulle kinders tot die skool.⁵³⁾

53) Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1881 (Die Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 6.1.1882, (Gedenkskool van die Hugenote); ook 13.1.1882; 20.1.1882.

Nadat die bouwerk aan die Gedenkschool aanvanklik goed gevorder het, moes die boukommissie egter op die laaste vergadering voor die opening van die Gedenkschool wat die 14de Januarie 1882 op Kleinbosch gehou is,⁵⁴⁾ rapporteer dat die skoollokaal nie op 1 Februarie gereed sou wees nie. Die rede hiervoor was dat die venster=rame eers teen die helfte van Februarie klaargemaak sou wees. Besware is ook in=gebring daarteen dat die skoolvensters bo gerond sou wees. Die komitee was hieroor van mening dat die boukommissie dan na goeddunke moes handel en dat hulle nie die komitee se gevoelens ten gunste van geronde vensters hoef te eerbiedig as dit die bouwerk aan die skoolgebou sou vertraag nie.

Aangesien die komitee klaarblyklik reeds 'n alternatiewe skoollokaal in gedagte gehad het, en omdat die openingsdag van die Gedenkschool vinnig genader het, moes die komitee ook finale reëlins tref in verband met die huisvesting vir die kosleer=linge wat sou kom. Nadat die verhuring van die gedeelte van Kleinbosch wat nie deur die Gedenkschoolkomitee benut sou word nie, op verskeie vorige vergaderings⁵⁵⁾ bespreek is, is tenders van vyf voornemende huurders nou oorweeg. Na 'n deeglike bespreking van twee uur het die komitee besluit om mnr. F. J. Retief se tender te aanvaar. Wat veral die deurslag in dié besluit gegee het, was die feit dat hy bereid was om kosleerlinge in te neem. Die komitee was daarvan oortuig dat hy goed na die kosleerlinge sou omsien. Gevolglik sou dit nie nodig wees om by die begin reeds 'n koshuisvader aan te stel nie. 'n Kommissie bestaande uit Steph. de Plessis en I.S. Perold is toe benoem om 'n kontrak met dié huurder te sluit.⁵⁶⁾

Met die oog op die opening van die Gedenkschool is daar tydens dié vergadering ook opdragte aan die komiteelede gegee. F. Cillie en S.P. Malherbe moes Arnoldus Pannevis nader om te verneem of hy bereid sou wees om die Gedenkschool op 1 Februarie te open. Die komitee sou voorwaar verheug wees as hy, 'n sterk onder=

54) Notule van die Gedenkschoolkomitee 14.1.1882; Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

55) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.11.1881; ook 2.12.1881; 28.12.1881; 14.1.1882.

56) Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1881 (Gedenkskool van die Hugenote).

steuner van die Afrikaanse saak,⁵⁷⁾ by die Gedenkschool betrek kon word. Indien hy bereid sou wees om ook by die skool as onderwyser op te tree, sou D.F. du Toit hom met die onderrig behulpsaam wees solank hy nog nie volkome van sy siekte herstel het nie. Aan Steph. de Plessis en I.S. Perold is opdrag gegee om intussen vir die komitee 'n verslag oor die oprigting van die Gedenkschool op te stel. Dit sou by die opening van die skool voorgelees word.⁵⁸⁾ Omdat vervoer na die Gedenkschool 'n probleem sou skep, het die voorsitter, J.B. Joubert, onderneem om met 'n kar en perde die skoolkinders en hulle ouers vanaf Lady Greybrug-stasie (nou Hugenote-stasie) na die skool te vervoer. Daar is ooreengekom dat hy 'n tarief van sewe sjielings per enkele persoon en een sjieling vir elke bykomende persoon, tot 'n maksimum van vier persone, sou vra.

Hierna het die Gedenkschoolkomitee 'n voorlopige skoordireksie vir die skool benoem. Dit het uit die kommissielede van die Vrye Christelike Skool bestaan te wete J.G. du Plessis, D.J. du Plessis en J.F. Perold, plus die lede van die Gedenkschoolkomitee, naamlik D.J. Malan, P.J. Malan, P.J. Cillie, S.P. Malherbe en D.F. du Toit.

In opdrag van die Gedenkschoolkomitee het daar op 27 Januarie weer 'n kennisgewing in Die Afrikaanse Patriot verskyn dat die Gedenkschool "as die Here wil" op Woensdag 1 Februarie 1882 geopen sou word. In dieselfde uitgawe van die koerant het daar ook 'n omvattende advertensie van die skool verskyn. Benewens die vermelding van wát die skoolgeld sou wees, is dit beklemtoon dat die skool 'n Hugenote-gedenkteken was wat op die Bybel en die Gereformeerde geloofsbelydenis gegrond was met die leuse: "De vreeze des Heeren is het beginsel der wysheid". Kinders sou onderwys ooreenkomstig hulle maatskaplike, verstandelike en geestelike behoeftes ontvang. Kosleerlinge sou ook onder behoorlike Christelike toesig wees.⁵⁹⁾ 'n Maand later het 'n identiese advertensie in De Zuid Afrikaan verskyn.⁶⁰⁾

57) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 82.

58) Die Afrikaanse Patriot, 27.1.1882 (Binneland).

59) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 28.12.1881; Die Afrikaanse Patriot, 27.1.1882 (Gedenkskool van die Hugenote); ook 3.2.1882; 10.2.1882; 17.2.1882; 24.2.1882; 3.3.1882; 10.3.1882; 17.3.1882; 24.3.1882; 31.3.1882; 7.4.1882; 14.4.1882; 21.4.1882; 28.4.1882; ens.

60) De Zuid Afrikaan, 25.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote); ook 22.4.1882; 16.5.1882; 23.5.1882; 22.6.1882; 11.7.1882; 20.7.1882; 24.8.1882; 29.8.1882; 31.8.1882; 21.9.1882.

Tot en met die vergadering van 14 Januarie 1882 – die laaste een voor die opening van die Gedenkskool – het die Gedenkskoolkomitee sewentien vergaderings gehou. In nie een van dié vergaderings het die komitee 'n enkele besluit geneem of 'n stap gedoen wat uit oorhaastigheid gebore is of wat bloot op 'n meerderheid van stemme berus het nie. Meningsverskille is bedoord uitgepluis en besluite is uitgestel totdat die verskille uit die weg geruim was. So is daar "nooit 'n enkel besluit gepasseerd waarin die vergadering nie een hart en een sin was nie".⁶¹⁾

Ook het die komitee tydens hierdie vergaderings in die volste oortuiging gehandel dat hulle 'n werktuig in die hand van die Here is "om te doen al wat Syn hand en Syn raad te voren bepaald had dat geschieden zou".⁶²⁾

(b) Openbare steun vir die oprigting van die Gedenkskool

Nadat ds. S.J. du Toit in Die Afrikaanse Almanak van 1877 sy oproep om 'n gedenk=teken vir die Hugenote gepubliseer het, het daar gedurende die eerste drie jaar na die oproep byna geen reaksie by lesers gevolg nie. Die rede hiervoor was dat die plan vir 'n gedenkteken gedurende die eerste jare nie duidelik ontwikkel het nie en ook nie algemeen genoeg bekend was nie. Verder het baie Hugenote-afstammelinge nie meer gedenkstukke besit nie. Hoewel ds. Du Toit in dieselfde uitgawe van Die Almanak lesers gevra het om alle gedenkstukke wat hulle van hul Hugenote-voorvaders besit, aan die Patriotkantoor te stuur, het hy ook deeglik besef dat baie van dié stukke nie meer bestaan het nie. Hy het byvoorbeeld geskryf: "dis jammer dat daar so weinig bewaart is in die families van ou'e antekenings of gedenkstukke".⁶³⁾

Die eerste reaksie op ds. Du Toit se oproep was 'n brief van P.J. Badenhorst Kookpan, distrik Hopetown. In antwoord op ds. Du Toit se oproep om gedenk=

61) Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 92 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika).

62) Die Afrikaanse Almanak, 1882, p. 92 (Gedenkskool ver die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1881 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1881 (Die Gedenkskool – Brief van H. Steph. du Plessis, Daljosaphat, Dec. 1881); Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool).

63) Die Afrikaanse Almanak, 1877, pp. 41-42 (Een Oproeping).

stukke, het hy op 28 Maart 1879 geskryf dat hy maar net 'n verhaaltjie kon meedeel wat sy vader aan hom vertel het.⁶⁴⁾

'n Paar maande later het 'n brief van 'n medewerker uit die Vrystaat in Die Afrikaanse Patriot verskyn waarin hy wou weet of dit nie al tyd was om werk te maak van 'n gedenkteken vir die Hugenote nie. Daar was nog maar net nege jaar oor en dit sou nog lank neem voordat die mense "opgewek" was om iets te doen en voordat genoeg geld vir 'n gedenkteken ingesamel was. Daar moes ook nog eers bepaal word wat die gedenkteken sou wees en dan moes dit opgerig word sodat dit in 1888 ingewy kon word.

Die redakteur, D.F. du Toit, se kommentaar op dié brief was dat daar nog geen bepaalde plan was nie, maar hy het saamgestem dat dit tyd geword het om gedagtes oor die saak te wissel. Hy het bygevoeg dat daar drie struikelblokke was wat vermy moes word, nl. "nie te laat begin nie; nie verkeerd anvat nie; nie in verkeerde hande laat val nie".⁶⁵⁾

Omdat daar vóór 1880 uiters min, indien enige, konkrete ondersteuning vir 'n gedenkteken was, het ds. Du Toit redelik moedeloos in Die Afrikaanse Almanak van 1881 geskryf: "Drie jare is nou al verloop; daar is nog mar 8 jare tyd; en nix is nog an die saak gedaan nie" en hy het gevrees "dat van die saak nix kom nie".

Hy het toe aan die hand gedoen dat 'n vergadering in die Paarl gehou moes word sodat 'n voorlopige komitee aangestel kon word wat dan 'n gedenkteken kon oprig.⁶⁶⁾ Deur ds. Du Toit se toedoen het die planne vir 'n gedenkteken hierna van krag tot krag gegaan. So is die Gedenkschoolkomitee op 'n voorlopige vergadering op 13 Desember 1880 benoem deur wie se harde werk die Gedenkschool opgerig is.

Intussen het daar sedert die helfte van 1880 by die lesers van Die Afrikaanse Almanak en Die Afrikaanse Patriot ook meer belangstelling in die Hugenote-gedenkteken ontstaan. Saam met 'n brief van ondersteuning gedateer 29 September 1880, het

64) Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 75-76 (Brief van P.J. Badenhorst, Kookpan, 28.3.1879).

65) Die Afrikaanse Patriot, 25.7.1879 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

66) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 76 ('n Gedenkteken ver die Hugenote).

J.J. Uys van Dundee, Natal, £1 vir 'n gedenkteken gestuur. Hy het dit aan die redaksie van Die Afrikaanse Patriot oorgelaat om "dit te gebruik soos die meerderheid dit goed denk of hulle 'n Gedenkteken wil bou of iets anders".⁶⁷⁾

Belangstelling het so toegeneem dat ds. Du Toit in Die Afrikaanse Almanak geskryf het: "Van soveel kante is byval betuig en medewerking toegeseg, dat ons goed weet, dat die hart van ons volk warm klop ver die saak".⁶⁸⁾ Hy skryf ook dat baie persone wat nie eens direk van Hugenote-afkoms was nie, wou bydra vir die Gedenkschool – die gedenkteken wat ds. Du Toit intussen aan die hand gedoen het.⁶⁹⁾ As bewys vir sy standpunt het hy 'n brief geplaas wat deur ses lesers van Harrismith ingestuur is en waarin hulle hul steun toesê aan 'n Christelike skool, soos voorgestel deur "Spaarsaam"⁷⁰⁾ in Die Afrikaanse Patriot. In die voorstel het "Spaarsaam" aan die hand gedoen dat 'n skool met die Bybel opgerig word wat op positief Christelike beginsels gegrond is en waarin erken word dat die "vreese des Heeren" die beginsel van wysheid en wetenskap is. Die skool moes ook 'n suiwer Afrikaanse skool wees waar= in die regte van ons taal, voorvaderlike sedes en gewoontes gehandhaaf word. Dit moes dus 'n skool wees wat in alle opsigte beantwoord aan die behoeftes van ons land en volk. "Spaarsaam" het die moontlikheid genoem dat 'n skool miskien as gedenkteken vir die Hugenote opgerig kon word. Ter ondersteuning van dié voorstel het die ses lesers van Harrismith aangebied om met ds. Du Toit "saam te werk ver 'n skool waar die Bybel en ons taal erken word" omdat hulle voel dat "ieder Gristen so 'n skool behoort te ondersteun".⁷¹⁾

Na aanleiding van die artikels en berigte oor die Gedenkschool wat in Die Afrikaanse Almanak en Die Afrikaanse Patriot verskyn het, het verskeie lesers gedurende 1881

64

67) Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 77-78 (Brief van J.J. Uys, Blinkwater, Dundee, 29.9.1880).

68) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 85 ('n Gedenkteeke ver die Hugenote).

69) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 85 ('n Gedenkteeke ver die Hugenote).

70) Die Afrikaanse Patriot, 3.9.1880 (Opgeraapte Krummeltjies). Die skrywer is waarskynlik ds. S.J. du Toit.

71) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 85 (Brief van J.J.C. Grabe e.a., Harrismith, 3.11.1880).

briewe aan Die Afrikaanse Patriot geskryf waarin hulle die gedagte van 'n gedenkskool as gedenkteken vir die Hugenote sterk gesteun het. So het P.J. van der Walt van Petrusville geskryf dat hy in sy skik was met die beplande Hugenote- en Normaal-skool en bygevoeg "ek sal (D.V.) daaraan doen wat ek kan, en molik oek 'n kind daarin set".⁷²⁾ 'n Leser uit Steynsburg was verheug dat die Gedenkskool ware patriot-onderwys sou gee en Afrikanerseuns sou oplei om hul plekke op vele terreine in Suid-Afrika vol te staan.⁷³⁾

Suster Moria van Rebokskloof het geskryf dat sy ook vir die Gedenkskool 'n bydrae wou lewer "nie alleen met werk, ens. nie, mar ik wil oek myn kinders na die skool stuur (drie seuns wat al reeds in 'n skool moes wees mar wat wag op dié skool)...⁷⁴⁾ Uit die distrik Jacobsdal, O.V.S., het David Lubbe geskryf dat die Gedenkskool die beste gedenkteken vir die Hugenote sou wees omdat die hele Suid-Afrika te midde van die verengelsde skoolbeleid daarvan gebruik sou kon maak. Hy het afgesluit met: "Gij kunt op mijne medewerking rekenen heer Redacteur".⁷⁵⁾

Verskeie lesers het briewe aan Die Afrikaanse Patriot gerig waarin hulle geldelike bydraes saamgestuur het, byvoorbeeld F.J. Malan van Wimmershoek wat £25 gestuur het vir die "Regte Hugenoteskool".⁷⁶⁾

Sommige lesers se geldelike bydraes was redelik groot, soos dié van D.C. Hauptfleisch van Kommetjiesfontein, distrik Richmond, wat aan Oom Lokomotief geskryf het dat hy £205 opsygesit het vir die Gedenkskool. Hy het sy briefie afgesluit met: "seg mar wanner ek die £205 moet opstuur en julle sal dit hê".⁷⁷⁾ Benewens

-
- 72) Die Afrikaanse Patriot, 14.2.1881 (Brief van P.J. van der Walt, Petrusville).
- 73) Die Afrikaanse Patriot, 4.3.1881 (Brief van V.R. te Steynsburg, 17.2.1881).
- 74) Die Afrikaanse Patriot, 22.4.1881 (Gedenkskool - Brief van Suster Moria, Rebokskloof, 12.4.1881).
- 75) Die Afrikaanse Patriot, 19.8.1881 (Brief van David Lubbe, distrik Jacobsdal, O.V.S., Aug. 1881).
- 76) Die Afrikaanse Patriot, 21.1.1881 (Geen opskrif).
- 77) Die Afrikaanse Patriot, 8.4.1881 (Gedenkskool ver die Hugenote - Brief van D.C. Hauptfleisch, Kommetjiesfontein, distrik Richmond).

hierdie groot bydraes het Die Afrikaanse Patriot en Die Afrikaanse Almanak bydraes van £102-10^s, £100, verskeie van £25 en baie kleineres erken.⁷⁸⁾

Openbare belangstelling in en steun vir die Gedenkskool kan ook duidelik bemark word aan die ondersteuning wat die basaar, wat op 23 Desember 1881 in die Vrye Christelike Skool gehou is, geniet het. In 'n advertensie in Die Afrikaanse Patriot is dit duidelik gestel dat dié basaar gehou sou word "ten, behoefte van de 'Vrije Christelijke School' die met Nieuwjaar in de 'Gedenkschool', zal overgaan".⁷⁹⁾

Die publiek het dié basaar druk bygewoon en dit so goed ondersteun dat daar vir die voorgenome Gedenkskool 'n verdere £70 ingesamel is.⁸⁰⁾

Sonder die morele en finansiële steun van al dié persone sou die Gedenkschoolkomitee die plan vir 'n gedenkskool waarskynlik baie moeilik tot uitvoer kon gebring het. Met dié persone se bystand is die kroon egter op die komitee se harde werk geplaas toe die Gedenkskool der Hugenoten op Woensdag 1 Februarie 1882 op die plaas Kleinbosch in Daljosafat geopen is.

78) Die Afrikaanse Patriot, 29.4.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 13.5.1881 (Gedenkskool van die Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 13.1.1882 (Gedenkskool van Die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 20.1.1882 (Gedenkskool van Die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Almanak, 1882, pp. 92-93 (Toeseggings en Bydragings).

79) Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1881 (Examen en Bazaar).

80) Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1881 (BinneLand); ook 6.1.1882

HOOFSTUK 4

1 Feb 1882.

DIE EERSTE JARE VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN (1882-1889)

Na baie maande van beplanning en harde werk is die Gedenkschool der Hugenoten op Woensdag 1 Februarie 1882 op die plaas Kleinbosch in Daljosafat geopen. Aangesien die ou kelder nog nie klaar as skoolgebou ingerig was nie, het die openingsplegtigheid in die huis van J.G. du Plessis wat vas teenaan die suidekant van die skoolgebou geleë was, plaasgevind. Dit is ook waar die Vrye Christelike Skool die laaste tyd gehou is. By dié plegtigheid was daar, benewens nege dagskoliers, ouers en ander belangstellendes, ook drie kosleerlinge teenwoordig, nl. een kind uit die Paarl, een uit Klein-Drakentein en een uit Aberdeen. Laasgenoemde leerling se vader was ook teenwoordig. (12)

Die verrigtinge is geopen met 'n gebed deur 'n komiteelid. Daarna is 'n verslag van die komitee se werksaamhede aan die aanwesiges voorgelees. Aangesien die aangewese onderwyser van die skool, Arnoldus Pannevis, weens siekte afwesig was, het D.F. du Toit (Lokomotief) in sy plek opgetree. Hy sou ook tydelik die onderwys by die skool behartig. Na sy Skriflesing het hy met die aanwesige ouers op 'n ernstige wyse oor die opvoeding en onderwys gepraat. Hy het daarop gewys dat opvoeding en onderwys wat nie ten doel gehad het om die kind vir die ewigheid voor te berei nie, hom ook nie vir sy aardse bestemming kon voorberei nie. Die keuse van 'n onderwyser vir hulle kinders was dus vir ouers 'n gewigtige besluit. Die onderwyser sou ook die volle vertroue van die leerlinge moes hê, anders sou dit vir hom onmoontlik wees om sy werk te verrig. Hy het die ouers se voorbidding vir sy taak gevra. 9

Die kinders het daarna Die Afrikaanse Volkslied¹⁾ gesing, wat soos volg gelui het:

"'n Ider nasie het syn Land,
Ons woon op Afrikaanse strand.
Ver ons is daar gen beter grond
Op al di wye wêreldrond.
Trots is ons om di naam te dra
Van kinders van Suid Afrika

1) Die Afrikaanse Almanak, 1883, p. 60 (Gedigte - Di Afrikaanse Volkslied)

'n Ider nasie het syn Taal,
 Ons praat van Kaap tot in Transvaal,
 Wat almal maklik kan verstaan,
 Wat gaat di ander tale ons aan?
 Ons praat so's Pa en Oupapa
 Di Landstaal van Suid Afrika.

'n Ider nasie het syn Wet,
 Wat goed gebied en kwaad belet;
 En elk syn wet is na syn aard.
 En gaat met syn natuur gepaard:
 So volg ons ook di sede na.
 Wat tuis hoort in Suid Afrika.

'n Ider nasie het syn Reg,
 Al is hy nog so swak en sleg.
 Daar is een Oog wat alles merk;
 Hy sit di onreg paal en perk.
 Hy kyk ook ons verdrukkers na,
 En waak ook ver Suid Afrika

'n Ider nasie het syn Tyd
 Om op te groei en af te slyt.
 En so's ons liewe Heer dit doet,
 So is dit altyd wys en goed.
 Daar kom 'n dag ver ons ook ja;
 Vertrou op God, Suid Afrika!

Want al di nasies het één God.
 Hy re'el ider volk syn lot;
 Hy het ver ider volg syn taal,
 Syn land, syn reg, syn tyd bepaal.
 Wie dit verag sal Syn straf dra.
 O God, beskerm Suid Afrika!"

Die openingsplegtigheid is met 'n Psalmvers en gebed afgesluit.

Later dié agtermiddag het D.F. du Toit en sy leerlinge bymekaar gekom en is die skoolwerk vir die jaar gereël.²⁾

Die openingsfunksie van die Gedenkschool het, volgens Die Afrikaanse Patriot, sommige mense waarskynlik teleurgestel, want van deftige feestelikhede en formaliteite was daar geen sprake nie. Die opening van die Gedenkschool het die indruk

2) Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 28.12.1883 (Di Gedenkskool).

geskep dat die Vrye Christelike Skool maar net hervat is, wat in belangrike mate werklik die geval was. Geen nuwe boompie is geplant nie; daar is maar net meer aandag en sorg gewy aan 'n boompie wat reeds in stilte ongekend en ongemerk onder Gods seën gesond aan die groei was. Belangstellendes het die openingsfunksie van die Gedenkskool bygewoon net soos wat wyse manne uit die Ooste die Christuskind besoek het. Soos die Saligmaker tot heil van die mensheid gebore is, so sou die Gedenkskool tot seën van die Afrikanervolk geopen wees.

Die opening van die Gedenkskool is deur baie belangstellendes met blydschap en ondersteuning begroet. Die Afrikaanse Patriot het byvoorbeeld 'n jubelende gedig van 'n leser geplaas waarvan die eerste twee strofes lui:

"Di Gedenkskool geopend!
Kom vrinde, kom kinnners, kom sing almal saam!
Kom prys en kom lowe die Here syn naam,
Vertel al syn wonders, syn dae maak groot,
Hy red en Hy help ons in lewe en dood.

Gedenkskool geopend? Dis werk van di Heer,
Syn bystand was sigbaar – wat wens julle meer?
Di stap was wel moeilik, mar Jesus so goed
Di geef an syn dienaars, di krag en di moed."³⁾

Die leerlinge van die skool het ook vinnig vermeerder. Binne die eerste maand het die getal kosleerlinge van drie tot agt gestyg. Van die bykomende vyf was twee uit die Transvaal, een uit die Vrystaat en twee uit die distrik Richmond.⁴⁾ Nog voor die einde van die eerste kwartaal het altesaam agtien leerlinge die skool bygewoon, van wie tien seuns en agt meisies was.⁵⁾

Spoedig na die opening moes die skoolkomitee belangrike besluite neem in verband met die toelating van arm leerlinge en meisies, die skoolgebou, asook 'n onderwyser vir die skool.

3) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkskool Geopend!); Oom Jan: Afrikaanse Gedigte, pp. 176-177; Anoniem: Afrikaanse Gedigte, Byeen-fersameld uit wat in die laaste 30 jaar ferskyn is, 1876-1906, p. 26.

4) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkskool).

5) Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool).

Reeds gedurende die agtermiddag van die openingsdag het die teenwoordige komitee= lede 'n spesiale vergadering gehou. Die toelating van sekere leerlinge tot die Gedenkschool is bespreek. Daar is onder meer besluit om 'n arm kind wie se ouers nie ten volle vir sy onderwys kon betaal nie, in te neem en die ouers dan na hul vermoë te laat betaal.

Die opname van meisies is ook uitvoerig bespreek. Omdat die skool vir seuns opgerig was en daar geen voorsiening vir meisies gemaak is nie, kon die aanwesige komiteelede nie oor dié saak tot 'n besluit kom nie.⁶⁾ Dat dit ongewens was dat seuns en meisies in een en dieselfde kosinrigting tuisgaan, was baie duidelik. Daar was egter geen beswaar daarteen dat die meisies by die bure losies verkry en dan die skool as dagskoliere bywoon nie.⁷⁾

Op 27 Februarie het die skoolkomitee weer vergader om die toelating van leerlinge verder te bespreek. Die komitee was bereid om sover moontlik aan arm leerlinge een jaar lank gratis onderwys te verskaf. Arm leerlinge wat hulself dan as onderwysers wou bekwaam, sou hulself egter daartoe moes verbind om vir 'n bepaalde tyd aan die Gedenkschool onderwys te gee.

Die toelating van meisies as kosleerlinge was ook weer onder bespreking, maar daar is net 'n beginselbesluit geneem om so gou moontlik 'n kosinrigting vir meisies op te rig.⁸⁾ Dié saak is op 'n vergadering van 19 April verder gevoer en toe is daar 'n meer definitiewe besluit geneem. Met die oog daarop dat die Gedenkschool bepaald hoewel nie uitsluitlik nie, vir seuns bestem was, was die komitee nie bewus van 'n roeping om vir meisies voorsiening te maak nie, en veral nie in daardie stadium nie omdat die komitee met die ondersteuning wat hy ontvang het, nouliks behoorlik vir seuns voorsiening kon maak.⁹⁾

6) Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.2.1882.

7) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Die Gedenkskool).

8) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882.

9) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

Omdat die leerlingtal van die skool so vinnig gegroei het, en die kosleerlinge ook vinnig toegeneem het, het die komitee gevoel dat daar vir die leerlinge voldoende huisvesting geskep moes word. Op die komiteevergadering van 27 Februarie 1882 is gevolglik besluit om die ou kelder, waaraan nog steeds gewerk is, te omskep in 'n dubbelverdiepinggebou. Op die grondverdieping sou die klaskamers wees, terwyl die boverdieping as slaapvertrekke vir kosleerlinge ingeruin sou word.¹⁰⁾

Die kwessie van 'n onderwyser vir die Gedenkschool het van die begin af die aandag van die komitee gevestig. D.F. du Toit se dienste sou nie onbepaald beskikbaar wees nie aangesien hy na die Patriotkantoor sou moes terugkeer. Op die vergadering van 27 Februarie 1882 moes ook dié saak dringend bespreek word. Daar is toe besluit om Arnoldus Pannevis te vra om sy werk by die skool te hervat wanneer hy genoegsaam van sy siekte herstel het. Pannevis, wat dié dag aanvanklik buite die vergadering moes wag, was bereid om as onderwyser op te tree. Hy het daarop gewys dat sy broer, wat kort tevore uit Nederland aangekom het, hom met die onderwys behulpsaam sou kon wees. Daar was egter ook ander onderwys hulpe vir Pannevis beskikbaar. So het D.F. du Toit reeds vroeër op eie inisiatief met Steph. P. Malherbe jr. gesels oor die moontlikheid dat hy vir Pannevis met die onderrig help. Hierbenewens het ene E.B. Auret ook sy dienste as onderwyser aangebied en goeie getuigskrifte voorgelê.

Na 'n baie deeglike bespreking is Pannevis in kennis gestel dat die komitee verheug was om te verneem dat hy bereid was om as onderwyser van die Gedenkschool op te tree. Aangesien Pannevis weens sy gesondheidstoestand waarskynlik net vir 'n onseker kort tydjie sy onderwystaak sou kon uitvoer, het die komitee hom meegedeel dat S.P. Malherbe jr. hom as assistent sou bystaan. Daar is ook reëlins getref dat D.F. du Toit, vanweë sy verbintenis met die Gedenkschool en die feit dat hy die publiek se vertroue geniet het, een maal per week sou gaan kyk hoe die onderwys by die skool vorder. Vriende van Daljosafat sou sy vervoer tussen die Paarl en die Gedenkschool behartig.

Met dié reëlins was Pannevis tevrede en hy was bereid om sy onderwystaak met Malherbe se bystand uit te voer solank sy kragte dit toelaat.

10) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882; Die Afrikaanse Patriot, 9.2.1883 (Ons Gedenkskool).

Na dié bereidwilligheid van Pannevis het die komitee besef dat hulle verkeerd gehandel het deur D.F. du Toit se toesighoudende dienste te verkry sonder om Pannevis vooraf daarvoor te raadpleeg. Vir dié onbedagsaamheid het die komitee toe hul verskoning aan Pannevis oorgedra.¹¹⁾

Van al dié reëlins met Pannevis het egter niks gekom nie. 'n Maand na die opening van die skool was Pannevis en Malherbe nog nie in die skool werksaam nie en is die onderrig eintlik deur D.F. du Toit en komiteelid Stephanus du Plessis behartig. Aangesien Pannevis toe nog nie die komitee in kennis gestel het om watter rede hy afwesig was of wanneer hy weer sou begin onderwys gee nie, het die komitee geen ander uitweg gesien nie as om Stephanus du Plessis vir drie maande as onderwyser aan te stel. Wanneer Pannevis dan terugkeer om sy onderrig te hervat, sou hy die hoër klasse behartig.

Du Plessis het die aanstelling as onderwyser vir drie maande aanvaar teen 'n salaris van £3-10 per maand. Hy het die voorwaarde gestel dat D.F. du Toit hom minstens drie dae per week aan die Gedenkschool sou bystaan. Dit was Du Toit heeltemal bereid om te doen indien die komitee sou reëlins tref vir sy gereelde afwesigheid by die Patriotkantoor. Die komitee het toe die nodige reëlins getref en ook onderneem om enige ekstra uitgawes wat uit Du Toit se afwesigheid van kantoor mag voortspruit, te dek.¹²⁾ Dié onderneming was vir die Patriotkantoor aanvaarbaar.¹³⁾

Na drie maande het Du Plessis sy ontslag aangevra omdat hy graag op Wellington vir sendeling wou gaan studeer. Hy het dit duidelik gestel dat hy geen salaris vir sy dienste wou hê nie—'n gebaar wat deur die komitee met dank erken is.¹⁴⁾ Kort daarna het die komitee dit egter goed gedink om £5 as geskenk aan hom te gee vir die diens wat hy as onderwyser verrig het. 'n Begeleidende brief van dankbetuiging is saam met die geskenk aan hom gestuur.¹⁵⁾

11) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882.

12) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.3.1882.

13) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

14) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 3.6.1882; Die Afrikaanse Patriot, 10.4.1890 (Selfbegryp).

15) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.8.1882.

D.F. du Toit was hierna die enigste onderwyser van die Gedenkschool. Pannevis het klaarblyklik nooit aan die skool onderwys gegee nie. Dit was waarskynlik 'n bedekte seën wat deur die vader van die gedagte van die Gedenkschool, ds. S.J. du Toit, verwelkom sou gewees het. Volgens ds. Du Toit, 'n oud-leerling van hom aan die Paarlse Gimnasium, was Pannevis nie 'n goeie onderwyser nie. Immers, in 1877 het hy aan C.P. Hoogenhout, wat toe onderwyser by Groenberg was, geskryf en toe na Pannevis verwys met die woorde: "De man kent genoeg, maar hij kan geen onderwijs geven" en: "Vriend Pannevis was bepaald niet de man voor onderwijzer".¹⁶⁾

Hierbenewens was Pannevis se gesondheid baie swak. Veral het hy aan 'n swak senuweegestel gely wat by hom rusteloosheid, onbestendigheid en dikwels byna fanatieke oorywer tot gevolg gehad het. Sy onbekwaamheid en die gevolge van sy gesondheidstoestand het meegebring dat hy en ds. Du Toit mekaar nie altyd goed kon vind nie.¹⁷⁾ Indien Pannevis dus by die Gedenkschool aangebly het, sou dit die skool hoogswaarskynlik tot nadeel gestrek het.

Die Gedenkschoolkomitee was nie genoodsaak om van D.F. du Toit se dienste gebruik te maak nie, want ander persone het ook aansoek gedoen om die pos van onderwyser. So het E.B. Auret homself weer bereid verklaar om teen £100 per jaar met inwoning en etes, of teen £150 per jaar daarsonder, aan die Gedenkschool onderwys te gee. Hy was egter nie onmiddellik beskikbaar nie.¹⁸⁾ Nog iemand wat in die betrekking belanggestel het, was ene Kriegler. Die komitee het egter besluit om die bekwame dienste van D.F. du Toit te behou totdat Steph. du Plessis of 'n ander geskikte persoon hom kon vervang. Aangesien die komitee klaarblyklik van plan was om redelik lank D.F. du Toit as onderwyser te gebruik, kon hy nie langer 'n komiteelid bly nie en is sy plek in die komitee deur G.P. Perold ingeneem. Om sy ritte tussen die Paarl en die Gedenkschool te vergemaklik, het die komitee besluit dat daar, in plaas van 'n perd, saal en toom, liever 'n perd, 'n perdekarretjie en 'n tuig vir D.F. du Toit aangekoop moes word.¹⁹⁾

16) P.J. Nienaber: Dr. Arnoldus Pannevis: Vader van die Afrikaanse Taal, pp. 6-7, 21.

17) G.R. von Wielligh: Baanbrekerswerk, p. 35; P.J. Nienaber: Dr. Arnoldus Pannevis: Vader van die Afrikaanse Taal, pp. 8-10.

18) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 3.6.1882.

19) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.9.1882.

D.F. du Toit was natuurlik 'n baie goeie keuse as onderwyser van die Gedenkschool. Hy het sy kennis opgedoen deur privaatesse te neem en deur baie te lees. Daar= deur is hy in staat gestel om 'n onderwysbetrekking aan die Publieke Skool in Daljo= safat (die Onderdalskool) te beklee waar hy waardevolle onderwyservaring opgedoen het.

D.F. du Toit en sy broer, ds. S.J. du Toit, was geestelik gesproke 'n tweeling. Net soos ds. Du Toit, was hy 'n stigterslid van die Genootskap van Regte Afrikaners en die Afrikaanse saak was ook vir hom álles. Daarom was hy bereid om sy betrek= king as onderwyser neer te lê en teen 'n geringe salaris redakteur van Die Afrikaanse Patriot te word, 'n posisie wat hom in staat gestel het om 'n groot bydrae tot die Afrikaanse taalstryd te lewer. } →

Na ds. Du Toit se vertrek na Transvaal vroeg in 1882 moes D.F. byna alleen reg= staan vir alles. Dit het hy op bekwame wyse gedoen, veral ten opsigte van vrye onderwys, aldus J.D. du Toit. Hiermee het laasgenoemde nie net verwys na die vele artikels wat D.F. tot steun van vrye Christelike onderwys in Die Afrikaanse Patriot gepubliseer het nie, maar ook na die uitstekende werk wat hy aan die Gedenk= school verrig het.²⁰⁾ As sterk voorstander van Christelike onderwys en moedertaal= onderwys, en as teenstander van die bestaande staatsondersteunde skole, kon hy met sy onderwyservaring al die beginsels wat ds. S.J. du Toit vir die Gedenkschool neergelê het, in die praktyk dáár toepas. Sodoende kon hy 'n fondament lê waarop ander later voortgebou het. } →

Onder D.F. du Toit se leiding was die Gedenkschool dus van die begin af 'n vol= waardige Christelik-nasionale inrigting en dít was vir besoekers aan die skool baie duidelik. H.P.C. Jooste, wat die skool drie maande na sy opening besoek het, het byvoorbeeld in Die Afrikaanse Patriot geskryf dat dit 'n inrigting was wat hy vir elke reggesinde Afrikaner kon aanbeveel. Hy het bygevoeg: "As julle ver julle kinders 'n ware Gristelikke en Afrikaanse opleiding wil laat geniet, stuur hulle dan naar di Gedenkskool".²¹⁾

20) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 82-83; G.R. von Wielligh: Persoonlike Herinneringe van die Patriotmanne (Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die Genootskap van Regte Afrikaners (1875-1925), p. 60); O.J. Liebenberg: D.F. du Toit (Oom Lokomotief): Taalstryder, Joernalis en Letterkundige, pp. 206-207.

21) Die Afrikaanse Patriot, 12.5.1882 ('n Reis naar di Paarl - Brief van H.P.C. Jooste).

Ongeveer 'n jaar later het nog 'n besoeker aan die Gedenkschool, onder die skuilnaam 'Veritas' geskryf dat die orde in die skool besonder goed was. Volgens hom kon menige skool die Gedenkschool se voorbeeld navolg van hóé kinders van Regte Afrikaners hulle moes gedra en ook hóé D.F. du Toit "met 'n woord syn kinders weet te regeer". Hy het ook opgemerk: "Al die onderwys word in 'n Afrikaanse gees gegee. Die Bybel bowe alles, as die Woord van God, as 'die beginsel van alle wysheid'".²²⁾

Een van die eerste leerlinge aan die Gedenkschool, S.A. Cilliers, het na 'n verblyf van 15 maande aan die skool in Die Afrikaanse Patriot geskryf: "Wat wij in de school zelve had aangetrokken, was dat de Bijbel op den voorgrond stond, en bij eene geregelde lesing, ook getrouw verklaard en toegepast werd".²³⁾

Twee jaar nadat die skool geopen is, het 'n ouer, P.H. de Villiers, in Die Afrikaanse Patriot sy steun vir die Gedenkschool uitgespreek. Hy het uit 'n brief van sy seun, 'n leerling aan die skool, aangehaal: "Het gaat goed met mij in de school. De Bijbel in onze moedertaal is op den voorgrond in de school".²⁴⁾

NB = Dutch

Selfs jare later, in 1918, kon oud-leerlinge nog met groot waardering terugdink aan D.F. du Toit as onderwyser. C.D. Morgan het byvoorbeeld geskryf: "mijn eenigst spijt is dat ik niet meer aan zijne voeten gezeten heb en meer van zijne lippen gehoord heb van de wonderlike liefde en genade van den Alm. God".²⁵⁾ Nog 'n oud-leerling, J.A. Liebenberg, wat later self 'n onderwyser aan die Gedenkschool was, het in 1918 geskryf: "Dank vir 'n onderwyser als Lokomotief".²⁶⁾

D.F. self het hom ook by geleentheid oor sy Christelike opvoedingstaak in die Gedenkschool uitgelaat. Hy sê dat hy onderwyser was in 'n publieke skool en ook in 'n vrye skool, en dat die indeling van die werk in albei dieselfde was. Net in die

22) Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1883 ('n Besoek an di Gedenkskool - Brief van Veritas').

23) Die Afrikaanse Patriot, 3.8.1883 (De Gedenkschool der Hugenoten in Zuid Afrika - Brief van S.A. Cilliers, Joh. zn., Doornkloof, Lindley, O.V.S.).

24) Die Afrikaanse Patriot, 15.2.1884 (Ons Afrikaanse Saak - Brief van P.H. de Villiers, Naauwpoortnek, distr. Bethlehem, O.V.S.).

25) N.A.L.N. 139/318 Oom Lokomotief-versameling: G.D. Morgan - D.F. du Toit, 4.1.1918.

26) De Burger, 4.1.1918 ('n Woord aan ou Vriende).

geval van die vrye skool het hy egter die volkome vryheid gehad om by enige les, "waar dit te pas kom, godsdienstige opmerkings te maak, en waar dit vereis word kinders gristelik te vermaan".²⁷⁾ X

Dit blyk dus duidelik dat D.F. du Toit nie net vrye Christelike onderwys in die teorie voorgestaan het nie, maar dat hy ook as onderwyser aan die Gedenkschool dié beginsel sterk uitgeleef het.

Teen Mei 1882 het D.F. nog steeds in J.G. du Plessis se woonhuis skoolgehou. Die werk om die ou kelder in 'n dubbelverdiepinggebou te omskep moes vanweë die kwaai wintersweer tydelik gestaak word. Die Gedenkschoolkomitee het ook nou baie dringend geld nodig gehad sodat die skoolgebou voltooi kon word en die £1 000 wat mnr. D.A. du Toit as deposito op Kleinbosch vereis het, byeengebring kon word.²⁸⁾ Dit is duidelik dat dié £1 000 vir die komitee hoofbrekens besorg het. Op die komiteevergadering van 19 April 1882 is gevolglik 'n kommissie benoem om by D.A. du Toit te gaan verneem hoeveel uitstel die komitee met die betaling kon kry. Die kommissie moes ook vasstel of Du Toit bereid sou wees om 'n tweede verband vir die uitstaande £2 000 uit te neem, sodat die komitee dan die £1 000 op die eerste verband kon verkry. Die komiteelede was bereid om daarvoor borg te staan.²⁹⁾ Gelukkig was Du Toit bereid om die komitee in die saak tegemoet te kom.³⁰⁾

Gedurende 1882 het Die Afrikaanse Patriot verskeie male oproepe om geldelike steun aan die Gedenkschool te verskaf, tot sy lesers gerig. 'n Maand na die skool se opening het dié koerant geskryf: "Di komite is bereid om te doen wat hulle kan; mar kan ni meer doen as waartoe hulle instaat gesteld word ni. Di uitbreiding van di werk hang dus, onder Goddelik albestuur af van di ondersteuning wat verleend word".³¹⁾ Daar is gesê dat indien die helfte van die intekenaars op Die Afrikaanse Patriot elk een pond bydra, die skool behoorlik ingerig sou kon word en arm kinders gratis onderrig sou kon ontvang. Elke intekenaar moes homself afvra hoeveel hy kon gee en hy moes dan vrywillig volgens sy gewete bydra. Diegene wat nie kon bydra nie, kon met geldinsameling behulpsaam wees. Die koerant het ook ver=

27) Die Afrikaanse Patriot, 5.6.1885 (Vrywillig Beginsel).

28) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882; Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.3.1881.

29) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

30) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 3.6.1882.

31) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkschool).

wys na "Ware Afrikaner", 'n korrespondent, se voorstel dat Boerebasaars vir die skool gehou word en gesê dat dié gedagte oorweging werd was.³²

Twee maande later het Die Afrikaanse Patriot weer sy lesers daarop gewys dat die Gedenkschoolkomitee "bereid en gewillig (was) om so veul te doen as waartoe hulle deur belanghebbendes en belangstellendes in staat gesteld word om te kan doen."³³ Die koerant het weer na Boerebasaars verwys as 'n moontlike wyse van geldinsameling.³⁴

In antwoord op dié oproepe het verskeie lesers geldelike bydraes gemaak. Gedurende die eerste drie maande van die skool se bestaan het die komitee etlike honderde pond van lesers ontvang. Dié bydraes het nie net uit die Boland gekom nie, maar ook uit Karoodorpe en selfs van die Vrystaat en Natal af.³⁵

Die lesers van Die Patriot het nie net geld gestuur nie, maar ook mekaar in dié koerant aangemoedig om die skool te help finansier. So het "Ware Afrikaner", die voorstander van Boerebasaars ten bate van die skool, sy mede-landgenote aangemoedig om hulle "sakke te skud in belange van Land en volk, mar vernameelik van di nageslag". Hulle moes ook hul kinders na dié skool stuur. Indien die skool misluk, sou dit nie die komitee se skuld wees nie, maar die skuld van die Afrikaners self wat nie die skool se belange verstaan het of dit wou verstaan nie.³⁶

'n Boer van Steynsburg was só begeesterd dat hy selfs sy mede-lesers deur middel van 'n gedig tot ondersteuning aangemoedig het. Een van die stofes lui:

"Waarde vrinde, toe dan, kom!
Werk nou saam, geef, stuur jul som -
Vaders, moeders
Susters, broeders
Luister naar myn roep en wenk:
Wil an ons "Gedenkskool" denk".³⁷

32) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkschool).

33) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Opmerkings en Anmerkings).

34) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Opmerkings en Anmerkings).

35) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 17.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Gedenkskool van di Hugenote in Suid Afrika).

36) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkskool).

37) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Gedigte - Opwekking ver di "Hugenote Gedenkskool").

"Ware Afrikaner" se plan vir Boerebasaars en die steun wat ander lesers soos "Medearbeider"³⁸⁾ en "Belangstellende Vrind"³⁹⁾ daarvoor in Die Afrikaanse Patriot uitgespreek het, het nie op dowe ore geval nie. Op Woensdag 9 Augustus 1882 het vriende van die Gedenkskool op Kleinbosch 'n Boerebasaar ten behoeve van die skool gehou. Hoewel die weer dié dag baie reënerig was en die wynboere in daardie stadium weens die lae verkope van wyn en brandewyn geldelike probleme ondervind het, het die basaar tog £45 opgelewer. Op Vrydag 18 Augustus is weer 'n basaartjie gehou waar die artikels wat van die eerste basaar oorgebly het, asook koffie en koek verkoop is. Die basaartjie het iets oor die £17 ingebring.⁴⁰⁾

Binne ses maande na die Gedenkskool se opening het die skool reeds soveel belangstelling en ondersteuning ontvang en so vinnig gegroei dat die komitee van die Daljosphat Publieke Skool, 'n staatsondersteunde Klas III-skool, wat nie ver van die Gedenkskool geleë was nie, hewig verontrus is. Deur middel van Die Afrikaanse Patriot is die Gedenkskool deeglik onder baie mense, veral dié in die Paarl en omgewing, se aandag gebring. Hulle was dus deeglik bewus van die skool se bestaan. Die insameling van geld vir die skool, die beplanning van die Boerebasaars op Kleinbosch, en die feit dat die Gedenkschoolkomitee besig was om 'n ruim dubbelverdiepinggebou op Kleinbosch op te rig, het die komitee van die Publieke Skool steeds meer bekommer. Laasgenoemde het gevrees dat die Gedenkskool baie leerlinge sou lok en dat die Publieke Skool gevolglik sou kwyn. Dié toedrag van sake moes onder die Onderwysdepartement se aandag gebring word.

Die komitee van die Publieke Skool het gevolglik in Julie 'n brief aan dr. Langham Dale, die Superintendent-Generaal van Onderwys, se Kantoor gerig waarin gevra is

38) Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Di Gedenkskool - Brief van 'Medearbeider' 10.5.1882).

39) Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Opgaf van Gedenkskool - Brief van 'Belangstellende Vrind' 10.5.1882).

40) Die Afrikaanse Patriot, 7.7.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 4.8.1882 (Binneland); Die Afrikaanse Patriot, 11.8.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 18.8.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 25.8.1882 (Opmerkings en Anmerkings).

dat die staatsteun vir dié skool verhoog word. Daar is gesê dat die komitee gedurende die voorafgaande twee jaar meer as £200 aan verbeteringe en herstelwerk aan hulle skoolgebou moes bestee. Losies vir die onderwyser het £80 per jaar beloop. Om dus die skool met staatsteun van net £30 per jaar aan die gang te hou, was uiters moeilik. Benewens dié finansiële probleme moes die skool nog wedywer "met die Patriot School die in ons buurt is en waar de kinderen zeer goedkoop onderwezen worden"⁴¹⁾

In 'n verder poging om die Publieke Skool uit sy moeilike posisie te red, het die komitee vroeg in September weer 'n brief aan die S.G.O. gestuur waarin hy versoek is om die rang van die skool van klas III na klas II te verhoog. Sy staatstoelaag sou dan tot £75 per jaar verhoog kon word. Die S.G.O. is ook meegedeel dat die skool se leerlingstal toe redelik laag was. Die rede daarvoor was dat die Gedenkschool, "waar de kinderen zeer goedkoop onderwezen worden", besig was om aan die Publieke Skool "groote afbreuk" te doen.

Solank die Publieke Skool nog 'n klas III-skool was, sou dit nie 'n bekwame onderwyser verkry en behou nie, en dit het hom ook in 'n swakker posisie as die Gedenkschool geplaas. Ten slotte is die S.G.O. daarop gewys dat inspekteur A.N. Rowan verdere inligting sou kon versterk oor "... onze moeilijkheden waarmede wij te kampen hebben met de Patriot School".⁴²⁾

Na 'n jaar van redelike vinnige groei het die Gedenkschool op Donderdag 20 Desember sy eerste skooljaar afgesluit. Volgens 'n berig in Die Afrikaanse Patriot sou dit weer op Dinsdag 16 Januarie 1883 heropen. Waarskynlik het die komitee op grond van hul Christelike opvattinge ten gunste van 'n weeksdag as openingsdag besluit, sodat dit nie vir die leerlinge nodig sou wees om op Sondag die terugreis na die skool te onderneem nie.⁴³⁾ Op die bestemde openingsdatum was die bouwerk aan die

41) S.G.E. 1/67 Miscellaneous Letters Received: Daljosaphat Public School Committee - L. Dale, 20.7.1882.

42) S.G.E. 1/67 Miscellaneous Letters Received: Daljosaphat Public School Committee - L. Dale, 5.9.1882.

43) Die Afrikaanse Patriot, 15.12.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 25.6.1891 (Korrespondensie); S.G.E. 1/78 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - Dr. Muir, 2.12.1895.

Gedenkschoolgebou egter nog nie afgehandel nie. Gevolglik is die skoolvakansie ver-
leng en is die skool op 1 Februarie 1883 heropen.⁴⁴⁾

Die Gedenkschool het die nuwe skooljaar binnegegaan met 'n skoolkomitee wat alle
vertroue in die Skepper herbevestig het. Na aanleiding van 'n komiteebesluit⁴⁵⁾ is
'n versoek in Die Afrikaanse Patriot tot alle belangstellendes en vriende van die
Gedenkschool gerig om 1 Februarie van elke jaar, die openingsdag van die Gedenk-
school, af te sonder om vir die Gedenkschool te bid en dit "voor die Here te bring".
In dieselfde berig is lesers versoek om geldelike bydraes te maak sodat goedkoop en
selfs gratis onderwys aan arm kinders gegee kon word.⁴⁶⁾ 'n Maand later het die
koerant weer die hoop uitgespreek dat die verjaarsdag van die Gedenkschool nie
sonder innerlike belangstelling sou verbygaan nie en is daar weer vir "voortdurende
voorbereiding en ondersteuning" gevra.⁴⁷⁾

Toe die Gedenkschool op 1 Februarie 1883 heropen, was die nuwe skoolgebou nog nie
gereed nie. Daar sou dus nog steeds in Du Plessis se huis skoolgehou moes word.
Die bouers was egter vlytig aan die werk en daar is gehoop om die nuwe gebou op 28
Februarie of 1 Maart in te wy.⁴⁸⁾

Die bouwerk aan die Gedenkschool het langer geduur as wat die skoolkomitee beplan
het. Eers op Woensdag 14 Maart kon die nuwe dubbelverdiepinggebou ingewy word.
Die voltooide gebou was pragtig en volgens 'n besoeker kort daarna aan die skool
was dit 'n gebou wat "eenig stad of dorp ter sieraad sou verstrek".⁴⁹⁾ Op die
openingsdag was die weer ook baie aangenaam.

-
- 44) Die Afrikaanse Patriot, 5.1.1883 (Binneland) ook 12.1.1883; Notule
van die Gedenkschoolkomitee, 29.12.1882
45) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 14.10.1882.
46) Die Afrikaanse Patriot, 5.1.1883 (Ons Gedenkskool).
47) Die Afrikaanse Patriot, 9.2.1883 (Ons Gedenkskool).
48) Die Afrikaanse Patriot, 9.2.1883 (Ons Gedenkskool).
49) Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1883 ('n Besoek an di Gedenkskool).

By dié geleentheid was daar soveel besoekers dat almal nie binne die skoolgebou geakkommodeer kon word nie. Onder die aanwesiges was ds. Andrew Murray van Wellington en twee sendelinge – eerww. J.P.J. Dompers en J.S. de Villiers van die Paarl. Ook uitgenooi na die plegtigheid was di. Gilles van de Wall en A.A. Louw van die Paarl, ds. C.W. du Toit van Tulbagh, eerw. J.C. Pauw van Wellington, eerw. D. de Villiers van die Paarl en eerw. J.F. Stegmann van Pniel. Nie een van dié ses here was egter teenwoordig nie. Almal het redes vir hulle afwesigheid verstrek behalwe ds. Van de Wall en eerw. Stegmann wat niks van hulle laat hoor het nie.

Om tienuur dié oggend is die inwydingsplegtigheid deur eerw. De Villiers met Skriflesing, sang en gebed geopen. Daarop was D.F. du Toit (Lokomotief) aan die woord en hy het die aanwesiges meegedeel dat daar ongelukkig geen wydingsrede sou wees nie, aangesien eerw. L. Esselen van Worcester, wat die wydingsrede sou hou, verhinder was om teenwoordig te wees. Na 'n paar woorde van verwelkoming, het D.F. du Toit 'n verslag oor die Gedenkskool se vordering aan die aanwesiges voorgelees.

Vervolgens het ds. Murray die teenwoordiges toegesprek. Hy het hulle meegedeel dat dit vir hom 'n moeilike taak was omdat hy op kort kennisgewing moes praat en nie in alles met die beginsels van die Gedenkskool saamgestem het nie. Hy het egter tog in die skool belanggestel, aangesien sommige van sy gemeentelede die skool ondersteun het terwyl party van hulle se kinders ook daar onderwys ontvang het. Daarna het hy die aanwesiges toegesprek oor die opvoeding en onderwys van die kind.

Eerw. Dompers het daarna die aanwesiges in sang en Skriflesing voorgegaan en ook 'n kort rede gelewer, waarna komiteelid P. Cillié en D.F. du Toit almal vir hulle belangstelling bedank het. Nadat eerw. Dompers 'n dankgebed gedoen het en 'n Psalm gesing is, het ds. Murray die seën uitgesprek.

Om halftwaalf was die verrigtinge klaar. Voorbereidsels is toe getref vir die skoolbasaar wat dié namiddag gehou is. By dié geleentheid is meer as £70 ingesamel.⁵⁰⁾

50) Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool); Notule van die Gedenkskoolkomitee, 14.3.1883.

LEERLINGGROEP VAN DIE GEDENKSCHOL 1883

Mnr. D.F. du Toit (Oom Lokomotief) is in die middel van die derde ry. Links van hom sit mnr. F.J. Retief en sy vrou, by wie ook leerlinge geloseer het.

Gedurende 1883 het die Gedenkschool steeds gegroei en oor die algemeen het dit gedurende die eerste maande daarmee goed gegaan. 'n Besoeker wat die skool in April besoek het, het gevind dat die kosleerlinge almal tevrede en gesond was en dat die behandeling wat hulle vir £30 per jaar ontvang het, niks te wense oorgelaat het nie. Die skoolgebou was skoon en netjies en oral het goeie dissipline geheers.⁵¹⁾

Die skool het egter nie net altyd voorspoed belewe nie, want teen die middel van 1883 het een van die kosleerlinge skielik 'n hewige koors ontwikkel. Dié siekte, wat moontlik maagkoors was, was baie aansteeklik, sodat ses kosleerlinge spoedig geneeskundige behandeling moes ontvang. Sommige was gevaarlik siek. Vir die skoolkomitee was dit 'n tyd van geweldige spanning, waarin kommervolle dae en nagte deurgebring is. Só groot was die benoudheid en beproewing dat 'n paar maande lank "de stem des gezangs in onze school niet gehoord" was. Na vele gebede en smekinge het die kinders van die siekte herstel.⁵²⁾

Op Woensdag 19 Desember 1883 het die Gedenkschool vir die somervakansie gesluit. Aangesien belangstellendes deur middel van Die Afrikaanse Patriot na die sluitingsfunksie uitgenooi is, was daar 'n twintigtal belangstellendes asook 'n paar komiteede en 28 skoliere teenwoordig. Die verrigtinge het om agtuur begin. 'n Psalm is gesing, en D.F. du Toit het toe 'n gebed gedoen en daarna die Skriflesing waargeneem.

Dis was destyds by baie plaasskole die gebruik om saam met die sluitingsfunksie aan die einde van die jaar 'n eksaminering te laat plaasvind. Die leerlinge is dan mondeling deur die onderwyser getoets, sodat die aanwesige ouers kon sien wát hul kinders in die loop van die jaar geleer het. Die onderwyser het ook aan die ouers en ander belangstellendes geleentheid gebied om vrae aan die kinders te stel. Dié gebruik is ook deur Arnoldus Pannevis gevolg toe hy nog onderwyser van die Vrye Christelike School was, "waaruit Gij (die ouers) eenigermate zult kunnen zien in welken geest en richting hier het onderwijs plaats heeft".⁵³⁾ Aan die Gedenkschool het sulke eksamens ook dikwels plaasgevind.

51) Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1883 ('n Besoek an di Gedenkskool).

52) Die Afrikaanse Patriot, 28.12.1883 (Di Gedenkschool).

53) P.J. Nienaber: Dr. Arnoldus Pannevis: Vader van die Afrikaanse Taal, pp. 21-22; Die Afrikaanse Patriot, 28.12.1883 (Di Gedenkschool).

Met die sluiting van die Gedenkschool aan die einde van 1883 het D.F. du Toit egter bekend gemaak dat daar geen eksamen as deel van die sluitingsfunksie sou wees nie. Teen dié vorm van eksaminering het Du Toit vier punte van kritiek ingebring. Volgens hom was dit eerstens, onmoontlik om 'n hele jaar se kennis binne 'n halwe dag te toets. Tweedens sou so 'n eksamen slegs toon wat die leerlinge gedurende die laaste aantal weke geleer het en nie wat hulle werklik geken het nie. Derdens, niemand het geweet wat die leerlinge reeds geken het toe hulle die skool begin bywoon het nie, en gevolglik kon hulle moontlik met ander onderwysers se werk spog. Laastens moes so 'n eksamen deur 'n prysuitdeling gevolg word, en daarteen was D.F. uit beginsel gekant omdat dit moeilik was om pryse volgens verdienste toe te ken. 'n Luiard wat vlug van begrip was, sou byvoorbeeld beter presteer as 'n leerling wat baie hard gewerk het, maar moeilik leer. Die luiard sou dus onregverdiglik die prys wen.

D.F. du Toit het egter tog besluit om die verskillende klasgroepe na vore te roep sodat die aanwesiges kon sien wat die kinders geleer het. Hul antwoorde op vrae oor die Kort Begrip, Bybelgeskiedenis, die Engelse en Nederlandse tale, Aardrykskunde en ander vakke was baie bevredigend.

Vervolgens het Du Toit 'n uitnodiging tot die aanwesiges gerig dat een van hulle 'n paar woorde kon sê. Stephanus du Plessis, wat toe student aan die opleidingskollege op Wellington was en wat later vir Du Toit as onderwyser van die Gedenkschool sou opvolg, het toe 'n kort toespraak gemaak.

Du Toit het toe weer op die been gekom en 'n verslag van die Gedenkschool se werksaamhede gedurende 1883 aan die aanwesiges voorgelees. Daarna het hy die verrigtinge met 'n kort bedanking vir die aanwesiges se belangstelling en 'n paar woorde van vermaning aan die kinders afgesluit.⁵⁴⁾

In 1884 het D.F. du Toit gedurende die eerste twee kwartale nog aan die Gedenkschool onderwys gegee. By die begin van die jaar is daar weer 'n beroep op ondersteuners van die Gedenkschool gedoen om 1 Februarie af te sonder om vir die skool te bid en om finansiële ondersteuning te verleen.⁵⁵⁾ Die nuwe jaar is weer eens met 'n vaste vertroue op die Voorsienigheid binnegegaan.

54) Die Afrikaanse Patriot, 28.12.1883 (Di Gedenkschool).

55) Die Afrikaanse Patriot, 4.1.1884 (Ons Gedenkskool).

Die tydstip waarop D.F. du Toit die Gedenkschool verlaat het, word nêrens vermeld nie. Na sy aanstelling as onderwyser is hy waarskynlik deur vriende van die Paarl af na die Gedenkschool vervoer. Na die komiteebesluit van 9 September 1882 om vir hom 'n perd, karretjie en tuig in plaas van net 'n perd aan te koop, het hy skynbaar die rit tussen die Paarl en die skool self per perdekar afgelê.⁵⁶⁾

Op 30 Oktober 1882 is hy met Anna Susanna du Plessis getroud.⁵⁷⁾ Die ritte skool toe het blykbaar nou onprakties geword, sodat Du Toit hierna, waarskynlik na die inwyding van die nuwe skoolgebou, in die hoofhuis by die Gedenkschool gaan woon het. In Die Afrikaanse Patriot van 11 Januarie 1884 is immers daarna verwys dat die redakteur van die koerant, D.F. du Toit, toe 'n uur buite die Paarl gewoon het.⁵⁸⁾ Die rit per perdekar tussen Paarl en die Gedenkschool kon 'n uur geduur het.

Dit is ook aanvaarbaar om te glo dat Du Toit ongeveer 'n jaar en drie maande by die Gedenkschool gewoon het as daar gelet word op die berigging van Die Afrikaanse Patriot. Dié koerant het vermeld dat, toe sy vrou met die geboorte van hul eerste-ling in Julie 1884 oorlede is, sy vanuit "di sterfhuis by di Gedenkskool te Daljosa=phat", begrawe is.⁵⁹⁾

Du Toit het waarskynlik na dié droewige gebeurtenis besluit om die Gedenkschool te verlaat. Ofskoon daar nêrens enige definitiewe aanduiding van sy presiese vertrektyd gevind word nie, moes dit steeds in Julie 1884 gewees het, want 'n jaar later, op 17 Julie 1885 het sy opvolger, Stephanus du Plessis, in 'n brief aan die S.G.O. geskryf: "During the last year (as long as I am teacher here) ..."⁶⁰⁾ Hy moes dus in Julie 1884 D.F. du Toit se plek by die Gedenkschool ingeneem het.

In Die Afrikaanse Patriot is daar geen berig dat die Gedenkschool 'n nuwe onderwyser gekry het nie. Eers op 5 Desember 1884 meld 'n advertensie oor die Gedenkschool

56) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.9.1882.

57) Die Afrikaanse Patriot, 3.11.1882 (Oom Jan syn Gelukwens by di Huwelik van Neef Lokomotief).

58) Die Afrikaanse Patriot, 11.1.1884 (Ds. A. Louw vs. "Patriot" Redakteur).

59) Die Afrikaanse Patriot, 11.7.1884 (In Memoriam).

60) S.G.E. 1/84 Miscellaneous Letters Received: Steph. du Plessis - L. Dale 17.7.1885.

wat toe reeds maande lank verskyn het, die name van eerw. Stephanus du Plessis as hoofonderwyser en sy assistent J. J. Snibbe. ⁶¹⁾

Stephanus du Plessis was vir die Gedenkschoolkomitee en die ondersteuners van die skool geen vreemdeling nie. 'n Paar jaar tevore het hy reeds in Die Afrikaanse Patriot meer inligting oor homself verstrek.

In September 1880 verlaat hy sy geboortedistrik, Steynsburg, waar hy tot in daardie stadium geboer het. Hy was van plan om homself net tydelik in die Boland te vestig, te studeer en dan in belang van sy volk en vaderland van diens te wees.

Nadat hy hom in die Boland gevestig het, het hy 'n besoek aan die Vrye Christelike Skool in Daljosafat gebring. ⁶²⁾ Op 13 Desember 1880 woon hy as verteenwoordiger van die Onderveld die voorlopige vergadering by waaruit die Gedenkschoolkomitee lede toe benoem is. Hoewel hy nie op die vergaderings van 17 Desember 1880 en 8 Januarie 1881 was nie, was hy van 14 Februarie 1881 af weer teenwoordig. Op die vergadering van 11 April 1881 het die komitee eenparig besluit om hom as vaste komiteelid in die komitee op te neem. Van toe af het hy al die vergaderings tot en met die een van 3 Junie 1882 bygewoon.

As Gedenkschoolkomiteelid het Stephanus du Plessis 'n baie prominente rol gespeel. Dikwels het hy die komiteevergaderings met gebed geopen of afgesluit. By geleentheid het hy ook as waarnemende voorsitter opgetree. Dit was na aanleiding van sy vraag oor wáár die plaas geleë moes wees waarop die Gedenkschool opgerig moes word, dat die komitee 'n diepgaande gesprek oor dié saak gevoer het. ⁶³⁾ Op sy voorstel het die komitee besluit dat die plaas in Daljosafat moes wees. Hy is hierna benoem as een van die vier kommissielede wat by mnr. D.A. du Toit moes gaan vasstel of hy Kleinbosch aan die komitee sou wou verkoop. ⁶⁴⁾ In die onderhandelinge met D.A. du Toit het Du Plessis ook 'n belangrike rol gespeel.

61) Die Afrikaanse Patriot, 11.4.1884 (Gedenkschool der Hugenooten); ook 18.4.1884; 25.4.1884; 16.5.1884; 5.12.1884; 12.12.1884 ens.

62) Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1881 (Die Gedenkskool).

63) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.4.1881.

64) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 3.9.1881.

Dit was ook onder meer Du Plessis se taak om die grondreëls van die Gedenkschool noukeurig na te gaan en die nodige wysiginge daaraan aan te bring.⁶⁵⁾ Op 11 November 1881 is die grondreëls in Die Afrikaanse Patriot gepubliseer.

Op die vooraand van die Gedenkschool se opening is Du Plessis deur die komitee versoek om saam met komiteelid I.S. Perold 'n verslag op te stel van die komitee se werksaamhede. Met die opening op 1 Februarie 1882 is dié verslag aan die aanwesiges voorgelees. Die keuse vir dié taak is begryplik as in aanmerking geneem word dat Du Plessis baie gereeld komiteevergaderings bygewoon het en gevolglik goed op hoogte met die komitee se werksaamhede was.⁶⁶⁾

Toe op 27 Februarie 1882 besluit is dat die Gedenkschool 'n dubbelverdiepinggebou sou wees, het die komitee weer eens soveel vertroue in Du Plessis gestel dat hy gevra is om 'n lid van die boukommissie te word.⁶⁷⁾

Du Plessis het 'n baie belangrike taak verrig toe hy tydelik van Maart tot Junie 1882 saam met D.F. du Toit in die plekke van Pannevis en S.P. Malherbe as onderwyser van die Gedenkschool moes optree.

Toe hy in 1884 na die Gedenkschool terugkeer, het die leerlingtal reeds so toegeneem dat hy hulp met die onderrig nodig gehad het. Daarom is J. Snibbe, wat 'n student aan die Normaalkollege in Kaapstad was, toe as assistentonderwyser by die skool aangestel.

Du Plessis en Snibbe het van die begin af as onderwysers redelik goed gevaar. In 'n ope brief in Die Afrikaanse Patriot het 'n leerling van die skool, D.J. Serfontein, in Augustus 1884 oor die positiewe kenmerke van die skool geskryf: Hy sê dat hy met 'n paar leerlinge van die skool gesels het en "ze zijn hoogst tevreden met het onderwijs".⁶⁸⁾

65) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.10.1881; 8.11.1881.

66) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 14.1.1882.

67) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882.

68) Die Afrikaanse Patriot, 8.8.1884 (De Gedenkschool te Daljosaphat - Open Brief van D.J. Serfontein aan den Heer D.J. du Basson, Senekal, C.V.S., Stellenbosch, 25.7.1884).

84

Op Woensdag 10 Desember 1884 het die jaarlikse eksamen en basaar van die Gedenkschool plaasgevind. Reeds om sewe-uur die oggend het die eksamen begin. By dié geleentheid was 30 tot 40 leerlinge teenwoordig asook 'n aansienlike getal belangstellendes. Op die verhoog het eerw. Du Plessis en mnr. Snibbe toe die leerlinge onder-
vra sodat die aanwesiges kon sien wat hulle ken. Vrae in verband met Nederlands, Engels, Aardrykskunde, Rekenkunde, Geskiedenis, Musiek, ens. is gestel. Veral die eksamen in Musiek het die aanwesiges geweldig beïndruk. Op uitnodiging van Du Plessis kon enigeen uit die gehoor vra dat enige gesang of psalm gespeel of gesing moes word. Dit was vir almal duidelik dat daar aan die Gedenkschool ook deeglike onderwys in Kerkmusiek en Kerksang gegee is.

Na afloop van die eksamen het ds. J.J.T. Marquard van Wellington in 'n kort toespraak sy tevredenheid met die leerlinge se prestasie uitgespreek. Hy was ook verheug dat Nederlands sowel as Engels aan die skool onderrig is en dat die skool só beter verhoudinge tussen dié twee taalgroepe help kweek het. Hy het die hoop uitgespreek dat die Gedenkschool manne en vroue sou lewer wat in deug en godsvrug gelyk sou staan met hulle Hugenote-voorouers. Hy het ook die verrigtinge met gebed afgesluit.

Om tienuur het die dames begin om die skoolsaal vir die skoolbasaar gereed te maak. Toe die basaar na die middag begin, was daar baie belangstellendes van oraloor teenwoordig. Die saal was pragtig versier en die koopware was op 'n smaakvolle wyse uitgestal, sodat 'n vreemde besoeker duidelik sou besef dat "di Dal ni juis di akeligste plek ter wereld is om 'n Basaar te hou ni". Verkope was baie flink en dit was opvallend dat die ondersteuners van die Gedenkschool en dié van die Daljosaphat Publieke Skool goed saamgewerk het. Die basaar het ruim £80 opgelewer.

Eerw. Du Plessis het aan die einde van die basaar die geleentheid gebruik om die Gedenkschool te verdedig teen die vyandigheid wat die skool dikwels moes verduur. Hy het die hoop uitgespreek dat almal sou sien dat daar aan die Gedenkschool goeie onderwys in 'n wye verskeidenheid van vakke asook godsdiensonderrig gegee word. Volgens hom behoort die "eksamen" baie vooroordeel teen die Gedenkschool te verwyder het.⁶⁹⁾

69) Die Afrikaanse Patriot, 12.12.1884 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1884 (Gedenkskool te Daljosaphat).

Met die oog op die nuwe skooljaar is daar weer teen die end van 1884 en in die begin van 1885 advertensies oor die Gedenkschool in Die Afrikaanse Patriot geplaas. Benewens die name van die twee onderwysers, eerw. Stephanus du Plessis en J. Snibbe, is die vakke wat aan die skool onderrig is, gemeld. Lesers is nogmaals daarop gewys dat die Gedenkschool ter ere van die Hugenote opgerig is en dat dit op 'n Christelike grondslag berus, met as leuse: "De vrees des Heeren is het beginsel der wysheid". Die skool het beoog om die Afrikanerjeug, veral die "achterlijke deel", op te voed, en leerlinge sou ook in die koshuis onder goeie Christelike toesig staan. Teen slegs £36 per jaar sou leerlinge alles, behalwe nuwe klere en doktersbehandeling, ontvang.⁷⁰⁾ X

'n Lid van die Gedenkschoolkomitee het ook in dié stadium die lesers van Die Afrikaanse Patriot se belangstelling vir die skool aangewakker. Hy het hulle versoek "om ons te helpen: 1, met uwe gebeden, vooral op den eersten dag van elke maand; 2, met kinderen; 3, met geldelijke bydragings naar vermogen".⁷¹⁾

Onder die opskrif "Mixtuur" het Antoni in Die Afrikaanse Patriot geskryf dat die Gedenkschooleksamen aan die end van 1884 baie mense besonder beïndruk het. Hy het die wens uitgespreek dat regdeur die land meer en meer harte vir die Gedenkschool sou oopgaan. Hy het daarop gewys dat hy reeds by 'n vorige geleentheid die wenslikheid genoem het dat Gereformeerde predikante aan die Gedenkschool opgelei moes word. Hy het daaraan toegevoeg dat daar ook die een of ander ambag of industriële leerstoel aan die skool ingestel moes word.

Die skoolkomitee se kommentaar op Antoni se voorstel was dat dit van die begin af die plan was om die skool so in te rig. Dit sou egter slegs moontlik wees indien die skool die nodige geldelike ondersteuning van vriende ontvang.⁷²⁾

70) Die Afrikaanse Patriot, 5.12.1884 (Gedenkschool der Hugenooten); ook 12.12.1884; 19.12.1884; 25.12.1884; 1.1.1885; 1.9.1885; 30.1.1885; ens.

71) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1884 (Gedenkschool te Daljosaphat - Uit naam der School-Directie).

72) Die Afrikaanse Patriot, 23.1.1885 (Mixtuur); Die Afrikaanse Patriot, 23.1.1885 (Opmerkings en Anmerkings).

Op 19 Januarie 1885 het die Gedenkschool vir die nuwe skooljaar heropen.⁷³⁾ Nadat daar die vorige jaar 'n aansienlike styging in die leerlingtal was, was die getal met die ingang van die nuwe jaar skielik laer. Om dié rede, en ook omdat die skoolkomitee nie meer in staat was om vir hom 'n salaris te betaal nie, moes J. Snibbe die skool verlaat. Die Gedenkschool het gevolglik toe net eerw. Du Plessis as onderwyser gehad.⁷⁴⁾

Te midde van die Gedenkschool se probleme met leerlinggetalle en finansies, het eerw. Du Plessis in 1885 besluit om vir die eerste maal in die skool se bestaan drie leerlinge vir die Elementêre Onderwyserseksamen in te skryf. Aangesien die Gedenkschool nie 'n staatsondersteunde skool was nie, was dit 'n uiters moeitevolle onderneming. Die feit dat dit later skipbreuk gely het, moes Du Plessis se ondernemingsgees en planmatigheid in 'n swak lig gestel het.

Op 17 Julie 1885 het Du Plessis 'n brief aan die S.G.O. se Kantoor gerig waarin hy gevra het dat drie leerlinge van die Gedenkschool wat reeds twee tot drie jaar by die skool was en hom daaglik met onderrig gehelp het, as kandidate vir die Onderwysers=eksamen in September ingeskryf word. Omdat Du Plessis besef het dat die toelating waarskynlik nie maklik sou wees nie, het hy die S.G.O. versoek om hom in kennis te stel indien daar ander vereistes was waaraan die leerlinge moes voldoen.⁷⁵⁾ Ingeslote by sy brief van 'n brief van die kandidate – J.C. Goosen, J.A. Liebenberg en A.J. Oelofse – waarin hulle self ook toelating as kandidate vir die eksamen aangevra het.⁷⁶⁾

Die Departement van Onderwys het eerw. Du Plessis 'n paar dae later in kennis gestel dat die drie leerlinge eers aan die departementele voorwaardes moes voldoen.

73) Die Afrikaanse Patriot, 1.1.1885 (Binneland en Algemeen).

74) Die Afrikaanse Patriot, 11.9.1885 (Een Gedenkteeke ter nagedachtenis onzer Vaders).

75) S.G.E. 1/84 Miscellaneous Letters Received: Steph. du Plessis – L. Dale, 17.7.1885; Die Afrikaanse Patriot, 16.10.1885 (Het Gouvernementsschool Stelsel – Brief van Steph. du Plessis).

76) S.G.E. 1/84 Miscellaneous Letters Received: Goosen, Liebenberg, Oelofse – L. Dale, 18.7.1885.

Dié voorwaardes was by die brief ingesluit vir Du Plessis se kennisname. Verder moes die leerlinge eers 'n sertifikaat voorlê dat hulle op 'n bevredigende wyse klasse in die teenwoordigheid van 'n skoolinspekteur waargeneem het voordat hulle as eksamenkandidate sou kon kwalifiseer. Ten slotte is eerw. Du Plessis aangeraai om met die omgangsinspekteur, inspekteur Rowan, op Stellenbosch in verbinding te tree oor dié aangeleentheid.⁷⁷⁾

Eerw. Du Plessis het hierna aan inspekteur Rowan geskryf, wat onderneem het om die skool in Augustus te besoek. Dit het hy ook gedoen. Hy het die drie kandidate bevredigend gevind en self hulle name as kandidate vir die Onderwyserseksamen neergeskryf.

Die eksamen het van 28 September tot 1 Oktober plaasgevind. Eerw. Du Plessis het egter in daardie stadium die fout begaan om die drie Gedenkschoolleerlinge per abuis na Wellington in plaas van die Paarl te stuur. Omdat hul name nie op die lys van kandidate in Wellington verskyn het nie, kon hulle die eksamen nie aflê nie en moes hulle onverrigtersake na Daljosafat terugkeer.

Du Plessis is hoogs waarskynlik skerp gekritiseer oor sy vergissing en dit verklaar waarom hy die hele saak in Die Afrikaanse Patriot en De Zuid Afrikaan uiteengesit het. Hy het ruitelik erken dat hy 'n ernstige fout begaan het, maar hy het ook felle kritiek uitgespreek oor die bestaande onderwysstelsel. Hy het gevoel die leerlinge kon tog toegelaat gewees het om die eksamen af te lê. Volgens hom is hulle so behandel omdat hulle leerlinge van die Gedenkschool was.⁷⁸⁾ Met dié uiteensetting is die hele ongelukkige saak afgesluit.

-
- 77) S.G.E. 5/35 Miscellaneous Letters Despatched: G. Maconochie - S. du Plessis, 20.7.1885; S.G.E. 1/84 Miscellaneous Letters Received: Steph. du Plessis - L. Dale, 17.7.1885 (Kantlynaantekening); Die Afrikaanse Patriot, 16.10.1885 (Het Gouvernementsschool Stelsel - Brief van Steph. du Plessis); De Zuid Afrikan, 13.10.1885 (Het Gouvernementsschool-stelsel).
- 78) Die Afrikaanse Patriot, 16.10.1885 (Het Gouvernementsschool Stelsel - Brief van Steph. du Plessis); De Zuid Afrikaan, 13.10.1885 (Het Gouvernementsschool-stelsel).

In daardie stadium het inligting oor die Gedenkschool baie selde in Die Afrikaanse Patriot verskyn en dit het die geval gebly tot die koms van ds. F.S. du Toit as onderwyser in 1889. Die skool het teen 1885 'n sukkelbestaan gevoer en was selfs aan die agteruitgaan, sodat die komitee se stilswye te begrype is. Vir die res van 1885 het die koerant byna geen verwysing na die skool bevat nie. Die skooljaar het ook ten einde geloop sonder die gebruikelike skoolbasaar. Belangstellendes moes bloot verneem dat die skool op 12 Januarie 1886 sou heropen en dat 'n basaar ten behoeve van die skool met die opening sou saamval of kort daarna gehou sou word.⁷⁹⁾

Aan die begin van 1886 het die Gedenkschool in 'n toenemende mate met geldelike probleme te doen gehad. Om dié rede is lesers van Die Afrikaanse Patriot telkemale in 'n advertensie daaraan herinner dat die Gedenkschool geen staatsondersteuning ontvang het nie en dat daar 'n groot behoefte bestaan het aan die geldelike bydraes van diegene wat ten gunste van vrye Christelike skole was. Geskenke en bydraes in enige vorm sou met dank ontvang en erken word.⁸⁰⁾ Op 24 Maart is die beplande basaar ook gehou, nadat 'n dringende beroep op vriende en ondersteuners van die skool gedoen is om dit goed te ondersteun aangesien "di tyd skaarser en drukkender is".⁸¹⁾

In Maart 1886 het ene Stephan P. Malan by die Gedenkschool besoek afgelê. Sy mededeling aangaande sy besoek bied in 'n mate insig in die toestand van die Gedenkschool in daardie stadium. Dit is te verstane dat hy nie volle insae in die skool se sake kon hê nie en ook liefs nie oor die skool se probleme sou rapporteer nie.

Hy het opgemerk dat die kinders soos boerekinders op 'n boereplaas aangetrek was en dat hulle daar skoon en netjies uitgesien het. Die skoolgebou was lugtig, gerieflik en ruim, en volgens sy skatting kon dit 50 of 60 leerlinge huisves. Die oorvloed ruimte is natuurlik daaraan te wyte dat die leerlingtal aansienlik gedaal het. Malan het ook saam met die leerlinge aan 'n ware boeretafel middagete genuttig. Dit het hom

79) Die Afrikaanse Patriot, 18.12.1885 (Opmerkings en Anmerkings).

80) Die Afrikaanse Patriot, 8.1.1886 (Bazaar voor de Gedenkschool te Dal-Josaphat); ook 15.1.1886; 22.1.1886; 29.1.1886; 5.2.1886; 12.2.1886; 19.2.1886; 26.2.1886; 5.3.1886.

81) Die Afrikaanse Patriot, 19.3.1886 (Bazaar); Die Afrikaanse Patriot, 19.3.1886 (Opmerkings en Anmerkings).

opgeval dat 'n paar van die leerlinge om nog 'n bord kos gevra het. Hy was blykbaar ook bewus van die skool se probleme, want hy het gesê dat "eenig ou'er wat kinders het, behoort di skool te ondersteun".⁸²⁾

As gevolg van die Gedenkskool se geldelike probleme en dalende getal leerlinge en ook om gesondheidsredes het eerw. Du Plessis besluit om die skool teen die einde van die derde kwartaal te verlaat.⁸³⁾ Op 24 September 1886 het hy gevolglik die laaste keer voor sy leerlinge gestaan. Die leerlinge was baie aangedaan. Na same-sang en 'n kragtige gebed het eerw. Du Plessis, na aanleiding van sy Skriflesing, 'n boodskap aan die leerlinge gebring. Ten besluite het hy weer 'n vers laat sing, 'n gebed gedoen en toe die skoolgebou verlaat.⁸⁴⁾

Eerw. Du Plessis het daarna hoofonderwyser van die staatsondersteunde Roodepan-skool in die distrik Hopetown geword. Sy vertrek het die Gedenkskool ernstig benadeel, want baie leerlinge het die skool saam met hom verlaat en ook na Hopetown se skool gegaan. Hierbenewens het die Gedenkskool baie van sy leerlinge uit die distrik Hopetown getrek en baie van hulle sou in die toekoms liever nader tuis by eerw. Du Plessis wou onderrig ontvang.⁸⁵⁾

In De Zuid Afrikaan van 7 Oktober 1886 en Die Afrikaanse Patriot van 8 Oktober 1886 het James A. Liebenberg, wat deur die skoolkomitee voorlopig as die nuwe onderwyser aangestel is, 'n huldeblyk aan eerw. Du Plessis geplaas. Vir die leerlinge was sy vertrek 'n groot verlies, het Liebenberg gesê, want in sy skoolwerk was hy 'n man "van groot verstand en rijpe doordachtheid". Sy vertrek was egter ook vir die hele Dalse gemeenskap, wat hom as 'n mensliewende en vriendelike persoon leer ken het, 'n groot gemis. Hy het immers, naas sy skoolwerk, ook Sondag dienste gehou en

82) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1886 (Die Gedenkskool - Brief van Stephen P. Malan, Hermon, 2.3.1886).

83) Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (Di Gedenkskool).

84) De Zuid Afrikaan, 7.10.1886 (De Gedenkskool te Daljosaphat - Dankbetuiging); Die Afrikaanse Patriot, 8.10.1886 (De Gedenkskool te Daljosaphat - Dankbetuiging).

85) Die Afrikaanse Patriot, 1.7.1887 (De Gedenkskool der Hugenooten - Brief van Een Medewerker, 27.6.1887).

Bybelstudie waargeneem. Hy was ook baie behulpsaam in tye van siekte "en heeft menig een van onherstelbare kwalen verlost".⁸⁶⁾

Hoewel eerw. Du Plessis die Gedenkschool moes verlaat, het hy steeds baie goedge-sind gebly jeens die skool. Later, teen 1890, toe die Gedenkschool onder ds. F.S. du Toit se leiding weer gebloei het, was hy bereid om weer na die Gedenkschool terug te keer. Hy sou selfs gewillig wees om daar as hulponderwyser op te tree. Die geleentheid hiervoor het hom egter nooit voorgedoen nie.⁸⁷⁾ In Hopetown het eerw. Du Plessis egter ook baie gedoen om die saak van die Gedenkschool te bevorder. Op 12 Februarie 1891, tydens 'n vergadering, het hy byvoorbeeld 'n lang toespraak ten behoeve van die Gedenkschool gelewer. Dit is veelseggend dat 'n leser later in Die Afrikaanse Patriot opgemerk het: "Nog nooit is in die distrik van Hope Town sovoul (sic.) gedaan vir ons taal en vir di Gedenkskool as deur mnr. du Plessis, en dit terwyl hy self 'n skool het".⁸⁸⁾

Sedert die begin van die vierde kwartaal van 1886 was J.A. Liebenberg die nuwe onderwyser van die Gedenkschool. Hy was reeds baie bekend aan die komiteelede, want hy was 'n oud-leerling van eerw. Du Plessis en ook een van die drie ongelukkige kandidate wat weens laasgenoemde se vergissing nie in September 1885 die Onderwysers-eksamen kon aflê nie. In hom het die komiteelede volle vertroue gehad en hom as "'n waardige opvolger van syn geëerde leermeester" beskou. Dit was sy taak om die Gedenkschool te dra deur 'n tyd van ernstige geldelike verknorsing, toe kosleerlinge min geword het omdat ouers in die "druk van di tyde" genoodsaak was om hul kinders tuis te hou aangesien hulle die skoolgeld nie meer kon bekostig nie. Met die "druk van di tyde" is hoogs waarskynlik bedoel die ernstige fillokseraplaag wat gedreig het om die wingerdbedryf in die Boland te verwoes.

Teenstanders van die Gedenkschool, onder wie die Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, het die Gedenkschool se kwyning met 'n mate van welgevalle gadeslaan.

86) De Zuid Afrikaan, 7.10.1886 (De Gedenkschool te Daljosaphat - Dankbetuiging); Die Afrikaanse Patriot, 8.10.1886 (De Gedenkschool te Daljosaphat - Dankbetuiging).

87) Die Afrikaanse Patriot, 10.4.1890 (Selfbegryp).

88) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Alles het syn tyd - Brief van C.H.J.B., Violkraal 13.2.1891); Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Ons Afrikaanse Belange - Di Gedenkskool - Brief van P.J. Badenhorst, Violkraal, 12.2.1891).

Dié Kerk het om verskeie redes afwysend teenoor die Gedenkschool gestaan. Een daarvan was ds. S.J. du Toit se verhouding met die Gedenkschool. Ds. Du Toit het hom onbeminde gemaak by die geleerde van die Kerk omdat hy dikwels die predikante, veral in De Zuid Afrikaan en Die Afrikaanse Patriot gekritiseer het dat hulle te Engelsgesind was en dat die skole wat deur hulle gestig is, soos die Huguenot Seminary op Wellington, te Engels was. Hy het ook op godsdienstige gronde met die Nederlandse Gereformeerde Kerk verskil en die godsdienstige boeke wat deur sy predikante geskryf is en in baie Afrikanerhuise gelees is, afgekeur omdat hy gevrees het dat dié boeke die Bybel sou verdring. Tydens die Kaapse Sinodesitting van 1880 is Die Afrikaanse Patriot drie dae lank bespreek. Die koerant is daarvan beskuldig dat hy 'n gees van oproer teen die regering verkondig en die predikante van die Kerk by sy lidmate verdag wou maak.⁸⁹⁾ Die gevolg was dat daar 'n onoorbrugbare kloof tussen ds. Du Toit en die Kerk ontstaan het. Aangesien die Gedenkschool as gevolg van die ondernemingsgees en ywer van ds. Du Toit opgerig is en hy ook daarmee nou verbonde was, is dit te begrype dat die Kerk die Gedenkschool, wat dikwels as die Patriotskool bestempel is, ook in 'n ongunstige lig gesien het en dit selfs met agterdog bejeën het.

In 1886 het die Sinode die vertaling van die Bybel in Afrikaans bespreek en dit met 'n oorweldigende meerderheid afgestem. Slegs sewe persone, onder wie ds. F.S. du Toit van die gemeente Nieuw Bethesda (hy was later van 1889 tot 1905 hoofonderwyser van die Gedenkschool), het ten gunste van die vertaling gestem. Die Nederlandse Gereformeerde Kerk was gekant teen die Afrikaanse Taalbeweging en daarom ook teen die Gedenkschool wat met Afrikaans as onderrigmedium uit dié beweging gebore is. Die Kerk het gevrees dat die Patriotstaal, Afrikaans, die verhewe Nederlands as Bybeltaal en kanseltaal sou verdring.⁹⁰⁾

Die Sinode het tydens die sitting van 1886 hom ook teen die toepassing van die Vrywillige Beginsel op skole uitgespreek. Ds. W.P. de Villiers van Carnarvon, wat 'n

89) S.J. du Toit: Het Oordeel der Synode over de "Patriot", pp. 4, 15, 18, 30; D.A. Scholtz: Ds. S.J. du Toit as Kerkman en Kultuurleier, p. 96; Die Afrikaanse Patriot, 29.10.1880 (Die Synode).

90) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 292-293.] →

vurige voorstander van die stelsel was, het voorgestel dat die Sinode besluit "dat de Vrije Christelijke School voor Christenouders de regte School is ..."⁹¹⁾ Die Sinode het egter 'n voorstel van ds. D. Ross byna eenparig aanvaar "dat, met het oog op verbeterde schoolregulaties, onze Kerk zich meer beijveren moet ondersteuning van Regeringswege te bekomen, vooral ook voor de Buitenscholen en Scholen op Boerenplaatsen; ..."⁹²⁾ Dié standpunt van die Sinode is waarskynlik daaraan toe te skryf dat die Nederduitse Gereformeerde Kerk vroeër 'n lang stryd teen die invoering van die Vrywillige Beginsel op kerklike terrein gevoer het, omdat daar gevoel is dat dié beginsel 'n uiting van die liberale gees was. Die feit dat Die Afrikaanse Patriot die toepassing van die Vrywillige Beginsel op skool so sterk voorgestaan het, het moontlik ook tot die Sinode se besluit bygedra. Die Gedenkschool was gebaseer op die Vrywillige Beginsel en om dié rede was die skool ook vir die Nederduitse Gereformeerde Kerk onaanvaarbaar.

Gelukkig het die skoolkomitee nog uit sommige oorde geldelike bystand ontvang. So kon hulle in 'n dringende oproep om hulp belangstellendes wys op die goeie voorbeeld van vriende in die distrikte Beaufort-Wes en Hopetown wat besig was om skape en geld vir die skool in te samel. Dié soort ondersteuning was dringend noodsaaklik vir die skool se voortbestaan. "Met di skool staat of val 'n beginsel" het Die Afrikaanse Patriot geskryf. As vrye Christelike skole waar onderwys in 'n Afrikaanse gees gegee word, verdwyn, sou Afrikanernasionalisme 'n spotwoord word.⁹³⁾

J.A. Liebenberg was ten tyde van sy aanstelling as onderwyser van die Gedenkschool net agtien of neëntien jaar oud,⁹⁴⁾ en dus vervul met 'n jeugdige idealisme wat die

91) N.G. Kerk: De Handelingen van de Algemene Synode der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika, 1886, p. 42.

92) N.G. Kerk: De Handelingen van de Algemene Synode der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika, 1886, p. 43.

93) Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (Di Gedenkskool).

94) S.G.E. 1/84 Miscellaneous Letters Received: Goosen, Liebenberg, Oelofse - L. Dale, 18.7.1885.

1886

Gedenkschool toe dringend benodig het. Verder was hy as oud-leerling deeglik geskool in die Christelik-nasionale beginsels waarop die Gedenkschool berus het. Kort na sy aanstelling het hy dan ook in Die Afrikaanse Patriot ouers en mede-Christene op die noodsaaklikheid van 'n deeglike Christelike opvoeding vir hulle kinders gewys.⁹⁵⁾

Enkele weke later het Liebenberg twee artikels in dieselfde koerant laat verskyn waarin hy die sukkelende Gedenkschool weer eens deeglik onder die leserspubliek se aandag wou bring. Hy het daarop gewys dat die Gedenkschool op twee wyses deur Suid-Afrika bekend geraak het: deur die positiewe belangstelling van vriende, en deur die bevooroordeelde houding van vyande. Vervolgens het hy 'n paar punte duidelik probeer stel. Volgens hom was die doel met die skool se oprigting tweërlei: om die jeug op te voed in die leer en vermaninge van die Heer, en om hulle op te voed in die voorvaderlike sedes. Ouers wat hul kinders na die skool gestuur het, was dus eerstens besig om hul Christelike plig na te kom en hul doopbelofte gestand te doen en tweedens om hul kinders te laat opvoed in die voorvaderlike sedes van vroomheid, opregtheid, godvresendheid, milddadigheid, vreedsaamheid, nederigheid en standvastigheid, sodat hulle liefhebbers van die waarheid en bewandelaars van die ou weë sou wees. So 'n skool is vroeër deur die Afrikaners verlang, en nou dat dit daar was, "nu trekt gij uwe handen terug en gaat haar stilzwijgend voorbij". Om die skool staande te hou en uit te bou sou milde bydraes en die begeesterde steun van vriende nodig wees. Ten slotte het Liebenberg gesê dat daar op 22 Desember 'n geleentheid vir vriende sou wees om vir die skool by te dra wanneer die skoolbasaar plaasvind.⁹⁶⁾

Die Gedenkschool het toe al in so 'n benarde finansiële posisie verkeer dat die komende basaar deeglik ingespan is om vir die skool reklame te maak en geld in te samel.

Lesers van Die Afrikaanse Patriot het verneem dat die inwoners van die distrik Richmond twintig skape vir die basaar sou stuur. As meer vriende dit doen, "sal dit die skool 'n goeie stoot vooruit help".⁹⁷⁾ In die koerant het daar ook twee groot voorblad=

95) Die Afrikaanse Patriot, 22.10.1886 (De Opvoeding onzer jonge Kinderen).

96) Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (De Gedenkschool der Hugenooten te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 26.11.1886 (De Gedenkschool te Daljosaphat).

97) Die Afrikaanse Patriot, 10.12.1886 (Opmerkings en Anmerkings).

advertensies vir die basaar, wat na 29 Desember uitgestel is, verskyn. 'n Groot verskeidenheid artikels wat te koop sou wees, is vermeld, asook dat 50 skape opgeveil sou word. Almal is vriendelik na die basaar uitgenooi en hulle moes onthou: "Al kan iemand ni 'n groot som besté ni, di spreekwoord se: alle bietjies help."⁹⁸⁾

Reeds vroeg op die oggend van die basaar het 'n groot groep besoekers uit die Paarl, Wellington en buitewyke by die Gedenkschool vergader. Dit was 'n wonderlike dag. Die skoolgebou was buite voor die deur en ook van binne met groen takkies en blomme versier. By die binnedeure, onder 'n blommeversiering, was 'n banier met die woord "welkom" daarop. Aan die muur, links van die ingang, het in gekleurde letters pryk: "Die werkend bid en biddend werkt - word altyd deur Gods hulp gesterkt".

Om nege-uur is die basaar deur komiteelid P.J. Cillie geopen. Daarna het die verkoping begin wat tot die aand aangehou het. Gedurende die dag het nog voordurend besoekers opgedaag. Afgesien van die teleurstelling dat die skape uit Hopetown nie betyds vir die basaar opgedaag het nie, was die basaarverkoop 'n groot sukses en is 'n aansienlike bedrag vir die Gedenkschool ingesamel.⁹⁹⁾

Op 24 Januarie 1887 het die Gedenkschool vir die nuwe jaar heropen. Aangesien die skool in 'n toenemende mate met die probleem van 'n tekort aan geld en 'n lae leerlingstal te kampe gehad het, het die komitee "met di oog op di swaar drukkende tyd" besluit om die kos- en skoolgeld van altesaam £36 tot £30 per jaar te verlaag. Daar is gehoop om op dié wyse meer leerlinge te lok. Vir dié som sou die leerlinge dan losies, onderwys in al die vakke behalwe musiek, waarvoor apart reëlings getref moes word, asook alle skryfbehoeftes ontvang. Die leerlinge moes egter hul eie klere sowel as 'n Bybel en psalm- en gesangboek saambring. Vir die soveelste maal is daar ook deur middel van Die Afrikaanse Patriot 'n ernstige beroep op lesers gedoen vir hulle voorbidding en steun aan die skool in die vorm van geld of kinders.¹⁰⁰⁾

98) Die Afrikaanse Patriot, 17.12.1886 (Gedenkschool der Hugenoten te Daljosaphat - Bazaar); Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1886 (Gedenkschool der Hugenoten te Daljosaphat - Bazaar); Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1886 (Di Gedenkskool Bazaar).

99) Die Afrikaanse Patriot, 31.12.1886 (Gedenkschool der Hugenoten).

100) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1887 (Opmerkings en Anmerkings).

Gedurende die loop van 1887 het die Gedenkskool se posisie egter geensins verbeter nie. Die komitee moes dus openlik in Die Afrikaanse Patriot erken dat daar geen nut was "om te verswyg dat di skool di laaste tyd hard moes ly onder di drukkende tyd en andere omstandighede waaroor di Kommissie gen beheer had" nie. Die komitee het daarop gewys dat selfs staatsondersteunde skole gesukkel het of gesluit is en dat die Gedenkskool, wat geen staatsteun ontvang het nie, dus alle samewerking en ondersteuning van belangstellendes nodig gehad het. 'n Skoolbasaar is weer in die vooruitsig gestel en dit sou aan alle belangstellendes geleentheid bied om 'n bydrae te maak.¹⁰¹⁾

Die skoolbasaar is baie deeglik in Die Afrikaanse Patriot geadverteer en in kort beriggies is lesers ook voortdurend daaraan herinner. Op 20 Julie het die basaar toe plaasgevind.¹⁰²⁾ Omdat dit mooiweer was, daar heelwat artikels te koop aangebied is, en baie ondersteuners van die skool uit Wellington en die Paarl die basaar bygewoon het, is dié dag 'n goeie bedrag van £42 ingesamel.¹⁰³⁾

In 'n verdere poging om vir die skool geld in te samel, is op 28 Desember weer 'n basaar gehou wat die bedrag van £22 opgelewer het.¹⁰⁴⁾ Hoewel die basaar pogings redelik suksesvol was, kon die bedrae wat hulle opgelewer het, egter bloot help om die skool sukkelend aan die gang te hou.

Aan die einde van 1887 het J.A. Liebenberg die Gedenkskool verlaat. Oor die laaste vyf maande van sy verblyf daar, is benewens die bovermelde basaar, niks bekend nie. Die redes waarom hy die skool verlaat het, word ook nie verstrekkend nie. Daar kan egter

101) Die Afrikaanse Patriot, 27.5.1887 (Di Gedenkskool).

102) Die Afrikaanse Patriot, 27.5.1887 (Gedenkskool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 24.6.1887 (Gedenkskool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 24.6.1887 (Di Gedenkskool Basaar).

103) Die Afrikaanse Patriot, 22.7.1887 (Gedenkskool Bazaar).

104) Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1887 (Gedenkskool Bazaar).

met redelike sekerheid aanvaar word dat die kwynende toestand van die skool hom dié besluit laat neem het, want hy sê in Die Afrikaanse Patriot dat alles by die skool "mogelijk niet gegaan is zoo als het behoort te wezen". Voor sy vertrek het hy verklaar dat sy verblyf aan die skool, eers as leerling en later as onderwyser, vir hom 'n genot was. Hiervoor het hy die Retiefs wat die koshuisouers was, die leerlinge en die skoolkomitee bedank. Hy het daarna onder sy oud-onderwyser, Stephanus du Plessis, aan die staatsondersteunde skool op Roodepan in die distrik Hopetown gaan skoolhou.¹⁰⁵⁾

Die Gedenkschool was dus weer sonder 'n onderwyser. Om die skoolkomitee geleentheid te bied om een te vind, is die Desembervakansie verleng. Gelukkig kon die komitee weer iemand aanstel. Hy was Evert Malherbe, 'n "matriculasi"-student van die Paarlse Gimnasium en 'n persoon wat reeds ondervinding in skoolhou gehad het. Op Woensdag 1 Februarie 1888 kon die Gedenkschool dus heropen.¹⁰⁶⁾

Toe Malherbe aangestel is, het die Gedenkschool reeds so agteruitgegaan dat daar met die aanvang van die skooljaar net een kosleerling en 'n paar dagskoliere was. Dit was waarskynlik dié agteruitgang wat Malherbe laat besluit het om die Gedenkschool alweer aan die einde van die eerste kwartaal te verlaat.

Die skoolkomitee het nou, soos vroeër die geval was met D.F. du Toit (Oom Lokomotief), weer iemand uit die Patriotkantoor as onderwyser van die skool aangestel. Dié persoon was D.S.A. du Toit wat reeds vroeër onderwys gegee het. Onder sy leiding het die skool op 16 April 1888 vir die tweede kwartaal heropen.¹⁰⁷⁾ Nog agt maande lank het die skool voortgesukkel. Du Toit se metodes van klasgee was verouderd en hy

NB
cf Hopetown

105) Die Afrikaanse Patriot, 30.12.1887 (Gedenkschool Bazaar).

106) Die Afrikaanse Patriot, 27.1.1888 (Binneland en Algemeen).

107) Bywoningsregister van die Gedenkschool, Januarie - Maart 1888 (Dit is onderteken deur E. Malherbe); C.J. Rossouw: Die Geskiedenis en Kultuur-historiese betekenis van die "Gedenkschool der Hugenote" te Daljosaphat, 1882-1905, p. 122; Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1888 (Binneland en Algemeen).

het baie tyd daaraan bestee om die leerlinge onbenullighede te laat leer. Hulle moes byvoorbeeld al die Bybelboeke se name kon spel. Hy het egter die belange van die Afrikaanse taal op die hart gedra. Hy het die leerlinge Afrikaans geleer en hulle gereeld briewe in Afrikaans laat skryf. Dié liefde vir Afrikaans is natuurlik verstaanbaar as Du Toit se jarelange verbintenis met die Patriotkantoor in gedagte gehou word.

Met D.S.A. du Toit as onderwyser het die Gedenkschool vir drie kwartale voortgesukkel en aan die einde van 1888 vir 'n onbepaalde tyd gesluit. Du Toit het toe na die Patriotkantoor teruggekeer.¹⁰⁸⁾ Eers op 1 Oktober 1889, met die koms van ds. F.S. du Toit as onderwyser, het die Gedenkschool heropen.

Dit is ironies dat die Gedenkschool der Hugenoten, wat opgerig is ter herdenking aan die koms van die Franse Hugenote in 1688, so gekwyn het dat dit juis moes sluit in 1888, die jaar waarin die 200-jarige koms van die Hugenote gevier sou word.

Dit is sinvol om vervolgens die probleme waarmee die Gedenkschool van 1882 tot 1889 te kampe gehad het duideliker in perspektief te stel.

'n Groot probleem vir die Gedenkschool was dat dit van die begin af 'n geweldige mate van teenstand ondervind het en homself voortdurend teen negatiewe en dikwels onware gerugte moes verdedig. Die skool het nie net tot selfs in die Sinode "het grote gewicht van kerkelik invloed in de schaal tegen zich" gehad nie, maar baie vooraanstaande Afrikaners wat in beginsel wel ten gunste van die skool was, kon in die praktyk maar net nie hul kinders na dié veragte skool toe steur nie.¹⁰⁹⁾

Vir dié teenstand was daar verskeie redes. Die skool is gestig deur leiersfigure van die Genootskap van Regte Afrikaners, veral natuurlik ds. S.J. du Toit. Gevolglik

108) Bywoningsregister van die Gedenkskool, April - Desember 1888 (Dit is onderteken deur D.S.A. du Toit); Bywoningsregister van die Gedenkskool, Januarie - September 1889 (Dit bevat geen inskrywing van name nie); C.J. Rossouw: Die Geskiedenis en Kultuur-historiese betekenis van die "Gedenkschool der Hugenoten" te Daljosaphat, 1882-1905, p. 123.

109) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 59; Die Afrikaanse Patriot, 3.8.1883 (De Gedenkschool der Hugenoten in Zuid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 12.12.1884 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (Di Gedenkskool).

is daar soms na die Gedenkskool as die Patriotskool verwys.¹¹⁰⁾ Die onaanvaarbaarheid van veral ds. Du Toit se standpunte het noodwendig ook die Gedenkskool vir baie onaanvaarbaar gemaak. Namate ds. Du Toit later almeer anti-Transvaals en pro-Brits geword het in sy politieke oortuigings, het dit die skool geweldige skade berokken.

Toj later!
Clash met na skool

Omdat die Gedenkskool 'n Christelik-nasionale inrigting was, is dit onregverdiglik daarvan beskuldig dat dit anti-Engels was en dat slegs Afrikaans aan die leerlinge onderrig is. Dié gerugte het baie ouers afgeskrik om hulle kinders na dié skool te stuur.¹¹¹⁾ In die praktyk was dié beskuldigings ongegrond en het die skool ook deeglike onderrig in Engels aangebied.

Die skool is verder daarvan beskuldig dat dit as vrye skool, wat geen staatsteun wou aanvaar nie, 'n inrigting was waar rebelle van die leerlinge gemaak is. Daar is "allerhande slechte dinge" van die skool gesê, soos dat dit 'n "oppositieskool" was wat die Engelse skole, soos die Hugenote Seminarie op Wellington wat deur ds. Andrew Murray en ander leraars opgebou is, wou aftakel. Om van die Gedenkskool se "verderflike gees" ontslae te raak, het een predikant volgens 'n berig in Die Afrikaanse Patriot selfs gewens dat hy "die hele spul in makkaar kon skop". 'n Plaaslike sendeling het selfs so ver gegaan om ouers wat hul kinders per trein na die skool gebring het, op die trein te beledig oor hul keuse van 'n skool.¹¹²⁾ Verder het een van die plaaslike predikante daarvan ook 'n punt gemaak om voordurend vrye Christelike skole en die Gedenkskool in 'n swak lig te stel.¹¹³⁾

Tydens die opening van die nuwe skoolgebou op 14 Maart 1883 was die teenstand teen die skool duidelik te bespeur. By dié geleentheid het ds. Murray van Wellington dit

110) S.G.E. 1/67 Miscellaneous Letters Received: Daljosaphat Public School Committee - L. Dale, 5.9.1882; Vgl. De Zuid Afrikaan, 24.3.1883 (Het Vrijwillig Beginsel op Scholen).

111) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit en Weg en Werk, p. 59; Die Afrikaanse Patriot, 25.12.1884 (De Gedenkskool der Hugenoten - Brief van P.J. Booijssen, Groenberg, Wellington, 22.12.1884).

112) Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1883 ('n Besoek an di Gedenkskool).

113) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 59.

duidelik gestel dat hy nie met al die beginsels waarop die Gedenkskool berus het, saamgestem het nie. Van die ses predikante en sendelinge wat, benewens ds. Murray en eerww. Dempers en De Villiers, na die openingsfunksie genooi is, het nie een opgedaag nie. Twee het nie eens verskoning vir hul afwesigheid aangebied nie.¹¹⁴⁾ Namate die Gedenkskool gedurende die eerste aantal jare van sy bestaan gegroei het, het die teenstand teen hom verhewig.

'n Tweede probleem vir die Gedenkskool was dat die getal leerlinge, ná 'n vinnige vermeerdering gedurende die eerste paar jaar, later drasties afgeneem het.

Met die opening van die skool op 1 Februarie 1882 was daar drie kosleerlinge en nege dagskoliere. Voor die einde van die eerste kwartaal was daar agt kosleerlinge en tien dagskoliere. Aan die einde van 1882 was daar reeds 13 kosleerlinge en 12 dagskoliere.¹¹⁵⁾ Binne die eerste jaar het die leerlingtal dus vinnig vermeerder.

Dit is nie moontlik om uit die skool se bywoningsregister vas te stel hoeveel leerlinge op 'n bepaalde tydstip in die skool was nie, omdat die register nie gereeld bygehou is nie. Leerlinge wat in die loop van 'n kwartaal opgedaag het, se name is op die klaslys bygevoeg, terwyl dié wat vertrek het, se name nie van die lys verwyder is nie. 'n Indruk van die groeiende en later dalende leerlingtalle vir die tydperk 1882 tot 1888 kan tog verkry word as die totale aantal leerlinge wat gedurende 'n kwartaal die skool bygewoon het, onder oë geneem word. Die volgende tabelle toon 'n duidelike tendens. (Waar moontlik word die getalle kosleerlinge (K) en dagskoliere (D) ook afsonderlik vir elke kwartaal aangedui.):

Maks 38

Min - 6

114) Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool).

115) Bywoningsregister van die Gedenkskool, 1882; Die Afrikaanse Patriot, 10.2.1882 (Die Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool).

TABEL 1: GETAL LEERLINGE PER KWARTAAL IN GEDENKSCHOOL DER
HUGENOTEN, 1882 - 1888¹¹⁶⁾

	1ste Kwartaal	2de Kwartaal	3de Kwartaal	4de Kwartaal
1882	18 8K - 10D	19	24	25 13K - 12D
1883	27 20K - 7 D	29	28	31
1884	22	29	32	38 17K - 21D
1885	29 15K - 14D	33 15K - 18D	37 13K - 24D	33 13K - 20D
1886	23 12K - 11D	26 13K - 13D	19 8K - 11D	9 2K - 7D
1887	9 3K - 6D	6 1K - 5D	7 1K - 6D	8 1K - 7D
1888	8 1K - 7D	12 1K - 11D	12 1K - 1D	9 1K - 8D

Hieruit blyk dit duidelik dat die Gedenkschool se leerlingtal na sy opening op 1 Februarie 1882 vinnig toegeneem het en in 1883, 1884, 1885 en tot die helfte van 1886 redelik konstant gebly het. Na die helfte van 1886 het dit egter skerp gedaal. Gedurende

¹¹⁶⁾ Bywoningsregister van die Gedenkschool, Januarie 1882 - September 1889; Die Afrikaanse Patriot, 16.3.1883 (Di Gedenkskool).

1887 en 1888 het dit baie laag gebly. Nadat die skool vir die somervakansie van 1888 gesluit het, het dit nog die eerste drie kwartale van 1889 gesluit gebly en eers in Oktober 1889 heropen. Terloops, die daling in getalle kan blykbaar nie in hoë mate of selfs uitsluitlik toegeskryf word aan die algemene ekonomiese depressie in die Kaapkolonie nie, want dit het van 1881 tot 1885 (sommige skrywers sê 1886) geduur.

In Die Afrikaanse Patriot word die Gedenkschool se welsyn weerspieël. Aanvanklik het dit so goed gegaan met die leerlingtal dat ouers gemaan is om hulle kinders betyds in te skryf "om teleurstelling te voorkom".¹¹⁷⁾ Ook moes "ouers wat kinders wil stuur ... tog mar betyds skrywe."¹¹⁸⁾ Teen Maart 1884 is die lesers van Die Afrikaanse Patriot meegedeel dat die Gedenkschool na die Aprilvakansie "weer oer 'n antal ope plase ver koskinders sou beskik. Aandoeke word vrindelik versog".¹¹⁹⁾ In die begin van 1885 is lesers meegedeel dat daar met die jaarwisseling leerlinge huis toe gegaan het wat nie weer na die skool teruggekeer het nie en dat daar gevolglik "enige ope plase" vir nuwe leerlinge beskikbaar was.¹²⁰⁾ Aan die einde van 1885 het ouers weer verneem dat daar oop plekke beskikbaar was omdat sekere kosleerlinge nie van die huis af teruggekeer het nie.¹²¹⁾

Gedurende 1886 het die Gedenkschool se getalle so drasties gedaal dat eerw. Stephanus du Plessis met sy afskeidneming van die skool in Oktober 1886 nie anders kon nie as om daarna te verwys. Hy het gesê dat "hoewel hier nu niet meer zoo vele kinderen (kostscholieren) zijn als eerst, zoo hopen en vertrouwen wij, dat die ledige plaatsen spoedig gevuld zullen worden met de kinderen van hen die belang stellen in deze school."¹²²⁾ 'n Maand later het Die Afrikaanse Patriot ouers ook meegedeel dat die komitee "in die laaste tyd mar swaar moet beur om di skool in stand te hou". Deur die "druk van di tyde" kon ouers nie meer die losiesgelde bekostig nie sodat die Gedenkschool "veul van syn kosleerlinge verloor" het.¹²³⁾

117) Die Afrikaanse Patriot, 15.12.1882 (Opmerkings en Anmerkings).

118) Die Afrikaanse Patriot, 5.1.1883 (Binneland) ook 12.1.1883.

119) Die Afrikaanse Patriot, 28.3.1884 (Opmerkings en Anmerkings).

120) Die Afrikaanse Patriot, 1.1.1885 (Binneland en Algemeen).

121) Die Afrikaanse Patriot, 18.12.1885 (Opmerkings en Anmerkings).

122) Die Afrikaanse Patriot, 8.10.1886 (De Gedenkschool te Daljosaphat).

123) Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (Di Gedenkskool).

Na die voortgesette swak inskrywing van leerlinge aan die begin van 1887 het die Gedenkschoolkomitee toe besluit om in "di swaar drukkende tyd" leerlinge na die skool te probeer lok deur die skoolgeld vanaf 1 April 1887 met £6 per jaar te verlaag. Ouers is opnuut aangemoedig om hul kinders na die Gedenkschool te stuur.¹²⁴⁾ In Mei 1889, toe die Gedenkschool reeds gesluit was, kon Die Afrikaanse Patriot in 'n inleidingsartikel net die wens uitspreek: "Miskien seen di Here ons tog eens so dat di Gedenkskool nog 'n modelskool word".¹²⁵⁾

Daar was verskeie redes waarom die Gedenkschool se leerlingtal so drasties gedaal het. Baie mense het skynbaar, ten spyte van die inligting in Die Afrikaanse Patriot, nie geweet waarvoor die skool gestaan het nie. Baie was ook eenvoudig te beginselloos om die ideale van vrye Christelik-nasionale onderwys te ondersteun. Die teenkanting wat die Gedenkschool uit baie oorde ontvang het, en die negatiewe gerugte wat in verband met die skool versprei is, het baie voornemende ouers afgeskrik om hul kinders daarnatoe te stuur. Hierbenewens het die komitee voortdurend met geldelike probleme gesukkel, wat dit moeilik gemaak het om die skool uit te bou en 'n werklike voortreflike onderwyser aan te stel. Eers na die aanstelling van die geliefde en gerespekteerde ds. F.S. du Toit as onderwyser sou die leerlingtal van die skool skielik geweldig styg.¹²⁶⁾

'n Derde probleem wat die Gedenkschool geteister het, was sy gebrek aan geld. 'n Maand na sy opening is die lesers van Die Afrikaanse Patriot daarop gewys dat die Gedenkschool as vrye Christelike inrigting geldelike bydraes van ondersteuners benodig het. "Om di Gedenkskool doeltreffend te maak, en soveel molik arme kinders gratis op te lei, het die Komitee die samewerking en ondersteuning nodig van elkeen wat iets ver di saak kan en wil afsonder". Daar is gesê dat, as die helfte van die byna vierduisend intekenaars op die koerant elk een pond bydra, "hulle di Komité in staat stel om di Skool na eis en behoefte in te rig en nog arme kinders gratis aan te neem."¹²⁶⁾ Belangstellendes is voortdurend in die koerant aangemoedig om geld vir die skool by te dra of dan immers as kollektante op te tree.¹²⁷⁾ Die gevolg was dat die skool ge-

124) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1887 (Opmerkings en Anmerkings).

125) Die Afrikaanse Patriot, 23.5.1889 (Skoolsake).

126) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkskool).

127) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 5.1.1883 (Ons Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 9.2.1883 (Ons Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 4.1.1884 (Ons Gedenkskool).

durende die eerste agt jaar van sy bestaan heelwat morele steun en geldelike bydraes van belangstellendes en van 'n paar Afrikaner Bondtakke ontvang het.¹²⁸⁾ Dié bydraes was egter nie voldoende nie en die skool moes 'n aantal boerebasaars hou. Met ingang van 1885 was die komitee ook verplig om die skoolgeld per leerling van £30 tot £36 per jaar te verhoog¹²⁹⁾ 'n faktor wat daartoe bygedra het dat die getalle gedaal het.¹³⁰⁾

Die Afrikaanse Patriot het, veral gedurende die bloeijare van die Gedenkskool, dikwels verslae oor die skool se welstand bevat. Baie lesers was dus redelik bewus van die skool se probleme, sodat hulle mekaar in die korrespondensiekolomme van die koerant aangemoedig het om die skool met geld en kinders te ondersteun. Dié lesers se briewe het in 'n mate die negatiewe gerugte omtrent die Gedenkskool teëgewerk. So het "Ware Afrikaner" reeds 'n maand na die opening van die skool sy mede-Afrikaners gewys op die nut van die Gedenkskool vir die Afrikanervolk en hulle aangespoor om hul "sakke te skud in belange van Land en volk, mar vernameelik van di nageslag".¹³¹⁾ Twee maande later het "Belangstellende Vriend" die hoop uitgespreek dat die skool "ruim ondersteuning sal ontvang, sodat di Komité instaat sal gesteld worde om dit doeltreffend te maak".¹³²⁾ In dieselfde uitgawe was "Medearbeider" se advies aan sy

-
- 128) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 8.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 17.3.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Gedenkskool van die Hugenote in Suid Afrika); Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Opgaf van Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 26.10.1883 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 29.2.1884 (Vir di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 7.11.1884 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1886 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 23.7.1886 (Di Hugenote Gedenkskool - Brief van J.P. Koen, Nuwejaarskraal, 7.7.1886); Die Afrikaanse Patriot, 29.10.1886 (Di Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 30.7.1886 (De Hugenote Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 12.11.1886 (Di Gedenkskool in Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 10.12.1886 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 31.12.1886 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 27.5.1887 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 24.6.1887 (Di Gedenkskool Basaar); Die Afrikaanse Patriot, 5.8.1887 (Di Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 12.9.1889 (Gedenkskool te Daljosaphat).
- 129) Die Afrikaanse Patriot, 14.11.1884 (Binneland en Algemeen).
- 130) Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1886 (Di Gedenkskool).
- 131) Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1882 (Di Gedenkskool).
- 132) Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Opgaf van Gedenkskool).

mede-landgenote dat "as ons skool ni algemeen én hartelik ondersteund worde, met gebede, deur geld, en met leerlinge ni, dan kan dit oek gen ruime vrugte voortbreng ni ".¹³³⁾

Aan die begin van 1884 het daar 'n brief van "Patriot" verskyn waarin hy die Gedenk=school aangeprys het en dit duidelik gestel het dat dit vir hom "'n saak van die hoogste belang" was dat die Gedenkschool nie moes misluk nie want "die skande sou al te groot wees".¹³⁴⁾ Ook P.H. de Villiers het 'n beroep op sy mede-Afrikaners gedoen om die skool met geld en kinders te ondersteun. Hy het uit 'n brief van sy seun, 'n leerling van die Gedenkschool, aangehaal om die voortreflike onderwys aan die Gedenkschool by ander lesers tuis te bring.¹³⁵⁾

In Desember 1884 het 'n brief van "Welnemend" verskyn waarin ook 'n oproep om ondersteuning van die Gedenkschool gedoen is. "Dit is vooral de school die uwe ondersteuning waardig is, verzuimt dus niet zulks te doen met uwe giften maar vooral met uwe kinderen, er is immers geen nalatenschap van meer waarde dan een degelijk Christelijk onderwijs voor onze kinderen".¹³⁶⁾ 'n Paar dae later het 'n brief van P.J. Booijesen ook verskyn. Nadat hy oor die goeie eienskappe van die Gedenkschool uitgewei het, het hy alle ouers aangemoedig om "met volle vrijmoedigheid" hul kinders na die Gedenkschool te stuur. Hy het sy brief afgesluit deur daarop te wys dat "een nuttige inrichting als de Gedenkschool, op de medewerking van allen die het wel meenen met Land en Volk en Taal, aanspraak heeft".¹³⁷⁾

In Januarie 1887 is 'n brief van "Een Ondersteuner" in Die Afrikaanse Patriot geplaas. Anders as met die voorafgaande briewe, het syne verskyn in 'n stadium toe die Gedenkschool reeds swaar gekry het. Hy het die hoop uitgespreek dat daar baie mense sou wees wat geld vir die Gedenkschool sou bydra en hulle kinders daarnatoe sou stuur "opdat de schuld nog rustende op de Inrigting, kan afbetaald worden

133) Die Afrikaanse Patriot, 19.5.1882 (Di Gedenkskool - Brief van "Medearbeider", 10.5.1882).

134) Die Afrikaanse Patriot, 11.1.1884 (Gedenkschool der Hugenoten).

135) Die Afrikaanse Patriot, 15.2.1884 (Ons Afrikaanse Saak - Brief van P.H. de Villiers, Naauwpoortnek, distr. Bethlehem, O.V.S.).

136) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1884 (De Gedenkschool der Hugenooten - Brief van "Welmenend").

137) Die Afrikaanse Patriot, 25.12.1884 (De Gedenkschool der Hugenoten - Brief van P.J. Booijesen, Groenberg, Wellington, 22.12.1884).

tegen den tijd van hare toewijding, op het Groote Gedenk Feest en opdat geen onderwijzer de school behoeft te verlaten om grootere salaris, of ontzien naar haar over te komen wegens min salaris, ..."138) Die skuld waarna hier verwys word, was die koopsom vir Kleinbosch wat die komitee nog steeds besig was om af te betaal, en die briefskrywer het gehoop dat dié skuld teen 1888, met die 200-jarige Hugenotefeest, afbetaal sou wees. Ongelukkig moes die Gedenkschool egter juis aan die einde van daardie jaar sluit.

Die Gedenkschool was die gedenkteken wat die Patriotmanne opgerig het om die koms van die Hugenote, na 200 jaar in 1888 te herdenk. Hulle het dit ook in die vooruitsig gestel dat daar in dié jaar feesvierings moes plaasvind. Van hulle planne het uiteindelik niks gekom nie.

Benewens die Paarlse Patriotmanne was daar ook ander wat die koms van die Hugenote wou herdenk en aan dié planne kan kortliks aandag geskenk word.

Op 31 Julie 1885 het daar onder voorsitterskap van hoofregter J. H. de Villiers 'n vergadering in Kaapstad plaasgevind met die oog daarop om 'n Hugenote-fees vir 1888 te beplan. Verskeie voorstelle vir 'n geskikte gedenkteken is gedoen. Die hoofregter self was ten gunste daarvan dat 'n gebou vir die Zuid Afrikaansche Athenaeum opgerig moes word as gedenkteken.¹³⁹⁾ Wat die gedenkteken ookal sou wees, die hoofregter het gevoel dat dit van so 'n aard moes wees "dat het de aandacht trekt, en geen denkbeeld van geringheid wekt, het moet ware kunstverdiensten toonen, en het moet zoo ontwerpen zijn dat het, door allegorische voorstellingen in marmer of anderszins, de gebeurtenis waarlijk in het geheugen roept."¹⁴⁰⁾ Die vergadering is egter uiteen sonder dat 'n definitiewe besluit in verband met 'n Hugenote-gedenkteken geneem is. Hierna is nog vergaderings in Kaapstad gehou, maar met die planne vir 'n Hugenotefeest is geen vordering gemaak nie.¹⁴¹⁾

138) Die Afrikaanse Patriot, 21.1.1887 (De Gedenkschool te Daljosaphat - Brief van "Een Ondersteuner").

139) Die Afrikaanse Patriot, 7.8.1885 (Hugenoten Feest, 1888); De Zuid Afrikaan, 8.8.1885 (Het Hugenoten Eeuwfeest).

140) Die Afrikaanse Patriot, 7.8.1885 ('n Hugenote Gedenkfees).

141) Die Afrikaanse Patriot, 7.8.1885 (Hugenoten Feest, 1888); De Zuid Afrikaan, 8.8.1885 (200-jarig Hugenoten Feest).

In die Paarl het sommige Patriotmanne ook 'n feeskomitee gestig. Die Paarliete het ⁽²⁾ toe gevoel dat daar 'n landswye Sentrale Komitee gestig moes word, met verteenwoordigers in die verskillende distrikte. Op dié wyse sou die hele land aan die fees kon meedoen. Hiervoor was die Kaapstadse feeskomitee egter nie te vinde nie, aangesien hulle self alle reëlins in verband met 'n fees en gedenkteken wou tref. Die Paarliete het ook gevoel dat 'n Hugenote-gedenkteken in die Paarl opgerig moes word, wat die oorspronklike woonplek van die Hugenote was, eerder as in Kaapstad "waar dit tussen ander monumente kon verlore raak".¹⁴²⁾

'n Oplossing vir die meningsverskille was dat Kaapstad en die Paarl elk hul eie feeste en gedenktekens sou beplan. Die Paarliete het gevoel: "Met di trein kan ons di ont-hulling van di Kaapse gedenkteken gaan bywoon en kan hulle na ons fees kom. Ons hoef makkaar ni te hinder of in di wiele te ry ni".¹⁴³⁾

Op 24 Augustus 1885 is daar 'n openbare vergadering in die Paarl gehou. Dit is toe duidelik gestel "dat di vergadering ni ten doel had, om Kaapstad teen te werk ni, mar an te vul en soveul moegelik eendragtige samewerking te bevorder." Na 'n bespreking, waaraan Steph. du Plessis van die Gedenkschool ook geesdriftig meegedoen het, is besluit dat 'n landboueskool as gedenkteken in die Paarl opgerig sou word. 'n Komitee is toe saamgestel om met die Kaapstadse komitee samesprekings te voer. Die Kaapstadse komitee was egter onwillig om saam te werk en het by sy standpunt gebly dat 'n gedenkteken in Kaapstad opgerig moes word. Uiteindelik het daaruit dié Kaapstadse en Paarlse komitees niks te voorskyn gekom nie.¹⁴⁴⁾

In Januarie 1887 het die N.G. Kerk ook 'n feesprogram ter herdenking aan die koms van die Franse Hugenote aangepak. Nadat die Sinode die voorgenome feesviering goedgekeur het, het daar 'n brief van di. A. Murray en J.H. Hofmeyr in De Kerkbode verskyn waarin kerkrade en lidmate ingelig is dat die N.G. Kerk 'n vergadersaal en

- ⁽¹⁴²⁾ Die Afrikaanse Almanak, 1886, p. 68. (Hugenote fees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Patriot, 14.8.1885 (Hugenotefees en Gedenkteken).
- 143) Die Afrikaanse Almanak, 1886, p. 68 (Hugenote fees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Patriot, 14.8.1885 (Hugenotefees en Gedenkteken).
- 144) Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 60 ('n Gedenkteken vir di Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 28.8.1885 (Hugenotefees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Patriot, 28.8.1885 (200-jarig Hugenotenfeest); Die Afrikaanse Patriot, 4.9.1885 (Hugenotefees en Gedenkteken); Die Afrikaanse Patriot, 4.9.1885 (De Beursvergadering over het 200-jarig Hugenoten Feest); Die Afrikaanse Patriot, 11.9.1885 (Hugenotefees); De Zuid Afrikaan, 5.9.1885 (Het Aanstaande Hugenotenfeest).

kerklike kantoor as 'n Hugenote-monument gaan oprig. Aangesien die 200-jarige koms van die Hugenote reeds die volgende jaar gevier sou word, sou die £8000 wat die gebou sou kos, so spoedig moontlik ingesamel moes word. Teen April 1888 was die geldinsameling nog steeds aan die gang, sodat dié feesviering ook nie in 1888 plaasgevind het nie.¹⁴⁵⁾

Intussen het daar by sommige persone opnuut die gedagte ontstaan dat daar 'n Hugenotefees gehou moes word waarin die reeds bestaande Gedenkschool 'n belangrike rol moes speel. So het "n Gebore Kolonis" in September 1885, teen die agtergrond van planne vir 'n gedenkteken in Kaapstad, in Die Afrikaanse Patriot daarop gewys dat die Gedenkschool reeds in Daljosafat bestaan en hy wou weet of 'n gedenkteken nie by dié skool opgerig kon word nie.¹⁴⁶⁾ 'n Ander leser van die koerant met die skuilnaam "P" het die kenmerke van die Gedenkschool benadruk en gesê: "Nu dan, vriende, ik vraag u allen, hebt gij al het mogelijke gedaan voor onze Gedenkschool? Zullen wij aan een tweede en derde Gedenkteecken geld gaan geven, terwijl onze school nog kwijnende is?"¹⁴⁷⁾

Aangesien daar teen die middel van 1887 nog geen finale feesreëlings getref was nie, het "Een Medewerker" in Die Afrikaanse Patriot 'n voorstel gemaak. In 1888 sou die Afrikanerbond 'n groot kongres in die Paarl hou en die ondersteuners van die Gedenkschool moes dié geleentheid benut om terselfdertyd by die Gedenkschool 'n groot fees te reël. By dié geleentheid kon die Gedenkschool dan 'n "plegtig gewyd worde as 'n waardig Gedenkteecken der Hugenote".¹⁴⁸⁾

In die feesjaar 1888 het ds. S.J. du Toit met hernude ywer probeer om die Gedenkschool as 'n waardige gedenkteken ter ere van die Hugenote bekend te stel. In Die Afrikaanse Almanak het hy sy oproep van 1877 herhaal en ook baie inligting oor die skool verstrekk.

145) De Kerkbode, 25.3.1887 (Het Hugenoten Gedenkteecken - Brief van A. Murray en J.H. Hofmeyr); Die Afrikaanse Patriot, 4.2.1887 (n Kerklike Gedenkteecken); Die Afrikaanse Patriot, 4.2.1887 (Het Hugenotenfeest); Die Afrikaanse Patriot, 27.4.1888 (Vergadering aan de Gedenkschool te Daljosaphat, op Woensdag namiddag, 18 April); Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 60 (n Gedenkteecken vir di Hugenote); De Zuid Afrikaan, 29.1.1887 (Het Hugenotenfeest).

146) Die Afrikaanse Patriot, 11.9.1885 (200-jarige Hugenote Fees).

147) Die Afrikaanse Patriot, 11.9.1885 (Een Gedenkteecken ter nagedagtenis onzer Vaders).

148) Die Afrikaanse Patriot, 15.7.1887 (De Gedenkschool der Hugenoten - Brief van "Een Medewerker", 4.7.1887).

Na aanleiding van die onsuksesvolle pogings van die Kaapse en Paarlse komitees en die Nederduitse Gereformeerde Sinode om gedenktekens op te rig, het hy sy lesers se aandag op die Gedenkschool as 'n bestaande gedenkteken gevestig. Hy het besef dat dit moeilik verwag kon word dat die hele land die Gedenkschool as Hugenote-gedenkteken moes aanvaar, maar hy wou weet wát verhinder immers 'n deel van die bevolking om te sê: "Ons neem di Skool, en erken dit as Ons gedenkteken van di Hugenote!"¹⁴⁹⁾

Ds. S.J. du Toit en sy broer, D.F. (Oom Lokomotief), was albei met hul moeder se siekte in die Paarl en hulle het dit as 'n gunstige geleentheid beskou om 'n Hugenote-gedenkfees te reël. Op hulle inisiatief is daar toe op 18 April 1888 onder voorsitterskap van ds. S.J. du Toit 'n vergadering in die Gedenkschool gehou. Altesame 24 belangstellendes uit die Paarl, Wellington, Daljosafat en Klein-Drakenstein was teenwoordig. Die vergadering het homself ten doel gestel om 'n 200-jarige Hugenotefees in September te beplan.

Na 'n breedvoerige bespreking het die vergadering aanvaar:

- dat dit wenslik was dat daar teen September 'n Hugenote-gedenkfees in die Paarlse distrik gehou word omdat dit veral dáár was dat die Hugenote hulle net na hul aankoms gaan vestig het;
- dat daar by dié geleentheid in die Paarl 'n musiekfees onder leiding van die here J.S. de Villiers en Rocco C. de Villiers gehou sou word;
- dat daar terselfdertyd 'n gedenkrol op duursame perkament deur afstammelinge van die Hugenote geteken sou word en dat dié gedenkrol in Simondium, Groot-Drakenstein, bewaar sou word, waar die eerste Hugenote-kerk gestaan het;
- dat daar ook terselfdertyd in die Gedenkschool 'n feesmaal gehou sou word en 'n klipstapel gepak sou word onder die ou eikeboom wat deur die stamvader van die Du Toits - die eerste eienaar van Kleinbosch - geplant is; en
- dat daar 'n komitee benoem sou word wat die hele plan moes uitvoer.

149) Die Afrikaanse Almanak, 1888, p. 60 ('n Gedenkteken vir di Hugenote).

'n Komitee is toe benoem, wat uit verteenwoordigers van Daljosafat, die Paarl, Klein-Drakenstein, Wellington en Groot-Drakenstein bestaan het.¹⁵⁰⁾

Op dié vergadering is ook 'n vergadering vir later in dié jaar in die vooruitsig gestel, maar dit moes later tot in 1889 uitgestel word.¹⁵¹⁾ Uiteindelik het dit nooit plaasgevind nie, sodat daar van die planne wat op 18 April 1888 beraam is, niks gekom het nie.¹⁵²⁾

Die enigste gedenkteken vir die Hugenote wat wel in die feesjaar 1888 bestaan het, was dus die Gedenkschool. Weens sy kwynende toestand kon hy egter nie deel uitmaak van 'n Hugenote-feesprogram nie en moes hy selfs teen die end van 1888 sy deure vir 'n onbepaalde tyd sluit.

150) De Zuid Afrikaan, 24.4.1888 (Vergadering te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 13.4.1888 (Opmerkings en Anmerkings); Die Afrikaanse Patriot, 27.4.1888 (Vergadering aan de Gedenkschool te Daljosaphat, op Woensdag namiddag, 18 April); Paarl Post, Hugenote-uitgawe, 16.4.1948 (Geen opskrif).

151) Die Afrikaanse Patriot, 31.8.1888 (Binneland en Algemeen)

152) J.A.S. Oberhölster: Oprigting van 'n Monument (Paarl Post, 15.9.1939, p. 17).

HOOFSTUK 5DIE GEDENKSCHOOL AS VRYE CHRISTELIKE SKOOL ONDER DIE LEIDING VAN DS. F.S. DU TOIT (1889-1895)

Nadat die Gedenkschool na drie kwartale gesluit was, is dit weer op 1 Oktober 1889 heropen.¹⁾ Voor dié belangrike gebeurtenis is die lesers van Die Afrikaanse Patriot opnuut oor die skool se kenmerke en die vakke wat daar aangebied word, ingelig. Daar is in dieselfde advertensie ook vermeld dat ds. F.S. du Toit die nuwe hoofonderwyser sou wees.²⁾ Ds. Du Toit was 'n neef en ook geesgenoot van ds. S.J. du Toit,³⁾ en sy koms sou die Gedenkschool aanvanklik weer laat bloei.

Ds. Francois Stephanus du Toit is as jong proponent op 29 Oktober 1885 met groot ge=baar in die gemeente van Nieuw Bethesda verwelkom.⁴⁾ Hier het ds. Du Toit homself as 'n ywerige persoon bewys. Benewens sy kerklike pligte, het hy tyd gevind om 'n Christelike Vereniging te stig waarvan hy ook die voorsitter was. Verder het hy ook besonder belang gestel in die plaaslike Debatsvereniging asook die verenigingslewe van die dorpskool en leeskamer. Sy "teenwoordigheid, medewerking en arbeid" in dié verband is deur die dorpenaars hoog op prys gestel.⁵⁾

Reeds gedurende dié tyd het ds. Du Toit ook baie belangstelling in die onderwys getoon en hom uitgespreek as voorstander van Afrikaans. So het hy verklaar dat "elk voorstander van de Afrikaansche taal, ook zal bekend staan als een warm voorstander van degelijke onderwijs voor de jeugd, zoodat onze liefde tot onze volkstaal niet zal kunnen beschouwd worden als eene vrucht van onkunde."⁶⁾ Dié opvatting het baie daartoe bygedra om ds. Du Toit 'n besonder goeie keuse as hoofonderwyser van die Gedenkschool te maak.

Aan die einde van Mei 1888 het die komitee van die Gedenkschool 'n beroep tot ds. Du Toit gerig om hoofonderwyser van die Gedenkschool te word. Só bemind was hy in Nieuw Bethesda dat, nadat hy die beroep in die kerk bekend gemaak het, sy ge=meentelede en die kinders adresse aan hom gestuur het waarin hulle hom gesmeek

1) Die Afrikaanse Patriot, 3.10.1889 (Binneland en Algemeen)

2) Die Afrikaanse Patriot, 19.9.1889 (Gedenkschool der Hugenoten).

3) F.E.J. Malherbe: Agter die Oomblik, p. 10.

4) Die Afrikaanse Patriot, 20.11.1885 (Nuw Bethesda).

5) DeGraaff Reinetter, 6.5.1889 (Nieuw Bethesda); De Zuid Afrikaan, 16.4.1889 (Nieuw Bethesda).

6) Die Afrikaanse Patriot, 14.1.1887 (De Bijbel in Afrikaansch).

het om Nieuw Bethesda nie te verlaat nie.⁷⁾ Ds. Du Toit het toe dié beroep nie aan= 1889
vaar nie. ↓

In November 1888 het ds. Du Toit 'n maand lank met sy gesin in die Boland gaan kuier. Dit kan ongetwyfeld aanvaar word dat hy by dié geleentheid weer eens deur die komitee van die Gedenkschool genader is met die versoek om hoofonder= wyser van die Gedenkschool te word.⁸⁾

Hierna het daar voortdurende korrespondensie tussen die Gedenkschoolkomitee en ds. Du Toit plaasgevind. Klaarblyklik was dit teen April 1889 reeds byna gefina= liseer dat hy hoofonderwyser van die Gedenkschool sou word. In daardie stadium het hy 'n brief aan ds. S.J. du Toit, wat nog in Pretoria was, geskryf waarin hy wou weet wanneer ds. Du Toit van sy voorgenome reis deur Europa sou terugkeer. Hy wou graag hê dat ds. S.J. du Toit teenwoordig moes wees wanneer die Gedenk= school heropen. Dit sou egter nie gebeur nie, want toe die Gedenkschool op 1 Ok= tober heropen het, was ds. Du Toit steeds in Europa.

Ds. F.S. du Toit het in sy brief ook vermeld dat hy daarvan bewus was dat ds. S.J. du Toit in Mei in die Paarl sou aandoen op sy deurreis na Europa. Hy wou graag weet presies wanneer dit sou gebeur want dan wou hy ook na die Paarl af= reis om ds. S.J. du Toit daar te ontmoet.

Ten slotte het hy gehoop dat die komitee hom spoedig van hul finale besluit in kennis sou stel sodat hy op 28 April by die nagmaal sy gemeente kon inlig.⁹⁾

Kort hierna het die komitee toe 'n tweede beroep tot ds. F.S. du Toit gerig om hom by die Gedenkschool aan te sluit. Toe hy op 28 April aan sy gemeentede= bekend maak dat hy die beroep van die Gedenkschool aanvaar het, was baie van hulle geskok en sommige het die nuus selfs met betraande oë aangehoor. Dit was vir die gemeente besonder swaar dat ds. Du Toit moes vertrek.¹⁰⁾ 1889

Klaarblyklik het ds. F.S. du Toit toe kort hierna 'n besoek aan die Paarl gebring om ds. S.J. du Toit te spreek en die Gedenkschool en die woonhuis op Kleinbosch te gaan besigtig. By dié geleentheid het hy klaarblyklik die tuingrond te klein ge=

7) De Graaff Reinetter, 5.6.1888 (Nieuw Bethesda).

8) De Graaff Reinetter, 19.11.1888 (Nieuw Bethesda).

9) Argief van die Gereformeerde Kerk: S.J. T.2/2: Brief ds. F.S. du Toit - ds. S.J. du Toit, 11.4.1889.

10) De Graaff Reinetter, 6.5.1889 (Nieuw Bethesda).

vind, sodat hy nie daar perde vir eie vervoer en vervoer van ouers sou kon aanhou nie. Daarbenewens sou kosleerlinge nie daaruit gevoed kon word nie. Hy het ook 'n stukkie wingerdgrond begeer. Die skoolkomitee het gevolglik meer tuingrond en 'n 1 000 wingerdstokke aan hom toegestaan.¹¹⁾ Moontlik het hy ook opmerkings oor die woonhuis gemaak wat die komitee later laat besluit het om die huis te laat verf en ook die te klein eetkamer te laat vergroot.¹²⁾

Ds. Du Toit het daarna weer na Nieuw Bethesda teruggekeer, maar deur korrespondensie steeds met die skoolkomitee geskakel.¹³⁾

Op Sondagoggend, 1 September, het ds. Du Toit en sy gemeente vir die laaste maal saam nagmaal gevier. Dieselfde namiddag het hy by 'n middagdiens plegtig van sy gemeentelide afskeid geneem. By dié geleentheid het hy ook die kerkraadslede en oud-kerkraadslede vir hul goeie samewerking bedank. Daarna is 'n adres aan hom voorgelees wat deur al die dienende en rustende kerkraadslede onderteken was.¹⁴⁾

Die volgende dag het ds. Du Toit tydens 'n kerkraadsvergadering van sy kerkraad afskeid geneem. Hy het verklaar dat hy nooit die gemeente sou verlaat het nie, maar dat hy hom geroepe gevoel het om die goeie werk wat ander aan die Gedenkschool begin het, te gaan voltooi. Hy sou egter altyd met blydschap terugdink aan sy vierjarige verblyf in die gemeente. Op 'n nederige wyse het hy sy eie tekortkominge betreur en was hy van mening dat hy meer vir sy gemeente kon gedoen het.¹⁵⁾

Vir ds. Du Toit en sy vrou was dit nie maklik om uit die gemeente weg te gaan nie. Veral mev. Du Toit het Nieuw Bethesda met 'n swaar hart verlaat. Ook was ds. Du Toit maande lank nie seker of hy die gewigtige taak van hoofonderwyser suksesvol sou kon verrig nie. Die feit dat hy wel dié stap gedoen het, moet daaraan gewy word dat sy onsekerheid uiteindelik deur briefwisseling uit die weg geruim is.¹⁶⁾

11) Notule van die Gedenkschoolkomitee, g.d. (waarskynlik einde Mei of begin Junie 1889).

12) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1889.

13) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.8.1889.

14) De Graaff Reinetter, 5.9.1889 (Afskeid van Ds. du Toit te Nieuw Bethesda)

15) N.G. Kerkargief: G 103 1/1 Notuleboek van Kerkraad Nieuw Bethesda N.G. Gemeente, Nieuw Bethesda, Kerkraadsvergadering, 2.9.1889.

16) Meegedeel deur mev. E. Malan, dogter van ds. F.S. du Toit; Die Afrikaanse Patriot, 3.10.1889 (Heropening van de Gedenkschool der Hugenoten).

Ds. Francois Stephanus du Toit en sy vrou Esther (gebore Naudé) met hulle dogters, Catharina Cornelia (voor), Maria Magdalena (links) en Esther Susanna (agter)

Die Donderdagoggend, 5 September, het ds. Du Toit en sy gesin na Richmondstasie vertrek om daarvandaan per trein na die Paarl te reis.¹⁷⁾ Die volgende Dinsdagoggend het hulle in welstand in die Paarl aangekom¹⁸⁾ en hulle toe in die hoofhuis op Kleinbosch gaan vestig.

Toe die Gedenkschoolkomitee op 25 September vergader, het ds. Du Toit dit as hoofonderwyser bygewoon en ook sy eerste opdrag ontvang, naamlik, om lampe, komme en bekere vir die skool aan te koop.¹⁹⁾

Dinsdagmôre, 1 Oktober 1889, was vir die Gedenkschool 'n groot dag. Dit was die oggend waarop die skool weer sou heropen met ds. F.S. du Toit as sy nuwe hoofonderwyser. Reeds vroeg die oggend het rytuie van oral af opgedaag en naby die skoolgebou stilgehou. Op almal se gesigte kon afwagting geles word.

By die skool se ingang was 'n blommekrans aangebring waarbinne die woorde te lees was:

"Hartelijk Welkom
in ons midden
Geliefde Leraar
en
Leerlingen."

Binne-in die gebou, aan die muur teenoor die deur, was nog 'n krans blomme, asook 'n paar Bybeltekste. Bokant die platvorm waarop die onderwyser se tafel gestaan het, was aan die eenkant teen die muur te lees: "De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid" en aan die anderkant: "Wentel uwen weg op den Heere, en vertrouw op Hem, Hij zal het maken."

Teen halfelf was die skoolgebou gevul met belangstellendes uit Daljosafat, maar ook uit die Paarl en Wellington. Verder was daar ook 29 leerlinge, waaronder 11 kosleerlinge, by dié geleentheid teenwoordig.

Die heer Izak Perold, voorsitter van die skoolkomitee, het die verrigtinge geopen

17) De Graaff Reinetter, 5.9.1889 (Afscheid van Ds. du Toit te Nieuw Bethesda)

18) Die Afrikaanse Patriot, 12.9.1889 (Gedenkskool te Daljosaphat).

19) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.9.1889.

deur die aanwesiges Ps. 146:1-4 te laat sing, waarna prop. Hugo die gebed gedoen het en eerw. Jac. Marais toe Psalm 115 voorgelees het.

Vervolgens het die voorsitter al die aanwesiges hartlik welkom geheet. Hy het ook die skoolkomitee se blydschap uitgespreek oor die feit dat ds. F.S. du Toit, wat hy bestempel het as "de rechte man op de rechte plaats", kon oorkom om as hoofonderwyser op te tree.

Hierna het E.J. du Toit namens die skoolkomitee 'n verwelkomingsadres aan ds. F.S. du Toit voorgelees, waarvoor ds. Du Toit hulle hartlik bedank het. Hy het ook verklaar dat dit vir hom 'n eer was om hoofonderwyser van die skool te wees en het die hoop uitgespreek dat hy sou kon help om die skool so uit te bou dat elke ouer hom gedwonge sou voel om sy kind daarheen te stuur.

Hy het hierop die leerlinge welkom geheet en gesê dat hy en sy vrou graag by die skool die plek van hul ouers wou inneem. Hy het dit ook beklemtoon dat hy graag hul vriend wou wees en hulle lief wou hê, maar dat hulle hom dan ook hul liefde moes skenk.

Ds. Du Toit het ook 'n paar woorde tot die ouers en vriende van die skool gerig. Hy het daarop gewys dat daar in die staatskole vanweë die hoë eise van eksamens en inspeksies dikwels vir die onderwyser nie genoeg tyd was om dié vakke te onderrig wat hy werklik belangrik geag het nie. Sy strewe was egter om die Afrikanerjeug met die hulp van die Here op te voed sodat hulle nuttige lede van die samelewing kon wees en deeglik vir 'n toekomstige betrekking opgelei sou wees. Hy sou dus probeer om alle vakke wat so 'n opvoeding moontlik maak, te onderrig, en wel op 'n Christelike basis en volgens die leer van die Gereformeerde Kerk.

Nadat Psalm 118:7 gesing is, het 'n heer Dijkman die aanwesiges toegespreek. Hy het uitgewy oor die Gedenkschool as gedenkteken vir die Hugenote. Aangesien daar van die vorige jaar se planne vir 'n 200-jarige gedenkfees in die Paarl niks gekom het nie, was hy van mening dat die belangrike heropening van die Gedenkschool inderwaarheid as so 'n gedenkfees beskou kon word.

Vervolgens het hy ds. Du Toit ook hartlik verwelkom. Hy het die leerlinge vermaan om, as teenprestasie vir ds. Du Toit se vriendskap, gehoorsaamheid en getroue pligsbetragting aan die dag te lê en hom ook hul vertrouwe en liefde te skenk.

Hierna het eerw. J. Hugo, eerw. P.J. Minnaar, die heer P. Cillie van Wellington,

en eerwaarde proponent Hugo hulle ook oor die onderwys en opvoeding uitgespreek.

Nadat Gesang 20:9 gesing is, en eerw. P.J. Minnaar 'n dankgebed gedoen het, is die plegtige heropening van die Gedenkschool afgesluit.²⁰⁾ Al die aanwesiges is daarna op verversings onthaal.²¹⁾

Dat ds. F.S. du Toit se koms nuwe openbare belangstelling vir die Gedenkschool aangewakker het, is baie duidelik. Reeds voor ds. Du Toit se koms het "Belangstellende" in Die Afrikaanse Patriot geskryf dat dié nuus hom baie verbly het en dat hy ook van mening was "nog honderde andere Afrikaners sal sig met my verbly en verheug, dat ds. F. du Toit as Hoofonderwyser an di Gedenkskool geplaas worde".²²⁾ Ook die feit dat baie belangstellendes hom met sy aankoms by die stasie gaan ontmoet het²³⁾ en hy later ook so 'n groot en entoesiastiese ontvangs by die heropeningsfunksie van die skool geniet het, dui duidelik op 'n hernude belangstelling in die skool. Dié belangstelling is verder deur Die Afrikaanse Patriot aangewakker, met sy volledige beriggewing oor die heropeningsfunksie asook 'n berig waarin die kenmerke van die Gedenkschool opnuut uiteengesit is. Daarin is lesers daarop gewys dat die staatskole anti-nasionaal en anti-gereformeerd was, maar dat die Gedenkschool uit protes hierteen as oogmerk gehad het "di ankweking van di suiwere godsdiens, en di instandhouding van ons eie nasionaliteit."²⁴⁾

Gevolgtrek was die leerlingtal by die skool gedurende die laaste kwartaal van 1889, hoewel nie groot nie, tog baie hoër as wat dit in die laaste maande voor die skool se sluiting was. Vyf en twintig leerlinge het die skool bygewoon, van wie elf lo-seerders was wat by ds. F.S. du Toit en sy vrou aan huis ingewoon het. Agt van hulle was uit Hopetown en Britstown afkomstig, terwyl Beaufort-Wes, Swellendam en Robertson elk een kosleerling gestuur het. Aan die einde van die kwartaal moes twee kosleerlinge weer vertrek – een weens swak gesondheid. Die gesondheid van al die ander was egter baie goed, sodat hulle hul klasse gereeld kon bywoon.

Reeds gedurende die eerste kwartaal van sy betrokkenheid by die Gedenkschool het

-
- 20) Die Afrikaanse Patriot, 3.10.1889 (Heropening van di Gedenkschool der Hugenoten); De Zuid Afrikaan, 11.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool).
 21) Die Afrikaanse Patriot, 10.10.1889 (Di Gedenkskool van di Hugenote).
 22) Die Afrikaanse Patriot, 29.8.1889 (Di Gedenkskool).
 23) Die Afrikaanse Patriot, 12.9.1889 (Gedenkskool te Daljosaphat).
 24) Die Afrikaanse Patriot, 10.10.1889 (Di Gedenkskool van di Hugenote).

ds. F.S. du Toit sy stempel duidelik op die skool afgedruk. So het hy 'n groot verskeidenheid van vakke aangebied, waarin almal aan die einde van die kwartaal 'n skriftelike eksamen afgelê is. Hulle was: Bybelse Geskiedenis, Kerkgeskiedenis, Algemene Geskiedenis, Geskiedenis van die Kaapkolonie, Hollandse Taalkunde, Engelse Taalkunde, Aardrykskunde van Suid-Afrika, Syferkunde, asook Hollandse en Engelse Vertaling, waarin baie leerlinge hoogs bevredigend gevaar het. Verder is Algemene Aardrykskunde, die Beginsels van die Engelse Geskiedenis en Katkisasiestudie ook aangebied, terwyl een leerling ook Boekhou gestudeer het.²⁵⁾ Nog vóór sy aankoms by die Gedenkschool het ds. F.S. du Toit ook die instelling van musiekonderrig versoek.²⁶⁾ Gevolglik het die komitee gereël dat die heer M. de Villiers, seun van die bekende Rocco de Villiers, musiekonderrig aan die Gedenkschool kom gee het. Die tien musiekleerlinge het ook goeie vordering getoon.²⁷⁾

Die Gedenkschool het egter nog een groot behoefte gehad, naamlik 'n skoolbiblioteek met nuttige stigtelike leesboeke wat deur die leerlinge gelees kon word. Gevolglik is daar deur middel van Die Afrikaanse Patriot 'n beroep op vriende van die skool gedoen om geld of geskikte boeke aan die skool te skenk.

Ds. F.S. du Toit het nie net na die leerlinge se verstandelike behoeftes omgesien nie. Buiten die gewone Bybelles, is die leerlinge elke dag behoorlik tyd gegee om die Bybel te lees en te ondersoek. Op Sondag het hy ook twee keer vir die kosleerlinge godsdienst gehou: in die oggende vir hulle alleen en in die namiddag vir hulle sowel as lede van die publiek uit die omtrek wat graag die biduur en Bybellesing wou bywoon.

Gedurende sy eerste kwartaal by die skool kon ds. Du Toit die nodige orde en tug handhaaf en het die leerlinge oor die algemeen baie voorbeeldige gedrag aan die dag gelê.²⁸⁾ 'n Besoeker aan die Gedenkschool, 'n mnr. J.F. Lombard van Albanie, het ook bevind dat die leerlinge se losies baie bevredigend was en dat hulle onder noukeurige en strengte toesig van die onderwyser was. Dit was vir hom

25) De Zuid Afrikaan, 11.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool).

26) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.8.1889.

27) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.9.1889; 7.10.1889; De Zuid Afrikaan, 11.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool).

28) De Zuid Afrikaan, 11.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool).

duidelik dat die onderwys aan die Gedenkschool bereken was om die kinders te vorm tot nuttige lede van die kerk en maatskappy en 'n suiwer nasionaliteitsgevoel by hulle aan te kweek. Gods Woord het op die voorgrond gestaan.²⁹⁾ Ds. F.S. du Toit het dus 'n baie suksesvolle begin met sy taak as hoofonderwyser gemaak.

Ongelukkig is hy gedurende dié kwartaal ook deur 'n droewige gebeurtenis getref. Die jongste seun van ds. S.J. du Toit, wat toe met sy vrou in Europa was, is op Sondag 13 Oktober aan kinkhoes oorlede. Dinsdagmiddag het ds. F.S. du Toit die begrafnisdiens in 'n stampvol Gedenkschool gelei. Daarna is die kis deur 'n paar jong seuns, waarskynlik Gedenkschoolleerlinge, na die begrafplaas gedra.³⁰⁾

Op 3 Februarie 1890 het die Gedenkschool 'n nuwe skooljaar begin. Aangesien dit reeds gedurende die voorafgaande kwartaal duidelik was dat die Gedenkschool vinnig sou groei, is ouers gedurende Oktober reeds versoek om vroeg kennis te gee indien hulle aan die begin van 1890 kinders na die skool wou stuur. Dan sou die komitee die nodige voorsiening kon maak vir inwoning en 'n hulponderwyser.³¹⁾ Toe die skool teen die middel van Desember reeds meer as 30 aansoeke ontvang het,³²⁾ het die komitee ernstig oorweging begin skenk aan 'n hulponderwyser.

Aan die begin van die nuwe jaar het die Gedenkschool waarlik "in meer dan een opsig in bloeiende toestand ... verkeer."³³⁾ Die getal kosleerlinge alleen het aange= groei tot 30 en dít nadat die komitee sommiges moes wegwys omdat die skool almal nie kon akkommodeer nie.³⁴⁾ Laasgenoemdes was almal meisies, want ds. F.S. du Toit was van die begin af nie bereid om meisies by hom as loseerders in te neem nie.³⁵⁾ F.J. Retief en sy vrou het ook vier kosleerlinge ingeneem waarvoor hulle kwartaalliks £25 van die komitee ontvang het.³⁶⁾ Daar was net vyf meisie-kosleer= linge in die Gedenkschool en hulle het skynbaar saam by J.G. du Plessis geloseer. Daarvoor het hy £6 per loseerder per kwartaal van die komitee ontvang.³⁷⁾ Uit die

29) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool - Brief van J.F. Lombard, Kareebosch, Albanie, 27.1.1890).

30) Die Afrikaanse Patriot, 17.10.1889 (In Memoriam).

31) Die Afrikaanse Patriot, 31.10.1889 (Binneland en Algemeen).

32) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.12.1889.

33) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

34) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

35) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.9.1889.

36) Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, 26.1.1890; 22.4.1890; 23.7.1890;

37) Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, Leerlinge aan de Gedenkschool, Januarie 1890; Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, 26.1.1890; 19.2.1890; 16.4.1890; 28.7.1890.

30 kosleerlinge was tien uit Hopetown, vyf uit Britstown, drie uit Philipstown, twee uit Beaufort-Wes, drie uit Albanie, twee uit Aliwal-Noord, twee uit Ermelo (ZAR) en een elk uit Graaff-Reinet, Montagu en Griekwaland-Wes. Soos vroeër, het die skool dus weer baie ondersteuning uit Hopetown en Britstown ontvang. ³⁸⁾

Die groeiende leerlingstal het meegebring dat die komitee die inrigting van nog 'n klaskamer goedgekeur het. Aangesien die boonste verdieping van die skool op die lang duur ook nie voldoende loseerruimte sou bied nie, het die komitee besluit dat die nuwe kelder, oorkant die skoolgebou, onder andere deur die aanbring van deure en vensters, omskep sou word tot 'n "Boarding Department" of dan koshuis. Dit sou uit tien kamers bestaan en 20 kosleerlinge sou daarin kon tuisgaan. Sekretaris I.S. Perold het opdrag van die komitee ontvang om 20 katels met matrasse vir dié kosleerlinge in Kaapstad te gaan aankoop. Bouwerk aan die "Boarding Department" is eers teen die einde van 1891 voltooi. ³⁹⁾

Die opbloeï van die skool het ook meegebring dat 'n hulponderwyser vir ds. Du Toit gevind moes word. In dié verband is daar toe met mnr. J.J. Snibbe gekorrespondeer. ⁴⁰⁾ Hy was vroeër tydelik aan die Gedenkskool verbonde en het later na die District Boarding School te Roodepan, Hopetown, vertrek. ⁴¹⁾ Mnr. Snibbe was bereid om hom weer by die Gedenkskool aan te sluit en op 20 Februarie 1890 is hy by die skool verwelkom. ⁴²⁾ Die woonhuis regs teenaan die Gedenkskool waar hy sou gaan woon, ⁴³⁾ was egter nog, onder andere weens swaar reëns, verwaarloos. Kort na sy aankoms het die komitee besluit dat die boukommissie die woonhuis vir hom "op het goedkoopst moegelyk manier" moes opknep. ⁴⁴⁾ Intussen sou hy voorlopig elders loseer. Die komitee het later £1-14-0 as gedeeltelike betaling van die losies aan hom toegestaan. ⁴⁵⁾ 'n Aangenome kind van hom is ook in die skool opgeneem. ⁴⁶⁾

38) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

39) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 7.1.1890; Die Afrikaanse Almanak, 1892, p. 66 (Di Gedenkskool van di Hugenote te Daljosaphat); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 4.7.1891; Die Afrikaanse Patriot, 13.8.1891 (Di Gedenkskool).

40) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.2.1890; Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

41) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

42) Die Afrikaanse Patriot, 6.3.1890 (De Gedenkskool).

43) Volgens mev. E. Malan, dogter van ds. F.S. du Toit, het die assistent-onderwysers in dié huis gewoon; F.E.J. Malherbe: Agter die Oomblik, pp. 176-177.

44) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.3.1890.

45) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1890.

46) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.4.1890.

Gedurende 1890 het 'n aantal belangstellendes besoek aan die Gedenkschool gebring. Die vernaamste was ongetwyfeld die vriendskaplike besoek van mnr. J.R. Whitton, die rektor van die Normaalskool in Kaapsiad. Hoewel dit 'n Saterdag was en die skool ongelukkig nie aan die gang was nie, was hy steeds baie beïndruk met die skoolgebou en veral ds. F.S. du Toit.⁴⁷⁾

Gedurende Augustus is ook ds. S.J. du Toit, na 'n afwesigheid van 14 maande in Europa, by die Gedenkschool verwelkom. Dit was aangenaam om hom en sy eggenote daarna 'n naweek lank in die hoofonderwyser se huis tuis te laat voel. Die Saterdag het hy vriende en familie ontvang en Sondagoggend het hy die loseerders hartlik en ernstig toegesprek. Dié namiddag het baie belangstellendes uit Daljosafat, Klein-Drakenstein en die Paarl die Gedenkschool heeltēmal gevul sodat hulle ds. S.J. du Toit by geleentheid van die gewone Bybellesing kon hoor praat. Die Maandagmōre het ds. Du Toit na die Paarl teruggekeer voordat hy weer vir 'n kort besoek na die Transvaal sou vertrek.⁴⁸⁾

In 1890 het die Gedenkschool ook reeds weer begin ly onder finansiële probleme. Aan die begin van dié jaar is die Gedenkschoolbasaar op 5 Februarie gehou. In advertensies is ouers en belangstellendes daarop gewys dat die geld baie nodig was vir "zoo wel de aanbouw als vermeerdering van het onderwyzend personeel" by die Gedenkschool.⁴⁹⁾ Dié basaar is hartlik ondersteun. Saam met wat vooraf aan kontant bygedra is, het die basaar tussen £70 en £80 opgelewer.⁵⁰⁾

Teen die einde van die eerste kwartaal het D.F. du Toit ook in belang van die skool 'n besoek aan Britstown en Hopetown gebring. Op 12 April 1890 het hy aan die komitee gerapporteer dat hy op een vergadering ongeveer £40 aan skape en kontant ingesamel het. Op 'n tweede vergadering het hy om lenings gevra, maar tien persone het toe elk £5 aan die Gedenkschool geskenk. Altesaam het hy tydens dié besoek ongeveer £110 vir die skool gekollekteer.⁵¹⁾

47) Die Afrikaanse Patriot, 27.2.1890 (Binneland en Algemeen); Die Afrikaanse Patriot, 6.3.1890 (De Gedenkschool).

48) Die Afrikaanse Patriot, 21.8.1890 (Gedenkschool Daljosaphat).

49) Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1890 (Bazaar aan de Gedenkschool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 16.1.1890 (Bazaar aan de Gedenkschool der Hugenoten).

50) Die Afrikaanse Patriot, 13.2.1890 (Di Gedenkskool).

51) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.4.1890.

In 'n verdere poging om die Gedenkschool se fondse te styf, het die komitee op 15 Junie 1890 besluit om die halfjaarlikse skoolvakansie van twee tot drie weke te verleng. Byna al die kosleerlinge sou huis toe gaan en hulle sou dan in staat wees om vir die skool te kollekteer.⁵²⁾

Ten spyte van dié pogings en vele geldelike bydraes⁵³⁾ deur belangstellendes het die skool gedurende 1890 in ernstige geldelike probleme verval. So was daar aan die einde van die eerste boekjaar (1 Oktober 1889 tot 30 September 1890) 'n tekort van £102-4-9½. Die skool se geldelike probleme blyk ook uit 'n komiteebesluit wat geneem is. Op 15 Junie 1890 is besluit dat leerlinge vanaf die derde kwartaal, benevens die jaarlikse skoolgeld van £30, ekstra vir alle skoolbenodigdhede sou betaal.⁵⁴⁾ Voortaan sou die leerlinge ook nie meer duur maaltye en geregte ontvang nie. Die kinders sou egter steeds voorsien word van goeie gesonde kos in genoegsame hoeveelhede.⁵⁵⁾

Op dieselfde vergadering moes die komitee ook verneem dat die firma D.F. du Toit en Co. dit moeilik gevind het om hul ondersteuning ten opsigte van die hoof-onderwyser se salaris vir langer as een jaar vol te hou. Gevolglik sou hulle hul ondersteuning sedert 1 Oktober 1889, aan die einde van die derde kwartaal van 1890 moes staak.⁵⁶⁾ Toe J.J. Snibbe later daarop wys dat sy salaris "zeer klein" was en hy vra dat dit "volgens belofte" die volgende jaar verhoog moes word, kon die komitee dus in dié verband geen besluit neem nie.⁵⁷⁾ Dié geldtekort het die komitee toegeskryf aan die uitgawes wat die aanbouery, die aankoop en vernuwing van meubels en die gratis verskaffing van "jaarboeke" en musiekonderwys meegebring het.⁵⁸⁾

Daar is gevolglik in Die Afrikaanse Patriot 'n beroep op belangstellendes gedoen om 'n vaste driemaandelikse of jaarlikse bydrae te maak, en vir dié doel is 'n lys in die

52) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1890.

53) Die Afrikaanse Patriot, 17.10.1889 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 21.11.1889 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 16.1.1890 (Binneland en Algemeen); Die Afrikaanse Patriot, 30.1.1890 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 6.2.1890 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 20.2.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 17.4.1890 (Di Gedenkskool der Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 24.4.1890 (Binneland en Algemeen); Die Afrikaanse Patriot, 1.5.1890 (De Gedenkskool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 15.5.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 22.5.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 5.6.1890

54) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1890.

55) Die Afrikaanse Patriot, 9.10.1890 (Gedenkskool der Hugenoten).

56) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1890.

57) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890.

58) Die Afrikaanse Patriot, 9.10.1890 (Gedenkskool der Hugenoten).

koerant gepubliseer. Verder moes basaars ten behoewe van die skool gehou word, en waar nie 'n basaar gehou kon word nie, sou belangstellendes hul gawes na die Gedenkschoolbasaar kon stuur. So 'n basaar sou op 28 Januarie 1891 by die skool plaasvind.⁵⁹⁾

Op die bestemde Woensdag het die basaar plaasgevind. By dié geleentheid, wat onder andere deur musiek van die "Paarlse Band" en dié aand deur 'n towerlantern opgehelder is, het die skool 'n bevredigende bedrag van £72 byeengebring.⁶⁰⁾

Gedurende 1891 het verskeie takke van die Afrikanerbond darem ook bydraes aan die skool gestuur. Veral die takke van Britstown en Hopetown het geldelike steun verleen.⁶¹⁾ "Een Bondsman" was selfs van mening dat die Afrikanerbond die Gedenkschool as 'n Bondskool onder sy beskerming moes neem.⁶²⁾

Op 16 Desember het die skool met 'n eksamen en prysuitdeling gesluit. Die leerlinge sou gedurende dié vakansie vir die skool kollekteer en wanneer die skool weer heropen, sou 'n basaar ook gehou word.⁶³⁾

In dié stadium het die skoolkomitee reeds duidelike planne vir die Gedenkschool gehad waarvoor baie geld benodig is. Benewens die omskepping van die kelder in 'n koshuis, was dit steeds ds. F.S. du Toit se begeerte om 'n biblioteek en leeskamer by die skool in te ruim. Die komitee het verder gevoel dat daar baie leerlinge was wat "in di geleerde wereld nooit sal skitter ni" en veral hulle moes in staat gestel word om aan die Gedenkschool 'n ambag te leer. Daar was wel tevore 'n plan om landbou-opkiding by die Gedenkschool te voorsien, maar aangesien die meeste leerlinge van veeplase afkomstig was, is dié plan laat vaar. As ouers dit verkies het, was daar egter altyd vir leerlinge die geleentheid om die grondbeginsels van die landbou te leer, want daar was tuine en wingerde. Daar is ook 'n volwaardige afdeling vir dogters by die Gedenkschool in die vooruitsig gestel. Benewens vir

-
- 59) Die Afrikaanse Patriot, 11.12.1890 (De Gedenkschool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 18.12.1890 (Di Gedenkschool (sic) te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 25.12.1890 (Binneland en Algemeen); Die Afrikaanse Patriot, 8.1.1891 (Di Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 15.1.1891 (Gedenkschool te Daljosaphat).
- 60) Die Afrikaanse Patriot, 29.1.1891 (Binneland en Algemeen); Die Afrikaanse Patriot, 5.2.1891 (Gedenkschool Basaar).
- 61) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1891 (Di Gedenkschool).
- 62) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Di Gedenkschool 'n Bondsskool).
- 63) Die Afrikaanse Patriot, 17.12.1891 (Di Gedenkschool).

dié projekte, het die skool ook steeds geld nodig om arm leerlinge in staat te stel om teen 'n laer skoolgeld of gratis in die Gedenkskool skool te gaan.⁶⁴⁾

Vir dié uitbreidingsplanne was baie geld nodig. In dié verband het ds. F.S. du Toit persoonlik aan die begin van 1892 'n besondere bydrae gelewer. So het hy gedurende Januarie, tydens die skoolvakansie, op uitnodiging van vriende, vergaderings op Witmosstasie, Somerset-Oos, De Aar en Rooipan (in die distrik van Hopetown) gaan hou. By dié geleentheid sou hy die Gedenkskool bekend stel en ook daarvoor kollekteer. In Hopetown was die Gedenkskool darem reeds baie goed bekend gestel deur eerw. S. du Plessis wat voorheen onderwyser aan die Gedenkskool was.⁶⁵⁾

Steph.

Op 18 Januarie het ds. Du Toit uit die Paarl vertrek. Die eerste vergadering het op 20 Januarie op Witmos, geleë tussen Cradock en Somerset-Oos, plaasgevind. Die aanwesiges het besondere belangstelling en ondersteuning vir die Gedenkskool getoon. Nie alleen is daar £6 ingesamel vir die skool nie, maar ruim 40 stuks slagvee is vir die skool se basaar in Februarie beloof. Ds. Du Toit het in verband met sy besoek aan Witmos opgemerk: "Dit was regte aangenaam om in di omtrek daar soveul warme vrinde van di Gedenkskool an te tref. 'n Duidelik bewys daarvan was dan ook al, dat uit di omtrek soveul kinders na di Gedenkskool gestuur is".⁶⁶⁾

Op 23 Januarie het ds. Du Toit 'n vergadering op Somerset-Oos toegesprek. Hy het die aanwesiges heelwat in verband met onderwys aan die skool meegedeel "en te oordeel na di stemming van di vergadering was dit woord ni in onvrugbare aarde geval".⁶⁷⁾ 'n Voorstel is aangeneem wat onder meer gelui het: "Voorts drukt de vergadering hare sympathie uit met een inrichting als de Gedenkskool waar het doel is de opvoeding te behartigen naar de behoeften en den aard van ons volk."⁶⁸⁾ Die Kerkraad van Somerset-Oos het ook 'n kollekte aan die Gedenkskool oorhandig.⁶⁹⁾

64) Die Afrikaanse Patriot, 13.8.1891 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 27.8.1891 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1892 (Gedenkskool te Daljosaphat).

65) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Alles het syn tyd).

66) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1892 ('n Kuiertji met di Vakansi).

67) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1892 ('n Kuiertji met di Vakansi).

68) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1892 ('n Kuiertji met di Vakansi).

69) Die Afrikaanse Patriot, 7.1.1892 ('n Kuiertji); Die Afrikaanse Patriot, 28.1.1892 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1892 ('n Kuiertji met di Vakansi).

Nadat ds. Du Toit op 25 Januarie 'n vergadering op Brakdam, De Aar, gehou het, het hy na Hopetown vertrek vir 'n belangrike vergadering by die Roodepan Skool. Op die agtermiddag van 27 Januarie kon hy 'n vergadering in die skool toespreek. Hy het die besoek nie soseer beskou as 'n bekendstelling van die Gedenkskool nie, maar eerder as "'n kennismaking met di vele vrinde van die skool in di Hope Town en Brits Town distrikte"⁷⁰⁾ Aan diegene wat die skool nie ken nie, is ook die nodige inligting verstrek.

Op dié vergadering is voorgestel dat die kerkraad van Hopetown gevra sou word om een maal per jaar 'n kollekte vir die Gedenkskool te hou. Dié voorstel is egter teruggetrek ten gunste van 'n voorstel dat die komitee van die Gedenkskool self die kerkrade van die Hollandse Kerke om 'n kollekte sou vra. Daar is ook besluit dat, aangesien baie voorstanders van die Gedenkskool in die verskillende Bondstakke nog nie die waarborglyste vir bydraes aan die skool geteken het nie, dié lyse by die eerste vergaderings van die verskillende takke aangevul sou word.

Daar is ook besluit om dadelik by dié vergadering 'n kollekte vir die Gedenkskool=basaar te hou. Omdat daar soveel siekte onder die vee was, is daar afgesien van 'n plan om vee te kollekteer en is besluit om slegs kontant in te samel. By dié ge=leentheid is daar vir die Gedenkskool £30 ingesamel.

Ds. F.S. du Toit het gesê dat sy besoek hom oortuig het dat "di Gedenkskool 'n hoopvolle toekoms het ..., mar net daar moet gewerk worde. Di skool moet voor di andag van ons volk kom ... Sulke kuiertjes en meteen vergaderings in belang van di skool doen oneindig veul goed."⁷¹⁾

Die Gedenkschoolkomitee moes ook baie tevrede gevoel het met die opbrengs van die skoolbasaar wat op 24 Februarie 1892 plaasgevind het. Die basaar self het £104-17-0 opgelewer. Daarby het vriende in die Noorder-Paarl £2-16-0 gekollek=teer, terwyl die skool uit die distrik Hopetown ook 'n kollekte van £45-4-6 ontvang

70) Die Afrikaanse Patriot, 10.3.1892. ('n Kuiertji met di Vakansi).

71) Die Afrikaanse Patriot, 10.3.1892. ('n Kuiertji met di Vakansi).

het.⁷²⁾ Uiteindelik het die bedrag tot die totaal van £170-14-3 gegroei en so "bring di Basaar veul meer op as ooit te vore". Dié sukses het die komitee laat besluit om die helfte van die opbrengs in 'n fonds te stort vir die oprigting van 'n meisie=skool.] →

Die komitee het ook in belang van die Gedenkskool 'n algemene vergadering van vriende en ondersteuners van die skool vir 28 April in die Paarl belê. Daar is op dié datum besluit, want die Afrikanerbondskongres te Stellenbosch sou dan waarskynlik net afgeloop wees en heelparty kongresgangers sou dan die vergadering die Paarl kon bywoon. Só sou belangstellende vriende van die skool, wat van ver af geldelike ondersteuning verleen het, ook die geleentheid gegun word om hul mening te lug in verband met die toekoms van die skool.

Op dié vergadering sou bespreek word hoe die Gedenkskool uitgebrei moes word en 'n meisieskool ook opgerig moes word. Ook sou die plan van die vergadering wat op 27 Januarie 1892 in die Rooipan Skool in die distrik Hopetown plaasgevind het, en waaraan ds. F.S. du Toit ook deelgeneem het, bespreek word. Dié plan het behels dat daar 'n beroep op alle gemeentes van die Hollandse Kerke gedoen moes word vir ondersteuning. Moontlik sou persone ook dié geleentheid wou gebruik om sommer tydens die vergadering geldelike bydraes aan die Gedenkskool te maak.⁷³⁾] →

Volgens 'n advertensie in Die Afrikaanse Patriot is die vergadering belê vir 27 April in die stadshuis van die Paarl.⁷⁴⁾ Dié vervroeging van die vergadering was egter 'n fout, want die Bondskongres te Stellenbosch is op dié dag eers afgesluit, sodat die vergadering in verband met die Gedenkskool tog op 28 April gehou is. || Die bywoning was egter nie baie goed nie, omdat sommige belangstellendes nie van die laaste verskuiwing kennis gedra het nie en baie Bondskongresgangers reeds huis toe vertrek het. Tog was daar 'n hele paar ondersteuners van die skool uit verskillende dele van die land teenwoordig.

72) Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1892 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1892 (Gedenkskool te Daljosaphat).

73) Die Afrikaanse Patriot, 7.4.1892 (Di Gedenkskool van di Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 7.1.1892 ('n Kuiertjie).

74) Die Afrikaanse Patriot, 21.4.1892 (Gedenkskool der Hugenoten).

Die vergadering het onder voorsitterskap van ds. F.S. du Toit plaasgevind, terwyl ds. S.J. du Toit as sekretaris opgetree het. Aan die hand van die notule van die Gedenkschoolkomitee vir die vergadering van 12 Maart 1892, het ds. F.S. du Toit vervolgens die oogmerke met die vergadering gestel: Die vergadering is belê:

1. Sodat 'n oproep gedoen kon word (a) vir die uitbreiding van die bestaande seunskool en (b) vir die stigting van 'n afdeling vir meisies. Bydraes sou vir enige een van dié twee ontwikkelings spesifiek gemaak kon word.
2. Ook sou 'n spesiale beroep, met 'n begeleidende sirkulêre, (a) op alle kerkrade van die Nederduitsch Gereformeerde en Gereformeerde Kerke gedoen word om 'n spesiale kollekte vir die skool te hou, (b) op alle takke van die Afrikanerbond gedoen word vir 'n jaarlikse bydrae en (c) op lede van die regering en van die parlement vir die hersiening van die huidige onderwysstelsel. Vir dié doel sou 'n konsep-sirkulêre aan die vergadering voorgelê word.
3. Daar sou ook gepoog word om deur die hele land kollektante te kry wat op 1 Februarie elke jaar, benewens hulle ledegeld (van £5 en 5^s as onderskeidelik lewenslange en gewone lede van die Gedenkschool) te betaal, ook geldinsamelings vir die skool sou doen.
4. Voortaan sou twee basaars jaarliks gehou word – een in Daljosafat so na as moontlik aan 1 Februarie en een in die Paarl.

Na 'n uitvoerige bespreking van die skool en die planne in verband daarmee, is ooreengekom op die volgende punte:

- (a) Dat die Gedenkschoolbestuur, behalwe in Die Afrikaanse Patriot, ook deur middel van ander bevriende koerante die Gedenkschool beter moes bekend stel, en veral moes meld watter onderwys daar gegee word;
- (b) Dat dit noodsaaklik was om die bestaande inrigting vir seuns uit te bou;
- (c) Dat 'n aparte inrigting vir meisies, onder dieselfde bestuur en op dieselfde beginsels, net so noodsaaklik was. Oor die plek waar dit opgerig moes word, sou die bestuur besluit, hoewel die aanwesiges voorkeur aan Daljosafat bo die Paarl gegee het.

- (d) Die bovermelde Punte 2 en 3 is ook goedgekeur. In verband met 3 is besluit om kollektante in alle distrikte en wyke te kry. Diegene wat bereid sou wees om as kollektante op te tree, moes aan Die Afrikaanse Patriot of aan mnr. I.S. Perold, die sekretaris van die Gedenkschool, skryf, en dan sou 'n gedrukte kollektelys, sirkulêre en verdere inligting aan hulle gestuur word.
- (e) Ten opsigte van punt 4 was 'n paar aanwesiges uit beginsel teen basaars gekant, maar omdat dit 'n plaaslike saak was, is daarvoor geen besluit geneem nie.⁷⁵⁾ →

Die vergadering het tot gevolg gehad dat die Gedenkschoolkomitee aan die einde van 1892 met 'n groot mate van tevredenheid kon terugkyk. Benewens die basaaropbrengs van £170-14-3, waarvan die helfte in 'n kernfonds gestort is vir die latere oprigting van 'n meisieskool, het die Gedenkschool gedurende die jaar £276-10-½ aan vrye gifte ontvang, waarvan £6-12-9 spesiaal bestem was vir onderwys aan arm leerlinge. Laasgenoemde bedrag is in 'n kernfonds vir dié doel gestort. Verder het die ingeskrewe lede van die skool baie toegeneem.

Gedurende 1892 is die Gedenkschool se leesbiblioteek ook geopen, sodat die skooliere nou toegang gehad het tot 'n groot voorraad van goeie boeke, waarvan sommige uit Nederland bestel is, asook tydskrifte. →

Verder is die kelder ingerig as tien loseerkamers, waar 20 kosleerlinge sou kon tuisgaan. Die skool is só goed ondersteun met leerlinge dat die 34 kosleerlinge alle beskikbare loseerruimte by die skool gevul het en baie weggewys moes word vanweë 'n gebrek aan plek.

Van die beoogde uitbreiding van die Gedenkschool, sodat daar ook 'n ambag onder-
rig kon word, het in dié jaar niks gekom nie. Die komitee was ook "bedrukt" omdat die planne vir 'n meisieskool nog nie tot uitvoering gebring kon word nie. Gevolglik is 'n oproep aan die lesers van Die Afrikaanse Almanak gerig om die Gedenkschool op te bou "door daarbij 'n Meisjeschool te voegen! door dit te doen in 1893"⁷⁶⁾

75) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1892 (Gedenkskool van di Hugenote); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.3.1892.

76) Die Afrikaanse Almanak, 1892, p. 66. (Di Gedenkskool van di Hugenote te Daljosaphat); Die Afrikaanse Almanak, 1893, pp. 56-57 (De Gedenkschool der Hugenoten).

- Voor: A.I. Perold, latere wyndeskundige (in gestreepte drag), mnr. J.J. Snibbe en ds. F.S. du Toit (regs)
Tweede ry: D.F. Malherbe, latere skrywer (heel links) en G.P. du Toit, latere onderwyser van Gedenkschool (regs agter ds. Du Toit)
Derde ry: P.J. du Toit, latere hoogleraar in tale aan S.A. College (in grys drag links voor leerling met wit baadjie)
Vierde ry: J.D. du Toit, latere teoloog en digter (regs van leerling met gevoude arms) en A.G. Visser, latere dokter en digter (links van leerling met wit baadjie)
Vyfde ry: W.B. de Villiers, latere politikus (heel regs hand in die sy)

Die plan vir 'n meisieskool is egter nie in 1893 tot uitvoer gebring nie en ook nie daarna nie. 'n Groot begeerte van die Gedenkschoolkomitee en ondersteuners van die skool is tog in dié jaar verwesenlik toe die plaas Kleinbosch uiteindelik op 10 Januarie 1893 na die Gedenkschoolkomitee getranspoteer is.⁷⁷⁾

Die tradisionele basaar van die Gedenkschool is op 23 Januarie gehou en dit het die pragtige bedrag van £75 opgelewer. Saam met die £35 wat vir die skool gekol= lekteer is, was die skool dus nou £110 ryker.⁷⁸⁾ Dit kon egter nie verhoed nie dat die skool se finansiële probleme steeds groter geword het. In Augustus 1893 het die Bondstak van Hopetown, wat tesame met dié van Britstown jaarliks byna £150 vir die Gedenkschool bygedra het, laat weet dat hulle nie meer hul jaarlikse onder= steuning aan die Gedenkschool kon voortsit nie. Die komitee het egter gehoop dat die mense van Hopetown nog steeds die gewone jaarlikse basaar sou ondersteun.⁷⁹⁾

Aan die begin van 1894 moes die Gedenkschoolsekretaris ook rapporteer dat twee= derdes van al die Bondstakke wat gereeld bydraes aan die skool belooft het, ge= durende die voorafgaande jaar nog geen bydraes gestuur het nie. Dit het baie daar= toe bygedra dat die finansies van die skool toe "niet te voordeel" was nie⁸⁰⁾ en dit ook "niet vlot met de geldelijke zaken"⁸¹⁾ gegaan het nie. Salarisse kon onder andere nie meer ten volle betaal word nie.⁸²⁾

Saam met die toenemende finansiële probleme het die skool se leerlingtal sedert Januarie 1894 ook "eenigzins afgenomen", sodat daar teen Julie 1894 "betrekkelyk || → weinig"⁸³⁾ kinders in die skool was.

Die Gedenkschoolkomitee het aanvaar dat dié geldelike probleme en dalende leer= lingtal voortgespruit het uit 'n geldskaarste ten gevolge van onder meer die droogte | en sprinkaanplae, en dat baie ouers gevolglik nie hulle kinders na die Gedenkschool

77) Akteskantoor, Kaapstad: Transfers and Mortgages, vol. 1 (4-10 Jan. 1893): T 77 D.A. du Toit - Gedenkschoolkomitee, 10.1.1893.

78) Die Afrikaanse Patriot, 2.2.1893 (Di Gedenkskool Basaar); Die Afrikaanse Patriot, 2.2.1893 (Bazaar aan de Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 2.2.1893 (Paarl).

79) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 24.8.1893; Die Afrikaanse Patriot, 10.3.1892 ('n Kuintji met di Vakansie).

80) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.2.1894.

81) Die Afrikaanse Patriot, 7.6.1894 (De Gedenkschool der Hugenoten).

82) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1894.

83) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1894.

kon stuur nie. Dit was egter nie al rede nie. Daar is ook gevoel "dat vele vrienden der Gedenkschool zeer gerust zijn geworden en meenen dat de zaak nu eenmaal aan het loopnis gezet en nu wel zal blijven voortloopen zonder hulp van buiten", maar "De zoodanigen vergissen zich zeer"⁸⁴⁾

Omdat die finansiële posisie so "onhoudbaar" was, het die Gedenkschoolkomitee noodgedwonge op 5 Julie 1894 besluit dat die sekretaris, die heer J.J. Snibbe, wat die assistent-onderwyser was, in kennis moes stel dat hulle geen kans gesien het om hom onder daardie omstandighede verder te besoldig nie. Die komitee sou hom gevolglik geleentheid gee om 'n ander betrekking te vind. Hy sou ook vry wees om op enige tydstop te vertrek.⁸⁵⁾ Op 30 Desember 1894 het Snibbe toe die Gedenkschool verlaat.⁸⁶⁾

Snibbe se vertrek het blykbaar redelik stil verloop. Daar kan verwag word dat die leerlinge by die een of ander geleentheid van hom afskeid sou geneem het, maar so 'n geleentheid word nêrens vermeld nie. Snibbe was ook net in sy skoolwerk geïnteresseerd, en sy naam word tydens sy verblyf aan die Gedenkschool in geen ander verband vermeld nie.

In die skool is hy heeltemal deur die groot figuur van ds. F.S. du Toit oorskadu. Hy het onder meer Engels gegee. Hy het 'n donderende stem gehad, maar dit het nie die leerlinge daarvan weerhou om met hom gek te skeer nie.⁸⁷⁾ Kensketsend in dié verband is die volgende: Ds. F.S. du Toit het soms ná pouse 'n bietjie láát in die klaskamer opgedaag. Intussen het die leerlinge van mnr. Snibbe se klas dan so 'n lawaai gemaak dat laasgenoemde, tot sy ergenis, eenvoudig nie met die skoolwerk kon voortgaan nie. Nadat dit eendag weer gebeur het, het Snibbe die lawaaierige leerlinge by ds. Du Toit verkla. Ds. Du Toit het toe die skuldiges kalm en bedaard berispe. Dié voorval het die jong A.G. Visser, wat toe 'n leerling in die skool was, soos volg weergegee:

84) Die Afrikaanse Patriot, 7.6.1894 (De Gedenkschoolder Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool).

85) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1894.

86) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 13.10.1894.

87) Meegedeel deur mev. Maria Aletta Cillié (gebore Du Toit,), 'n oud-leerling van die Gedenkschool.

'n Meester met 'n reusestem
 Siet d' ander aan en spreek tot hem:
 "I must complain about these boys
 For making such a fearful noise.
 To give them a thrashing I'm inclined
 So terrible that I won't mind
 To knock to pieces with one blow
 Their heads, that they might quietness know".

Die ander:

Now, look now boys, is this the way
 When I'm at home to kry vir my?
 But now I will vir jul excuse
 En sorg dan vir no more abuse
 Kan jul dan nou geen goed meer doen,
 When out of my eye geen stilte betoon?
 It really is an awful great shame
 That will not by water be washed from jul name.

Skoliere:

Ekskuus meneer, ons sal nie weer raas
 En terge weer vir onse oubaas .⁸⁸⁾

In Die Afrikaanse Patriot is belangstellendes meegedeel dat die komitee nie in staat was om dadelik weer 'n ander assistent aan te stel nie. Een van die oud-leerlinge, J.D. du Toit (bekend as Totius), sou egter tydelik as assistent optree tot dit weer vir die komitee moontlik sou wees om 'n vaste assistent aan te stel. In Januarie 1895 het J.D. du Toit die betrekking as assistent aanvaar.⁸⁹⁾

Op die vergadering van 17 Maart 1895 het die komitee weer aandag aan die kwessie van 'n assistent geskenk en 'n kommissie is toe benoem om deur middel van 'n advertensie 'n permanente assistent-onderwyser vir die Gedenkschool te vind. Volgens

88) P.H. Langenhoven: Sanger van Suikerbosrand, pp. 34-35.

89) Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool); Notule van die Gedenkskoolkomitee, 13.10.1894.

dié advertensie sou 'n ongetroude persoon £100 salaris en vry inwoning aangebied word. 'n Getroude onderwyser sou £120, vry inwoning, asook die geleentheid om kosleerlinge in te neem, aangebied word.⁹⁰⁾ Die kommissie het egter gedurende die daaropvolgende drie maande geen uitvoering aan sy opdrag gegee nie. Tog kon die sekretaris van die Gedenkschoolkomitee, I.S. Perold, op die vergadering van 15 Junie korrespondensie met 'n oud-leerling, J.G. Perold, voorlees. Na bespreking is besluit om die heer Perold vir ses maande vanaf 1 Julie tot 20 Desember 1895 aan te stel teen 'n salaris van £72. 'n Kommissie is benoem wat moes vasstel of Perold nie vir minder as £72 sy betrekking sou aanvaar nie.⁹¹⁾ Hieruit spreek die skool se finansiële probleme weer eens duidelik.

Te midde van die "hachelijken toestand"⁹²⁾ van dalende leerlingtalle en swak geldelike ondersteuning, sodat "het werk met moeite voortgezet wordt", het die Gedenkschool byna ook ds. F.S. du Toit as hoofonderwyser verloor. Die gemeente Strydenburg het op 16 Julie 1894 'n beroep op ds. Du Toit uitgebring – een waarmee die hele gemeente skynbaar "wonderlike tevrede" was.⁹³⁾ Die besluit in verband met die aanvaarding van dié beroep al dan nie het natuurlik by ds. Du Toit self berus, maar aangesien die Gedenkschool só nou met sy persoon verweef was, en sy besluit die skool se toekoms ten nouste sou bepaal, het Die Afrikaanse Patriot alle gelowige ondersteuners van die skool gevra dat hulle "di saak in hulle gebede sal gedenk, sodat di besluit wat geneem word di regte mag wees".⁹⁴⁾

Die Gedenkschool se komitee en ondersteuners was "ordentelik in di nood" dat ds. Du Toit die beroep sou aanneem, veral omdat die Gedenkschool "mar nog baing moet sukkel" en die komitee dit dikwels moeilik gevind het om ds. Du Toit se salaris te betaal. Daarbenewens is gevoel 'n predikant se lewe is ook veel aangenamer as dié van 'n onderwyser. Tog het die komitee en ondersteuners, tot dankbaarheid van ds. Du Toit, slegs deur hul gebede dit aan die Here oorgelaat om Sy wil in dié saak te laat geskied, en het hulle nooit probeer om ds. Du Toit deur middel van adresse, beurse of mooi beloftes te beïnvloed nie.⁹⁵⁾

90) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.3.1895.

91) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1895.

92) Die Afrikaanse Patriot, 20.12.1894 (De Gedenkschool).

93) Die Afrikaanse Patriot, 26.7.1894 (Onderveld).

94) Die Afrikaanse Patriot, 26.7.1894 (Di Gedenkskool).

95) Die Afrikaanse Patriot, 16.8.1894 (Daljosaphat).

Na 'n tydperk, wat vir hom waarskynlik 'n sieleworsteling moes gewees het, het ds. Du Toit tot groot vreugde en dankbaarheid van almal wat by die Gedenkschool betrokke was, aangekondig dat hy die beroep na Strydenburg nie aanvaar het nie.⁹⁶⁾ Hierdie daad het ongetwyfeld getoon in hoe 'n groot mate hy die belange van die Gedenkschool op die hart gedra het.

In die besluit van ds. Du Toit het die Gedenkschoolondersteuners 'n duidelike vingerwysing gesien. Aangesien hulle ds. Du Toit op geen wyse probeer beïnvloed het nie, het hulle dit gesien as die "wil en raad van di Here" dat hy by die Gedenkschool moes bly. Dit het hulle gevolglik opnuut bemoedig en besiel om met ywer vir die saak van die Gedenkschool te bid en te werk.⁹⁷⁾

Ds. Du Toit het in Die Afrikaanse Patriot en De Zuid Afrikaan die redes vir sy besluit verstrek. Hy het sy werk by die Gedenkschool nie as afgehandel beskou nie. Dit het vir hom voorgekom of daar maar nog "zoo weinig" van die werk gedoen was. Hy het daarna verwys dat baie mense gedink het die Gedenkschool het oorbodig geword omdat die godsdienkslousule intussen gewysig is. Hy het toe daarop gewys dat die Gedenkschool nie net 'n Christelike inrigting was nie, maar ook 'n inrigting wat ook getuigenis wou aflê téén die anti-Afrikaanse rigting in die onderwys van die Afrikaner. Die Gedenkschool het dus nog steeds die taak gehad om 'n gesonde Afrikanernasionaliteit op te bou. Ds. Du Toit het gevolglik besluit om nie die skool te verlaat en op dié wyse ontrou teenoor sy roeping dáár en teenoor die Afrikanervolk te wees nie.

Die Gedenkschool was ook nog steeds 'n vrye Christelike inrigting en 'n ware gedenkskool wat steeds geen staatsteun wou ontvang nie, en dít het hom ook gemotiveer om te bly. Die toekoms van die skool het hy aan God toevertrou en op Sy leiding staatgemaak. Die teenspoede waarmee die Gedenkschool te kampe gehad het, het hy nie gesien as 'n bewys dat die werk nie uit God was nie, maar wel dat daar by die mense te min geloof was om dit vir Hom te doen.

96) Die Afrikaanse Patriot, 9.8.1894 (Di Gedenkskool).

97) Die Afrikaanse Patriot, 30.8.1894 (Di Gedenkskool).

Terwyl hy die beroep na Strydenburg oorweeg het, het daar twee vrae by hom opgekom, nl.: "Wat sal die begeerte wees van die vyande van die Gedenkschool"? en "Wat sal die aanneemlikste wees, uit 'n oogpunt van tydelike voordeel en gemak beskou?" Die antwoord op albei was om na Strydenburg te gaan en ook dáárom het hy daartéén besluit.⁹⁸⁾

Ds. Du Toit se besluit het vir hom geweldige opoffering meegebring. Daarmee het hy geldelike voordeel en huislike gerief en gemak opgeoffer, miskien vir altyd. Hy het op belangstellendes 'n beroep gedoen om hom tog die genot te laat smaak van hul waarlik ernstige strewe met die voortdurende bloei en voorspoed van die Gedenkschool. Dit sou van hulle afhang of hy by die skool sou kon voortwerk of later sou móés vertrek. Hy het só geredeneer: "Dit werk is met God, onder de leiding des Heiligen Geestes, begonnen tot heil van land en volk. Zullen wij dan met het vleesch voleindigen wat met den Geest begonnen is?"⁹⁹⁾

Ds. Du Toit se besluit om by die Gedenkschool aan te bly het die komitee, die leerlinge en ondersteuners geweldig verheug. Hulle het gevoel dat hulle graag aan hom 'n tasbare bewys wou gee van hul dankbaarheid en ingenomendheid met sy besluit. Op Vrydagaand, 17 Augustus, by geleentheid van die weeklikse vergadering van die Debatsvereniging van die Gedenkschool, het die leerlinge gevolglik 'n adres aan ds. Du Toit oorhandig waarin hulle hom bedank het dat hy die hoofonderwyser van die Gedenkschool gebly het. Hulle het ook die hoop uitgespreek dat sy werk daar ook in die toekoms geseënd sou wees. Hiervoor het ds. Du Toit hulle bedank.

Op Sondagmiddag, 26 Augustus, het ds. F.S. 'n kerkdiens in die Gedenkschool waargeneem. Dit was 'n gereelde instelling wat gewoonlik deur ds. S.J. du Toit behartig is, maar hy was daardie dag afwesig. By dié geleentheid is 'n adres van vriende en ondersteuners van die Gedenkschool uit die onmiddellike omgewing aan ds. Du Toit voorgelees waarin hy bedank word dat hy by die Gedenkschool gebly het, want met sy vertrek sou dit hoogs waarskynlik agteruitgegaan het. Daarop is 'n beurs van ruim £35 aan hom oorhandig as blyke van hulle waardering. Vir

98) De Zuid Afrikaan, 4.9.1894 (De Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 30.8.1894 (Ds. F.S. du Toit en de Gedenkschool).

99) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschool der Hugenoten).

dié adres en geskenk het ds. Du Toit hulle hartlik bedank.¹⁰⁰⁾

Ook in Die Afrikaanse Patriot het lesers hul blydschap oor ds. F.S. du Toit se besluit uitgespreek. So het "Hugenoot" geskryf dat dit vir hom "'n grote steen van di hart" af was toe hy verneem dat ds. Du Toit die beroep na Strydenburg bedank het. Strydenburg moes tog nie kwaad wees nie, want hulle kon weer 'n goeie predikant kry, "mar waar sou die Gedenkschool weer so 'n hoofonderwyser kry".¹⁰¹⁾

Die Strydenburgers wás ook nie kwaad nie. So het hulle byvoorbeeld steeds vele aansoeke om kollektelyste aan die Gedenkschool gerig sodat hulle vir die skool kon kollekteer. Dit het duidelik getoon dat hulle steeds die Gedenkschool wou ondersteun. Dit het ook bewys dat hulle ds. Du Toit se besluit in verband met die beroep verstaan en gerespekteer het en "di redene van syn bedanking billik ag".¹⁰²⁾

Ook "Mortier" het geskryf dat dit vir hom baie aangenaam was om te hoor dat ds. Du Toit die Gedenkschool nie sou verlaat nie "want wat sal van die Gedenkschool worde as hy (Ds. du Toit) dit moet verlaat".¹⁰³⁾ "'n Vrind" het ook geskryf dat hy bly is ds. F.S. du Toit het die beroep na Strydenburg bedank. "Mog di liwe Heere hom verder tot 'n grote seen maak ver onse opkomende geslag".¹⁰⁴⁾

As gevolg van die gemeente Strydenburg se beroep moes ds. Du Toit en die gemeente ongelukkig 'n onsmaaklike aantyging van die koerant, die Britstowner, verduur. Volgens 'n berig in dié koerant onder die opskrif "Waar gaat het heen?" was ds. Du Toit se beroep na Strydenburg slegs vir vyf jaar en moes hy ook die werksaamhede van die hoofonderwyser te Strydenburg waarneem teen 'n klein salaris. Daar is dus gesuggereer dat ds. Du Toit se besluit in verband met die beroep

100) Die Afrikaanse Patriot, 30.8.1894 (Ds. F.S. du Toit en de Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 30.8.1894 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 20.12.1894 (De Gedenkschool).

101) Die Afrikaanse Patriot, 20.9.1894 (Di Gedenkskool - Brief van "Hugenoot").

102) Die Afrikaanse Patriot, 20.9.1894 (Di Gedenkschool).

103) Die Afrikaanse Patriot, 27.9.1894 (Di Gedenkschool - Brief van "Mortier", Victoria West, 17.9.1894).

104) Die Afrikaanse Patriot, 6.12.1894 (Huiskerk, Gedenkskool - Brief van "'n Vriend").

uit eiebelang genceem is. Dié aantyging het ds. Du Toit in 'n brief in Die Afrikaanse Patriot verwerp. Hy het daarop gewys dat die beroepbrief eenvoudig letterlik net soos enige ander beroepbrief gelyk het, sonder die minste bepaling van tyd of bykomende werksaamhede. Hy het bygevoeg dat hy 'n goeie salaris aangebied is soos nie alle predikante kry nie en wat aan min onderwysers betaal word.¹⁰⁵⁾

Aan die einde van 1894 moes ds. F.S. du Toit tereg in Die Afrikaanse Patriot rapporteer dat dit "'n jaar van moeilikheid, agteruitgang en teleurstelling" was.¹⁰⁶⁾ Die vernaamste moeilikhede was as gevolg van 'n gebrek aan geld, sodat Snibbe die skool moes verlaat terwyl die hoofonderwyser byna ook na Strydenburg vertrek het. Die agteruitgang was duidelik te bespeur in die dalende getal leerlinge. In plaas van 40 kosleerlinge soos voorheen, het dié getal in die laaste kwartaal tot 20 gedaal. Dit was ook 'n jaar van teleurstelling, want die komitee het in dié jaar om 'n staatstoelae aansoek gedoen en dit is tot almal se verbasing geweier. LW

Ds. Du Toit het egter ook daarop gewys dat daar veel was om voor dankbaar te wees. In Junie het die Gedenkskool se kandidaat, A.G. Visser, die later bekende digter, in die "Hooger School Examen" geslaag en ook 'n prys vir Nederlands van die Taalbond ontvang. Van die tien kandidate wat vir die "Elementaire Examen" ingeskryf het, het agt geslaag. Hierbenewens het die onderwysers en leerlinge gedurende dié jaar siekte en dood vrygespring. Aan die einde van die jaar het gelukkig slegs drie kosleerlinge die skool vir goed verlaat, terwyl verskeie weer aansoek gedoen het vir toelating in 1895. Volgens die hoofonderwyser was hulle egter glad nie genoeg om al die beskikbare plekke te vul nie.¹⁰⁷⁾

Teen die agtergrond van die dalende leerlingtal en geldelike tekorte het die komitee klaarblyklik besluit om beslis van die skoolbasaar in die begin van 1895 'n finansiële sukses te maak. In Die Afrikaanse Patriot is lesers meegedeel dat die basaar op 27 Februarie sou plaasvind. Belangstellendes sou in plaas van kontant ook produkte

105) Die Afrikaanse Patriot, 30.8.1894 (Het Beroep te Strijdenburg - Brief van F.S. du Toit, Gedenkskool, Paarl, 28.8.1894)' Die Afrikaanse Patriot, 13.9.1894 (Waarheid); Die Afrikaanse Patriot, 13.9.1894 (Brief van C.H. Badenhorst, Vioolkraal, 1.9.1894).

106) Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool).

107) Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool).

soos boerseep en biltong na die basaar kon stuur. Die komitee het vir die eerste maal selfs aangebied om die treinvervoerkoste van aangestuurde produkte te betaal.¹⁰⁸⁾ 'n Nuwigheid by die basaar was ook die toekenning van pryse vir die beste produkte wat na die basaar gestuur is, byvoorbeeld die bes geklede pop, die beste gebreide paar kindersokkies, die beste drie bottels moskonfyt, die beste boerbrood, die beste olyfhoutkierie, asook nog 25 ander gespesifiseerde produkte. Die pryse moes natuurlik ook ondersteuning aanmoedig. Om almal genoeg tyd te gee om die basaar te kon ondersteun, en ook vanweë die parstyd, is die datum later tot 6 Maart uitgestel.¹⁰⁹⁾

Dié belangrike basaar is goed ondersteun. Die oggend is almal by die Gedenkschool verwelkom deur ds. S.J. du Toit wat gevra het dat die aanwesiges die basaar soos 'n volksfees moes beskou en geniet. 'n Klein uitstalling is ook gehou van sekere produkte, en daaraan het 'n groepie beoordelaars, waaronder ds S.J. du Toit, pryse toegeken.

Dié aand is die aanwesiges vergas op 'n toneelstuk wat deur amateurs opgevoer is, asook 'n musiekprogram onder die heer Rocco de Villiers jr. se leiding. Dié "Entertainment" het almal baie geniet. Die aansienlike bedrag van £84 is met dié basaar ingesamel.¹¹⁰⁾

Dié bedrag was natuurlik nie voldoende om die Gedenkschool uit sy finansiële probleme te red nie. Die komitee het 'n maand later deur Die Afrikaanse Patriot lesers gevra om, na die voorbeeld van Heilsleërondersteuners, hulle 'n tyd lank van die gebruik van sekere produkte byvoorbeeld koffie, botter of tabak te weerhou, en dié produkte en ook hulle kollekte aan die Gedenkschool te stuur. Van dié voorstel het klaar= blyklik niks gekom nie.¹¹¹⁾ Gevolglik was die skool verplig om in Julie 1895 staats= ondersteuning te aanvaar. 24

Voordat daar gekyk word na die ontwikkeling wat uitgespeel het op die aanvaarding van staatsteun, is dit nodig om 'n beter perspektief te verkry op die twee probleme wat die Gedenkschoolkomitee tot dié stap gedwing het, naamlik die laer leerlingtal en geldelike tekorte.

108) Die Afrikaanse Patriot, 31.1.1895 (Di Gedenkskool).

109) Die Afrikaanse Patriot, 14.2.1895 (Gedenkschool Bazaar); Die Afrikaanse Patriot, 28.2.1895 (De Gedenkschool Bazaar).

110) Die Afrikaanse Patriot, 14.3.1895 (Gedenkschool Bazaar te Daljōsaphat); Die Afrikaanse Patriot, 14.3.1895 (Paarl 13.3.1895 - Brief van Jou Neef D.)

111) Die Afrikaanse Patriot, 18.4.1895 ('n Voorbeeld).

Uit die beskikbare getalle in die onderstaande tabel le¹¹²⁾ is dit duidelik dat die Gedenkschool met sy heropening in Oktober 1889 reeds 'n redelike getal leerlinge gehad het. In 1890 het die skool in dié opsig 'n hoogtepunt bereik toe veel meer as 50 leerlinge die skool bygewoon het. So moes die komitee teen Augustus 1890 "veele aansoeken ... afslaan omdat zij geen ruimte hadden."¹¹³⁾ Daar was toe byna twee maal soveel kosleerlinge (K) as dagskoliere (D). In 1891 het die leerling=tal skielik gedaal en toe stadig aanhou daal tot in 1895.

Reinhardt - 1891

Jansen - 1896

SS.d.T?

TABEL 2: GETAL LEERLINGE PER KWARTAAL IN GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN, 1889 - 1895

	1ste Kwartaal	2de Kwartaal	3de Kwartaal	4de Kwartaal
1889	Gedenkschool gesluit	Gedenkschool gesluit	Gedenkschool gesluit	25 11K - 14D
1890	57 37 K - 20 D			55 35 K - 20 D ¹¹⁴⁾
1891	27		18	
1892	22		25	
1893	23		24	
1894	26		23	
1895	21			

Die Gedenkschool is, net soos vóór sy sluiting aan die einde van 1888, ook nou geteister deur geldelike probleme. Dié toestand blyk duidelik uit die notuleboek van die Gedenkschoolkomitee. Binne ses maande na die Gedenkschool se heropening in 7 Oktober 1889 moes die sekretaris, I. S. Perold, die komitee meedeel dat die skool

112) Bywoningsregister van die Gedenkschool, Oktober 1889 - Julie 1895.

113) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890.

114) Die Afrikaanse Patriot, 11.12.1890 (De Gedenkschool der Hugenoten).

se geldsake só swak was dat daar 'n geldtekort sou wees indien al die rekeninge van die skool toe betaal sou word.¹¹⁵⁾ 'n Maand later, in April, het die skool 'n balans van slegs £6-17-6½ getoon en dít terwyl al die skool se rekeninge nog nie ontvang en betaal was nie.¹¹⁶⁾ Aan die einde van daardie tweede kwartaal het die skool 'n balans van £6-15-7½ gehad en £45 was nog uitstaande. Aan ds. F.S. du Toit is egter nog die bedrag van £103 geskuld, terwyl rekeninge aan D.F. du Toit en Co., Juta in Kaapstad en die heer Rocco de Villiers betaalbaar was sodat die skool "een aanzienlijk tekort hat".¹¹⁷⁾

Aan die einde van die derde kwartaal was daar nog steeds 'n aansienlike tekort van £102-4-9½.¹¹⁸⁾ Binne die eerste jaar na sy heropening was die Gedenkschool dus in ernstige finansiële probleme.

Teen Junie 1891 het die Gedenkschool se geldelike posisie ietwat verbeter sodat dit "tamelijk gunstig" was.¹¹⁹⁾ Die derde kwartaal is ook ingegaan met 'n voordelige balans van £129-2-11½.¹²⁰⁾ Ses maande later het dié voordelige balans gekrimp tot £68-17-4.¹²¹⁾ Aan die begin van die derde en vierde kwartale kom die balans, onderskeidelik op £62-19-1¹²²⁾ en £84-13-1¹²³⁾ te staan. Hierna moes die finansiële posisie van die Gedenkschool drasties versleg het, want op die komiteevergadering van 5 Julie 1894 is bekend gemaak dat die skool se "tegenwoordige positie onhoudbaar" was. Die skool was reeds ver agterstallig met die uitbetaling van salarisse en die nakoming van ander geldelike verpligtinge.¹²⁴⁾

Soos duidelik blyk uit Die Afrikaanse Patriot, het ondersteuners van die Gedenkschool in die tydperk 1889 tot 1895 ook nie afsydig gestaan teenoor die skool se probleme nie. Hulle het mekaar veral gedurende 1891 voortdurend aangemoedig om die skool geldelik te ondersteun, veral in die stadium toe dit in ernstige finansiële probleme begin verval het. So het H.J. Steyn van die distrik Kimberley in Februarie 1891 geskryf dat die Gedenkschool met "Gristelike ywer en diepe pligsbesef" aange-

115) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.3.1890.

116) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.4.1890.

117) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1890.

118) Notule vandie Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890; Die Afrikaanse Patriot, 9.10.1890 (Gedenkschool der Hugenoten).

119) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.6.1891.

120) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.10.1891.

121) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 14.4.1892.

122) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.8.1892.

123. Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.10.1892.

124. Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1894.

pak is, maar dat dit hulp nodig het anders sou dit "tot skade van ons nageslag" in verval raak. Daarom rig hy die ernstige oproep aan mede-lesers "laat ons di Skool nou help".¹²⁵⁾

Nog 'n leser, onder die skuilnaam "C.B.", het in dieselfde gees die vertrouwe uitgespreek: "God di Almagtige gewe dat ons onse hande in onse sakke mog steek".¹²⁶⁾

Uit die distrik Hopetown het N.J.J. van Rensburg geskryf: "laat ons ... di Gedenkskool ondersteun. Nou Afrikaners, laat ons ni ons hart en hande toehou ni vir di Gedenkskool wat daar staat as gedagtenis van ons voorvaders, di ou Hugenote."¹²⁷⁾

J.D. Moller het geskryf dat baie Hugenote-afstammeling redelik ryk moes wees. "Dit is dan oek te hoop dat ider afstammeling sal toon dat di Gedenkskool hom waarlik dierbaar is en gewillig mildelik sal bydra tot ondersteuning van di Skool".¹²⁸⁾ Ook D.V. het geskryf: "Kom, laat ons hart en hand ineen slaan, di Gedenkskool ondersteun, opdat dit by toeneming 'n seen mog wees 'tot in lengte van dagen, en God van den hemel, die sal het ons doen gelukken'".¹²⁹⁾ 'n Paar weke later het "D.V." daaraan toegevoeg: "laat ons ophou met onnodig te skrywe; laat ider nou begin met te gé."¹³⁰⁾

In Januarie 1892 het "P.J.B." 'n plan aan die hand gedoen van hoe daar vir die Gedenkskool geld ingesamel kon word. Hy het bygevoeg: "Kom mede afstammeling van di Hugenote; laat ons, ons bes doen tot medewerking en ondersteuning van di skool."¹³¹⁾ Vroeg in Februarie het "D.V." weer van hom laat hoor. Hy het sy mede-lesers daarvoor gekritiseer dat baie van hulle van hulle "laat hoor het oer di skool mar tog ge-koekeloer het om te siin of hulle woord sonder daad ni genoeg sou wees ni, en wat hulle duite ni bygedra het soos hulle wel had kon doen ni". Hy het "sonder baing praatjies" £5 by sy brief ingesluit.¹³²⁾

-
- 125) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Di Gedenkskool - Brief van H.J. Steyn, distrik Kimberley).
- 126) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1891 (Di Gedenkskool - Brief van "C.B." Viool=kraal, 25.2.1891)
- 127) Die Afrikaanse Patriot, 19.3.1891 (Gedenkskool - Brief van N.J.J. van Rensburg, Smouskloof, distrik Hopetown, 5.3.1891).
- 128) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van J.D. Moller, Steenkamps Put, 2.4.1891).
- 129) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van "D.V.," 20.4.1891).
- 130) Die Afrikaanse Patriot, 28. 5.1891 (Di Gedenkskool - Brief van "D.V.," 18.5.1891).
- 131) Die Afrikaanse Patriot, 28.1.1892 (Gedenkteken vs. Gedenkskool - Brief van "P.J.B.," distrik Colesberg).
- 132) Die Afrikaanse Patriot, 4.2.1892 (Di Gedenkskool - Brief van "D.V.," 2.2.1892).

Ook J.D. Moller het weer van hom laat hoor en mede-lesers tot ondersteuning van die Gedenkschool aangemoedig met die woorde: "Ons praat en skrywe moet nou tot dade oergaan, anders help dit ni." ¹³³⁾

C. Badenhorst van Vioolkraal het ook weer aan Die Afrikaanse Patriot geskryf en te kenne gegee hy "stem volkome in met J.D.M." (J.D. Moller). "Ek kan eenig mens verzekeer dat hy nooit spyt sal kry van geld wat hy ver di Gedenkschool gegee het." ¹³⁴⁾

Aan die einde van 1892 het J.D. Moller weer 'n brief geskryf waarin hy 'n belang=rike taak van die Gedenkschool beklemtoon het: "Nou, liwe vriende, terwyl dat daar in onse tyd so veul sprake is in die Afrikaner Bond van 'n Verenigd Suid Afrika onder eie vlag. Sonder ware Nasionaliteits gevoel, se ek, sal dit 'n mislukking wees, en waar kan ons di beste bewys van ons nasionaliteit ver ons land en volk in betoon dandeur di Gedenkskool in 'n bloeiende staat te breng? ... Kom, laat ons dan hand aan hand saamwerk." ¹³⁵⁾ Hy het ook nie net oor die saak geskryf nie, maar was volgens 'n brief van C. Badenhorst, wat hom al ontmoet het, 'n man wat "syn hand in di sak steek en in bydrage ni agter staan ni" ... ¹³⁶⁾ Na aanleiding van J.D. Moller se laaste brief het P.J. Liebenberg ook gewaarsku dat "as di Gedenkskool val dan beteken ons Afrikanders ook niks ni," ¹³⁷⁾

In September 1894, toe die Gedenkschool weer eers in 'n finansiële krisis was, het "Gloria Patria" geskryf: "... mochten de vrienden nu ook die gezegende Inrichting met der daad ondersteunen. Waar zijn de Afrikaners, die zoo dikwijls den mond, vol hebben van "zedes der vaderen, nationaliteit", enz." ¹³⁸⁾

133) Die Afrikaanse Patriot, 18.2.1892 (Di Gedenkskool - Brief van J.D. Moller, Steenkampspuit, 1891).

134) Die Afrikaanse Patriot, 24.3.1892 (Gedenkschool - Brief van C. Badenhorst, Vioolkraal, Onderveld, 1892).

135) Die Afrikaanse Patriot, 29.12.1892 (Di Gedenkskool - Brief van J.D. Moller, Steenkampspuit, 1.12.1892).

136) Die Afrikaanse Patriot, 26.1.1893 (Di Gedenkskool - Brief van C. Badenhorst, Vioolkraal, 6.1.1893).

137) Die Afrikaanse Patriot, 26.1.1893 (Di Gedenkskool - Brief van P.J. Liebenberg, H.s., Caree Hoek, Jan. 1893).

138) Die Afrikaanse Patriot, 13.9.1894 (De Gedenkschool der Hugenooten - Brief van "Gloria Patria").

In Desember van dié jaar het 'n Vrind na aanleiding van ds. F.S. du Toit se besluit om nie die beroep na Strydenburg te aanvaar nie, geskryf: "Dit is ons 'n nuwe bewys dat di Heere syn hart daartoe bewerk het, en dat ons di hande an di werk moet slaan en help deur woord en daad om die inrigting te ondersteun."¹³⁹⁾ 1894

Dié briewe, asook vele ander, het waarskynlik baie daartoe bygedra dat baie bydraes tussen Oktober 1889 en Julie 1895 van oral af na die Gedenkskool gestuur is.¹⁴⁰⁾ Veral uit die Karoo, en by name van die dorpe Hopetown, Beaufort-West, Aberdeen, Britstown en Victoria-West, het die skool baie geldelike steun ontvang. Ook verderliggende dorpe soos Upington, Kimberley en Queenstown het bydraes gestuur. Selfs uit Kroonstad en Vrede in die Vrystaat, New Castle in Natal en Middelburg in die Z.A.R. het die skool geldelike bydraes ontvang. Slegs enkele bydraes uit Stellenbosch en die Paarl is skynbaar ontvang en in Die Afrikaanse Patriot erken. Moontlik is meer bydraes wel uit die laasgenoemde twee dorpe ontvang maar nie erken nie omdat die skenkers deur hul assosiasie met die skool in die verleentheid gestel sou word.

Bydraes het gewissel van so min as 1 sjieling tot £15-2-0. Onder diegene wat hul landgenote in die korrespondensiekolomme van Die Afrikaanse Patriot tot ondersteuning van die Gedenkskool opgeroep het, was D.V. en J.D. Moller wat elk

139) Die Afrikaanse Patriot, 6.12.1894 (Huiskerk, Gedenkskool).

140) Die Afrikaanse Patriot, 17.10.1889 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 16.1.1890 (Binneland en Algemeen - Geskenke); Die Afrikaanse Patriot, 20.2.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 1.5.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 15.5.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 5.6.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 26.6.1890 (Gedenkskool te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 19.2.1891 (Gedenkskool der Hugenoten te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 16.4.1891 (Gedenkskool der Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 25.6.1891 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 23.7.1891 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 30.7.1891 (Gedenkskool - Brief van "D.V."; Julie 1891); Die Afrikaanse Patriot, 27.8.1891 (De Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 3.9.1891 (Gedenkskool - Brief van "D.V."; Augus. 1891); Die Afrikaanse Patriot, 19.11.1891 (Ons Afrikaanse Saak); Die Afrikaanse Patriot, 4.2.1892 (Gedenkskool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 21.4.1892 (Gedenkskool der Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 14.7.1892 (Gedenkskool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 29.9.1892 (Gedenkskool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 2.3.1893 (Gedenkskool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 28.9.1893 (Gedenkskool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 18.10.1894 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 21.3.1895 (Gedenkskool der Hugenoten); Die Afrikaanse Patriot, 16.5.1895 (Voor de Gedenkskool der Hugenoten, Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 25.7.1895 (De Gedenkskool der Hugenoten) en andere

etlike maandelike ^bsydraes van £5-0-0 gemaak het. Die bekende Jan Lion Cachet het ook 'n onvermelde bedrag aangestuur met 'n brief daarby wat onder andere gelui het: "Ik neem de ^rvrijheid u te verzoeken ingesloten kleinigheid aan het bestuur van 'De Gedenkskool' te overhandigen met de bede dat de Heere die broeders nog lang moge ondersteun om de banier der vrije Christelijke school steeds omhoog te houden."¹⁴¹⁾

Verskeie lesers het ook gehoor gegee aan 'n wenk deur Die Afrikaanse Patriot dat lesers die Gedenkskool op Nuwejaarsdag 1895 spesiaal moes gedenk. Baie het geld vir die skool geskenk en op dié wyse het die skool gedurende Januarie 1895 ongeveer £75-0-0 uit verskeie dorpe ontvang.¹⁴²⁾ Gedurende die volgende twee maande het nog 'n paar pond as Nuwejaarsgeskenke drupsgewys by die Gedenkskool opgedaag.¹⁴³⁾

Te midde van die Gedenkskool se finansiële probleme het sommige lesers van Die Afrikaanse Patriot gedurende 1891 voorgestel dat die Afrikanerbond die skool finansiëel moes steun. So het J.C. Visagie in die uitgawe van 5 Februarie 1891 aan die hand ~~gedoen~~ dat die ongeveer 160 takke van die Bond moes probeer om elk minstens £1 vir die skool in te samel.¹⁴⁴⁾ Dié plan is heelhartig gesteun deur "'n Hugenoet" wat daarop gewys het dat net die tak van Hopetown alleen ruim £60 ge-kollekteer het en waarom kon ander takke nie dié voorbeeld volg nie?¹⁴⁵⁾

P.J. Badenhorst van Vioolkraal het ook 'n beroep op die Bondstakke gedoen dat hulle moes "wakker word" en die Gedenkskool geldelik ondersteun.¹⁴⁶⁾ Na aanleiding van die here Visagie en Badenhorst se briewe, het J.B. Nigrini van die distrik Fraserburg die volgende geskryf: "Laat ider wat wil of 'n bietji invloed het di onderwerp sonder skroom by syn Bondstak voordra, al geef ider gewillige mar weinig, dan maak alles te same tog 'n goeie som uit."¹⁴⁷⁾

141) Die Afrikaanse Patriot, 27.9.1894 (Di Gedenkskool - Brief van Jan Lion Cachet, Burghersdorp, 20.9.1894).

142) Die Afrikaanse Patriot, 24.1.1895 (Nuwejaarspersente an di Gedenkskool).

143) Die Afrikaanse Patriot, 7.3.1895 (Nuwejaarspersente ver di Gedenkskool).

144) Die Afrikaanse Patriot, 5.2.1891 (Di Gedenkskool - Brief van J.C. Visagie, Dwaalhoek, 26.1.1891).

145) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Moet of kan die Gedenkskool Gouwerments Salaris neem?).

146) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Ons Afrikaanse Belange Di Gedenkskool - Brief van P.J. Badenhorst, Casper soon, Vioolkraal, 12.2.1891).

147) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Di "Gedenkskool" - Brief van J.B. Nigrini, distrik Fraserburg, 10.2.1891).

"'n Bondsman" het nog verder gegaan en gemeen dat die Afrikanerbond die Gedenkskool moes oorneem en "tot 'n algemene Bondsskool" moes omskep.¹⁴⁸⁾

Dié lesers se voorstelle het nie op dowe ore geval nie en verskeie Bondstakke het vir die Gedenkskool begin kollekteer. Griekwaland-Wes het dit byvoorbeeld in Februarie 1891 gedoen.¹⁴⁹⁾ Op 'n distriksbestuursvergadering in Griekwaland-Wes in Februarie 1891 is besluit om 'n versoek te rig aan "al die wykstakke en Distriks Besture in ons land om di hand an di werk te slaan en di Gedenkskool ondersteun opdat sy ni te gronde gaat nie, mar mag bloei".¹⁵⁰⁾ Ook ander takke het in dié stadium geld vir die skool ingesamel. In Hopetown en Britstown is ongeveer £130-0-0 ingesamel.¹⁵¹⁾ Die Kafferkraal-tak van Fraserburg,¹⁵²⁾ die Zandgattak van Victoria-West¹⁵³⁾, die New Engeland-Tak van Lady Grey¹⁵⁴⁾, asook ander takke, byvoorbeeld dié van Philipstown¹⁵⁵⁾, De Aar¹⁵⁶⁾, Albanie¹⁵⁷⁾, Griekwastad en Beaufort-West¹⁵⁸⁾, het ook geldinsamelings aangepak en bydraes aan die Gedenkskool gestuur of onderneem om dit te doen.

Die ondersteuning deur die Bondstakke is gedurende 1893 egter reeds byna beëindig. So het P.J. Badenhorst in Augustus 1893 die Gedenkschoolkomitee in 'n brief meegedeel dat die Bondstakke van Hopetown nie meer geldelike ondersteuning aan die Gedenkskool sou kon verleen nie.¹⁵⁹⁾ Op die komiteevergadering van 17

-
- 148) Die Afrikaanse Patriot, 26.2.1891 (Di Gedenkskool 'n Bondsskool - Brief van "'n Bondsman").
- 149) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1891 (Griqualand West - Algemene Vergadering te Kama, 14.2.1891).
- 150) Die Afrikaanse Patriot, 12.3.1891 (Afr. B. en B. Vereeniging - Griqualand West - Dist. Best. Verg. te Griquaastad, 24.2.1891).
- 151) Die Afrikaanse Patriot, 26.3.1891 (Di Gedenkskool).
- 152) Die Afrikaanse Patriot, 9.4.1891 (Fraserburg - Algemene Vergadering van Kafferkraal-tak te Brandfontein, 19.3.1891); Die Afrikaanse Patriot, 14.1.1892 (Financieel Verslag van den Tak Kafferskraal, Distrik Fraserburg, over het jaar 1891).
- 153) Die Afrikaanse Patriot, 20.8.1891 (A. Bond en B. Vereniging - Victoria West - Alg. verg. van di Zandgattak gehou te Taaibosfontein, 15.7.1891).
- 154) Die Afrikaanse Patriot, 3.9.1891 (Lady Grey, A.N. - Komite verg. van di Nuw Engeland Tak, 18.8.1891); Die Afrikaanse Patriot, 17.3.1892 (Nuw England, Lady Grey, A.N. - Komite verg., 10.2.1892).
- 155) Die Afrikaanse Patriot, 3.9.1891 (Philipstown - Alg. Verg. te Hondeblaf, 12.8.1891).
- 156) Die Afrikaanse Patriot, 18.2.1892 (A. Bond en B. Vereniging - Publieke vergadering van die De Aar-tak te Herakdam, 26.1.1892).
- 157) Die Afrikaanse Patriot, 17.3.1892 (Albanie Tak no. 2 - 'n Alg. verg. gehou op Blauw Vly).
- 158) Die Afrikaanse Patriot, 24.11.1892 (Binneland en Algemeen)
- 159) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 24.8.1893.

Februarie 1894 moes die sekretaris van die Gedenkschoolkomitee aan die komitee rapporteer dat twee-derdes van die Bondstakke wat bydraes vir 'n tydperk van drie jaar beloof het, gedurende die laaste jaar geen geld gestuur het nie. Die rede hiervoor was die heersende droogte.¹⁶⁰⁾ Die Gedenkschool was dus in 'n toenemende mate in so 'n finansiële verknorsing dat die Gedenkschoolkomitee gedwonge was om staatsondersteuning aan te vra.

Reeds drie maande nadat die Gedenkschool heropen het, het ds. F.S. du Toit op 20 Januarie 1890 'n brief aan die kantoor van die S.G.O. gerig waarin hy op die groei van die skool en sy baie uitgawes gewys het. Hy wou weet of die Gedenkschool as vrye skool dan nie skoollessenaars vir 20 of 25 groot seuns teen halfprys by die Departement kon verkry nie.¹⁶¹⁾ Op 23 Januarie het die Kantoor van die S.G.O. 'n brief aan ds. Du Toit gerig waarin hy meegedeel is dat dit ingevolge die onderwysregulasies onmoontlik was om aan privaatskole sodanige steun te verleen.¹⁶²⁾ Dit was dus vir die Gedenkschoolkomitee duidelik dat die skool geen staatsteun sou kon ontvang nie tensy dit as 'n vrye Christelike skool ophou bestaan en 'n staatsondersteunde skool word. →

Ses maande later het die Gedenkschool met ernstige finansiële probleme te kampe gehad. Op die komiteevergadering van 5 Julie 1890 was dit duidelik dat die skool "een aanzienlijk tekort"¹⁶³⁾ gehad het. Kort hierna het die heer Theron L.W.V. op Sondag 27 Julie by D.F. du Toit (D.F. z'n, bygenaamd Dokter) 'n geesdriftige vriend van die Gedenkschool, besoek afgelê. Hy het pas met die parlamentsitting 'n mosie ingedien dat vrye skole ook staatsondersteuning moes ontvang. Hy en Du Toit het oor staatsondersteunde onderwys gesels en hy het Du Toit meegedeel dat die gewetenskousule 'n paar jaar tevore sodanig gewysig is dat die Gedenkschoolkomitee geen beswaar meer teen staatsondersteuning van die Gedenkschool sou kon

160) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.2.1894.

161) S.G.E. 1/117 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Sir Langham Dale, 20.1.1890.

162) S.G.E. 5/42 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. G. Maconachie - Rev. F.S. du Toit, 23.1.1890.

163) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1890.

hê nie. In dié gesprek het Theron melding gemaak van 'n vrye skool op Burgersdorp, en die gedagte het toe by Du Toit ontstaan dat verteenwoordigers van die Vrye Skool op Burgersdorp en die Gedenkschool saam 'n konferensie moes hou om die kwessie van staatsondersteuning te bespreek.¹⁶⁴⁾

Op 16 Augustus het die komitee van die Gedenkschool weer vergader. Ds. S.J. du Toit en 'n paar belangstellendes was teenwoordig. Die kwessie is toe ook bespreek of die skool 'n staatstoelae moes aanneem en aldus 'n staatsondersteunde skool word of nie.

Vir die doel van die bespreking het ds. S.J. du Toit 'n uittreksel uit die gewetenskousule, wat van die heer Theron L.W.V. verkry is, aan die komitee voorgelees.¹⁶⁵⁾ Dit sou die regulasie van 1886 in verband met godsdiensonderrig in staatsondersteunde skole gewees het. Dié regulasie het die regulasies van 1865 en 1882 vervang en het die volgende bepaal:

"The managers may provide for the instruction of the scholars in religion during the ordinary hours of instruction, but no scholars shall be compelled to attend for such instruction without the consent of their parents or guardians."¹⁶⁶⁾

Onder dié regulasie is godsdiensonderrig in staatsondersteunde skole op 'n grondslag geplaas wat moontlik die Gedenkschoolkomitee kon bevredig.

D.F. du Toit (D.F. sn) het die komitee toe meegedeel hoe 'n plan by hom ontstaan het dat afgevaardigdes van die Gedenkschool en die Vrye Skool op Burgersdorp saam 'n konferensie moes hou om die kwessie van staatsondersteuning te bespreek. Dit sou wenslik wees indien laasgenoemde skool deur die heer Van der Walt L.W.V. en ds. J. Lion Cachet asook nog ander afgevaardigdes verteenwoordig kon word.

-
- 164) Die Afrikaanse Patriot, 25.9.1890 (De Gedenkschool vs. Gouvernements-ondersteuning - Ope Brief an menere C.H.J. Badenhorst en C.J. Liebenberg, Distrik Hope Town - Van D.F. du Toit, D.F. sn. Paarl, 23.9.1890).
- 165) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890; Die Afrikaanse Patriot, 25.9.1890 (De Gedenkschool vs. Gouvernements-ondersteuning - Ope Brief an menere C.H.J. Badenhorst en C.J. Liebenberg, Distrik Hope Town - Van D.F. du Toit, D.F. sn, Paarl, 23.9.1890).
- 166) A.2 - '98 Sir Henry Juta: The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by Both Houses of Parliament, pp. 33-34.

Na 'n breedvoerige bespreking van dié saak het die Gedenkschoolkomitee 'n kommissie saamgestel wat uit ds. F.S. du Toit, D.F. du Toit (D.F. sn.) en die sekretaris, I.S. Perold, bestaan het. Hulle is opdrag gegee om 'n brief aan die direksie van die Burgersdorpse Vrye Skool te rig oor die wenslikheid van 'n konferensie in Oktober om die kwessie van staatsondersteuning te bespreek.¹⁶⁷⁾

'n Amptelike uitnodiging is toe aan die bestuur van die Burgersdorpse Vrye Skool gerig om op 30 Oktober 'n konferensie in die Paarl by te woon. Verder is ds. M.P.A. Coetzee, ds. J. Lion Cachet, die heer Van der Walt L.W.V., ds. W.P. de Villiers van Carnarvon en 'n paar parlamentslede na die konferensie uitgenooi.¹⁶⁸⁾

Op Donderdag 30 Oktober het die konferensie in die Paarlse Drukkery plaasgevind. Benewens die Gedenkschool en die Vrye Skool op Burgersdorp, was die Vrye Skool op Philipstown ook verteenwoordig. Die Gedenkschool is verteenwoordig deur ds. F.S. du Toit, J.J. Snibbe (die assistent-onderwyser) en die komiteelede D.A. du Toit, J.F. Perold, I.S. Perold, E.J. du Toit en G.G. Rossouw, J sn. Ds. M.P.A. Coetzee jr. het die Burgersdorpse Vrye Skool verteenwoordig, terwyl ds. L.P. Vorster die afgevaardigde van die Vrye Skool op Philipstown was. Verder het die parlamentslede Theron en Van der Walt, asook die belangstellende vriende D.F. du Toit, (D.F. sn.), A.B. de Villiers (P.J. sn), dr. Hoffman, P.J. Malherbe (D. sn.) en D.J. du Plessis sr., die konferensie bygewoon.

Ds. M.P.A. Coetzee het die vergadering met gebed geopen, almal verwelkom en toe die doel met die konferensie verduidelik. Daarop is die veranderde onderwysregulasies deur die konferensiegangers bespreek. Uit dié bespreking was dit duidelik dat sommige teen staatsondersteuning gekant was terwyl ander ten gunste daarvan was.

167) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890; Die Afrikaanse Patriot, 25.9.1890 (De Gedenkschool vs. Gouvernements-ondersteuning - Ope Brief an menere C.H.J. Badenhorst en C.J. Liebenberg, Distrik Hope Van D.F. du Toit, D.F. sn, Paarl, 23.9.1890.

168) Die Afrikaanse Patriot, 25.9.1890 (De Gedenkschool vs. Gouvernements-ondersteuning - Ope Brief an menere C.H.J. Badenhorst en C.J. Liebenberg, distrik Hope Town - Van D.F. du Toit, D.F. sn, Paarl, 23.9.1890.

Ds. F.S. du Toit van die Gedenkschool en ds. L.P. Vorster van die Philipstownse Vrye Skool was gekant teen die aanvaarding van staatsteun vir vrye skole. Dit het ds. Vorster gehinder dat "men syn beginsel opge" deur 'n staatstoelae te aanvaar.¹⁶⁹⁾

Ds. Du Toit se redes vir sy teenstand is nêrens vermeld nie, maar 'n paar maande later het die Gedenkschoolkomitee in 'n verslag in Die Afrikaanse Patriot daarop gewys dat "sommigen onzen broeders" die volgende besware teen staatsteun gehad het:

1. Hulle kon die Gedenkschool der Hugenoten nie omskep in 'n "onkerkelijke staatschool" nie omdat dit vir hulle in stryd met die selfopofferende godsdienssin van dié vrome voorvaders sou wees.
2. Hoewel die gewysigde gewetenskousule in die skoolwet groter godsdienstvryheid toegelaat het, het hulle tog steeds gewetensbesware teen dié staatskool gehad, te wete (a) dit was nie die roeping van die staat om onderwys te beheer nie; (b) die verdeling van staatshulp tussen blanke en nie-blanke skole was ongelyk en gevolglik onbillik; en (c) Christelik-nasionale onderwys sou onder staatsbeheer nie tot sy reg kon kom soos andersins nie. Die staat laat wel gedurende die gewone skoolure godsdiensonderrig toe, maar die godsdiensoes kleurloos wees.¹⁷⁰⁾

Daar kan aanvaar word dat dié besware sterk deur ds. F.S. du Toit onderskryf is, en dat hy om dié redes op die konferensie standpunt teen staatsteun ingeneem het.

Ds. F.S. du Toit het 'n paar jaar later sy teenstand teen die aanvaarding van staatsondersteuning deur die Gedenkschool in Het Dagblad baie duidelik gestel.

Toe die Gedenkschoolkomitee besluit om staatsondersteuning aan te neem, "heb ik persoonlijk tot het laatste er tegen geprotesteerd, omdat ik meende daarin eene beperking van onze echt Afrikaansche vrijheid te zien, en ik heb alleen kunnen besluiten als onderwijzer te blijven omdat ik hoopte ons volk op die wijze te kunnen dienen, en in de verstandhouding dat ons geen hinder in den weg sou gelegd worden om op den eenmaal ingeslagen weg voort te gaan, en bij onze neergelegde beginselen te blijven".¹⁷¹⁾ Mnr. I.S. Perold van die Gedenkschoolkomitee het op die konferensie geen beswaar gehad teen die aanname van staatsteun nie. Ds. M.P.A. Coetzee

169) Die Afrikaanse Patriot, 6.11.1890 (Vrywillig Beginsel op Skole).

170) Die Afrikaanse Patriot, 11.12.1890 (De Gedenkschool der Hugenoten).

171) Het Dagblad, 18.8.1898 (Brief van ds. F.S. du Toit, 9.8.1898).

van Burgersdorp was van mening dat daar eers gewag moes word met 'n besluit oor die staatsteunkwessie aangesien die regering 'n kommissie sou aanstel om die onderwyskwessie te ondersoek en hulle sou dan hul bevindinge in 'n rapport publiseer. Parlements lid Theron het ook die aanwesiges toegesprek en daarop gewys dat hy vroeër saam met ds. S.J. du Toit, een van die sterkste voorstanders van die Vrywillige Beginsel op skole was. Nou dat die onderwysregulasies in verband met godsdiensoonderrig so verander het, het hy egter as Christen daarteen geen beswaar meer gehad nie.

Nadat die saak deeglik bespreek is, en briewe van di. S.J. du Toit en W.P. de Villiers ook voorgelees is, is die volgende besluite met 'n meerderheid van stemme aangeneem:

"1. Deze vergadering is van oordeel dat, op grond van de tegenwoordige bestaande Schoolregulaties, Vrije Christelijke Scholen, waar het mogelijk is, en de Besturen vrijmoedigheid hebben, gebruik kunnen maken van Gouvernements toelagen, - en benoemt een Commissie om met de Superintendent Generaal een onderhoud te hebben." 172)

Dié kommissie sou bestaan uit di. F.S. du Toit, M.P.A. Coetzee Jr., L.P. Vorster en W.P. de Villiers, en menere Theron L.W.V., Van der Walt L.W.V., D.F. du Toit en E.J. du Toit.

2. Ten opsigte van die Vrywillige Beginsel is besluit:

"Aangezien door de Regeering een Commissie benoemd zal worden om de kwestie van onderwijs nauwkeurig na te gaan, zoo besluit deze vergadering, de behandeling van dit punt uit te stellen totdat het rapport van die Commissie zal gepubliseerd zijn - Tevens opgedragen aan Di. F.S. du Toit en M.P.A. Coezee (sic) Jr., om, indien noodig, weer een Conferentie zamen te roepen." 173)

Die konferensie is afgesluit met 'n gebed deur ds. F.S. du Toit. 174)

172) Die Afrikaanse Patriot, 6.11.1890 (Vrywillig Beginsel op Skole).

173) Die Afrikaanse Patriot, 6.11.1890 (Vrywillig Beginsel op Skole).

174) Die Afrikaanse Patriot, 6.11.1890 (Vrywillig Beginsel op Skole).

In opvolging van die konferensie se besluit het die kommissie die S.G.O., sir Langham Dale, in Kaapstad besoek. Klaarblyklik het hy hulle meegedeel dat die vrye skole staatsteun sou kon ontvang indien hulle bereid was om staatsondersteunde skole te word.¹⁷⁵⁾ Hy het selfs "zeer gewillig"¹⁷⁶⁾ voorgekom om die vrye skole oor te neem.

Op 29 November 1890 het die Gedenkschoolkomitee 'n spesiale vergadering by die skool gehou om te besluit of die Gedenkschool 'n staatstoelae moes aanneem. Belangstellende vriende, onder andere D.F. du Toit (D.F. sn) en ds. W.P. de Villiers, was ook teenwoordig.

Ten aanvang het D.F. du Toit (D.F. sn.) breedvoerig oor die staatsteunkwessie gepraat en gesê dat dit hom spyt dat die afgevaardigdes van die vrye skole op Burgersdorp en Philipstown en van die Gedenkschool geen opdrag gehad het om handelend op te tree toe hulle by die konferensie in die Paarl byeen was nie. Aangesien die konferensie hom vanweë die veranderde onderwysregulasies ten gunste van staatsteun verklaar het, die Burgersdorpse Vrye Skool intussen staatsteun aanvaar het, en die Gedenkschool toe in 'n swak finansiële posisie was, kon hy geen rede sien waarom die Gedenkschoolkomitee verder moes uitstel met die aanneem van staatsteun nie.

Die heer E. du Toit het 'n belangrike beswaar geopper. As kinders van Jode en Rooms-Katolieke in so 'n staatsondersteunde skool sou wees, sou dit die skoolkomitee en onderwysers in 'n moeilike posisie kon plaas en in hierdie verband het hy veral godsdiensoonderrig in gedagte gehad. D.F. du Toit het hierop geantwoord dat die kommissie wat dr. Dale besoek het, wel dié beswaar aan hom voorgehou het. Die S.G.O. het toe verklaar dat hy hom slegs een geval van dié aard kon herinner. Dié het hy na die betrokke skoolbestuur verwys en sedertdien daarvan niks verder verneem nie.

Ds. W.P. de Villiers het daarop gewys dat die Gedenkschoolkomitee wel weet dat onder die bestaande onderwyswet 'n kind van andersdenkende ouers nie die godsdiensoonderrig hoef by te woon nie. Voorts het hy geen beswaar teen die aanneem van staatshulp gesien nie.

175) S.G.E. 1/117 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Sir Langham Dale, 1.2.1890.

176) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschool der Hugenoten - Een Woord aan Alle Vrienden der Inrichting - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)).

Die heer J. de Villiers, wat soos ds. De Villiers, vroeër 'n sterk voorstander van vrye skole was, het die vergadering meegedeel dat hy sedert die veranderde onderwyswet tot die oortuiging gekom het dat hulle die Here behoort te dank vir die aangebode staatshulp en dit behoort aan te neem. Hy het daaraan toegevoeg: "wat wil de Vrienden van de Gedenkschool nog meer."¹⁷⁷⁾

Ten slotte het die komitee ds. F.S. du Toit opdrag gegee om 'n navraag in verband met die staatsteun aan die Kantoor van die S.G.O. te rig, en toe is die vergadering tot 6 Desember verdaag met die hoop dat ds. S.J. du Toit by dié vergadering teenwoordig sou wees.¹⁷⁸⁾

In opvolging van sy opdrag het ds. F.S. du Toit op 1 Desember 'n brief aan die Kantoor van die S.G.O. gerig waarin hy verneem het of 'n skoolkomitee te enige tyd aansoek kon doen om 'n staatstoelae en of dit slegs aan die begin van die jaar of kwartaal kon geskied.¹⁷⁹⁾ Die S.G.O. se antwoord was dat hy bereid was om dadelik enige aansoek om staatsteun deur die Gedenkschoolkomitee te oorweeg.¹⁸⁰⁾

Op 6 Desember het 'n vergadering van komiteelede en vriende plaasgevind. Ds. S.J. du Toit was ook teenwoordig. Veral sy standpunte en dié van ds. F.S. du Toit in verband met die staatsteunkwessie is belangrik.

Vir ds. S.J. du Toit was dit heeltemal aanvaarbaar dat daar verskillende opvattinge oor dié saak bestaan het. Volgens hom was daar selfs onder die apostels groot stryd totdat die Heilige Gees by monde van Petrus hulle tot oortuiging gebring het. Hy het hom ten gunste van die aanvaarding van staatsondersteuning uitgespreek omdat die staat kragtens die nuwe onderwyswet wel godsdiensoonderrig binne skoolure toegelaat het. Die Gedenkschool kon tog nie verder voortsleep nie. Daar kon byvoorbeeld wel basaars gehou word, maar hy het bedenkinge gehad of dié manier van geldinsameling minder onheilig was. →
→
LW

177) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.11.1890.

178) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.11.1890.

179) S.G.E. 1/117. Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Sir Langham Dale, 1.12.1890.

180) S.G.E. 5/44 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. G. Maconachie - Rev. F.S. du Toit, 3.12.1890.

Ds. F.S. du Toit was egter sterk gekant teen die aanname van staatshulp. Hy het die geldelike probleme van die skool daaraan gewyt dat die komitee moontlik te veel op die hulp van mense vertrou het. Hy was van mening dat die skool homself sou verloën indien hy staatsteun aanvaar.¹⁸¹⁾ Dié vergadering kon gevolglik nie uitsluitel oor die kwessie bereik nie.

Drie maande later het ds. F.S. du Toit sy standpunt in verband met staatsteun verder in Die Afrikaanse Patriot toegelig. Hy het die redes vir sy beswaar teen staatsteun aan die Gedenkschool verstrekk. Eerstens het die Gedenkschool 'n besondere geskiedenis gehad. Dit is op 1 Februarie 1882 in Daljosafat opgerig, nie omdat daar geen skool was nie, want 'n staatsondersteunde skool was slegs 'n kwartier se ry van die Gedenkschool af, maar as 'n egte Afrikaanse en nasionale gedenkteken ter herinnering aan die vrome Hugenote-voorvaders. Hulle het na Suid-Afrika gekom om God hier vry en onbelemmerd te dien sonder dat enige regering iets te sê sou hê oor die beoefening van hul godsdienste en die opvoeding van hul kinders in die suiwer evangeliese leer. Die Gedenkschool was dus nie net vir die Paarl en distrik opgerig nie, maar vir die hele land en veral die Hugenote-afstammelinge. Daar moes dus nie van die Gedenkschool gepraat word nie, maar van "Onze Gedenkschool" en dit sou vir die hele Afrikaanse volk 'n slag wees as die skool as vrye Christelike skool sou val.

Tweedens was die oprigting en bestaan van die Gedenkschool nie te danke aan rykes nie, maar "diegene die zelve uit een geldelijk oogpunt weinig er aan kon doen, maar de hand des geloofs werd tot God uitgestrekt".¹⁸²⁾ Hoe kon daar dan nou van dié standpunt van geloof weggedraai word en 'n toevlug tot die regering geneem word?¹⁸³⁾

Intussen het 'n groot aantal lesers van Die Afrikaanse Patriot sedert die einde van 1890 en veral gedurende 1891 briewe aan die koerant gerig waarin hulle hul oor die kwessie van staatsondersteuning vir die Gedenkschool uitgespreek het.

181) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 6.12.1890.

182) Die Afrikaanse Patriot, 12.3.1891 (Onze Hugenoten Gedenkschool - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Dal Josaphat, 10.3.1891).

183) Die Afrikaanse Patriot, 12.3.1891 (Onze Hugenoten Gedenkschool - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Dal Josaphat, 10.3.1891).

Sommige was ten gunste daarvan dat die Gedenkskool staatsteun moes aanneem. So het P.J. Badenhorst N sn. van die distrik Hopetown in Januarie 1891 geskryf: "Volgens ek in die Patriot siet dan lyk dit vir myn of di voorstanders van di Gedenkskool nou in di engte kom deur di skaarsheid van geld. Ek siet liwers dat di Gedenkskool Gouwerments toelaag moet neem dan dat dit sal moet gesluit worde."¹⁸⁴⁾ In dieselfde trant het N.J.J. Badenhorst geskryf: "neem Gouwerments toelaag dan sal daar nog veul behoefte wees om by te dra, waar ek een van is, ..."¹⁸⁵⁾ Ietwat meer as 'n maand later het hy weer in 'n brief geskryf: "Indien di skool toelaag kan kry, en di naam en werksaamhede, godsdiens, ens. kan so bly, dan siet ek ni waarom Gouwerments toelaag ni geneem word nie".¹⁸⁶⁾ Omdat ander lesers hom gekritiseer het vir sy standpunt, het N.J.J. Badenhorst gedurende April 1891 weer twee briewe aan Die Afrikaanse Patriot gerig. In eersgenoemde het hy dit beklemtoon dat hy "n vriend en medewerker van di voorstanders van di Gedenkskool" bly. Vir hom was die regering se voorwaardes vir staatsteun egter "nuttig" en "solang Gouwerment syn reëls so is kan ek ni ingé nie".¹⁸⁷⁾ In die tweede brief skryf hy: "Ek is 'n ondersteuner van di skool, en het my voor Gouwermentssalaris uitgelaat omdat ek ni sien dat dit hinder" en vervolg: "Di skool het gen praatjies nodig ni, mar geld."¹⁸⁸⁾

Die meeste lesers het hulle egter teen die gedagte van staatsondersteuning aan die Gedenkskool uitgespreek. So byvoorbeeld het "C" na aanleiding van die vergadering van afgevaardigdes van die Gedenkskool en Burgersdorpse en Philipstownse skole op 30 Oktober 1890, verwys na die gevaar wat die staatskool vir Kerk en Nasionaliteit ingehou het. Hy skryf verder: "Ik geloof dat het eenige, wat dat Bestuur (van die Gedenkskool) te doen staat, is, om ... het met God te wagen."¹⁸⁹⁾

Op 5 Februarie 1891 verskyn 'n brief van P.J. Badenhorst in Die Afrikaanse Patriot waarin hy skryf hy is van mening dat dit "'n skande vir ons Afrikaanse Nasi is, of sal wees, om di Gedenkskool te laat verval, of dit 'n Gouwermentsskool te laat worde,

184) Die Afrikaanse Patriot, 15.1.1891 (Gedenkskool - Brief van P.J. Badenhorst, N sn. Snymansdam, distrik Hope Town, 5.1.1891).

185) Die Afrikaanse Patriot, 5.2.1891 (Di Gedenkskool - Brief van N.J.J. Badenhorst, Wonderdraai, 21.1.1891).

186) Die Afrikaanse Patriot, 19.3.1891 (Di Gedenkskool - Brief van N.J.J. Badenhorst, Wonderdraai, 5.3.1891).

187) Die Afrikaanse Patriot, 16.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van N.J.J. Badenhorst, Wonderdraai, 5.4.1891).

188) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van N.J.J. Badenhorst, Wonderdraai, g.d.).

189) Die Afrikaanse Patriot, 18.12.1890 (Gedenkskool der Hugenoten - Brief van "C").

..... en dit nog al di Gedenkteken ter nagedagtenis van onse Hugenote voorvaders ...
 - Laat ons tog ni ons harte en hande sluit vir di Gedenkskool nie."¹⁹⁰⁾ 'n Week later het "Belangstellend" geskryf die plan om die Gedenkskool "onder Gouwerments toelage te kry het 'n skok in myn hart gegé".¹⁹¹⁾

In dié stadium het 'n skolier van die Gedenkskool, P.J. Badenhorst, B soon, ook in Die Afrikaanse Patriot geskryf: "Ek is 'n skolier van di Gedenkskool, en ek is ook geheel daarvoor dat di Skool so sal voortgaan sonder Gouwerments toelage."¹⁹²⁾ B.J. Erasmus, self 'n komiteelid van 'n staatsondersteunde skool, het hom ook teen staatsteun aan die Gedenkskool uitgespreek. Hy was van mening dit sou "in seker sin 'n skande wees vir genoemde skool, 'n skande vir di ware Afrikaners, 'n skande vir di ware gristen belyders."¹⁹³⁾ In dieselfde uitgawe van die koerant skryf N. de Villiers Sr. "as di Gedenkskool Gouwerments toelaag kry, dan verloor di skool syn naam as Hugenote Skool".¹⁹⁴⁾

'n Maand later het F.H. Badenhorst geskryf: "Watter opregte Afrikaner sal dit ni met my wil instem ni dat dit vir ons Afrikaners 'n skande sal wees om di Gedenkskool an di genade van di Gouwerments toelaag oer te gé".¹⁹⁵⁾ P.J. Badenhorst B sn. was van mening dat "as dit skool Gouwerments toelaag aanneem, dan is dit gen Gedenkskool mer nie, dan is di letters 'n bedrog bo op die gebou."¹⁹⁶⁾ Uit die distrik Hanover het Louw Conradie geskryf: "Dit is vir ons Afrikaners te swaar om te dink dat di skool Gouwerments skool sal genoemd worde,"¹⁹⁷⁾

-
- 190) Die Afrikaanse Patriot, 5.2.1891 (Di "Gedenkskool" - Brief van P.J. Badenhorst, Kareehoek, Hope Town 26.1.1891).
- 191) Die Afrikaanse Patriot, 12.2.1891 (Di "Gedenkskool" - Brief van "Belangstellend", distrik Fraserburg, 25.1.1891).
- 192) Die Afrikaanse Patriot, 19.2.1891 (Gedenkskool - Brief van P.J. Badenhorst, B. soon, 14.2.1891).
- 193) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1891 (Di Gedenkskool - Brief van B.J. Erasmus, Kafferspan, 20.2.1891).
- 194) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1891 (Di Gedenkskool - Brief van N. de Villiers, Sr. distrik Hope Town, 27.2.1891).
- 195) Die Afrikaanse Patriot, 9.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van F.H. Badenhorst, Kameeldam, G.W., 14.3.1891).
- 196) Die Afrikaanse Patriot, 9.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van P.J. Badenhorst, B. Sn, Daljosaphat, 21.3.1891).
- 197) Die Afrikaanse Patriot, 9.4.1891 (Di Gedenkskool - Brief van Louw Conradie, Allemansfontein, distrik Hanover, 2.4.1891).

Klaarblyklik het die Gedenkschool se benarde geldelike posisie, en veral die feit dat die skool moontlik staatsondersteuning sou moes aanvaar, baie ondersteuners van die skool opnuut daartoe beweeg om geldelike bydraes aan die skool te belooft en te skenk. Teen Junie 1891 het veral die ondersteuners van die Gedenkschool in Hopetown en Britstown 'n pragtige voorbeeld gestel deur £148 aan die skool te stuur. Gevolglik het die Gedenkschoolkomitee besluit om nie staatsondersteuning vir die skool aan te neem nie en hulle het vertrou om "met Gods segen en hulp van vriende ook so te kan angaan en selfs te kan uitbrei,"¹⁹⁸⁾

Aan die begin van 1893 het die komitee weer aandag aan die kwessie van staatsondersteuning gegee. Op die komiteevergadering van 9 Februarie 1893 het die komitee die moontlikheid van finansiële hulp aan behoeftige leerlinge bespreek. 'n Kommissie bestaande uit di S.J. en F.S. du Toit is toe opdrag gegee om met die heer J.H. Hofmeyr L.W.V. (Onze Jan) te korrespondeer of hom te gaan spreek om vas te stel in hoeverre die regering bereid sou wees om die Gedenkschool in dié verband by te staan.¹⁹⁹⁾

Op die volgende vergadering van 31 Maart het die kommissie gerapporteer dat die regering in dié jaar niks meer aan die saak in verband met die opvoeding van arm leerlinge kon doen nie. J.H. Hofmeyr het verder aan die hand gedoen dat die Gedenkschoolkomitee staatsondersteuning moes vra onder die regulasies wat vir 'n distrikskool gegeld het. Die komitee het toe besluit dat, aangesien die onderwysbegroting vir die volgende diensjaar reeds gefinaliseer was, die komitee nog eers sou wag voordat 'n besluit in verband met staatsteun geneem word.²⁰⁰⁾

Teen Augustus 1893 is verskeie aansoeke van arm kinders ontvang om as leerlinge van die Gedenkschool opgeneem te word. Omdat daar in dié stadium by die vriende van die skool 'n "schijnbare verflauwing te bespeuren"²⁰¹⁾ was en "de geldelijke bijdragen zoo zeer afgenomen zijn"²⁰²⁾, het die komitee op die vergadering van 24 Augustus 1893

198) Die Afrikaanse Patriot, 25.6.1891 (Gedenkskool van di Hugenote); Die Afrikaanse Patriot, 28.5.1891 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 21.5.1891 (Di Gedenkskool bedel altyd - Brief van "Hugenoot").

199) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.2.1893.

200) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 31.3.1893.

201) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschoool (sic) der Hugenoten - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)).

202) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschoool (sic) der Hugenoten - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)).

weer die kwessie van staatsondersteuning vir die skool bespreek. Dit is toe aan ds. F.S. du Toit en die sekretaris, I.S. Perold, opgedra om vas te stel in hoeverre die skool van owerheidsweë geldelike ondersteuning sou kon ontvang.²⁰³⁾

Op die volgende komiteevergadering, wat eers weer op 17 Februarie 1894 gehou is, was die moontlikheid van staatsondersteuning weer onder bespreking. By dié geleentheid was ds. S.J. du Toit, wat vanweë die gewysigde godsdienkskousule en die Gedenkschool se swak finansiële posisie ten gunste van staatsteun geraak het, teenwoordig. Hy het daarop gewys dat die onderwysbegroting vir die volgende diensjaar reeds opgestel word. As daar dus aansoek gedoen moes word vir staatsondersteuning aan die Gedenkschool, moes geen tyd verspil word nie.

Nadat die saak breedvoerig bespreek is, is besluit om 'n kommissie bestaande uit ds. F.S. du Toit en die sekretaris, I.S. Perold, af te vaardig om die S.G.O., dr. Muir, te besoek en vas te stel in hoeverre die Onderwysdepartement bereid sou wees om die Gedenkschool met geldelike ondersteuning tegemoet te kom.²⁰⁴⁾

Die afvaardiging het dr. Muir "heel genegen en handelbaar"²⁰⁵⁾ gevind. Voordat staatsondersteuning aan die Gedenkschool egter oorweeg kon word, moes die Onderwysdepartement eers 'n skoolinspekteur, waarskynlik inspekteur C. Noaks van die Paarlse omgang, stuur om die Gedenkschool te inspekteer. Sy inspeksie het gedurende die tweede kwartaal van 1894 plaasgevind²⁰⁶⁾ en sy indrukke van die skool het hom "hoogst voldaan"²⁰⁷⁾ gelaat.

Teen die algemene verwagting in kon die Onderwysdepartement die Gedenkschool egter nie geldelik ondersteun nie. Die rede hiervoor was dat die Daljosaphat Publieke Skool in die Onderdal, nie baie ver van die Gedenkschool af nie, pas tevore geld van die Onderwysdepartement aangevra en gekry het. Dié skool het toe uitbreidings aan sy koshuis onderneem en is deur die Onderwysdepartement as 'n Distrikskosskool verklaar.

203) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 24.8.1893.

204) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.2.1894.

205) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschool(sic) der Hugenoten - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)).

206) S.G.E. 1/165 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - Secretary of Educ. C. Murray, 2.4.1894).

207) Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschool (sic) der Hugenoten - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)).

Omdat die Gedenkschool in die nabyheid van die skool geleë was, was die Onderwys= departement nie bereid om ook aan die Gedenkschool geldelike ondersteuning te ver= leen nie.²⁰⁸⁾

Ten spyte van 'n ernstige beroep deur ds. F.S. du Toit in Desember 1894 op ouers, oud-leerlinge en vriende van die Gedenkschool om die skool geldelik te ondersteun,²⁰⁹⁾ het die steun klaarblyklik nie op genoegsame wyse geskied nie. Op 4 Maart 1895 het ds. S.J. du Toit gevolglik, in sy hoedanigheid as voorsitter, namens die Gedenkschool= komitee 'n brief aan die Kantoor van die S.G.O. gerig, waarin versoek is dat die Gedenkschool omskep moes word in 'n staatsondersteunde "District Boarding School". Daar is ook aansoek gedoen vir die helfte van die hoofonderwyser en assistent se sa= laris. Die S.G.O. is daarop gewys dat die skool 25 kosleerlinge van oor die hele Kaapkolonie asook Oranje-Vrystaat en Transvaal gehad het. Alle inligting wat die Departement van Onderwys verder sou benodig vir die oorweging van die aansoek, is reeds aan skoolinspekteur C. Noaks gestuur. Ten slotte is gevra dat die staatstoe= lae, indien toegestaan, vanaf die tweede kwartaal betaal moes word.²¹⁰⁾

In sy antwoord aan die Gedenkschoolkomitee het dr. Muir hom bereid verklaar om moontlik staatsondersteuning aan die Gedenkschool toe te staan, maar eers nadat in= spekteur Noaks se verslag oor die skool bestudeer is. Die komitee moes tot hul teleurstelling verneem dat die skool dan as derdeklasskool geklassifiseer sou word.

Nadat die Gedenkschoolkomitee dié antwoord breedvoerig bespreek het, is ds. F.S. du Toit en komiteelid G.G. Rossouw as kommissie benoem om inspekteur Noaks oor die saak te gaan spreek en nog 'n inspeksie van die skool te verkry. Indien nodig, sou die kommissie, met byvoeging van komiteelid W.H. Kohler, ook vir dr. Muir moes gaan spreek ten einde die Gedenkschool as tweedeklasskool geklassifiseer te kry.²¹¹⁾

208) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.7.1894; Die Afrikaanse Patriot, 23.8.1894 (De Gedenkschool(sic) der Hugenoten - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, 22.8.1824 (sic)); Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool - Brief van ds. F.S. du Toit).

209) Die Afrikaanse Patriot, 27.12.1894 (Di Gedenkskool - Brief van ds. F.S. du Toit).

210) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. S.J. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 4.3.1895.

211) S.G.E. 5/69 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. S.J. du Toit, 8.3.1895; Notule van die Gedenkschool= komitee, 17.3.1895.

Byna twee maande later het die Kantoor van die S.G.O. 'n brief aan die Gedenkschool=komitee gerig waarin hulle meegedeel is dat die skool staatsteun van £60 per jaar asook 'n koshuistoelae van £50 per jaar sou ontvang. Die Gedenkschool sou dan 'n staatsondersteunde derdeklasskool word.

Ds. F.S. du Toit het in 'n brief van 7 Mei 1895 namens die komitee hul hartlike dank aan die S.G.O. oorgedra vir die aangebode staatsteun. Hy het egter bygevoeg dat die komitee teleurgesteld was dat die Gedenkschool nie as tweedeklasskool geklassifiseer sou word nie. Dié skool het altyd 'n tweedeklasskool se standaard probeer handhaaf en om as derdeklasskool geklassifiseer te word, sou afbreekdoen aan die skool se reputasie. Die skool sou ook 'n derdeklasskool se staatstoelae ontvang. Daar moes in ag geneem word dat baie vrywillige ondersteuners van die skool voortaan, na die aanname van staatsteun, nie meer sou bydraes maak nie, en gevolglik sou die skool geldelik daaronder ly. Verder het ds. Du Toit daarop gewys dat dr. Muir in sy brief nie melding gemaak het van 'n toelae vir die salaris van 'n assistent-onderwyser nie.

Ten slotte het ds. Du Toit die S.G.O. meegedeel dat die komitee 'n deputasie benoem het om hom persoonlik in verband met die saak in Kaapstad te gaan spreek.²¹²⁾

In antwoord op dié brief het die S.G.O. laat weet dat hy staatsteun vir 'n assistent-onderwyser sou oorweeg indien die leerlingtal dit sou regverdig.²¹³⁾ Die voorstel van ds. F.S. du Toit dat 'n deputasie hom op Saterdag 25 Mei kom spreek,²¹⁴⁾ is deur dr. Muir aanvaar. Hy sou met graagte op dié dag die voorgestelde deputasie te woord staan.²¹⁵⁾ Tydens dié ontmoeting is die kwessie in verband met die rang van die Gedenkschool en 'n staatstoelae vir 'n assistent klaarblyklik uit die weg geruim.

Op 1 Julie 1895 het die Gedenkschool 'n staatsondersteunde tweedeklasskool geword²¹⁶⁾ wat voortaan van owerheidsweë 'n staatstoelae van onderskeidelik £75, £36 en £50

212) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.5.1895.

213) S.G.E. 5/71 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 21.5.1895.

214) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 18.5.1895.

215) S.G.E. 5/71 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 21.5.1895.

216) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 6.7.1895.

per jaar ten opsigte van die hoofonderwyser se salaris, die assistent se salaris en die koshuisafdeling ontvang het.²¹⁷⁾

Hoewel die komitee dankbaar moes gewees het vir die staatsondersteuning wat die skool vanaf 1 Julie ontvang het, sou die komiteelede dié ontwikkeling ongetwyfeld met swarigheid aanvaar het. Geldnood het hulle gedwing om hul vrye Christelike gedenk= teken ter ere aan die Hugenate te omskep in 'n staatsondersteunde inrigting. Hulle gesindheid spreek duidelik uit die volgende wat in 'n berig in Die Afrikaanse Patriot van 7 November 1895 verskyn het: "Te betreur is dikwels di beginselloosheid van ons volk ... En wat erg jammer was, is dat di Komité deur di geld nood gedrywe, di Gedenkskool oek an di genade van Dr. Muir moes oergé."²¹⁸⁾

217) S.G.E. 5/73 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. S.J. du Toit, 21.8.1895; Notule van die Gedenkskool=komitee, 15.6.1895.

218) Die Afrikaanse Patriot, 7.11.1895 (Daljosaphat, Paar1).

HOOFSTUK 6

DIE GEDENKSCHOOL AS STAATSONDERSTEUNDE SKOOL ONDER DIE LEIDING VAN DS. F.S. DU TOIT (1895 - 1905)

Die Gedenkschool was vanaf 1 Julie 1895 'n Tweedeklas (A2) staatsondersteunde skool. Dit het meegebring dat die skool voortaan 'n staatstoelae sou ontvang, maar dat dit ook onderworpe sou wees aan gereelde inspeksies deur skoolinspekteurs van die Departement van Onderwys. Die skool het dié inspeksies egter vir byna 'n jaar lank vrygespring want die eerste inspeksie het eers op 6 Mei 1896 plaasgevind.¹⁾

Een van die groot probleme van die Gedenkschoolkomitee was om nou 'n geskikte assistent-onderwyser vir ds. F.S. du Toit te vind. Nadat J.J. Snibbe die Gedenkschool op 30 Desember 1894 verlaat het, het J.D. du Toit hom tydelik opgevolg. Laasgenoemde het "tot grote tevredenheid syn pligte vervul".²⁾ Vir die tydperk 1 Julie tot 30 Desember 1895 is J.G. Perold tydelik in die betrekking van assistent-onderwyser aangestel. Dié tydelike aanstellings het meegebring dat die komitee reeds sedert 15 Junie 1895 maandelank met S.G. Malan van Grabouw gekorrespondeer het om vanaf Januarie 1896 as assistent aan die Gedenkschool op te tree.³⁾ Dié onderhandelinge het klaarblyklik op niks uitgeloop nie, want op die komiteevergadering van 5 Oktober 1895 is besluit om die betrekking te adverteer. Die assistent sou 'n salaris van £100, 'n vry woning met 'n tuin en vrugteboom en die moontlikheid om kosleerlinge in te neem, aangebied word.⁴⁾ Na aanleiding van dié advertensie wat in De Paarl en Ons Land verskyn het, kon die sekretaris op die komiteevergadering van 7 Desember 1895 aansoeke om die betrekking vir oorweging voorlê. Die keuse het op D.J.J. Brink geval. Daar is ook besluit om die tydelike aanstelling van J.G. Perold met een kwartaal tot die einde van Maart 1896 te verleng omdat Brink dan eers die betrekking sou kon vul.⁵⁾

Die Gedenkschoolkomitee moes natuurlik nou die Departement van Onderwys van dié vergadering en sy besluite verwittig. In twee briewe het ds. F.S. du Toit, namens

1) S.G.E. 2/30 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector E. Noaks, 6.5.1896.

2) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1895 (Di Gedenkskool).

3) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1895; 5.10.1895.

4) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.10.1895.

5) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 7.12.1895.

die komitee, die Departement van Onderwys se goedkeuring gevra vir die benoeming van D. Brink⁶⁾ en vir die verlenging van J.G. Perold se dienstermyn tot aan die einde van die eerste kwartaal van 1896. Daar is op gewys dat hy sy onderwystaak baie bevredigend uitgevoer het, en sy klasse met "remarkable tact and zeal"⁷⁾ behartig het. Die Departement van Onderwys het albei versoeke goedgekeur. Dit is egter beklemtoon dat Brink, wat slegs oor 'n Matriekkwaliifikasie beskik het, se aanstelling goedgekeur is op die uitdruklike voorwaarde dat hy so spoedig moontlik 'n onderwyssertifikaat moes verwerf.⁸⁾

Die Gedenkskool het gedurende die tweede helfte van 1895 onder die nuwe bedeling skynbaar weinig verander. Die leerlingtal was steeds laag sodat die "Boarder Department" vir 20 kosleerlinge leeggestaan het. In Die Afrikaanse Patriot van 19 Desember 1895 is die hoop uitgespreek dat elke leerling wat die Gedenkskool verlaat, twee nuwe leerlinge in sy plek sou stuur. Hopelik sou dit in 1896 beter gaan.⁹⁾

Die skool is ook steeds deur geldelike probleme geteister. Daarom is lesers van Die Afrikaanse Patriot ook in die uitgawe van 19 Desember 1895 versoek om Nuwejaarspresente aan die skool te stuur en die skool se basaar wat in Februarie gehou sou word, goed te ondersteun.¹⁰⁾

Die Gedenkskool het ook steeds sy Christelik-nasionale karakter behou. Met die tradisionele prysuitdeling van die skool op 18 Desember 1895 waarmee die skooljaar afgesluit is, is dit duidelik weerspieël in die feit dat dié funksie met Skriflesing en gebed geopen en met gebed afgesluit is. Pryse is ook gegee vir die leerlinge wat die beste in die Geskiedenis van Suid-Afrika gevaar het asook vir die beste Afrikaanse storie.¹¹⁾

So sterk gevestig was die Gedenkskool se Christelike inslag dat ds. F.S. du Toit met die oog op die Desember-vakansie reeds op 2 Desember 1895 'n brief aan die

6) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir 10.12.1895.

7) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 11.12.1895.

8) S.G.E. 5/76 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 13.12.1895; S.G.E. 5/77 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 20.12.1895.

9) Die Afrikaanse Patriot, 7.11.1895 (Daljosaphat, Paarl); Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1895 (Di Gedenkskool).

10) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1895 (Di Gedenkskool).

11) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1895 (Gedenkskool, Daljosaphat).

Kantoor van die S.G.O. gerig het waarin toestemming gevra is dat die Gedenkschool reeds op Dinsdag, 17 Desember, mag sluit in plaas van Woensdag, 18 Desember, soos die Departement se kalender aan staatsondersteunde skole voorgeskryf het. Dit sou dan aan die skool se kosleerlinge genoeg tyd gee om hul ouerhuise voor die Sondag te bereik, wat dus Sondagreise onnodig sou maak.¹²⁾ Klaarblyklik is dié versoek te laat gerig en kon daar nie uitvoering aan gegee word nie. Dit kan afgelei word van die feit dat die prysuitdeling en skoolsluiting op die oggend van 18 Desember gehou is.

Gedurende dié somervakansie het di. S.J. du Toit en F.S. du Toit die geleentheid benut om die Gedenkschool wyer bekend te stel en ook die belange van die Afrikaanse taal te bevorder. Op die aand van 18 Desember het hulle twee op 'n lang reis na die binneland vertrek. Op Saterdag 21 Desember het hulle hul bestemming Boetsap, naby Warrenton, bereik. Dié aand is 'n vergadering in die stadsaal van Boetsap gehou, waar ds. S.J. du Toit die geleentheid gehad het om die publiek, wat "aanmoediging en opwekking" nodig gehad het, se "trage handen en slappe knien" weer te versterk. In 'n adres aan di. S.J. du Toit en F.S. du Toit is laasgenoemde meedeel dat, hoewel hy persoonlik plaaslik onbekend was, sy goeie arbeid en die vrugte daarvan deur middel van een van sy leerlinge in Boetsap bekend was. Verder is die hoop uitgespreek dat ds. F.S. du Toit "nog lang gespaard moogt blijven aan het hoofd van de school, En ook dat wij van onze zonen kunnen opzenden opdat een goed fundament bij hen kan gelegd worden."¹³⁾ In sy toespraak oor die opvoeding het ds. F.S. du Toit die geleentheid gebruik om voorspraak vir die Gedenkschool te maak. Hy het daarop gewys dat die Gedenkschool nie net vir geleerdheid nie, maar ook die opvoeding van sy leerlinge gesorg het. Dit was 'n skool vir die hele land, maar tog is die skool so swak deur die Afrikaners ondersteun dat dit staatsteun moes aanneem.¹⁴⁾

Op 15 en 16 Januarie 1896 het di. S.J. du Toit en F.S. du Toit ook op die belangrike eerste Afrikaanse Taalkongres in die Paarl 'n belangrike bydrae gelewer om die Afrikaanse saak te bevorder. Ds. S.J. du Toit het as voorsitter opgetree terwyl ds. F.S. du Toit een van die twee hulpvoorsitters was. Op dié kongres wat deur ongeveer 'n honderd afgevaardigdes uit alle dele van die Kaapkolonie, Vrystaat en Transvaal bygewoon is, is in verband met die Afrikaanse taal besin oor die beginsel "skryf soos jy praat".¹⁵⁾

12) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 2.12.1895.

13) Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1896 (Nachtmaalsviering te Klein Boetsap).

14) Die Afrikaanse Patriot, 9.1.1896 (Nachtmaalsviering te Klein Boetsap).

15) Ons Klyntji, Maart 1896, pp. 3-6 (Notule van di Eerste Afrikaanse Taalkongres); Die Afrikaanse Patriot, 16.1.1896 (Di Taalkongres).

Op 3 Februarie 1896 het die Gedenkschool weer vir die nuwe jaar heropen.¹⁶⁾ Nog vóór die heropening het Die Afrikaanse Patriot op 23 Januarie in 'n klein beriggie vermeld dat die Gedenkschool reeds £42-16-0 aan Nuwejaarspresente ontvang het en dat nog bydraes verwag is. Dié geld was bestem vir arm leerlinge wat heeltemal gratis of teen gedeeltelike betaling van skoolgeld aan die Gedenkschool wou studeer.¹⁷⁾ Teen 27 Februarie het die Gedenkschoolkomitee reeds £80 aan bydraes ontvang. Volgens 'n berig in Die Afrikaanse Patriot van 27 Februarie was dié bedrag in die vorm van studiebeurse beskikbaar aan behoeftige leerlinge. Dr. Muir, die S.G.O., het ook beloof dat staatsbydraes vir dieselfde doel oorweeg sou word. Ouers is gevolglik aangemoedig om dadelik vir die beurse aansoek te doen sodat hul kinders reeds na die April-vakansie tot die Gedenkschool toegelaat kon word. Die oogmerk met dié studiebeurse was natuurlik om die leerlingtal van die Gedenkschool te verhoog.¹⁸⁾

Die studiebeurse vir behoeftige leerlinge is na 27 Februarie 1896 nog 'n paar maal in Die Afrikaanse Patriot geadverteer.¹⁹⁾ Tog moes ds. F.S. du Toit in 'n brief in die uitgawe van 26 Maart teleurgesteld meedeel dat slegs twee aansoeke vir dié beurse ontvang is.²⁰⁾ Hierna het verdere aansoeke egter opgedaag sodat ds. F.S. du Toit op die vergadering van die Gedenkschoolkomitee van 18 Mei 1896 uit byna 40 aansoeke van behoeftige leerlinge sewe geskiktes aan die komitee vir bespreking kon voorlê. Die komitee het besluit dat twee van die aansoeke aan dr. Muir voorgelê sou word vir geldelike hulp van die Departement. Dr. Muir het net een van dié twee aanvaarbaar gevind, maar dié leerling het nooit die Gedenkschool bygewoon nie. Drie aansoeke het die komitee vir sy eie rekening geneem. Die komitee sou in elke leerling se geval £15 van die £30 skoolgeld bydra terwyl die ouers die res sou betaal.²¹⁾ Die ander twee kinders wat later skynbaar dieselfde toegewing van die komitee ontvang het, het nie weer van hulle laat hoor nie.²²⁾

-
- 16) Die Afrikaanse Patriot, 19.12.1895 (Gedenkschool, Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 23.1.1896 (Gratis Leerlinge ver di Gedenkskool).
 17) Die Afrikaanse Patriot, 23.1.1896 (Gratis Leerlinge ver di Gedenkskool).
 18) Die Afrikaanse Patriot, 27.2.1896 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 27.2.1896 (Studi-Beurse vir Arme Kinders).
 19) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1896 (Studi-Beurse vir Arme Kinders); Die Afrikaanse Patriot, 26.3.1896 (Studi-Beurse vir Arme Kinders).
 20) Die Afrikaanse Patriot, 26.3.1896 (Di Gedenkskool - Hulp ver arme kinders - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, Daljosaphat, Paarl, 24.3.1896).
 21) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.5.1896; Die Afrikaanse Patriot, 3.12.1896 (Di Gedenkskool).
 22) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.9.1896.

Intussen is die Gedenkschool se jaarlikse basaar op 11 Maart gehou. Ds. F.S. du Toit moes eers skriftelik van die Departement toestemming vra om die skoollokaal vir dié doel te gebruik. Dié toestemming is verleen en op die bestemde dag het 'n aansienlike aantal mense die basaar besoek. Dit het £83 opgelewer.²³⁾

Op 22 April het die Gedenkschool vir die tweede kwartaal heropen.²⁴⁾ Volgens die Departement se skoolkalender moes die skool reeds op 13 April 'n aanvang geneem het, maar ds. F.S. du Toit het gedurende Maart aan die S.G.O. 'n brief gerig waar= in hy versoek het dat die April-vakansie met een week tot 20 April verleng word. Die rede wat hiervoor aangevoer is, is dat die nuwe assistent-onderwyser, die heer Brink, eers op 10 April uit die Vrystaat sou arriveer. Dan moes sy woning nog as kosinrigting vir kosleerlinge ingeruim word. Ds. Du Toit het voorgestel dat die skool die verlore tyd in die wintervakansie kon inhaal.²⁵⁾ Die S.G.O. het dié versoek toegestaan en dit aanvaar dat die week gedurende die wintervakansie ingewerk word.²⁶⁾

By die openingsfunksie op 22 April is die nuwe assistent, Daniel J.J. Brink, toe by die Gedenkschool verwelkom.²⁷⁾ Soos blyk uit 'n brief van ds. F.S. du Toit aan die Kantoor van die S.G.O.²⁸⁾ en Brink se aanstellingsvorm²⁹⁾ was hy voorwaar 'n goeie keuse vir assistent. Hy was 23 jaar oud.

Hoewel hy nie oor 'n onderwysersertifikaat beskik het nie, was hy gematrikuleerd en het hy reeds vier jaar se onderwyservaring op sy kerfstok gehad. Nadat hy hoof van die Winterhoekskool in Tulbagh was, was hy ook drie jaar lank skoolhoof van die publieke skool op Mandeville, Heilbron, in die Oranje-Vrystaat. Hy is veral ook as 'n geskikte persoon beskou omdat hy Nederlands geken het en getroud was sodat hy as koshuisvader sou kon optree. Hierbenewens het hy met sy aansoek baie bevredigende verwysings en getuigskrifte van verskillende persone voorgelê.

23) Die Afrikaanse Patriot, 27.2.1896 (Di Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 12.3.1896 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 19.3.1896 (Paarl - Deur Sybrand).

24) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

25) S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 25.3.1896.

26) S.G.E. 5/79 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 1.4.1896.

27) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

28) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 10.12.1895.

29) S.G.E. 1/178 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 16.12.1895.

1895

Ds. F.S. du Toit het die verrigtinge van 22 April geopen deur die aanwesiges Psalm 146 te laat sing en daarna self die Skriflesing en gebed waar te neem. Nadat hy sy blydskap oor verskeie nuwe leerlinge en Brink se teenwoordigheid uitgespreek het, het hy 'n adres³⁰⁾ van homself en die komiteelede aan Brink voorgelees. Uit dié adres is dit ongetwyfeld duidelik dat die Gedenkschool, ten spyte van die feit dat dit 'n staatsondersteunde skool was, nog steeds 'n gedenkteken vir die Hugenote moes wees en Christelike-nasionale onderwys nagestreef het. So het ds. F.S. du Toit voorgelees: "Wee ons! indien wij ontrouw zouden worden aan de nagedachtenis onzer vrome Hugenoten voorvaderen, en het ons ooit eene onverschillige zaak zoude worden wie aangesteld werden als onderwijzers en opvoeders van kinderen grootendeels het nakroost van die vereerde vaderen."³¹⁾ Die vertrouwe is ook uitgespreek dat Brink nie net aandag sou skenk aan die verstandelike ontwikkeling van die leerlinge nie, maar ook "de kinderen reeds door woord en voorbeeld te wijzen op Jezus den groot- en Kinder Vriend."³²⁾ Die nuwe onderwyser moes ook nie vergeet dat hy 'n Afrikaner was nie en sy taak in dié verband is as volg gestel: "Laat het licht van uwe ware onbevleete vaderlandsliefde ook helder schijnen aan deze plaats die misschien meer dan eenig ander opvoedings inrichting in ons land verwacht wordt de leuze te hebben Afrikaans voor Afrika."³³⁾ Die heer Brink moes dus kinders opvoed wat besiel was met "een vurigen lust en ijver om hun God en hun vaderland zoo getrouw mogelijk te dienen."³⁴⁾

Brink het hierop geantwoord dat hy in die Gedenkschool werksaam sou wees "als een Afrikaner" en hy het die hoop uitgespreek "dat God hun werk met zijn zegen zal bekroonen en hun zijn zegen zal schenken."³⁵⁾

Hierop is 'n adres van die leerlinge deur 'n leerling aan Brink voorgelees waarin die hoop uitgespreek is dat hy saam met die hoofonderwyser "ons eene echt nationale en Christelike opvoeding zult geven, opdat wij later moge gekenmerkt worden als ware Christelike Afrikaanders"³⁶⁾ Hierna is die verrigtinge afgesluit.

30) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

31) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

32) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

33) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

34) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

35) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

36) Die Afrikaanse Patriot, 23.4.1896 (Gedenschool (sic) der Hugenoten).

Twee weke later, op 6 Mei, het inspekteur E. Noaks die Gedenkschool aan sy eerste inspeksie onderwerp. Klaarblyklik het die skool in dié stadium weer 'n redelike mate van bloei belewe. Daar was 48 leerlinge op die register, van wie 45 op die dag van inspeksie in die skool was. Van hulle was 39 seuns en 9 dogters. Uit die 48 leerlinge was 29 kosleerlinge. In sy rapport het die inspekteur in verband met die skoolgebou vermeld dat dit ruim, lugtig en oor die algemeen goed toegerus was. Die dissipline in die skool was uitstekend en al die basiese vakke het bewys gelever van "careful and zealous teaching". Indien die leerlingtal sou styg, was dit aan te beveel dat 'n vroulike assistent vir die jonger leerlinge en vir naaldwerkkonderrig aangestel word. Terwyl sy opmerkings in verband met die laer vakke oor die algemeen positief was, was sy kommentaar in verband met die hoër vakke, nl. Latyn, Algebra en Meetkunde, minder gunstig. Die leerlinge het vir die School Higher Examination die hele terrein van hierdie vakke in een jaar, in plaas van twee jaar, probeer baasraak, met die gevolg dat hulle swak daarin gepresteer het.³⁷⁾ Soos blyk uit inspekteur Noaks se jaarlikse rapport van sy omgang vir die jaar 1895, het dié praktyk ten opsigte van dié hoër vakke egter darem ook by ander skole voorgekom.³⁸⁾ In Latyn en Nederlandse taalkunde het die leerlinge van die Gedenkschool redelik goed gevaar terwyl hulle in Nederlands uitstekende opstelle geskryf het.³⁹⁾ Daar moet natuurlik ook in ag geneem word dat die leerlinge van die Gedenkschool, benewens die vakke wat deur die Departement voorgeskryf is, ook tyd en aandag aan vakke soos Bybelgeskiedenis, Gereformeerde Kerkleer en Kerkgeskiedenis afgestaan het en ten spyte daarvan nog redelik bevredigend gepresteer het.⁴⁰⁾

Gedurende hierdie kwartaal en die derde kwartaal moes die Gedenkschool grootliks sonder die leiding van ds. F.S. du Toit klaarkom. Dit was ds. Du Toit se begeerte om Europa te besoek, en op die komiteevergadering van 9 Mei het hy van die komitee verlof gevra vir dié doel. Die komitee was bereid om verlof van drie maande, van 21 Mei tot 21 Augustus, aan hom toe te staan. Die algemene gevoel van die komitee-lede was dat so 'n besoek slegs tot die voordeel van die Gedenkschool kon strek.

37) S.G.E. 2/30 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector E. Noaks, 6.5.1896.

38) G.2 - '96 Report of the Superintendent-General of Education for the year 1895: Inspector Noaks Report, pp. 65(a) - 66(a).

39) S.G.E. 2/30 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector E. Noaks, 6.5.1896.

40) Die Afrikaanse Almanak, 1896, p. 33 (Gedenkschool der Hugenoten, te Dal-Josaphat, distr. Paarl).

Die komitee het ook besluit dat D.J.J. Brink tydens ds. Du Toit se besoek aan Europa as hoofonderwyser sou ageer. Tot aan die einde van die tweede kwartaal sou J.G. Perold as assistent-onderwyser optree, terwyl A.G. Visser, 'n oud-leerling wat hom destyds aan die Normaalkollege in Kaapstad bevind het, gedurende die derde kwartaal as assistent sou waarneem. Ds. F.S. du Toit het sy versoek om verlof en die reël=ings van die Gedenkschoolkomitee per brief aan die S.G.O. voorgelê wat dit toe goed=gekeur het.⁴¹⁾

Ds. Du Toit het hierop die ondersteuners en vriende van die Gedenkschool deur middel van Die Afrikaanse Patriot van sy voorgenome besoek aan Europa in kennis gestel. Hy het daarop gewys dat die Gedenkschool nie deur sy afwesigheid benadeel sou word nie aangesien 'n geskikte plaasvervanger in sy plek aangestel is. Ouers kon dus gerus maar steeds hul kinders na die skool stuur. Hopelik sou hy teen die einde van Augustus terug wees.⁴²⁾

Die toer was vir ds. Du Toit 'n wonderlike vooruitsig en ervaring. Die geld vir die toer het hy van 'n ryk Jood in die Paarl geleen.⁴³⁾ Op 21 Mei 1896 het hy en 'n aantal Paarlse vriende, onder wie Rocco de Villiers en sy seun, met die stoomboot Warwick Castle vertrek.⁴⁴⁾ Tydens sy verblyf in Europa het hy 'n intense belang=stelling in alles getoon. So het hy graag saans gaan stap en byvoorbeeld graag na die orkeste gaan luister terwyl sy Paarlse reisgenote dikwels liever gaan slaap het. Ds. Du Toit het die toer intens geniet en lank na sy terugkeer het hy nog baie te vertel gehad oor wat hy in Europa ervaar het.⁴⁵⁾

Tydens ds. F.S. du Toit se Europese reis het die gedagte by sommige komiteelede ontstaan om 'n matrikulasieklas by die Gedenkschool in te voer, omdat kinders wat "goed op stryk is", die Gedenkschool gedurig moes verlaat om hul matrikulasie=

41) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.5.1896; S.G.E. 1/92 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.5.1896; S.G.E. 1/92 Miscellaneous Letters Received: Teacher's Application for Leave of Absence, 7.5.1896; S.G.E. 5/80 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 12.5.1896.

42) Die Afrikaanse Patriot, 21.5.1896 (Di Gedenkskool).

43) Meegedeel deur mev. E. Malan, dogter van ds. F.S. du Toit.

44) Die Afrikaanse Patriot, 21.5.1896 (Binneland en Algemeen).

45) Meegedeel deur mev. E. Malan, dogter van ds. F.S. du Toit.

onderrig aan 'n ander skool te ondergaan wat dan die vrugte van die kinders se onderrig gepluk het. Die plan was om 'n assistent te kry wat die laer klasse kon waarneem terwyl die hoofonderwyser en eerste assistent die hoër klasse sou behartig.⁴⁶⁾ Dié plan is in Die Afrikaanse Patriot vermeld en 'n naamlose leser het die gedagte aangeprys.⁴⁷⁾ Tog is die plan daarna nooit op komiteevergaderings bespreek nie en dit is ook nooit tot uitvoer gebring nie.

Ds. F.S. du Toit het blykbaar gedurende September uit Europa teruggekeer. Daar kon nêrens vasgestel word presies wanneer hy weer terug was by die Gedenkskool nie, maar in sy verslag vir 1896 het hy verwys na "myn afwesigheid na Europa verbyna vier maande," ...⁴⁸⁾ Aangesien hy op 21 Mei vertrek het, het hy dus blykbaar teen die middel van September teruggekeer. Op 29 September was hy aanwesig in die Gedenkskool se komiteevergadering, die eerste een wat gehou is sedert 18 Mei.⁴⁹⁾

Na ds. F.S. du Toit se terugkeer, is daar op 30 September 1896 van A.G. Visser, wat gedurende die derde kwartaal as assistent-onderwyser by die Gedenkskool waargeneem het, afskeid geneem. Die jonge Visser se vlytgheid en skrandtheid het meegebring dat die Gedenkskoolkomitee 'n hoër dunk van hom gehad het. Met sy afskeid het die komitee hom 'n adres aangebied waarin hulle getuig het dat "onze verwachting van u als onderwyser gegrond op u loopbaan als leerling niet is beschaamd geworden. Wij gevoelen ons trotsch er op dat de Gedenkschool reeds zulke vruchten geleverd heeft, en wij danken u hartelijk voor het goede dat gij gedurende een kort verblijf in ons midden gewrocht hebt door woord en voorbeeld. Het is met leedwezen dat wij u zien heengaan, ..." ⁵⁰⁾

In Oktober 1896 het A.G. Visser 'n assistent-onderwyser aan die Publieke Skool op Carnarvon geword, waar hy hom só ywerig op sy onderwystaak toegelê het dat hy in Junie 1898 hoof van die skool geword het.⁵¹⁾

46) Die Afrikaanse Patriot, 31.7.1896 (Gedenkskool, Daljosaphat).

47) Die Afrikaanse Patriot, 10.9.1896 (Onderwys - Di Gedenkskool - Brief van Anoniem, Strydenburg, Cloetes Pan).

48) Die Afrikaanse Patriot, 3.12.1896 (Di Gedenkskool).

49) Notule van die Gedenkskoolkomitee, 29.9.1896.

50) P.H. Langenhoven: Sanger van die Suikerbosrand, p. 37.

51) P.H. Langenhoven: Sanger van die Suikerbosrand, pp. 37-38.

Ds. F.S. du Toit het na sy terugkeer die Gedenkschool weer in ernstige geldelike probleme aangetref. Dit was dié probleem wat die Gedenkschoolkomitee vroeër daartoe beweeg het om staatsteun te aanvaar, maar daardeur is die skool nie uit sy finansiële verknorsing gered nie. Ds. Du Toit se vrees was vroeër dat, as die Gedenkschool staatsteun aanvaar, sy inkomste sou krimp in plaas van vergroot omdat die vrywillige bydraes van ondersteuners dan sou afneem of selfs ophou. Dié vrees is grootliks bewaarheid.⁵²⁾ In die laaste kwartaal van 1896 het die Gedenkschool 'n boekerekening van £100 gehad om te betaal.⁵³⁾ J.J. Snibbe het ook 'n brief aan die skoolkomitee gestuur waarin hy £100 wat die skoolkomitee nog as agterstallige salaris aan hom geskuld het, gevra het.⁵⁴⁾ Die komitee moes dié £100 by J.F.P. Perold, 'n prokureur in die Paarl, leen voordat die geld aan Snibbe in Hopetown gestuur kon word.⁵⁵⁾

In 'n poging om die geldnood te verlig, het die Gedenkschoolkomitee op 16 Desember 1896 besluit om 'n sirkulêre aan ouers te stuur om hulle aan te moedig om meer as die vasgestelde bedrag van £30 per jaar as skoolgeld te betaal indien hulle daarvoor kans gesien het.⁵⁶⁾

Met die oog op die skool se finansiële probleme het die komitee ook reeds op 29 September besluit dat ds. F.S. du Toit en die sekretaris, I.S. Perold, dr. Muir in Kaapstad sou besoek ten einde vas te stel in hoeverre die Onderwysdepartement gewillig was om ondersteuning te verleen ten opsigte van die salaris van 'n tweede assistent. Ook sou hulle die grondslag vasstel waarop geld van die Departement geleen sou kon word teen 'n verband op die skoolleidendom.⁵⁷⁾

52) Die Afrikaanse Patriot, 3.12.1896 (Di Gedenkskool).

53) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.12.1896.

54) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.9.1896.

55) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.12.1896.

56) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.12.1896.

57) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.9.1896.

Die twee here Du Toit en Perold het die Kantoor van die SGO.besoek, maar hulle kon dr. Muir nie spreek nie. Hulle het toe namens die komitee 'n brief aan hom gerig waarin die volgende kwessies vervat was.⁵⁸⁾ Die komitee wou verneem of dit vir die Departement moontlik was om die onderwysers, veral die assistent, se salarisse te verhoog. Die komitee het die assistent £64 betaal asook van gratis verblyf voorsien, teenoor die Departement se bydrae van slegs £36. Daar is op gewys dat die Departement aanvanklik 'n bydrae van minstens £40 belooft het, maar dit toe tot £36 verminder het, omdat 'n vorige tydelike assistent teen £72 per jaar aangestel is. Tweedens wou die komitee weet of hulle Departementele ondersteuning kon verwag vir die instelling van 'n houtwerkkursus. Hoewel hulle nie 'n opgeleide onderwyser vir die vak gehad het nie, sou hulle 'n bekwame skrynwerker uit die omgewing kon kry om onder toesig van 'n onderwyser die seuns in die vak te onderrig. Derdens wou hulle vasstel onder watter voorwaardes hulle 'n lening sou kon verkry om die verband op die plaas te kon afbetaal en skoolgeboue te kon oprig. Laastens wou hulle verneem in hoeverre die Departement ondersteuning aan hulpbehoewende leerlinge sou verleen.

Die SGO.het, in antwoord op dié versoeke, aan die komitee laat weet dat hy bereid sou wees om salarisverhogings toe te staan indien die leerlingtal van die Gedenkskool bevredigend toeneem.⁵⁹⁾ Vir houtwerkonderrig het die Departement geen ekstra ondersteuning verleen nie aangesien dit van die bestaande personeel verwag is om die vak as deel van hul gewone onderrigtaak te beskou.⁶⁰⁾ Ten opsigte van die moontlikheid van 'n lening het die SGO.daarop gewys dat die Departement slegs 'n lening kon toestaan mits die plaas en geboue aan die Departement getranspoteer word. Die komitee kon egter ook by die Departement van Publieke Werke aansoek

58) S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.12.1896.

59) S.G.E. 5/85 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 14.12.1896; S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.12.1896 (Kantlynaantekening).

60) S.G.E. 5/85 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 14.12.1896; S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.12.1896 (Kantlynaantekening).

doen vir 'n lening kragtens Wet nr. 11 van 1882.⁶¹⁾ Met betrekking tot hulpbehoewende leerlinge het die komitee verneem dat die Departement bona fide-gevalle, wat nie op 'n ander wyse gehelp kon word nie, sou oorweeg.⁶²⁾

Ds. F.S. du Toit het hierna, op 28 Desember, namens die Gedenkschoolkomitee, 'n brief aan die SGO. gerig. Daarin is die komitee se tevredenheid uitgespreek met die SGO.se bereidwilligheid om 'n salarisverhoging te oorweeg. Die komitee wou egter weet watter getal leerlinge die Departement vereis het, alvorens hy die toelae ten opsigte van die hoofonderwyser en assistent se salarisse tot £100 en £60 onderskeidelik sou kon verhoog. Die SGO.is daarop gewys dat die Gedenkschool nie 'n dorpskool was wat maklik leerlinge kon trek nie, maar 'n landelike kosskool wat sedert sy ontstaan ondersteun is deur "a class of people generally belonging to the poorer classes from all parts of South Africa". Die SGO.moes dié omstandighede in aanmerking neem.⁶³⁾

Dr. Muir se antwoord was dat die Gedenkschool 'n leerlingtal van minstens 60 moes hê, en dit moes volhou voordat die skool die maksimum staatstoelae kon ontvang.⁶⁴⁾

Die komitee kon gevolglik ook nie die assistent, D.J.J. Brink, se aansoek om 'n hoër salaris goedkeur nie. Die goedkeuring van dié aansoek was onderhewig aan die verlening van 'n groter staatstoelae deur die Departement van Onderwys.⁶⁵⁾

Aan die einde van 1896 het ds. F.S. du Toit se gebruikelike jaarverslag in Die Afrikaanse Patriot verskyn. Daarin is die lesers onder andere daarop gewys dat hulp aan die Gedenkschool hulp aan die Afrikaanse volk beteken het. Vir die

61) S.G.E. 5/85 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 14.12.1896; S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.12.1896 (Kantelynaantekening).

62) S.G.E. 5/85 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 14.12.1896; S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 7.12.1896 (Kantelynaantekening).

63) S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 28.12.1896.

64) S.G.E. 5/86 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 12.1.1897.

65) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.12.1896.

soveelste maal is die versoek gerig: "Help met julle geld, met julle kinders, met julle voorbidding. Di skool gaat nog op di ou pad voort."⁶⁶⁾

1896 -

1897

Op Vrydagaand, 11 Desember, het die leerlinge van die Gedenkschool 'n konsert gehou waar die leerlinge bewys gelever het van die deeglike musiekonderrig wat hulle ontvang het. Op Woensdag, 16 Desember, het die skool se jaarlikse prysuitdeling en afsluiting plaasgevind. Benewens die skool se 46 leerlinge, van wie 31 kosleerlinge was, was byna al die komiteelede teenwoordig. Die opkoms van belangstellendes was egter "eenigzins schraal ten gevolge van de drukte met de lastige maar nuttige abrikozen, die alle handen in deze tijd van het jaar bezig houden."⁶⁷⁾

abrikozen

Volgens die Departementele skoolkalender moes die Gedenkschool eers op Vrydag, 18 Desember, gesluit het, maar, deur twee Saterdag in te werk, het ds. F.S. du Toit van die S.G.O. die nodige verlof verkry om twee dae vroeër te mag sluit. Die rede vir dié versoek was weer eens dat die leerlinge van die Gedenkschool nie in 'n posisie gestel moes word waar hulle op Sondag hoef te reis nie.⁶⁸⁾

Die Gedenkschool het op 1 Februarie 1897 vir die nuwe jaar heropen.⁶⁹⁾ Met die aanvang van dié jaar kon die Gedenkschool darem weer 'n redelike bedrag insamel. Aan Nuwejaarsgeskenke het die skool £57-10-7 ontvang. Die skool het ook in Februarie 'n paar tafels by die Paarlse Tentoonstelling gehad waar verversings en vrugte verkoop is. Dié poging het £5-14-10 opgelewer.⁷⁰⁾ Op 24 Februarie is die Gedenkschool se jaarlikse basaar, natuurlik met toestemming van die S.G.O., in die skoolgebou gehou. Benewens die gewone ware soos klerasie, vrugte en gebak, is die besoekers die aand vermaak deur 'n towerlanternvoorstelling met musiek. Hulle kon ook kennis maak met 'n Edisons-fonograaf.⁷¹⁾ Op dié dag het die skool £64-16-7 ingekry.⁷²⁾

66) Die Afrikaanse Patriot, 3.12.1896 (Di Gedenkskool).

67) Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1896 (Gedenkskool).

68) S.G.E. 1/192 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 17.11.1896; S.G.E. 5/85 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 19.11.1896.

69) Die Afrikaanse Patriot, 24.12.1896 (Gedenkskool).

70) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.12.1896; Die Afrikaanse Patriot, 11.2.1897 (Nuwejaarsgifte ver di Gedenkskool).

71) Die Afrikaanse Patriot, 25.2.1897 (Binneland Algemeen); S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 15.2.1897; S.G.E. 5/87 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 18. .1897.

72) Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, 25.2.1897.

In dié stadium het die Gedenkschoolkomitee ook weer aandag gegee aan die moontlikheid van 'n tweede assistent. In sy inspektorsrapport van 6 Mei 1896 het inspekteur E. Noaks aanbeveel dat 'n tweede assistent by die Gedenkschool aangesel moes word wanneer die leerlingtal dit regverdig.⁷³⁾ Aan die begin van 1897 het die skool se leerlingtal gestyg tot 63, van wie 43 kosleerlinge was.⁷⁴⁾ Om dié rede het die komitee besluit om 'n dame as assistent te probeer verkry wat ook die musiekonderrig sou waarneem.⁷⁵⁾ Gevolglik moes ds. F.S. du Toit namens die komitee 'n skrywe aan die SGO. rig waarin die bywoningsyfer van leerlinge en die wenslikheid van 'n vroulike assistent gemeld is. Die SGO. is ook gevra of hy bereid sou wees om die middag van 18 Februarie 'n deputasie te ontvang sodat die moontlikheid van 'n vroulike assistent bespreek kon word.⁷⁶⁾ Die SGO. het hom bereid verklaar tot dié onderhoud.⁷⁷⁾ Hy het die gedagte van 'n vroulike assistent vir die jonger leerlinge sinvol gevind, en soos afgelei kan word uit latere korrespondensie, het hy tydens die ontmoeting met die deputasie, staatsteun spesifiek vir die aanstelling van 'n vroulike assistent, beloof.⁷⁸⁾

Intussen het die toename in die leerlingtal die komitee daartoe beweeg om gedurende die tweede kwartaal van 1897 'n nuwe klaskamer aan te bou. Met inspekteur B. P. J. le Roux se inspeksie op 13 Mei was die bouwerk reeds goed aan die gang en hy het in sy rapport daarna verwys as "a very desirable addition to the existing school buildings". Hy het dit ook as wenslik beskou om nou 'n assistent aan te stel vir die substanderds sowel as standerds 1 en 2.⁷⁹⁾

Met die naderende voltooiing van die bouwerk het die komitee op 'n vergadering van 24 Mei besluit om die pos van tweede assistent teen 'n salaris van £100 te adverteer. Hy sou Hollands, Engels en Musiek moes onderrig en op 1 Augustus by die Gedenkschool begin.⁸⁰⁾

73) S.G.E. 2/30 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector E. Noaks, 6.5.1896.

74) S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 15.2.1897.

75) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.2.1897.

76) S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 15.2.1897.

77) S.G.E. 5/87 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 16.2.1897.

78) S.G.E. 5/91 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 16.2.1897.

79) S.G.E. 2/41 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 13.5.1897.

80) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 24.5.1897.

Klaarblyklik was een van die aansoekers 'n oud-leerling, Gabriel P. du Toit, vir wie die komitee baie graag in die betrekking wou aanstel. Op 2 Julie het die sekretaris van die skoolkomitee, I.S. Perold, die SGO.besoek en hom meegedeel dat die komitee die heer Du Toit graag tydelik wou aanstel, skynbaar totdat 'n geskikte dame gevind is. Die SGO.het die tydelike aanstelling van 'n manlike assistent egter as ongewens bestempel en daarop gewys dat 'n addisionele toelae slegs vir 'n vroulike assistent beloop is.⁸¹⁾ Die komitee het egter voortgegaan en uit eie fondse tydelik G.P. du Toit as tweede assistent aangestel tot die einde van Desember 1897.⁸²⁾

Gedurende 1897 is die Gedenkschool twee maal deur inspekteur B.P.J. le Roux besoek. Die eerste was 'n formele inspeksie op 13 Mei toe die skool se leerlinggetalle op 68 gestaan het. Hy het in sy rapport sy tevredenheid uitgespreek met die nuwe klaskamer en oor die algemeen die leerlinge se werk redelik bevredigend gevind. Sy vernaamste kritiek was dat die leerlinge in standerd 3 en hoër se Engels swak was, maar hy het dit hoofsaaklik toegeskryf aan die feit dat "the material the teachers have to work upon is crude". Hy was ook van mening dat die werk in die hoër klasse stadiger en meer sistematies afgehandel moes word en dat die leerlinge nie deur die leerplan gedryf moes word nie. Volgens hom was die dissipline goed en was die kosleerlinge onder behoorlike toesig.⁸³⁾

Op 10 November het inspekteur Le Roux 'n informele besoek aan die skool gebring. Hy het sy tevredenheid uitgespreek met die aanstelling van mej. B.J.J. Malherbe wat vanaf Januarie 1898 as tweede assistente sou onderwys gee. Hy het ook in sy rapport verwys na die feit dat die leerlinggetalle tot 46 gedaal het, maar dit toegeskryf aan die uitbreek van ingewandskoors by die skool.⁸⁴⁾

81) S.G.E. 1/220 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 15.3.1898; S.G.E. 5/92 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 6.7.1897.

82) S.G.E. 1/220 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 15.3.1898.

83) S.G.E. 2/41 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 13.5.1897.

84) S.G.E. 2/41 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 10.11.1897; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.11.1897.

Dié uitbreek van ingewandskoors het vroeg in Junie plaasgevind. Daar is nêrens in byvoorbeeld die komitee se notules of Die Afrikaanse Patriot inligting in verband met dié gebeurtenis vermeld nie, maar dit is duidelik dat dit die skool in 'n belangrike mate moes ontwrig het. Dít blyk uit 'n dringende telegram wat ds. F.S. du Toit op 14 Junie aan die Departement van Onderwys gerig het, waarin hy dié siekte vermeld het en versoek het om die skool op 17 Junie te sluit. Op dieselfde dag is 'n telegram uit die Kantoor van die SGO. aan ds. Du Toit gestuur waarin hy toestemming hiertoe verleen. Dié toestemming is ook in 'n brief herbevestig en die veronderstelling is uitgespreek dat die skool so gou as moontlik sou heropen.⁸⁵⁾ Klaarblyklik het baie van die leerlinge wat toe huis toe vertrek het, nie weer na die skool teruggekeer nie. Dít verklaar die laer leerlinggetalle wat die inspekteur in November by die skool aangetref het.

Die Gedenkskool het aan die einde van dié jaar met spesiale verlof van die SGO. op 15 in plaas van 22 Desember gesluit. Die reëling is getref sodat die skool in 1898 'n week vroeër kon heropen. Dit is aan die SGO. gestel dat baie van die ouers "very simple minded people" was wat nie vir 'n volle kwartaal wou betaal indien die skool eers in Februarie heropen het nie. Die komitee het verlof hiertoe ontvang.⁸⁶⁾

'n Week voor die skool gesluit het, het die Gedenkschoolkomitee egter toestemming van die Departement gevra om maar op 1 Februarie saam met die ander staatsondersteunde skole te heropen. Dié reëling was nodig sodat noodsaaklike veranderinge aan die onderwysers se huise en die kosleerlinge se slaapkwartiere aangebring kon word. Die ekstra week vakansie sou gedurende die eerste kwartaal van 1898 op Saterdag ingehaal word.⁸⁷⁾ Ook hiervoor het die SGO. toestemming verleen.⁸⁸⁾ Die komitee het gevolglik £300 by die prokureur J.F.P. Perold in die Paarl geleen om die bouwerk te onderneem.⁸⁹⁾

-
- 85) S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Post Office Telegraph, Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 14.6.1897; S.G.E. 5/90 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 15.6.1897.
- 86) S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 11.11.1897; S.G.E. 5/94 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 16.11.1897.
- 87) S.G.E. 1/206 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 9.12.1897.
- 88) S.G.E. 5/95 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 13.12.1897.
- 89) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.1.1898.

Op 1 Februarie 1898 het die Gedenkschool vir die nuwe skooljaar heropen, maar van dié geleentheid is niks in Die Afrikaanse Patriot vermeld nie. Dit is opvallend dat daar gedurende die voorafgaande maande al minder in verband met die skool in Die Afrikaanse Patriot gepubliseer is. Dié verskynsel moet waarskynlik gewyt word aan 'n groeiende teenkating en vyandigheid jeens die skool. Die komiteelede wou die skool waarskynlik nie te veel in die kalklig plaas nie. Veral gedurende 1898 sou dié vyandigheid in heftigheid toeneem.

Aan die begin van die jaar het mej. B. J. J. Malherbe as die nuwe tweede assistente van die Gedenkschool met haar onderrigtaak by die skool begin. Sy was 'n jong dame van agt en twintig, het oor 'n onderwysdiploma beskik en het tot in dié stadium onderwys gegee aan die Publieke Skool in Klein-Drakenstein. Sy is aangestel teen 'n salaris van £66, waarvan £33 as staatstoelae ontvang is. Haar taak was om die kleiner kinders te onderrig.⁹⁰⁾

Die jaarlikse skoolbasaar het op 23 Februarie 1898 plaasgevind. Omdat dit parstyd was, was die opkoms nie groot nie, maar die samewerking was "goed en mooi". Die "klein klompi frinde daar om di skool" het gevolglik £72 byeengebring.⁹¹⁾ Hierdie basaars was 'n belangrike inkomstebron vir die Gedenkschool, want dit is opvallend dat Die Afrikaanse Patriot in dié stadium reeds veel minder individuele bydraes van ondersteuners aan die Gedenkschool gerapporteer het. Tereg het die Gedenkschoolkomitee 'n beroep op vriende en oud-leerlinge van die skool gedoen om die skool finansiëel te steun want dan "behoef di bestuur ni deur sofeul sorg en bekomernis gedruk te worde ni."⁹²⁾

Dat die Gedenkschool ten opsigte van leerlingtal en kwaliteit van onderrig nog redelik gebloei het, spreek uit die twee inspeksies wat gedurende dié jaar plaasgevind het. Op 28 Februarie het die sanginspekteur besoek afgelê en bevind dat

90) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.11.1897; S.G.E. 1/220 Miscellaneous Letters Received: I.S. Perold - S.G.E. Dr. Muir, 8.3.1898; S.G.E. 1/220 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 15.3.1898; S.G.E. 5/98 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 1.4.1898.

91) Die Afrikaanse Patriot, 24.2.1898 (Gedenkskool); Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1898 (Binneland en Algemeen).

92) Die Afrikaanse Patriot, 24.2.1898 (Gedenkskool).

'n redelike goeie begin gemaak is met die onderrig van sang aan al 68 leerlinge. Hy het aanbeveel dat die twee assistente in sang moes kwalifiseer sodat hulle gereelde en sistematiese onderrig in die vak kon gee.⁹³⁾

Op 4 en 5 Mei het inspekteur B.P.J. le Roux die Gedenkschool besoek. Die leerlingtal was toe 70. In sy rapport het hy die dissipline in die skool bestempel as goed en die gehalte werk as "very fair". Hy het ook aanbeveel dat die hoofonderwyser en assistent professionele sertifikate verwerf.⁹⁴⁾

Met die jaarlikse sluiting en prysuitdeling op 14 Desember het ds. F.S. du Toit self sy tevredenheid met die standaard van onderwys uitgespreek. Hy het gemeld dat die heer Rocco de Villiers "zeer bevredigende vordering" met musiekonderrig gemaak het. Ook mej. Malherbe se werk was "tot dusver zeer gezegend en droeg veel er toe bij om de andere onderwijzers hun taak lichter te maken."⁹⁵⁾ Haar hardwerkendheid het immers 'n paar dae tevore, op Saterdag, 10 Desember, duidelik geblyk tydens die "Entertainment" van sang en toneel wat in die Gedenkschool gehou is. Mej. Malherbe het hierin 'n reuse aandeel gehad en die aand is as 'n groot sukses bestempel.⁹⁶⁾ Ds. F.S. du Toit het ook gerapporteer dat die werk voortgegaan het sonder dat die skool deur ernstige siekte of ander teenspoed getref is. "Ja zelfs daar waar kwaadwillige personen door haat en jaloesie gedreven getracht hebben deze inrichting door middel van courant geschrijf te benadeelen,"⁹⁷⁾

Vervolgens is dit nodig dat daar gekyk word na die polemieke gedurende 1898 wat dié woorde van ds. F.S. du Toit ontlok het.

93) S.G.E. 2/53 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Instructor of Singing, 28.2.1898.

94) S.G.E. 2/53 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 4-5.5.1898.

95) De Kolonist, 31.12.1898 (Gedenkschool); De Zuid Afrikaan, 24.12.1898 (Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 29.12.1898 (Gedenkschool).

96) De Zuid Afrikaan, 13.12.1898 (Daljosafat).

97) De Kolonist, 31.12.1898 (Gedenkschool); De Zuid Afrikaan, 24.12.1898 (Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 29.12.1898 (Gedenkschool).

Teen 1898, op die vooraand van die Tweede Anglo-Boere Oorlog, het Die Afrikaanse Patriot, geheel en al anders as vroeër 'n pro-Britse standpunt ingeneem. Ds. S.J. du Toit was in dié stadium 'n kennis en 'n ondersteuner van C.J. Rhodes se politiek. Aangesien die koerant noue bande met die Gedenkschool gehandhaaf het en dikwels oor die skool gerapporteer het, en ds. S.J. du Toit ook die voorsitter van die skoolkomitee was, is die skool noodwendig deur die heersende politieke klimaat benadeel. } LW

In Julie 1898 het die polemieë begin toe iemand onder die skuilnaam van "Bondsman" in De Zuid Afrikaan van 16 Julie onregstreeks 'n aanval op die Gedenkschool geloods het. Hy het daarop gewys dat die Bondstak van Daljosafat vir D.F. du Toit en nog 36 persone, van wie die meeste leerlinge van die Gedenkschool was, as lede gehad het. D.F. du Toit en die meerderheid van die Gedenkschoolleerlinge was ook nie eens geregistreer as kiesers in die Paarlse kiesafdeling nie. ⁹⁸⁾ }

Soos verwag kan word, het ds. F.S. du Toit 'n week later in 'n brief in De Zuid Afrikaan op die beskuldiging geantwoord. Volgens hom het "Bondsman" probeer om die Gedenkschool te belaster. Hy het daarop gewys dat D.F. du Toit se naam slegs per abuis van die registrasielys weggelaat was. Verder was daar slegs een leerling aan die Gedenkschool, 'n jong man van vyf en twintig jaar, wat 'n lid van die Afrikanerbond was. Vir ds. Du Toit was dit "maar al te zeker het doel van den achtenswaardigen (?) schrijver te wezen om deze inrichting bij ons volk verdacht te maken en het publiek door zijn schrijven onder den indruk te brengen, dat wij hier aan de Gedenkschool een soort van politieke club hebben waarin wie weet al wat kwaad gebrouwd word." ⁹⁹⁾ }

Enkele dae later het 'n persoon onder die skuilnaam "Waakzaam" 'n brief onder die opskrif "Eene waarschuwing aan alle ouders" in De Zuid Afrikaan laat verskyn. Hy het geskryf: "Ik wensch door middel van uw geëerd blad alle ouders, die nog hun kerk en volk liefhebben, opmerkzaam te maken op het groot gevaar, waarin het opkomend geslacht verkeert, om als schapen ter slachting geleid te worden, indien ouders en voogden niet acht geven aan wien zij hunne kinderen toevertrouwen, bijv. aan onderwijzers die, gelijk in de Gedenkschool te Dal Josaphat, echte Rhodesman= ||

98) De Zuid Afrikaan, 16.7.1898 (Paarl - De Daljosaphat Bondstak - Brief van "Bondsman", Daljosaphat, 14.7.1898).

99) De Zuid Afrikaan, 27.7.1898 (De Bond te Dal Josaphat en de Gedenkschool belasterd - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 19.7.1898); Die Afrikaanse Patriot, 4.8.1898 (De Bond te Dal Josaphat en de Gedenkschool belasterd - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 19.7.1898).

nen zijn en ook scheurmakers in onze kerk. Ook wil ik ze opmerkzaam maken, dat aan het hoofd dier inrichting staat een ex-dominé (Du Toit), een neef van den ex-dominé S.J. du Toit, die nog bijna elke maand eenmaal op Zondag daar preekt."¹⁰⁰⁾

Kort hierna het "Bondsman" weer eens die Gedenkschool gekritiseer. Hy het daarop gewys dat die skool vir "moedertaal en vaderland" sou staan. "Maar wie is het bestuur dier school? Is er niet onder hen één volbloed Engelschman, en zijn de overigen niet allen Rhodes-aanbidders?"¹⁰¹⁾ Onder die skuilnaam "Boerenzoon" het 'n leser van De Zuid Afrikaan 'n brief aan dié koerant geskryf waarin hy 'n persoonlike aanval op ds. S.J. du Toit geloods het. Daarin beskuldig hy ds. Du Toit dat hy 'n "overlooper" is wat die Afrikanerbond in die steek gelaat het en nou selfs teenwerk. Hy was een van diegene wat ds. Du Toit nooit vertrou het nie.¹⁰²⁾ Dié soort kritiek het ongetwyfeld ook die Gedenkschool ernstige skade aangedoen.

Ds. F.S. du Toit was as hoofonderwyser verplig om die Gedenkschool teen dié aanvalle in die korrespondensiekolomme te verdedig. In 'n lang brief onder die opskrif "De Gedenkschool en onze nationale crisis" wat in Het Dagblad, De Zuid Afrikaan en Die Afrikaanse Patriot gepubliseer is, het hy die vyandige briewe teen die skool as "bepaald misleidend en in strijd met het negende gebod" bestempel. Dit was dus, volgens hom, geen wonder dat "Bondsman" en "Waakzaam" nie die moed gehad het om onder hul eie name te skryf nie.

Hy het daarop gewys dat hy nou, na deeglike ondersoek, vasgestel het dat geen leerlinge Bondslede was nie en hy het dit duidelik gestel: "Wij houden hier geen politieke club van 'Rhodes-aanbidders' ... Neen, mijnheer, aan politiek doen wij in di Gedenkschool niet. Daarvoor is ons tijd te kostbaar en ons doel te gewichtig."¹⁰³⁾ Aan die Gedenkschool is getrag om die leerlinge gesonde nasionale en suiwer Afrikaanse beginsels in te prent, en op godsdienstige sowel as maatskaplike

100) De Zuid Afrikaan, 26.7.1898 (Eene waarschuwing aan alle ouders - Brief van "Waakzaam").

101) De Zuid Afrikaan, 30.7.1898 (De Dalsche Bondstak - Brief van "Bondsman", 27.7.1888 (sic)).

102) De Zuid Afrikaan, 11.8.1898 (Ds. Du Toit en Sir Peter Faure - Brief van "Boerenzoon", Paarl, 9.8.1898).

103) Het Dagblad, 18.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898); De Zuid Afrikaan, 16.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898); Die Afrikaanse Patriot, 18.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898).

gebied rekening te hou met die voorvaderlike sedes en gewoontes van ons Afrikaanse volk.

Hy het ook die bewering van "Bondsman" dat daar 'n "volbloed Engelschman" 'n komitee-lid was, ontken en die sewe komiteelede se name verstrek. "Waakzaam" se uitlating dat diegene verbonde aan die Gedenkschool "scheurmakers" in die kerk was, is deur ds. Du Toit verwerp. Ten slotte het hy 'n beroep op alle Afrikaners gedoen om nie toe te laat dat die Gedenkschool der Hugenoten deur misleiding en verdagmakery van onverantwoordelike naamlose skrywers ondermyn en afgebreek word nie.¹⁰⁴⁾

Hierna moes ds. F.S. du Toit homself ook verdedig teen aanvalle van die briefskrywers onder die skuilnaam "Waakzaam" en "Query" wat hom van ontrouheid aan die Afrikanerbond beskuldig het.¹⁰⁵⁾

Die vyandige aanvalle op die Gedenkschool het tot gevolg gehad dat nie slegs die hoofonderwyser nie, maar ook oud-leerlinge van die Gedenkschool die skool in briewe aan die pers verdedig het. So het "Oud Scholier" in De Zuid Afrikaan die heer "Waakzaam" daarvan beskuldig dat hy oor dinge skryf waarvan hy "blykbaar heel weinig af weet of die hij moedwillig verkeerd voorstelt ... Ik ben verzekerd, door ondervinding aan de Gedenkschool zoowel als op andere scholen, dat er nergens zooveel gedaan wordt aan het aankweeken van een nationaal gevoel als aan de Gedenkschool."¹⁰⁶⁾

Nog 'n oud-leerling, C.F. Loots, se brief het in Het Dagblad verskyn waarin hy die Gedenkschool teen die vyandigheid van "Bondsman" en "Waakzaam" verdedig het: "Zij schijnen gedetermineerd de Gedenkschool afbreuk te doen, en nu dat zij het niet meer met de eers alom gevreesde naam van 'Patriotschool' kunnen doen, willen zij

104) Het Dagblad, 18.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898); De Zuid Afrikaan, 16.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898); Die Afrikaanse Patriot, 18.8.1898 (De Gedenkschool en onze nationale crisis - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 9.8.1898).

105) De Zuid Afrikaan, 30.8.1898 (De Gedenkschool en hare vijanden - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat, 25.8.1898); Die Afrikaanse Patriot, 1.9.1898 (De Gedenkschool en hare vijanden - Brief van F.S. du Toit, Daljosaphat (sic), 25.8.1898); De Zuid Afrikaan, 10.9.1898 (De Gedenkschool - Brief van F.S. du Toit, Gedenkschool, 6.9.1898); De Zuid Afrikaan, 20.9.1898 (De Gedenkschool - Brief van F.S. du Toit); Die Afrikaanse Patriot, 29.9.1898 (De Gedenkschool - Brief van F.S. du Toit).

106) De Zuid Afrikaan, 30.7.1898 (De Gedenkschool verdedigd - Brief van Oud Scholier).

het met den naam van Rhodes verbind". Hy wys verder daarop dat hy vyf jaar lank 'n leerling aan die skool was en gedurende dié tyd die onderwysers intiem leer ken het, maar dat hy kon getuig dat die onderwysers nooit probeer het om die leerlinge polities te beïnvloed nie. In dié verband met ds. F.S. du Toit skryf hy dat ds. Du Toit sy werk waarlik lief het, deurdar hy sy gemeente bedank het en die onbenydenswaardige amp van hoofonderwyser van die Gedenkschool aangeneem het "ten einde dat moeilik maar toch edel werk onder onze jonge Afrikaanders voort te zetten."¹⁰⁷⁾

G.P. du Toit, ook 'n oud-leerling, het in Het Dagblad die Gedenkschool se saak gestel. Vir hom was die haatlike aanvalle op die skool, uit onkunde of vooroordeel, uiters pynlik. Die Gedenkschool was vir hom die plek waar sy nasionaliteitsgevoel opgewek is en waar hy geleer insien het wat 'n Afrikaner is en behoort te wees en wat sy voorouers onder oorheersing moes verduur. Deur die onderrig van Geskiedenis is daar 'n liefde vir die vaderland en die voorouers by hom aangekweek. Hy het daarop gewys dat die leerlinge nie polities beïnvloed word nie. In die leeskamer was nie alleen Die Afrikaanse Patriot en Het Dagblad beskikbaar nie, maar ook Het Oosten en Ons Land sodat hulle self kon oordeel. Die hoofonderwyser het weinig aan die politiek deelgeneem en die twee assistente glad nie. Du Toit het ook die volgende gerusstellende uitnodiging gerig: "Nee, ouders, zendt maar gerust uwe kinderen naar de Ged. School, en gij zult niet teleurgesteld worden. Of, wat nog beter is, 'kom en zie'."¹⁰⁸⁾

Nog 'n oud-leerling S.J. Bosman, het aan Die Afrikaanse Patriot geskryf en diegene soos "Waakzaam" en "Query" van leuens beskuldig. Hy kon uit ondervinding oor die Gedenkschool skryf omdat hy van Julie 1895 tot Junie 1898 'n leerling van die skool was en sy oudste broer ook drie jaar lank 'n leerling was. Hy was nooit spyt dat hy 'n leerling van die skool was nie. Diegene wat sy woorde in twyfel getrek het, kon gerus self die skool besoek en hulle van die omstandighede daar verwis.¹⁰⁹⁾

Dit was egter nie net ds. F.S. du Toit en sommige oud-leerlinge wat die Gedenk=

107) Het Dagblad, 29.8.1898 (Brief van C.F. Loots, 17.8.1898).

108) Het Dagblad, 24.9.1898 (De Gedenkschool nog eens - Brief van G.P. du Toit, Daljosaphat, 14.9.1898).

109) Die Afrikaanse Patriot, 22.9.1898 (De Gedenkschool - Brief van S.J. Bosman, Zout Rivier, Beaufort West, 12.9.1898).

school verdedig het nie. Ouers en vriende van die skool het ook hieraan meege= doen. So het A.G. Visser, vader van die bekende A.G. Visser, wat 'n oud-leerling en tydelike onderwyser van die skool was, na aanleiding van "Bondsman" en "Waak= zaam" se afbrekende kritiek, ook 'n brief aan Die Afrikaanse Patriot geskryf. Hy het sy spyt uitgespreek dat 'n inrigting wat soveel goeie vrugte opgelewer het, so onder verdenking geplaas is. Hy het gemeld dat hy uit ondervinding kon spreek want hy het sedert 1890 byna altyd kinders in die Gedenkschool gehad en sy ver= wagtinge is nooit teleurgestel nie. Hy het met vrymoedigheid getuig dat sy kinders 'n grondige en deeglike Christelike opvoeding ontvang het en dit was die rede waarom hy die Gedenkschool in die Sinode van 1894 verdedig het. Vir ds. F.S. du Toit het hy besonder baie respek gehad en hy skryf: "Ds F.S. du Toit, Hoofonderwyser ben ik persoonlijk bekend, en heb hem bevonden te zijn een oprechte Afrikaner, een ware Patriot in den regten zin des woords, een man, bij wien ware Vader= landsliefde en oprechte godsvrucht vereenigd zijn, een man van vaste beginselen, kortom, naar mijn overtuiging de rechte man op de rechte plaats."¹¹⁰⁾

Hy het sy mede-Afrikaners aangemoedig om die skool te besoek. Hulle sou dan sien dat dit een van die beste skole vir 'n boerekind was. Hy kon met vrymoedigheid sê dat die heersende politieke "opgewondenheid" nie die Gedenkschool of sy onderwy= sers verander het nie. Tereg kom hy tot die volgende slotsom: "Het komt mij voor dat de school bij velen in verdenking is, terwille van Ds. S.J. du Toit wiens houding en gedrag in den politieken strijd niet goed gekeurd maar ten zeer= ste afgekeurd word; ik heb van zulke uitlatingen gehoord" – Hy voeg daaraan toe: "Ik heb zeker, dat er geen politiek geleerd wordt, maar ware vaderlandsliefde en godsdienstzin worden aangekweekt, door woord en voorbeeld."¹¹¹⁾

Onder die skuilnaam "Hugenoot" het 'n briefskrywer in Die Afrikaanse Patriot die "beswadderaars" van die Gedenkschool wat die skool "sleg maak en fuil smeer" tereggewys omdat hulle onder skuilname "soos sluipmoordenaars fan agter 'n muur hulle gifpyle moes afskiit, ..."¹¹²⁾

110) Die Afrikaanse Patriot, 8.9.1898 (De Gedenkschool – Brief van A.G. Visser, Blauwkrantz, Carnarvon, 1.9.1898).

111) Die Afrikaanse Patriot, 8.9.1898 (De Gedenkschool – Brief van A.G. Visser, Blauwkrantz, Carnarvon, 1.9.1898).

112) Die Afrikaanse Patriot, 29.9.1898 (Di Gedenkschool – Brief van "Huge= noot").

Interessant is nog 'n laaste skerp teregwysing van W.S. van Niekerk aan die here "Waakzaam" en "Query" in die korrespondensiekolomme van De Kolonist: "Nu het benieuwt mij te weten waar 'waakzaam' en 'query' aan zulke dingen komen als wat zij omtrent de Gedenkschool geschreven hebben. Mij dunkt dat zij beiden, hoewel een hunner nog al "Waakzaam" heette, sedert het uur hunner geboorte in eenen diepen slaap verkeerden en zelfs nu nog niet geheel nuchteren maar wel aan het droomen of ijlen zijn, want anders kan ik mij niet verzinnen hoe een mensch leugenachtige dingen schrijven kan." Vervolgens het hy sy mede-Afrikaners daarop gewys dat die leerlinge van die Gedenkschool nie aan politieke beïnvloeding onderworpe kon wees nie, want daarvoor het hulle te goed presteer in hul eksamen. Die Gedenkschool kon nie 'n "slachtbank" van hul nasionaliteitsgevoel gewees het nie, want die leerlinge het goed gevaar in die Taalbond se Hoër Geskiedeniseksamen. Hulle kon ook nie 'n verkeerde of onbybelse opvoeding ontvang het nie, want in die Bybelkenniseksamen in Augustus het hulle baie goed gepresteer.¹¹³⁾

Dié polemie het duidelik getoon hoe giftig die teenkating teen die Gedenkschool uit sommige oorde was, maar ook dat die skool tog nog vriende gehad het wat bereid was om die skool te verdedig. Soos reeds vermeld het ds. F.S. du Toit op die jaarlikse sluiting van die skool op 14 Desember na dié "kwaadwillige personen" se "haat en jaloesie" verwys en daaraan toegevoeg dat die Afrikaner wat die Gedenkschool die rug toegekeer en teengewerk het, sy volk geen diens bewys het nie. Die werk aan die skool kon steeds verwoord word in die spreuke: "De vreeze des Heeren is't beginsel der wijsheid" en "voor moeder taal en vaderland."¹¹⁴⁾

Op 18 Januarie 1899 het die Gedenkschool heropen.¹¹⁵⁾ Vir die skool sou dit weer eens 'n moeilike jaar wees. In die vorige jaar het ds. S.J. du Toit reeds die Afrikanerbond verlaat en hy het baie van sy ondersteuners se ondersteuning verloor. Gedurende 1899 het die Anglo-Boereoorlog uitgebreek en onder dié omstandighede het ds. S.J. du Toit, wat vir 'n Rhodesman uitgekryt is, verder onpopulêr geword. Soos ds. Du Toit self toegegee het "was sijn kritiek op die Transvaalse regering die oorsaak dat sijn blaai ondergegaan het."¹¹⁶⁾ As voorsitter van die Gedenk=

113) De Kolonist, 15.10.1898 (De Gedenkschool - Brief van W.S. van Niekerk).

114) De kolonist, 31.12.1898 (Gedenkschool); De Zuid Afrikaan, 24.12.1898 (Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 29.12.1898 (Gedenkschool).

115) De Zuid Afrikaan, 24.12.1898 (Gedenkschool).

116) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 328.

schoolkomitee het ds. Du Toit se politieke opvattinge en standpunt ook die Gedenkschool by 'n groot deel van die Afrikaners in onguns gebring. Ds. F.S. du Toit se vriendskap en verstandhouding met ds. S.J. du Toit het hom ook by sy landgenote in 'n swak lig gestel, soos duidelik blyk uit 'n brief wat "Een Teleurgestelde" in Januarie 1899 aan De Zuid Afrikaan gerig het. Daarin skryf hy: "Ik had gedacht dat ds. F.S. du Toit gebroken had met ds. S.J. du Toit toen laatstgenoemde de Unie stichtte en consulent werd der Kerk onder't Kruis. Ouders, die kinderen in de Gedenkschool hebben, zullen zeker verbaasd zijn te vernemen, dat de hoofonderwijzer ageerend consulent is van gemelde kerk."¹¹⁷⁾ Wanneer die Gedenkschool se leerlingtal van 56 aan die begin van 1899 egter in aanmerking geneem word, wil dit voorkom asof die skool nog 'n redelike mate van bloei beleef het.¹¹⁸⁾ Dit sou egter ongelukkig die laaste jaar wees voordat die skool in dié opsig ernstig begin kwyn het.

Drie weke na die heropening, op 8 Februarie, het die skool sy jaarlikse basaar gehou. By dié geleentheid het die skool £52-10-10 ingekry terwyl 'n paar pond gedurende die daaropvolgende maande ook bygedra is.¹¹⁹⁾ Dié bydraes was uiters noodsaaklik vir die skool, as in gedagte gehou word dat bitter min geldelike geskenke in dié tyd deur Die Afrikaanse Patriot of ander publikasies erken is.

Gedurende dié jaar het die Gedenkschool één formele inspeksie en drie informele besoeke ontvang. Laasgenoemde was waarskynlik die gevolg van die gespanne politieke toestand in Suid-Afrika wat op die uitbreek van die Tweede Anglo-Boereoorlog gevolg het. Die eerste informele besoek het op 30 Januarie plaasgevind. In sy kort rapport het inspekteur B.P.J. le Roux sy teleurstelling uitgespreek omdat die leerlingtal tot 56 gedaal het. Hy het aanbeveel dat die getalle verhoog moes word.¹²⁰⁾

Op 8 en 9 Junie het inspekteur Le Roux die skool aan 'n formele inspeksie onderwerp. In dié stadium het die leerlingtal darem weer op 64 gestaan. Hy het gerapporteer dat die skool voldoende en gerieflike akkommodasie aan die leerlinge

117) De Zuid Afrikaan, 10.1.1899 (Gedenkschool en Kerk onder't Kruis).

118) S.G.E. 2/65 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 30.1.1899.

119) Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, 9.2.1899; 18.2.1899; 1.4.1899; 19.4.1899; 29.4.1899; 19.6.1899; 3.7.1899.

120) S.G.E. 2/65 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 30.1.1899.

gebied het. Die klaskamers was goed toegerus met onderwys hulpmiddele, hoewel moderne skoolbanke aangeskaf behoort te word. Die skool is deeglik bestuur en die dissipline was goed. Hoewel hy die vordering aan die skool as "satisfactory" bestempel het, het hy tog die onbevredigende standaard van kennis in sommige vakke gekritiseer.¹²¹⁾

'n Bietjie meer as 'n maand later, op 19 Julie, het die skool weer 'n informele besoek ontvang. Die inspekteur het gerapporteer dat die onderwysers almal teenwoordig was en dat die werk soos gewoonlik voortgegaan het. Die leerlental van 59 het hy as "very fair indeed" beskryf.¹²²⁾

Op 16 November het die inspekteur nog 'n informele besoek aan die skool gebring. Hy het die getal leerlinge op die skoolrol, nl. 60, as "perfect" bestempel en die skool in 'n goeie werkende toestand bevind.¹²³⁾

Ten spyte van dié gunstige kommentaar op die Gedenkschool se leerlingtal, het die komitee deeglik besef dat die heersende politieke spanninge die skool ernstig benadeel het. So het ds. F.S. du Toit in 'n brief aan die SGO., gedateer 25 Desember 1899, sy spyt oor die laer getalle uitgespreek en daarop gewys dat die SGO. moes begryp dat die Anglo-Boereoorlog baie leerlinge verplig het om die skool te verlaat terwyl ander verhoed is om die skool te besoek.¹²⁴⁾

Ook ten opsigte van die Gedenkschool se finansiële posisie het die skool aan die einde van 1899 agteruitgegaan. Terwyl die komitee in Oktober van die vorige jaar nog 'n salarisverhoging van £25 aan D.J.J. Brink kon toestaan, was die skool se finansiële posisie teen Desember 1899 só benard dat die komitee, op aanbeveling van 'n finansiële kommissie, besluit het om die salaris van die hoofonderwyser en die eerste assistent met 20 persent en dié van die tweede assistent met 10 persent te verminder. In dié stadium was die komitee reeds £200 as agterstallige salaris aan ds. F.S. du Toit verskuldig. Die komitee het besluit om dié agterstand so vinnig moontlik af te betaal. Die sekretaris moes alle beskikbare fondse vir dié

121) S.G.E. 2/65 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 8-9.6.1899.

122) S.G.E. 2/65 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 19.7.1899.

123) S.G.E. 2/65 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 16.11.1899.

124) S.G.E. 1/235 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 25.12.1899.

doel aanwend en indien nodig 'n lening van hoogstens £100 aangaan.¹²⁵⁾ 'n Lening van £100 is toe by die heer J.F.P. Perold van die Paarl aangegaan, maar hy is ongelukkig in Maart 1900 oorlede toe die Gedenkschoolkomitee alreeds £910-16-7 aan hom verskuldig was.¹²⁶⁾ Gelukkig kon die komitee aan die einde van dié jaar £100 by ene W.D. Malherbe leen¹²⁷⁾

Sedert die begin van 1897 was die komitee besig met onderhandelinge om 'n lening by die Departement van Onderwys te verkry. 'n Bedrag van £1200 is uiteindelik by die Departement van Publieke Werke geleen teen 'n verband op Kleinbosch en sy geboue. Dié lening is in November 1899 uitbetaal.¹²⁸⁾

Toe die Gedenkschool in 1900 heropen, was sy leerlingtal skielik baie laer as toe die skool vir die Somervakansie gesluit het. So het die sanginspekteur tydens sy besoek op 22 Februarie gevind dat die skool slegs 47 leerlinge op die rol gehad het. Die heersende oorlogsomstandighede en die uitwerking van krygswet het baie leerlinge uit die binneland verhoed om die skool te bereik. Tereg het die sanginspekteur in sy rapport vermeld dat "the recent withdrawel of many pupils ... on account of the war"¹²⁹⁾ was.

Toe inspekteur B.P.J. le Roux die skool op 21 Junie besoek, was daar 48 leerlinge. Hy het dié lae bywoningsyfer as "very regrettable" bestempel. Ten spyte van die skool se agteruitgang was die inspekteur oor die algemeen steeds tevrede met die standaard van werk wat verrig is. In sy rapport het hy vermeld: "The results of the inspection indicate very fair progress in all the Standards". Hy het aanbeveel dat die hoofonderwyser en die eerste assistent professionele sertifikate verwerf. As gevolg van die lae leerlingtal, en die feit dat daar geen vooruitsig was dat dit sou styg nie, het hy ook aanbeveel dat die toelae vir die tweede assistent op 30 September gestaak word.¹³⁰⁾

Dié aanbeveling het die einde van mej. Malherbe se aanstelling by die Gedenkschool beteken. Haar betrekking was reeds op die komiteevergadering van 31 Maart onder

125) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.10.1898; 25.11.1899; 2.12.1899.

126) MOOC 7/1/643 Testamente: Estate of the late Jozua Francois Petrus Perold, p. 2.

127) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 10.11.1900; 16.2.1901; 25.11.1903.

128) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.2.1897; 25.11.1899.

129) S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Instructor of Singing, 22.2.1900.

130) S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 21.6.1900.

bespreking. "Daar de finantiele toestand van de School onder de bestaande omstandighede zeer kretiek was", is die wenslikheid van die beëindiging van haar aanstelling klaarblyklik bespreek. Die sekretaris is ook opdrag gegee om die saak met haar te bespreek.¹³¹⁾

Toe inspekteur Le Roux op 18 Julie 'n informele besoek aan die skool bring, het hy gevind dat mej. Malherbe nie haar dienste aan die begin van die derde kwartaal hervat het nie. Daar was toe ook slegs 35 leerlinge in die skool – 'n bywoningsyfer wat die inspekteur as "regrettable" beskryf het. Op sy aanbeveling is die toelae van £30 vir 'n tweede assistent aan die Gedenkschool gevolglik terugwerkend tot 30 Junie gestaak.¹³²⁾

Al die onderrig aan die Gedenkschool is dus vanaf die begin van die derde kwartaal deur ds. F.S. du Toit en D.J.J. Brink behartig. Dit moes noodwendig meer verpligtinge op die skouers van dié twee here geplaas het. Om dié rede, en ook omdat hy byna twee jaar tevore 'n salarisvermindering van 20% moes aanvaar, het Brink in Augustus die komitee versoek om sy salaris met £25 per jaar te verhoog. Soos te verwagte, onder die bestaande omstandighede, is hy in November in kennis gestel dat daar geen vooruitsig bestaan het dat sy salaris verhoog kon word nie.¹³³⁾

Intussen het Brink homself ook by die Departement van Onderwys en die Gedenkschoolkomitee in diskrediet gebring. Klaarblyklik het sy verpligtinge ná die vertrek van mej. Malherbe só toegeneem dat hy toe probeer het om sy onderrigtaak te verlig deur van sommige vakke ontslae te raak. Sonder om met ds. F.S. du Toit of die komitee oor die kwessie te gesels, het hy op eie inisiatief 'n brief, gedateer 7 Augustus, aan die Departement geskryf waarin hy wou verneem of dit toelaatbaar was in 'n staats-ondersteunde skool om van die voorgeskrewe vyf ure skooltyd per dag 'n halfuur en meer per dag aan ekstra vakke soos Kerkgeskiedenis, Algemene Geskiedenis en Bybelgeskiedenis te wy. Hy het daarop gewys dat daar as gevolg van hierdie praktyk nie genoeg aandag aan die standaardvakke en die voorbereiding vir die publieke eksamen gegee kan word nie. Brink het hier heeltemal die erkende kanale verontagsaam, en soos hy tog kon verwag het, was die SGO nie bereid om aandag aan die brief te skenk nie. Hy het inspekteur Le Roux versoek om die aangeleentheid met

131) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 31.3.1900.

132) S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 18.7.1900.

133) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.8.1900; 10.11.1900.

ds. F.S. du Toit te gaan bespreek.¹³⁴⁾ Brink is kortweg in kennis gestel dat navrae soos syne déúr die hoofonderwyser gedoen moes word.¹³⁵⁾ Brink sou egter nie die saak daar laat nie.

Ds. F.S. du Toit en die Gedenkschoolkomitee was heeltemal onbewus van Brink se korrespondensie met die Departement. Eers veel later, skynbaar gedurende November, het inspekteur Le Roux ds. Du Toit daarvan in kennis gestel. Ds. Du Toit het toe op 25 November 'n brief aan Charles Murray, sekretaris van die SGO, gerig, soos hy dit in sy brief gestel het, "privaat, omdat ik over de zaak niet nodeloos gerucht wil maken meer dan noodig is ..." Hy het geskryf dat hy verneem het dat Brink graag sekere vakke van die Gedenkschool se program verwyder wou hê. Hy wou ook weet of Murray hom kon sê wat eintlik die klage was. Dit was vir hom "eenigzins vreemd nieuws zulks te hooren."¹³⁶⁾

'n Paar dae later het Ds. Du Toit 'n brief, gedateer 29 November, van Charles Murray ontvang. Hy het ds. Du Toit van Brink se brief aan die Departement in Augustus, en die SGO se standpunt in verband daarmee, verwittig. Hy het ook meegedeel dat Brink hom kort te vore op kantoor in Kaapstad besoek het om verder oor die saak te gesels. Brink het skynbaar gedink dat aan die ander skoolvakke wat aan hom toevertrou is, afbreuk gedoen word. Hy is egter meegedeel dat inspekteur Le Roux en ds. Du Toit die saak die beste sou kon reël.¹³⁷⁾

Dit is onmoontlik om vas te stel of ds. Du Toit die brief van Charles Murray reeds in sy besit gehad het toe die komitee op 1 Desember vergader het. Moontlik het hy dit toe nog nie ontvang nie. Op dié vergadering het 'n brief van Brink, gedateer 25 Augustus, waarin hy sy standpunt oor Kerk- en Algemene Geskiedenis gestel het, onder bespreking gekom. Brink en ds. F.S. du Toit was albei aanwesig. Nadat albei van hulle standpunte ten opsigte van die aangeleentheid verduidelik het, is besluit dat die voorsitter saam met die twee onderwysers 'n rooster sou opstel om

134) S.G.E. 1/257 Miscellaneous Letters Received: D.J.J. Brink - S.G.E. Dr. Muir, 7.8.1900 (Ook kantaantekening); S.G.E. 5/125 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 25.11.1900.

135) S.G.E. 5/122 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - D.J.J. Brink, 24.8.1900.

136) S.G.E. 1/257 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - Secretary of Educ. C. Murray, 25.11.1900.

137) S.G.E. 5/125 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 29.11.1900.

Mnr. J.A. Liebenberg

Mnr. D.J.J. Brink

Mnr. G.P. du Toit

Mnr. Rocco de Villiers, jr.

'n behoorlike tyd- en vakreëling te verseker.¹³⁸⁾

1901
Aangesien Brink nie sy verlangde salarisverhoging ontvang het nie en soos blyk uit advertensies in Die Afrikaanse Patriot en Afrikaanse Almanak,¹³⁹⁾ die vakke Algemene Kerk- en Bybelgeskiedenis ook nie by die Gedenkschool afgeskaf is nie, het hy besluit om die skool te verlaat. Die skool was finansiëel te swak om sy salaris te verhoog, en die afskaffing van die genoemde vakke sou in stryd met die doelstellings en tradisie van die skool wees. Na alle waarskynlikheid het Brink se eie geregtige korrespondensie met die Departement van Onderwys en sy besoek aan Charles Murray hom ook onbeminde by die komiteelede gemaak. In Februarie 1901 het Brink 'n brief aan die komitee gerig waarin hy hulle in kennis gestel het dat hy bedank. Dit is vir 30 Maart aanvaar.¹⁴⁰⁾ Op 3 April het Brink al sy besittings, waaronder 'n groot verskeidenheid huismeubels, plaasgereedskap, waens en plaasdiere, op 'n openbare vendusie laat verkoop.¹⁴¹⁾

Brink se vertrek was 'n verdere slag vir die Gedenkschool wat reeds met 'n lae leerlingstal te kampe gehad het. Hy het 'n aantal leerlinge, waaronder 'n paar kosleerlinge, met hom saamgeneem na die Breede Rivier Publieke Skool by Worcester, sodat die Gedenkschool 30 leerlinge, waaronder slegs agt koshuisleerlinge, behou het.¹⁴²⁾

Nadat die Gedenkschool in 1901 heropen het, het ds. F.S. du Toit dus slegs vir die eerste kwartaal Brink se bystand gehad. Vanaf die tweede kwartaal moes hy alleen die onderrig behartig. Gedurende hierdie jaar het die skool verskeie inspeksies ontvang. Reeds op 24 Januarie het die skool 'n informele besoek van inspekteur Le Roux gehad. Die skool was in 'n werkende toestand, maar die feit dat daar slegs 29 leerlinge in die skool was, het hom genoop om die "poor attendance" in sy rapport te vermeld. As gevolg van hierdie rapport het die Departement ds. F.S. du Toit versoek om verslag te doen van die skoolbywoning gedurende die eerste paar weke tot en met 9 Februarie.¹⁴³⁾ In 'n brief aan die Departement het Ds. Du Toit

138) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.12.1900.

139) Die Afrikaanse Patriot, 7.5.1903 (Gedenkschool der Hugenooten); Die Afrikaanse Patriot, 7.1.1904 (Gedenkschool der Hugenooten); Die Afrikaanse Almanak, 1904, pp. 88-89 (Gedenkschool der Hugenooten).

140) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.2.1901.

141) De Zuid Afrikaan, 26.3.1901; 28.3.1901; 30.3.1901 (Wellington - Publieke Verkoop).

142) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 9.4.1901.

143) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 24.1.1901.

gemeld dat daar in dié periode 33 leerlinge in die skool was en dat die gemiddelde bywoning per dag 32,5 was. Daar was dus redelik min afwesigheid. Die lae leerlingtal het hy aan twee faktore gewyt: Baie kosleerlinge kon nie die Gedenkschool bereik nie omdat hulle in dié tyd van krygswet nie die nodige permitte kon verkry om hul tuisdistrikte te verlaat nie. Hy het verder ook aanvaar dat sommige plaaslike leerlinge om politieke redes nie die Gedenkschool bygewoon het nie.¹⁴⁴⁾ Hy het in hierdie verband natuurlik ds. S.J. du Toit en Die Afrikaanse Patriot se ongewildheid in sommige kringe, vanweë hul pro-Britse politiek, in gedagte gehad.

Toe die sanginspekteur die Gedenkschool op 21 Februarie besoek, was daar steeds 33 leerlinge in die skool. Die lae leerlingtal het hy toegeskryf aan die feit dat baie kosleerlinge nie na die skool teruggekeer het nie, "very few of them having returned because of martial law." Die standaard van sang aan die Gedenkschool was oor die algemeen goed.¹⁴⁵⁾

Op 9 April het inspekteur Le Roux weer 'n informele besoek by die Gedenkschool afgelê. Die feit dat die skool slegs 30 leerlinge gehad het, het hom in sy rapport laat opmerk: "The fall in the attendance is a serious matter." Hy het dit beklemtoon dat 'n ernstige poging aangewend moes word om die getalle te verhoog. Hy het aanbeveel dat die toelae vir 'n assistent aan die begin van die tweede kwartaal beëindig moes word. Ook is vermeld dat die vorige assistent die skool verlaat het en 'n aantal leerlinge met hom saamgeneem het, sodat slegs agt kosleerlinge oorgebly het. Na aanleiding van dié verslag is die toelae vir 'n assistent-onderwyser aan die Gedenkschool terugwerkend op 31 Maart gestaak.¹⁴⁶⁾

Dit was moontlik veral dié verwikkeling wat die komitee in Mei laat besluit het om op 5 Junie weer 'n skoolbasaar te hou. Dit sou die eerste skoolbasaar by die Gedenkschool wees sedert die Tweede Anglo-Boereoorlog uitgebreek het en soveel ontwrigting vir die skool meegebring het. Dit was natuurlik vir ds. F.S. du Toit nodig om namens die komitee aan die SGO te skryf en die nodige toestemming te vra om die basaar in die skoolgebou te hou en op dié dag geen skoolwerk te doen nie. Aangesien

144) S.G.E. 1/289 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 13.2.1901.

145) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Instructor of Singing, 21.2.1901.

146) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 9.4.1901.

krygswet gegeld het, moes hy ook vooraf die goedkeuring van die plaaslike militêre kommandant verkry.¹⁴⁷⁾ Die feit dat die Gedenkschoolkomitee onder die heersende krygswetomstandighede toestemming ontvang het om die skoolbasaar te kon hou, moet daaraan toegeskryf word dat ds. F.S. du Toit as "one of the loyal ministers"¹⁴⁸⁾ beskou is. Verder was die meerderheid van die komiteelede District Mounted Troopers wie se "welknown (sic!) loyalty"¹⁴⁹⁾ aan die owerhede bekend was. Die basaar, wat gekenmerk is deur die hartlike medewerking van die vriende van die skool, het bo verwagting £60 opgelewer.¹⁵⁰⁾ Dit moet egter nie vertolk word as 'n verandering in die gesindheid teenoor die Gedenkschool nie. In dieselfde uitgawe van Die Afrikaanse Patriot waarin oor die basaar gerapporteer is, is ook teleurgesteld opgemerk: "Jammer dat dit deur so baie selfs bure en s.g. vriende ni meer erkend en op prys gesteld word nie."¹⁵¹⁾ 'n Paar weke later het Die Afrikaanse Patriot 'n berigjie geplaas waarin vermeld is dat sommige dislojale persone in Daljosafat en Klein Drakenstein onder andere wingerde en vrugteboom verniel en drade deurgesny het. Dié mense het selfs godsdienstige verrigtinge vermy omdat hulle skynbaar nie die Bybel saam met lojale persone wou lees of saam met hulle wou bid nie. "Oek die arme Gedenkskool word geboycot; en dit self deur mense wat fer jare lank al hulle kinders daarin gratis laat leer het!"¹⁵²⁾

In Februarie 1902 het ds. F.S. du Toit in 'n brief aan die S.G.O. verwys na "the boycott of the Gedenkschool on account of our welknown (sic) loyalty ..."¹⁵³⁾ Later in Augustus 1904 het inspekteur T.S. Golightly in 'n rapport aan die Onderwysdepartement ook na die vyandigheid wat tydens die Tweede Anglo-Boereoorlog teenoor die Gedenkschool bestaan het, verwys. "... the war brought many changes, and amongst others brought about a change in the opinions of the present managers which rendered the School less popular with the class of people which had hitherto supported it, and the number of boarders fell off considerably."¹⁵⁴⁾

-
- 147) S.G.E. 1/289 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 29.5.1901.
 148) S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 29.5.1901.
 149) S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 29.5.1901.
 150) Die Afrikaanse Patriot, 13.6.1901 (Daljosafat).
 151) Die Afrikaanse Patriot, 13.6.1901 (Daljosaphat).
 152) Die Afrikaanse Patriot, 18.7.1901 (Daljosaphat).
 153) S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 24.2.1902.
 154) S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: T.S. Golightly - S.G.E. Dr. Muir, 17.8.1904.

'n Maand na die basaar van 5 Junie 1901 is daar ook 'n "Entertainment" aan die Gedenkschool gehou. Teen betaling van 2 sjielings kon die aanwesiges 'n musiekprogram onder leiding van Rocco de Villiers, junior, van die Paarl, asook oorgenoeg te eet en te drink, geniet. Die teenkanting teen die Gedenkschool was waarskynlik daarvoor verantwoordelik dat die opkoms baie swak was. Die korrespondent van Die Afrikaanse Patriot wat verslag gedoen het van die "Entertainment", moes ongelukkig ook meld dat dit "Spytig (was) dat op so 'n plek altyd 'n party is wat ni weet hoe hulle te gedrae'e ni."¹⁵⁵⁾ Moontlik was die groepie ook vyandiggesindes wat die verrigtinge van die Gedenkschool wou ontwrig.

Op 10 Junie het inspekteur B.P.J. le Roux die Gedenkschool besoek vir sy jaarlikse inspeksie. In sy rapport het hy na die leerlingtal van 31 as "very low" verwys. Die hoofonderwyser moes al die onderrig alleen behartig. Vakke soos Algebra en Latyn moes reeds laat vaar word. Tog kon die inspekteur vermeld dat "fair progress has been made." Die dissipline van die skool was ook goed.¹⁵⁶⁾

Die inspekteur het op 18 Julie 'n informele besoek aan die Gedenkschool gebring. Die leerlingtal van 22 het hy as "very regrettable" bestempel en daaraan toegevoeg: "The school seems to be losing ground rapidly in the matter of attendance."¹⁵⁷⁾ Op grond van dié lae leerlingtal sou die toelae vir die hoofonderwyser se salaris vanaf 31 Desember 1901 van £100 tot £75 verminder word.¹⁵⁸⁾

Dit is duidelik dat die Onderwysdepartement die agteruitgang van die Gedenkschool noukeurig dopgehou het. Op 24 September het die inspekteur weer eens 'n informele besoek by die skool afgelê. Hoewel die leerlingtal 'n geringe styging tot 29 getoon het, het hy in sy rapport vermeld "that there is no improvement in attendance."¹⁵⁹⁾ Klaarblyklik het die Departement 'n daadwerklike opbloei van die Gedenkschool verwag voordat die skool weer groter geldelike steun van die Departement kon verwag.

155) Die Afrikaanse Patriot, 18.7.1901 (Daljosaphat).

156) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 10.6.1901.

157) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 18.7.1901.

158) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 18.7.1901; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.9.1901.

159) S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Gedenkschool, 24.9.1901.

1902

Die Gedenkschool het 1902 binnegegaan met ds. F.S. du Toit steeds as enigste onderwyser. Hoewel die leerlingtal laag was, moes dié omstandigheid 'n baie swaar las op sy skouers gelê het. Dit moes dus vir hom na 'n aantreklike uitvlug gelyk het toe die militêre owerhede in Pretoria hom vroeg in dié jaar versoek het om die mense in die konsentrasiekampe geestelik te kom bearbei. Op 22 Februarie het hy en die sekretaris, I.S. Perold, die S.G.O. in Kaapstad gaan besoek om verlof te vra dat ds. Du Toit Transvaal toe kon gaan. Die S.G.O. wou egter nie toestemming daartoe verleen nie.

Ds. Du Toit wou egter baie graag van die uitnodiging na Transvaal gebruik maak. Aangesien hy gevoel het dat hy die saak tydens die onderhoud in Kaapstad nie duidelik genoeg uiteengesit het nie, het hy op 24 Februarie 'n brief aan die S.G.O. gerig en sistematies die redes waarom hy die Transvaal wou besoek, verduidelik.

Een van die belangrikste redes was sy swak gesondheid. In die voorafgaande aantal maande moes hy mediese behandeling ontvang vir verswakte longe. Die geneesheer het 'n spoedige verandering van omgewing aanbeveel. 'n Lang vakansie aan die kus waste duur, terwyl 'n tydelike verblyf in die Transvaal die nodige verandering van omgewing sou bied, hom steeds van 'n inkomste sou verseker, en hom 'n geleentheid sou gee om sy landgenote van hulp te wees.

Nog 'n rede waarom hy wou gaan, was dat hy as lojale predikant die duisende mense in die konsentrasiekampe geestelik wou bystaan, veral nou dat baie predikante van die N.G. Kerk nie toegelaat is om na hul werkplase terug te keer nie. Aangesien daar so min werksgeleenthede vir onderwysers was, sou sy betrekking vir die kort tydjie maklik deur 'n bekwame persoon gevul kon word.

'n Verdere rede wat deur ds. Du Toit aangevoer is, was dat die Tweede Anglo-Boereoorlog en die feit dat die Gedenkschool as gevolg van die komiteelede se lojaliteit geboikot is, die leerlingtal tot 25 laat daal het. Die komitee was nie meer in staat om hom 'n behoorlike salaris te betaal nie en hy wou hulle ook nie meer belas nie. Indien hy dus Transvaal toe kon gaan en daar moontlik 'n permanente aanstelling as predikant kon kry, sou dit vir hom sowel as die komitee 'n uitkoms wees.

Ds. Du Toit het die S.G.O. ook meegedeel dat die komitee reeds 'n geskikte en gekwalifiseerde persoon gevind het om sy plek aan die Gedenkschool vir die tydperk Maart tot Junie 1902 vol te staan. Hy was Sybrand J. van der Spuy wat lojaal

teenoor die Britse saak gestaan het.¹⁶⁰⁾

Die S.G.O. het egter sy vorige besluit oor dié saak herhaal en geen verlof aan ds. Du Toit toegestaan om die Transvaal te besoek nie. Hy was egter bereid om aandag te skenk aan die moontlikheid om ds. Du Toit vanweë sy gesondheidstoestand 'n onderwysbetrekking op 'n geskikte plek te laat kry.¹⁶¹⁾

Die wyse waarop die oorlogsomstandighede en ook ds. F.S. du Toit se swak gesondheidstoestand die reeds sukkelende Gedenkschool benadeel het, blyk duidelik uit die inspekteursverslag van dr. Thomas A. Logie. Na die afsterwe van inspekteur Le Roux aan die einde van 1901 was hy die nuwe inspekteur.¹⁶²⁾ Hy het die Gedenkschool op 12 Maart 1902 besoek. Van die 23 leerlinge in die register was 22 by die inspeksie aanwesig, van wie slegs 11 geslaag het. Hoewel daar na die standaard van skoolwerk in die verskillende standerds as "fair" verwys is, het die dissipline in die skool, wat vroeër as goed beskryf is, die volgende kommentaar ontlok: "The talking which is permitted during school hours is not conducive to efficient work." Hy het ook aanbeveel dat die Gedenkschool gedegradeer word van 'n A2- tot 'n A3-skool. Hy het dit beklemtoon dat dié aanbeveling slegs op grond van die lae leerlingtal gemaak word en nie op grond van die gehalte van die werk in die skool nie, aangesien die gehalte heel gemiddeld sou gewees het as die inspeksie eers aan die einde van die jaar sou plaasgevind het.¹⁶³⁾

Op dieselfde dag van dié inspeksie het ds. F.S. du Toit 'n brief aan die S.G.O. gerig. Hy het toestemming gevra om die April-vakansie tot ongeveer 'n maand te verleng en die wintervakansie te verkort. Dit was sy voorneme om dié maand aan die kus te gaan deurbring omdat sy vrou, een kind en ook hyself nie gesond was nie en rus nodig gehad het.¹⁶⁴⁾ Dit wil voorkom asof die S.G.O. dié versoek van ds. Du Toit ook nie toegestaan het nie.

160) S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 24.2.1902.

161) S.G.E. 5/138 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 26.2.1902.

162) S.G.E. 1/355 Miscellaneous Letters Received: S.G.E. Dr. Muir - Under Colonial Secretary, 29.1.1902.

163) S.G.E. 1/108 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.A. Logie, 12.3.1902.

164) S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 12.3.1902.

Die komitee was natuurlik deeglik bewus van ds. Du Toit se gesondheidsprobleme en die swaar onderriglas wat hy as enigste onderwyser na die vertrek van D.J.J. Brink moes dra. Gevolglik het die komitee die dienste van mej. Mini du Toit, die dogter van D.F. du Toit, as assistente bekom teen 'n salaris van £30 per jaar. Volgens die komiteenotules was die aanstelling blykbaar vir die derde kwartaal van 1901. Dit wil voorkom of ds. F.S. du Toit daarna weer die laaste kwartaal van 1901 sonder assistent moes klaarkom. Na die aanvang van die skooljaar in 1902 het die komitee egter weer tydelik die dienste van mej. B. Malherbe verkry. Sy het aan die einde van die eerste kwartaal vertrek. Vanaf 21 Julie 1902 is mej. Elizabeth J. Brink, wat pas haar studies op Wellington voltooi het, in die betrekking aangestel. Aangesien die leerlingtal na die beëindiging van die Tweede Anglo-Boereoorlog weer ietwat gestyg het, het die Onderwysdepartement haar aanstelling goedgekeur. Die Departement het ook vanaf 1 Julie 1902 'n toelae van £25 ten opsigte van haar salaris van £50 betaal. Die komitee was so tevrede met haar dienste dat sy aan die einde van 1902 vir nog 'n jaar aangestel is. Haar salaris sou ook in 1903 tot £60 verhoog, waarvan die Departement £30 sou bydra.¹⁶⁵⁾

Op 11 September 1902 is die Gedenkschool deur 'n stormsterk suidoostewind getref. ⁷ Dié wind, die kwaaieste in menseheugenis, het in Groot- en Klein-Drakenstein en Daljosafat wingerde verniel, duisende bome ontwortel en honderde huise se dakke geheel of gedeeltelik afgewaai.¹⁶⁶⁾ Dié oggend om ongeveer tienuur is die koshuis=afdeling van die Gedenkschool van sy dak beroof, terwyl die skoolgebou se dak ook 'n uur later afgewaai is. Die omstandighede was so onveilig dat daar dié dag nie skoolgehou kon word nie. Gedurende die nag het dit hard begin reën, sodat die grond=verdieping van die skoolgebou noodgedwonge in slaapkwartiere omskep moes word. Dié omstandigheid, asook die feit dat die kosleerlinge moes help om vir die skool 'n tydelike dak op te sit, het meegebring dat daar gedurende die volgende paar dae geen skoolwerk gedoen kon word nie.¹⁶⁷⁾

165) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 10.5.1901; 30.9.1901; 19.2.1902; 29.6.1902; 13.12.1902; S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: I.S. Perold - S.G.E. Dr. Muir, 27.7.1902; S.G.E. 1/331 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, n.d.; S.G.E. 5/143 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 28.7.1902; S.G.E. 5/144 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 30.8.1902; S.G.E. 5/149 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 16.2.1903.

166) De Zuid Afrikaan, 16.9.1902 (Paarl - Nieuws uit de Paarl - Een Ongeve=naarde Orkaan); Die Afrikaanse Patriot, 18.9.1902 (Binneland en Alge=meen).

167) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Gedenkschool - S.G.E. 12.9.1902.

Die Departement van Onderwys is van dié skade in kennis gestel en het onderneem om onder sekere voorwaardes die helfte van die herstelkoste te betaal. Die komitee het die herstelwerk toe aan 'n bouer van die Paarl, D.J. Smit, opgedra. Teen die einde van die jaar was die herstelwerk afgehandel.¹⁶⁸⁾ Die groot letters "Gedenkschool der Hugenoten 1883" wat voorheen bo-op die Gedenkschoolgebou gepryk het en deur die windstorm afgewaai is, is egter nooit weer teruggeplaas nie.¹⁶⁹⁾ →

Kort na die heropening van die Gedenkschool in 1903 het inspekteur Logie op 26 Januarie 'n informele besoek aan die skool gebring. Die leerlingtal het ietwat verbeter sodat daar nou 29 leerlinge in die skool was. Hy het die werksaamhede in die skool bevredigend gevind.¹⁷⁰⁾

'n Paar weke later, op 11 Maart, het inspekteur Logie die Gedenkschool formeel geïnspekteer. Die skool was steeds besig om meer leerlinge te lok, want daar was nou 36 leerlinge op die rol. In sy rapport het die inspekteur die "considerable increase in the attendance" vermeld. Hy het die standaard van die skoolwerk oor die algemeen as "fair" en "good" bestempel hoewel hy in sommige vakke die leerlinge se kennis as "weak" beskryf het.¹⁷¹⁾

Ten spyte van dié redelike verslag het die Departement van Onderwys besluit om die Gedenkschool van 'n A2- tot 'n A3-skool te degradeer. Dié verslag het ook momentum verleen aan Departementele pogings om die Gedenkschool met die Daljosaphat Publieke Skool te amalgameer. →

Inspekteur Logie het kort voor sy bovermelde verslag, waarskynlik ná sy informele besoek aan die Gedenkschool op 26 Januarie, die moontlikheid geopper dat die Gedenkschool en Daljosaphat Publieke Skool moes amalgameer.¹⁷²⁾ Dié twee skole was nie baie ver van mekaar geleë nie. Albei was "Boarding Schools" en albei het te kampe gehad met lae leerlinggetalle. Inspekteur Logie het die Daljosaphat

168) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 6.10.1902; 13.12.1902.

169) Meegedeel deur A.D. le Roux, seun van latere hoofonderwyser A.D. le Roux, dat dié groot letters teen 1906 nie meer bo-op die Gedenkschoolgebou was nie.

170) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.A. Logie to Gedenkschool, 26.1.1903.

171) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.A. Logie, 11.3.1903.

172) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.A. Logie, 11.3.190

Publieke Skool op 24 Februarie formeel geïnspekteer. Daar was maar 49 leerlinge in die skool, van wie slegs 40 aanwesig was vir die inspeksie.¹⁷³⁾ Aangesien die leerlingtal van dié skool in die voorafgaande drie jaar tussen 32 en 45 gewissel het, en sommige inspekteursrapporte in dié tydperk ook vermeld het dat die leerlinggetalle van dié skool te laag was¹⁷⁴⁾, het die inspekteur tydens dié besoek die hoofonderwyser aangemoedig om met die skoolkomitee samesprekings te voer oor die moontlikheid dat dié skool met die Gedenkskool kon verenig. So 'n enkele skool sou baie beter kon funksioneer as die twee aparte skole. In sy rapport aan die Departement het hy dié gesprek met die hoofonderwyser vermeld.¹⁷⁵⁾ Dat die Daljosaphat Publieke Skool, net soos die Gedenkskool, aan die agteruitgaan was, blyk uit die feit dat toe die naaldwerkinspektrise die Publieke Skool op 3 Mei 1903 besoek, net 34 van die 49 leerlinge vir die inspeksie opgedaag het. Sy het dié lae getal aan 'n maselepidemie toegeskryf.¹⁷⁶⁾ Toe inspekteur Logie egter op 24 Julie 'n infor=

-
- 173) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector T.A. Logie, 24.2.1903.
- 174) S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 18.7.1900; S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Departmental Instructor of Singing, 22.2.1900; S.G.E. 2/78 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector B.P.J. le Roux, 17.4.1900; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector B.P.J. le Roux, 6-7.3.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 24.9.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Report: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 18.7.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit to Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 18.7.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 9.4.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Departmental Instructor of Singing, 13.3.1901; S.G.E. 2/93 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector B.P.J. le Roux to Daljosaphat Public School, 24.1.1901; S.G.E. 2/108 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector T.A. Logie, 25.2.1902; S.G.E. 2/108 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.A. Logie to Daljosaphat Public School, 24.7.1902; S.G.E. 2/108 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Departmental Instructor of Singing, 25.4.1902; S.G.E. 2/108 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Departmental Needlework Instructress, 26.2.1902.
- 175) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Reports of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector T.A. Logie, 24.2.1903.
- 176) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Departmental Needlework Instructress, 3.5.1903.

1903 -
1904
—

mele besoek aan die skool bring, was slegs 31 van die 46 leerlinge teenwoordig. Dié lae bywoningsyfer was volgens hom moontlik te wyte aan die reën.¹⁷⁷⁾ Dit is sterk te betwyfel dat dit die ware oorsaak was, want gedurende 1904 het dié skool se leerlingtal steeds baie afgeneem, sodat inspekteur T.S. Golightly in sy rapport van 1 Maart 1904 opgemerk het: "an effort should be made to increase the number on the roll."¹⁷⁸⁾

Na die inspeksie van die Gedenkschool op 11 Maart 1903 wou die S.G.O. van inspekteur Logie verneem watter van die twee skole verkieslik eerste in verband met 'n moontlike amalgamasie genader moes word. Inspekteur Logie was van mening dat die Gedenkschool geskik sou wees as 'n "Boarding Department", maar indien die twee skole verenig word, sou 'n nuwe skool gebou moes word. Hy het ook gedink dat die enigste manier waarop die betrokkenes by albei skole in dié regte rigting beweeg sou kon word, sou wees om hulle bymekaar te bring sodat hulle die saak met dr. Muir of die inspekteur kon bespreek. Logie het ook onderneem om so 'n vergadering te reël wanneer 'n geskikte geleentheid hom voordoen.¹⁷⁹⁾

Die leerlingtal van die Gedenkschool het hierna steeds gedaal. Toe die sanginspekteur die skool op 5 Mei besoek, was daar 34 leerlinge.¹⁸⁰⁾ Met inspekteur Logie se informele besoek aan die skool op 24 Julie was daar slegs 24 leerlinge op die rol, van wie 13 dié dag by die skool was. Hy het dié swak bywoning toegeskryf aan die reën en die feit dat die skool net die vorige dag heropen het.¹⁸¹⁾

Intussen het inspekteur Logie werk gemaak van sy onderneming om die twee skole te probeer oorreëdel om te amalgameer. Teen die einde van Julie of vroeg in Augustus 1903 het hy 'n brief aan die sekretaris, I.S. Perold, gerig, waarin hy die wenslikheid dat die skole moes amalgameer verduidelik het. Dié kwessie is op 15 Augustus op 'n komiteevergadering bespreek. Die komitee het die sekretaris opdrag gegee om die inspekteur in kennis te stel van hulle bereidwilligheid om met hom oor dié

177) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.A. Logie to Daljosaphat Public School, 24.7.1903.

178) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector T.S. Golightly, 1.3.1904.

179) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.A. Logie, 11.3.1903.

180) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Instructor of Singing, 5.5.1903.

181) S.G.E. 2/124 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.A. Logie to Gedenkschool, 24.7.1903.

saak samesprekings te voer. Hy moes ook aan die inspekteur voorstel dat die Gedenkschoolkomitee eerste met hom samesprekings wou voer waarna hy dan met die direksie van die ander skool 'n vergadering kon hou. Indien dit gunstig afloop, sou albei skoolbesture dan saam met hom vergader om die saak verder te bespreek. Verder het die Gedenkschoolkomitee besluit om so spoedig moontlik 'n vergadering van ondersteuners van die skool te belê om onder andere die voorgestelde vereniging van die twee skole in Daljosafat te bespreek.¹⁸²⁾

Kort na dié komiteevergadering het die komitee en inspekteur Logie toe bymekaar gekom om amalgamasie te bespreek. Daarna het Logie die bestuur van die Publieke Skool genader, maar dit was vir hom duidelik dat hulle hoegenaamd nie ten gunste van so 'n vereniging was nie. Die hele plan het dus in duie gestort en die inspekteur kon maar net per brief die Gedenkschoolkomitee vir hul bereidwilligheid bedank.¹⁸³⁾ Dié kwessie is voorlopig daar gelaat.

Aan die einde van 1903 het die Gedenkschoolkomitee die dienste van I.S. Perold, wat jare lank sekretaris van die Gedenkschoolkomitee was, verloor. Reeds op die komiteevergadering van 22 Oktober is D.F. du Toit as nuwe sekretaris met ingang van 1904 verkies.¹⁸⁴⁾ Gedurende November het mej. Brink ook kennis gegee dat sy die skool aan die einde van 1903 gaan verlaat.¹⁸⁵⁾ Hoewel die komitee 'n week later reeds met 'n mev. Van Blerk van Kaapstad aan die onderhandel was oor die vakante assistentskap, het dié onderhandelinge uiteindelik op niks uitgeloop nie.¹⁸⁶⁾ Toe die Gedenkschool in 1904 heropen, het ds. Du Toit gevolglik weer alleen gestaan.

Ten spyte van sy kwynende toestand, het die Gedenkschool die jaar 1904 hoopvol binnegegaan. Op 7 Januarie het daar 'n uitvoerige advertensie in Die Afrikaanse Patriot verskyn. Daarin is die naam van mej. Anna (Polly) Malherbe, met wie die komitee intussen onderhandel het, as nuwe assistente genoem. Sy sou optree

182) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.8.1903.

183) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.9.1903.

184) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 22.10.1903; S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: I.S. Perold - S.G.E. Dr. Muir, 12.2.1904; S.G.E. 5/162 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - I.S. Perold, 25.2.1904.

185) Notule van die Skoolkomitee, 25.11.1903.

186) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.12.1903; 5.2.1904.

1904

as musiekonderwysers en onderrig in klavier, harmonium en viool gee. 'n Wye reeks ander vakke is ook vermeld. Die beginsels waarop die Gedenkschool berus het, is ook sistematies uiteengesit. Die skoolgelde is vermeld, asook die feit dat beurse van £12 per jaar vir behoeftige leerlinge beskikbaar was. Ander voorregte aan die skool is genoem, nl. dat katekisasie, sonagskool, Bybellesing, en bidure gereeld gehou is, en dat die skool oor 'n bloeiende Debatsvereniging en 'n welgevulde biblioteek beskik het. Die skool se ligging tussen die Paarl en Wellington het die kinders ook van die "vele eigenaardige verzoeking van het verleidelijke dorpsleven" weggehou. Dieselfde advertensie het in die daaropvolgende maande weer 'n paar maal verskyn.¹⁸⁷⁾

Vroeg in die eerste kwartaal het mej. Malherbe by die Gedenkschool aangesluit. Haar hele salaris is deur die Gedenkschoolkomitee betaal, want die Onderwysdepartement het geen finansiële steun verleen nie.¹⁸⁸⁾ Die skool se bedrywighede het oënskynlik redelik vlot verloop, sodat die skoolkomitee van die Departement van Onderwys verlot gevra en ontvang het om die jaarlikse skoolbasaar op 9 Maart by die skool te hou. Moontlik was die opkoms swak want die volgende dag het Die Afrikaanse Patriot vermeld dat die basaar op 16 Maart gehou word en dat die skoolkomitee sou reël om belangstellendes na die basaar te vervoer.¹⁸⁹⁾

Op 11 Maart het inspekteur T.S. Golightly die Gedenkschool vir 'n formele inspeksie besoek. Dié dag was daar 34 leerlinge op die rol, van wie 28 vir die inspeksie by die skool was. Die inspekteur het die leerlinge se werk as "fairly satisfactory" gerapporteer en die bywoning as "good" bestempel. Tog het hy sy rapport afgesluit met die opmerking: "If possible an effort should be made to bring up the attendance to what it was at last inspection."¹⁹⁰⁾ Dié opmerking het hy gemaak nadat hy tien dae tevore die Daljosaphat Publieke skool geïnspekteer het en toe in verband met dié skool verslag gedoen het: "An effort should be made to increase the number on the roll."¹⁹¹⁾ Dié toedrag van sake in die twee skole het hom 'n laaste slotop=

187) Die Afrikaanse Patriot, 7.1.1904; 3.3.1904; 31.3.1904; 5.5.1904 (Gedenkschool der Hugenooten).

188) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.2.1904; 9.4.1904.

189) S.G.E. 5/162 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 4.3.1904; Die Afrikaanse Patriot, 10.3.1904 (Binneland en Algemeen); S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.S. Golightly, 11.3.1904.

190) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.S. Golightly, 11.3.1904.

191) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Daljosaphat Public School by Inspector T.S. Golightly, 1.3.1904.

merking op die verslag in verband met die Gedenkschool laat maak. Hy was van mening dat die Gedenkschool en die Daljosaphat Skool behoort te amalgameer, maar hy het nie dié tydstip as geleë beskou nie.¹⁹²⁾

Met die doel om hom te vergewis van die stand van die leerlinggetalle in die Daljosaphat Publieke Skool en die Gedenkschool, het inspekteur Golightly slegs enkele weke later weer die twee skole informeel besoek. Op 12 April het hy by die Daljosaphat Publieke Skool besoek afgelê. Van die skool se 36 leerlinge was dié dag slegs 30 aanwesig.¹⁹³⁾ Hy het op dieselfde dag ook die Gedenkschool besoek en gevind dat daar net 28 leerlinge ingeskryf was, van wie 26 dié dag in die skool was.¹⁹⁴⁾

Dieselfde dag het inspekteur Golightly 'n brief aan die Kantoor van die S.G.O. gerig waarin hy, na aankomst van die lae leerlinggetalle in die twee Dalse skole, die moontlikheid van die amalgamasie van die skole weer aangeroei het. In dié stadium was die besture van albei skole gewillig om oor amalgamasie samesprekings te voer. Die inspekteur sou gevolglik binne die volgende paar weke 'n vergadering van die twee partye en homself belê. Hy was tereg van mening dat dit beter sou wees om een goeie skool in Daljosafat te hê as twee, vyftien minute uit mekaar, wat swak bygewoon word.¹⁹⁵⁾

Gedurende die daaropvolgende paar maande het die Gedenkschool se leerlingtal steeds verder gedaal. Toe die sanginspekteur die skool op 10 Mei besoek, was daar 27 leerlinge ingeskryf. Almal was dié dag aanwesig.¹⁹⁶⁾ Op 28 Julie het inspekteur Golightly weer 'n informele besoek by die skool afgelê. Van die 27 leerlinge op die rol was daar dié dag slegs 15 in die skool. Daar is ook geen noemenswaardige styging in die getalle verwag nie. Dié omstandighede was baie bevorderlik vir inspekteur Golightly se standpunt ten opsigte van die amalgamasie van die twee skole in Daljosafat.

-
- 192) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.S. Golightly, 11.3.1904.
 193) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of inspection of Gedenkschool by Inspector T.S. Golightly, 12.4.1904.
 194) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.S. Golightly to Gedenkschool, 12.4.1904.
 195) S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: T.S. Golightly - S.G.E. Dr. Muir, 12.4.1904.
 196) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Instructor of Singing, 10.5.1904.

Die Gedenkschool was ongetwyfeld in onherstelbare verval, en dit is ook duidelik deur ds. F.S. du Toit besef. Om dié rede het hy reeds ernstig daaraan gedink om die skool te verlaat. In sy inspeksierapport van 28 Julie 1904 het inspekteur Golightly hierna verwys: "The teacher informed me privately that unless the numbers increase the question of his remaining at the school will shortly arise."¹⁹⁷⁾ Die inspekteur was van mening dat indien ds. Du Toit die Gedenkschool verlaat, die Onderwysdepartement nie meer nodig sou hê om langer 'n toelae aan die skool te betaal nie. Die twee skole sou dan kon amalgameer, aangesien 'n klein plekkie soos Daljosafat nie twee skole benodig het nie. 'n Probleem wat die inspekteur voorsien het, was dat daar 'n regeringsverband van £1200 op Kleinbosch en sy geboue bestaan het, en dié verband sou eers afgelos moes word voordat die skool gesluit sou kon word.¹⁹⁸⁾

Die informele besoek deur inspekteur Golightly en sy rapport het tot gevolg gehad dat die Kantoor van die S.G.O. 'n brief aan die Gedenkschoolkomitee gerig het waar= in daarop gewys is dat die skool se leerlingtal te laag was om die verdere toekenning van 'n toelae aan die skool te regverdig. Die S.G.O. wou verneem of die komitee die versekering kon gee dat daar 'n onmiddellike verbetering in die getalle sou wees.¹⁹⁹⁾ Hierop het ds. F.S. du Toit namens die komitee in 'n lang brief aan die S.G.O. geantwoord dat hul getalle binne 'n baie kort tydjie tot byna 30 leerlinge sou styg. Die komitee het gehoop dat dit as bevredigend aanvaar sou word, aangesien die Gedenkschool slegs 'n A3-skool was wat reeds geen toelae vir 'n assistent ontvang het nie. Daarteenoor het die Daljosaphat Publieke Skool, wat 'n A2-skool was en ook 'n assistent gehad het, slegs 35 leerlinge gehad. Die hoofonderwyser het verder daarop gewys dat die leerlingtal van die Gedenkschool hoër kon gewees het as die Onderwysdepartement vryliker geldelike hulp aan behoeftige leerlinge verleen het. Hy het die S.G.O. herinner aan die besoek wat hy en die vorige sekretaris, I.S. Perold, die vorige jaar by die Kantoor van die S.G.O. afgelê het om 'n toelae van £100 te vra vir behoeftige leerlinge. By dié geleentheid het die Sekretaris van Onderwys, C. Murray, hulle verseker dat die Onderwysdepartement sodanige geldelike hulp ongetwyfeld elke jaar aan ses of agt seuns sou

197) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.S. Golightly to Gedenkschool, 28.7.1904.

198) S.G.E. 2/142 Inspectors Reports: Informal Visit of Inspector T.S. Golightly to Gedenkschool, 28.7.1904.

199) S.G.E. 5/168 Miscellaneous Letters Despatched: Secretary of Educ. C. Murray - D.F. du Toit, 9.8.1904.

1904
verleen. Die Gedenkschoolkomitee het daarna aansoek gedoen om 'n toelae vir twee leerlinge wat elders tot ongeveer st. 5 geleer het, maar moes verneem dat 'n toelae nie goedgekeur is nie omdat dié leerlinge te ver gevorderd was. In die geval van 'n ander leerling is die aansoek ook afgekeur omdat dié leerling, wat reeds verder as st. 3 gevorderd het, nie ver genoeg gevorderd was nie. Die hoofonderwyser het ook verwys na die geval van 'n agtienjarige leerling wat nie 'n beurs ontvang het nie omdat hy te oud was, terwyl 'n beurs aan 'n negentienjarige wel goedgekeur is. Ds. Du Toit het bygevoeg dat die Gedenkschool nie, soos baie skole, 'n werwingskomitee gehad het nie. Mense het self die skool genader en die skool wou dié mense graag help. Verder het hy ook daarop gewys dat baie predikante van die N.G. Kerk nie vriende van die Gedenkschool was nie en gevolglik nie leerlinge se aansoekvorms om staatshulp wou onderteken nie. Ten slotte het hy gemeld dat die komitee waarskynlik 'n deputasie sou stuur om die S.G.O. oor die saak te spreek.²⁰⁰⁾

Dié brief is deur die Sekretaris van Onderwys aan inspekteur Golightly voorgelê vir sy kommentaar. In sy geskrewe kommentaar het hy kortliks die geskiedenis van die Gedenkschool geskets. Hy het opgemerk dat die vorige S.G.O., Sir Langham Dale, miskien onwyslik 'n toelae vir die Gedenkschool goedgekeur het, terwyl daar reeds 'n staatsondersteunde skool in Daljosafat was. Hy het ook verduidelik hoe dat die skool nadelig deur die Tweede Vryheidsoorlog getref is. Verder was hy van mening dat die Gedenkschoolkomitee die skool nie meer alleen aan die gang kon hou nie. "Personally I do not see how the school can last, but in order to let it down gently" moes die Onderwysdepartement aan die voorgestelde deputasie die voorstel maak dat die Departement op die £ vir £-basis 'n toelae van £100 aan die Gedenkschool sou betaal mits die komitee self £100 kon waarborg. Op 22 Augustus sou hy die Gedenkschool informeel besoek en dan oor die leerlingtal rapporteer.²⁰¹⁾ Klaarblyklik het dié besoek nooit plaasgevind nie.

Die Gedenkschoolkomitee het wel besluit om 'n deputasie na dr. Muir te stuur sodat die skool se agteruitgang bespreek kon word. Hy was bereid om hulle op Saterdag, 17 September, te ontvang. Die komitee het toe ds. S.J. du Toit, ds. F.S. du Toit

200) S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - S.G.E. Dr. Muir, 15.8.1904.

201) S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: T.S. Golightly - Secretary of Educ. C. Murray, 20.8.1904.

en D.F. du Toit benoem as deputasie.²⁰²⁾ Klaarblyklik is die saak nie tydens dié besoek afgehandel nie en het die komitee ook gedurende die daaropvolgende drie maande nog met die S.G.O. gekommunikeer. Die voorsitter van die komitee, ds. S.J. du Toit, kon eers op die komiteevergadering van 11 Januarie 1905, namens die medelede van die deputasie, aan die komitee rapporteer dat dr. Muir ingestem het om die Gedenkschool in belang van behoeftige leerlinge jaarliks met £100 te ondersteun.²⁰³⁾

In Januarie 1905 het mej. Anna Malherbe, na 'n jaar van diens aan die Gedenkschool, kennis gegee dat sy die skool gaan verlaat. Toe die skool vir die eerste kwartaal 'n aanvang neem, het ds. F.S. du Toit weer alleen gestaan. Gedurende die eerste kwartaal moes hy gevolglik van die hulp van drie van die mees gevorderde leerlinge gebruik maak. Hiervoor het die komitee aan elk van hulle 'n honorarium van £5 gegee.²⁰⁴⁾

Hoewel ds. F.S. du Toit in dié stadium waarskynlik gewag het op 'n geleentheid om die Gedenkschool te verlaat, het hy steeds sy onderwystaak met toewyding benader. Soos gewoonlik het die skool sy jaarlikse basaar op 15 Februarie gehou. Onder andere is oortollige ou ysterkatels en stoele van die skool op die basaar verkoop. Die bedrag van £44-10-0 is byeengebring.²⁰⁵⁾

Toe inspekteur Golightly die skool op 13 Maart inspekteer, kon hy rapporteer dat die dissipline effektief was en dat goeie vordering met die skoolwerk gemaak is. Van die 27 leerlinge in die register was dié dag 25 aanwesig. Die inspekteur het die komitee dus aangemoedig om die leerlingtal te verhoog, sodat 'n assistent met staatsondersteuning aangestel kon word om die leerlinge tot en met st. 3 te onder-
rig.²⁰⁶⁾

Gedurende die tweede kwartaal het ds. F.S. du Toit in opdrag van die komitee met mej. Marie du Toit onderhandel om assistent-onderwyseres aan die Gedenkschool te word. Aangesien die Onderwysdepartement vanweë die lae leerlingtal

202) S.G.E. 1/440 Miscellaneous Letters Received: Secretary of Educ. C. Murray - Rev. F.S. du Toit, 26.8.1904 (ook kantaantekening van 14.9.1904); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.9.1904.

203) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.1.1905.

204) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.1.1905; 1.4.1905.

205) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.1.1905; 1.4.1905.

206) S.G.E. 2/161 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector T.S. Golightly, 13.3.1905.

geen finansiële steun vir dié onderwyseres aan die skool wou verleen nie, het ds. S.J. du Toit beloof om vir eers 'n gedeelte van haar salaris uit sy eie sak te betaal indien die skool se fondse die ekstra uitgawe nie kon bekostig nie. Intussen het ds. F.S. du Toit met die Onderwysdepartement onderhandel om finansiële ondersteuning ten opsigte van mej. Du Toit aan die Gedenkschool te verleen. Teen die einde van die tweede kwartaal kon geen sodanige ondersteuning nog verkry word nie. Die komitee het toe gesluit om haar £5 vir haar dienste gedurende die kwartaal te betaal en haar by die Gedenkschool te laat aanbly.²⁰⁷⁾

In die derde kwartaal het die Onderwysdepartement, ten spyte daarvan dat die Gedenkschool se leerlingtal onder 30 was, wel 'n toelae ten opsigte van mej. Du Toit aan die skool betaal. In dié verband het 'n memorandum van inspekteur Golightly waarskynlik die deurslag gegee. Hierin het hy aan die S.G.O. geskryf: "Since I have known the school there has always been too much work for one teacher and too little for two."²⁰⁸⁾ Die voorwaarde is egter gestel dat die leerlingtal tot minstens 35 opgestoot word en nie weer laer as 35 daal nie.²⁰⁹⁾

Die sukkelende toestand van die Gedenkschool het ds. F.S. du Toit laat besluit om die Gedenkschool te verlaat. Hy wou aansoek doen om die betrekking van dosent in Nederlands aan die Kollege in Potchefstroom, en met die oog hierop het hy teen die end van Junie 'n brief aan inspekteur Golightly gerig waarin hy navraag gedoen het oor waar hy 'n getuigskrif kon bekom.²¹⁰⁾

Inspekteur Golightly het aan ds. Du Toit se versoek voldoen en skynbaar nog dieselfde dag wat hy ds. Du Toit se brief ontvang het, 'n memorandum aan dr. Muir gestuur. Daarin het hy gesê dat, as ds. Du Toit uit eie keuse die Gedenkschool verlaat, dit 'n goeie geleentheid sou bied om die twee skole in Daljosaat te amalgameer. Tot dan toe was alle pogings in dié opsig onsuksesvol. Hy het die

207) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.4.1905; 20.5.1905; 23.6.1905; S.G.E. 2/161 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Departmental Drawing Instructor, 3.5.1905.

208) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum T.S. Golightly - Acting S.G.E., 7.8.1905.

209) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Secretary of Educ. C. Murray - D.F. du Toit, 14.8.1905.

210) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - T.S. Golightly, 28.6.1905.

Departement versoek om om hierdie rede ds. Du Toit te help om die betrekking in Potchefstroom te kry.²¹¹⁾ Ds. Du Toit het egter nie dié betrekking gekry nie.

'n Paar weke later het ds. F.S. du Toit 'n beroep van die Hervormde Gemeente van Ventersdorp en Lichtenburg ontvang. Dié beroep is in De Paarl Post van 12 Augustus vermeld.²¹²⁾ Op 1 September het hy die Gedenkschoolkomitee meegedeel dat hy die beroep aanvaar het en gevolglik die Gedenkschool sou verlaat. Dié swaar slag vir die skool is vererger deur die feit dat die assistente, mej. Marie du Toit, se bedanking op dieselfde vergadering bekend gemaak is.²¹³⁾ 'n Week later het De Paarl Post berig dat ds. Du Toit die beroep aanvaar het.²¹⁴⁾ Op 27 September het die sekretaris van die Gedenkschoolkomitee die Onderwysdepartement van ds. F.S. du Toit se bedanking as hoofonderwyser in kennis gestel.²¹⁵⁾

Inspekteur Golightly het egter reeds vroeër in die dagbladpers van ds. Du Toit se aanvaarding van die beroep verneem. Hy het toe dadelik 'n memorandum aan die waarnemende S.G.O. gestuur waarin hy aanbeveel het dat, aangesien die hoofonderwyser die skool verlaat, die geldelike steun aan die Gedenkschool gestaak moes word omdat die ander skool in Daljosafat heeltemal voldoende was.²¹⁶⁾ Die S.G.O. het 'n paar dae later 'n brief aan die inspekteur gestuur waarin hy gemeld het dat hy nog geen amptelike kennisgewing van ds. Du Toit se vertrek ontvang het nie. Die inspekteur moes intussen vasstel of amalgamasie van die twee Dalse skole nou bewerkstellig sou kon word. Indien wel, wát moes dan van die skoolgeboue word?²¹⁷⁾

Op 26 September het inspekteur Golightly die waarnemende S.G.O. per memorandum meegedeel dat hy Daljosaphat besoek het en met verskeie persone gesels het. Die algemene gevoel was dat die skool nie langer as Desember sou bestaan nie. In dié stadium was daar slegs 30 leerlinge. Die assistente, mej. Du Toit, sou ook die skool verlaat. 'n Onderwyser, mnr. A.D. le Roux, is reeds in die plek van ds.

211) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum T.S. Golightly - S.G.E. Dr. Muir, 29.6.1905.

212) Paarl Post, 12.8.1905 (Kerknieuws).

213) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.9.1905.

214) Paarl Post, 9.9.1905 (Kerknieuws).

215) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: D.F. du Toit - Acting S.G.E., 27.9.1905.

216) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum T.S. Golightly - Acting S.G.E., 9.9.1905.

217) S.G.E. 7/5 Letters Despatched, Inspectors of Schools and Inspections: Acting S.G.E. - T.S. Golightly, 20.9.1905, S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Acting S.G.E. - T.S. Golightly, 20.9.1905.

Du Toit aangestel, maar "he has been given strictly to understand that it is only a temporary engagement." Die Gedenkskool het dus nie meer 'n toelae geregverdig nie. In die ander Dalse skool was daar genoeg ruimte vir die Gedenkskool-leerlinge. Inspekteur Golightly het die S.G.O. ook meegedeel dat die staat 'n verband van £1200 op die geboue van Kleinbosch gehad het, wat deur jaarlikse afbetalings verminder is tot £1000. Hy het verneem dat dit die plan was om die plaaseiendom te verkoop en dan die lening af te los. Hy is ook vertroulik meegedeel dat ds. S.J. du Toit graag die eiendom wou koop.²¹⁸⁾ Dit is só dat ds. S.J. du Toit reeds op 17 Julie 1905 tydens 'n komiteevergadering 'n aansoek aan die vergadering voorgelê het om die plaas in sy geheel, met alle regte en laste, vir £2500 te koop. In dié stadium is die aansoek deeglik bespreek en daar is toe besluit om eers vir die komiteelede tyd te gee om die saak goed te gaan oorweeg.²¹⁹⁾

Ds. F.S. du Toit het op 26 September 'n brief aan die S.G.O. gerig waarin hy hom meegedeel het dat hy ongelukkig, op versoek van die gemeente wat hom beroep het, so spoedig moontlik na die Transvaal moes vertrek. Die tydelike aanstelling van mnr. Le Roux was dus nodig in sy betrekking "in order to carry on the work, at least until Christmas."²²⁰⁾ Dit is duidelik dat ds. F.S. du Toit nie meer veel vertrou in die toekoms van die Gedenkskool gehad het nie. Hoewel sy aanstelling as hoofonderwyser amptelik op 29 September ten einde geloop het, het hy nog die Departement van Onderwys op 3 Oktober besoek om die toekoms van die Gedenkskool te bespreek. Die Sekretaris van Onderwys, Charles Murray, het na aanleiding van dié besoek opgemerk: "I gathered from him that the probable result of the falling attendance and his own departure will be the amalgamation of this school with the adjoining one at Dal Josaphat."²²¹⁾ Die enigste probleem wat ds. Du Toit persoonlik in dié opsig gesien het, was ook die feit dat daar 'n regeringsverband van £1200 op die geboue op Kleinbosch was.²²²⁾

Ds. S.J. du Toit het egter dié standpunt oor die toekoms van die skool nie gedeel nie. Op 11 Oktober het hy en inspekteur Golightly samesprekings oor die Gedenkskool gehad.

218) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum T.S. Golightly - Acting S.G.E., 26.9.1905.

219) Notule van die Gedenkskoolkomitee, 17.7.1905.

220) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Rev. F.S. du Toit - Acting S.G.E., 26.9.1905.

221) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum Secretary of Educ. C. Murray - Acting S.G.E., 3.10.1905; S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 12.10.1905.

222) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Memorandum Secretary of Educ. C. Murray - Acting S.G.E., 3.10.1905.

school gevoer. Ds. Du Toit het toe te kenne gegee dat hy 'n onderwyser teen 'n verminderde salaris van sê £120 per jaar wou aanstel. Só sou hy die skool dan kon laat voortgaan, met steeds die finansiële staatsteun en die jaarlikse bydrae van £100 van die Rhodes Trustees vir koshuisleerlinge. Inspekteur Golightly het egter aan die waarnemende S.G.O. gerapporteer dat hy geen regverdiging vir die voortsetting van geldelike steun van owerheidsweë kon sien nie. Aangaande die kwessie van die moontlike amalgamasie van die twee skole was hy nou ook van mening dat die Daljosaphat Publieke Skool in 'n uitstekende toestand was, veel meer sentraal geleë was as die Gedenkschool en al die leerlinge kon akkommodeer. Hy het nie meer die amalgamasie van die twee skole as 'n uitvoerbare plan beskou nie.²²³⁾

Terwyl dié gedagtewisseling oor die Gedenkschool aan die gang was, het ds. F.S. du Toit hom voorberei vir 'n spoedige verhuising na die Transvaal. Tydens 'n openbare vergadering van ondersteuners van die Gedenkschool wat op 11 Oktober gehou is, het ds. S.J. du Toit van ds. F.S. du Toit afskeid geneem. Hy is veral bedank vir sy arbeid en al sy opofferings aan die skool waaraan hy soveel jare verbonde was. Vir sy betrekking in die Transvaal is hy op gevoelvolle wyse Gods rykste seën, welvaart en voorspoed toegewens. Op sy beurt het ds. F.S. du Toit almal bedank vir die hartlikheid en liefde wat hy ontvang het.²²⁴⁾

Nog voor die einde van Oktober het ds. Du Toit uit Daljosafat vertrek, nadat hy die meeste van sy roerende besittings per openbare veiling verkoop het.²²⁵⁾ Vir hom moes sy verhuising voorwaar 'n uitredding uit die kommervolle verbondenheid met die Gedenkschool gewees het.

Ds. Du Toit was 'n volle sestien jaar lank hoofonderwyser van die Gedenkschool. In dié tyd het hy die skool, na die eerste paar moeilike jare, tot 'n bloeiende vrye Christelike nasionale inrigting gelei. Vanweë geldelike probleme moes die skool staatsondersteuning aanvaar, maar onder ds. F.S. se leiding kon dit steeds sy opvoedkundige ideale verwesenlik. Die Anglo-Boereoorlog het egter finaal die skool se agteruitgang verseker. Gedurende dié sestien jaar het ds. Du Toit 'n on-

223) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: T.S. Golightly - Acting S.G.E., 11.10.1905.

224) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.10.1905.

225) Paarl Post, 21.10.1905 (Gedenkschool - Publieke Verkoop op Zaterdag, 28 Oct.); Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.9.1905).

uitwisbare stempel op die Gedenkschool en sy leerlinge afgedruk.

Van ds. F.S. se beroemdste leerlinge het later met die grootste waardering en lof oor hom gepraat. J.D. du Toit (Totius) het geskryf: "Met 'n onuitsprekelike gevoel van piëteit en waardering denk die skrywer van hierdie boek aan die onderwyser van syjn jeug, die man aan wie hij syjn grondvorming te danke het – 'n man van goeie geleerdheid, beslistheid en vaste beginsels, en tog innemend van aard, vrindelik en hartelik, die voorkomendheid en beleefdheid in persoon. Die skrywer hiervan sien nog syjn korte, gesette gestalte, slaat nog gade syjn haastige, enigsins waggelende gang, grijp nog weer aan die korte, vaste hand, en kijk weer in die van gesondheid bloesende aangesig. Hij denk aan die daë toen Ds. F.S. du Toit vir hom die model-mens was, aan die ure toen syjn meester hom geroep het om met hom in die studeerkamer te bid, aan die Sondagmôrens waarop ons syjn praktiese preke aangehoor het, vol van lewenswijsheid, wat nog naklink in die oor. Waarom kon nie alle Afrikaners sulke onderwysers hê nie?

"Skrywer hiervan het bij Ds. F.S. geleert tot bij School-Hoger toe. Maar allemes het hij geniet die onderwys in Bijbelse, Algemene, Vaderlandse en Kerkgeskiedenis. Ja, geskiedenis was Ds. F.S. syjn sterke punt. Daar was selfs 'n eksamen in die "geskiedenis van die dag", om uit te vind wie die beste die koerante gelees het!

Wanneer krij ons sulke meesters en – sulke skole? Hoeveel manne, daar gevorm, is vandaag voormanne in politieke en kerkelike sake? Dit was 'n ware nasionale volkskool." 226)

Ds. F.S. du Toit en die Gedenkschool het ook in die lewe van die bekende A.G. Visser 'n geweldige rol gespeel. In die voorwoord tot Gedigte van A.G. Visser het Eugène N. Marais geskryf: "Die indrukke van sy jongste dae is nog dieper deur hierdie omgewing van sy eerste skooljare ingebeitel. Die fondament van sy opvoeding is gelê in die "Gedenkschool der Hugenoten" in Dal-Josafat, ..." 227)

Ook D.F. Malherbe het ds. F.S. du Toit later in dankbare herinnering geroep: "Aan F.S. du Toit dank ek veel van die onweegbare dinge wat later rigting-gewend

226) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, pp. 57-58.

227) A.G. Visser: Gedigte, pp. v-vi.

werk, want hy het ons onopvallend bevrug met 'n inhoud wat uit ander bronne vloei as wat die skoolboeke aangebied het. Self student gebly, het hy ons gedurig aange=moedig tot lees, 'n raad waarvan ek in my bruisende speeljeug te min geprofiteer het. Sy aanwakkerende woorde en uiteensettinge het altyd heengewys na nóg veel ander ongebruikte kennis – hy het skatte gehad om uit te put. Die man daar agter die lessenaar was onvermoeid – onvermoeid ook in die behartiging van buiteskoolse dinge. Sy opvoeding was Skrif-gefundeerd. Sy beeld en gees lewe voort in die hart van menige Gedenkskoler."²²⁸⁾

Baie ander Gedenkschoolleringe het hom ongetwyfeld ook as vriendelike onder=wyservol Christelike liefdevolheid onthou, maar het dit net nie op skrif gestel nie. Moontlik sou sommige onthou hoe hy hulle na 'n oortreding, na skool na die hoofhuis laat kom het en dan baie mooi met hulle gepraat het. Daarna het hy hulle dan met 'n kweperlat, wat hy in die tuin gesny het, gestraf. Menige leerling het teenoor mev. Du Toit opgemerk: "Ag, mevrou Du Toit, die pak is niks nie, maar die woorde van mnr. Du Toit beteken so veel. Ons kry altyd so skaam." Miskien sou sommige leerlinge hulle nog herinner hoe ds. F.S. du Toit dikwels saans, nadat hy in sy studeerkamer klaar gemaak het, met sy "smoking cap" op, die trappe na die boonste verdieping van die skool uitgeklim het om te sien wat die loseerders doen. Dikwels het hulle sit en rook. Hy het dan niks gesê nie en net die pype afgeneem en bo-op 'n rak in sy studeerkamer gaan plaas. Die feit dat hy hulle so in stilte tereggewys het, het die seuns altyd in die verleentheid gestel. Wanneer hy dan 'n paar dae later Paarl toe ry, het hulle sy dogters vir die pype gevra.

Benewens ds. F.S. du Toit se onderwystaak het hy hom ook in "buiteskoolse dinge" onderskei. As opgeleide predikant het hy steeds by geleentheid gepreek en huwe=like en begrafnisse waargeneem. Hy was ook taalkundig aktief deurdat hy 'n beson=dere liefde vir die Afrikaanse taal openbaar het. So het hy ds. S.J. du Toit met raad en daad bygestaan in die vertaling van die Bybel terwyl hy ook lank op die hoofbestuur van die Zuid Afrikaanse Taalbond gedien het. Op die politieke ter=rein het hy ook 'n rol vervul, soos blyk uit die feit dat hy voorsitter van die Afri=kanerbondstak in Daljosafat was.

228) P.J. Nienaber: Afrikaanse Skrywers aan die Woord, p. 92.

Mense in die omgewing het hom ook geken as 'n vriendelike en goedgeaarde mens. Hy was 'n regte boekwurm en het sy koerant so gereeld gelees dat hy maklik oor al die nuuswaardighede kon gesels. Hy het egter ook oor 'n goeie humorsin beskik en was so vol grappe dat sommige mense, onder andere Rocco de Villiers, hom altyd as "Punch" aangespreek het. Ds. Du Toit het nie net sy vriendelikheid en gasvryheid tot sy volksgenote beperk nie, maar het ook 'n besondere toegeneëtheid jeens Jode gevoel. Dikwels het Joodse smouse, wanneer dit saans donker word, by die Gedenkschool aangeklop waar ds. Du Toit dan vir hulle kos en slaapplek gegee het.²²⁹⁾

Toe ds. F.S. du Toit die Gedenkschool verlaat, het die skool nie slegs 'n voortreflike onderwyser verloor nie, maar Daljosafat en die Paarl het ook 'n merkwaaardige inwoner aan die Transvaal afgestaan.

229) Meegedeel deur mevv. M.M. Meyers en E. Malan, dogters van ds. F.S. du Toit.

HOOFSTUK 7DIE LAASTE JARE VAN DIE GEDENKSCHOOL (1905 – 1910)

Toe ds. F.S. du Toit die Gedenkschoolkomitee op 26 September 1905 meedeel dat hy besluit het om die beroep na Ventersdorp en Lichtenburg te aanvaar en die Gedenkschool teen die einde van Oktober sou verlaat, het die komitee besluit om die heer A.D. le Roux van Franschhoek aan te stel as hoofonderwyser.¹⁾

Andries Daniel le Roux, wat voorheen onderwyser was in die staatsondersteunde skool op Rietrivier, Willowmore,²⁾ was vir die Gedenkschoolkomitee geen onbekende nie. Nadat D.J.J. Brink die Gedenkschool aan die einde van die eerste kwartaal van 1901 verlaat het, het die assistentswoning by die Gedenkschool leeg gestaan. Die huis en tuin is toe twee jaar lank aan ene F. Burger verhuur.³⁾ Dié huurkontrak is nie na 30 Junie 1903 hernu nie, aangesien die Komitee die huis en tuin toe vir sekere "schooldoeleinden" benodig het.⁴⁾ Met die verstryking van die huurkontrak het Burger gevolglik die huis ontruim. Die komitee het toe met A.D. le Roux, wat in dié stadium sonder 'n vaste onderwysbetrekking was en op 'n kleinhoeve in Franschhoek geboer het, begin korrespondeer. Hy was bereid om die betrekking van koshuisvader by die Gedenkschool te aanvaar en sou dan in die assistentswoning gaan woon. Indien nodig, was hy bereid om ook as hulponderwyser op te tree. Die komitee het gevolglik die voorsitter versoek om Le Roux te nooi om die Gedenkschool persoonlik te besoek.⁵⁾

Die voorsitter het egter 'n maand getalm met die uitnodiging. Die komitee het toe aan die sekretaris opdrag gegee om Le Roux oor te nooi. Teen die middel van Augustus 1903 het die komitee egter 'n brief van hom ontvang waarin hy te kenne gegee het dat hy nie meer in die betrekking van koshuisvader belangstel nie. Hy wou nie slegs koshuisvader wees nie. Indien hy later ook assistent-onderwyser in die skool kon wees, sou hy gewillig wees om die betrekking te aanvaar.⁶⁾

1) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.9.1905.

2) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: D.F. du Toit - Acting S.G.E., 27.9.1905; S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of Teacher, 12.10.1905.

3) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.6.1902.

4) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.3.1903.

5) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.6.1903; Meegedeel deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux.

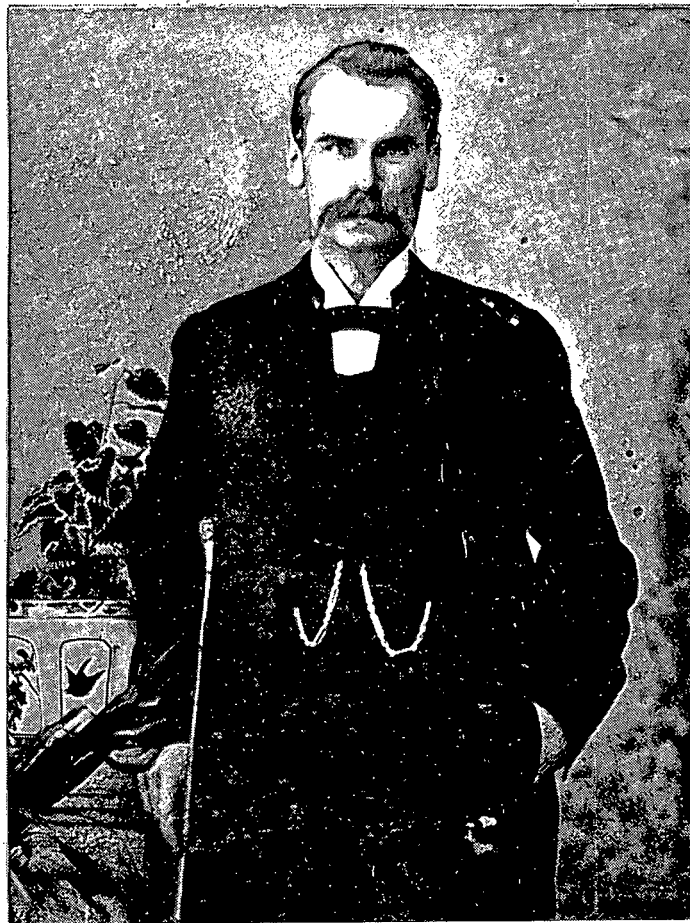
6) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.6.1903; 13.7.1903; 15.8.1903.

Mej. B.J.J. Malherbe

Mej. E.J. Brink

Mnr. A.D. le Roux

Met die vertrek van ds. F.S. du Toit het die komitee weer vir A.D. le Roux genader. 1905
 Hy het die betrekking van hoofonderwyser van die Gedenkschool aanvaar teen 'n sala=
 ris van £150 per jaar. Op Vrydag 6 Oktober 1905 is 'n wa met vier esels na Fransch=
 hoek gestuur om hom met sy gesin en besittings te gaan haal. Op 9 Oktober, toe die
 Gedenkschool vir die vierde kwartaal heropen is, was Le Roux dus die nuwe hoofonder=
 wyser van die skool.⁷⁾ So het die skool sy laaste kwartaal as staatsondersteunde
 skool binnegegaan.

In 1906 het die Gedenkschool weer 'n vrye Christelike en nasionale inrigting geword.
 Ds. S.J. du Toit het reeds op 17 Julie 1905 'n versoek aan die Gedenkschoolkomitee
 voorgelê om Kleinbosch met sy geboue vir £2 500 te koop.⁸⁾ Die 25ste Julie het die
 komitee besluit dat 'n vergadering van ondersteuners van die skool belê moes word
 om ds. Du Toit se aansoek te bespreek.⁹⁾ Twee maande later het die komitee toe
 besluit dat dié vergadering van ondersteuners op 11 Oktober 1905 sou plaasvind en
 dat dit in die Gouvernements Gazette en Paarl Post geadverteer sou word. By dié
 geleentheid sou 'n nuwe direksie verkies word, die Gedenkschool se posisie onder
 die nuwe skoolwet, Wet 35 van 1905, bespreek word en oor ds. S.J. du Toit se voor=
 stel om Kleinbosch met sy geboue te koop, besluit word.¹⁰⁾

Die nuwe skoolwet, Wet 35 van 1905 (ook bekend as die "School Board Act"), het
 voorsiening gemaak vir die instelling van Skoolrade. Daar sou ongeveer 'n honderd
 skoolraadsdistrikte in die Kaapkolonie wees en elkeen sou beheer word deur 'n skool=
 raad bestaande uit minstens ses en hoogstens agtien lede. Twee-derdes van die
 skoolraadslede sou deur die munisipale of afdelingsraadsbelastingsbetalers verkies
 word, terwyl die orige derde deur die goewerneur benoem sou word. Hulle taak sou
 wees om met die goedkeuring van die Departement van Onderwys nuwe skole te stig en
 om toe te sien dat die skole eweredig deur die Kolonie versprei is. Die skoolrade
 sou ook die plaaslike finansiële verantwoordelikhede in verband met die onderwys be=
 hartig en onder meer bevoeg wees om die salarisse van onderwysers vas te stel.
 Skoolkomitees sou steeds bestaan maar sou voortaan slegs die ouers of voogde van
 die leerlinge in die betrokke skool verteenwoordig. Daar sou normaalweg sewe komi=
 teelede wees, wat vir drie jaar deur die ouers verkies word. Hulle sou die algemene

-
- 7) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: Form of Appointment of
 Teacher, 12.10.1905; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.9.1905;
 Meegedeel deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux.
 8) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.7.1905.
 9) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.7.1905.
 10) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.9.1905.

toesig oor die skool behartig en die onderwysers aanstel onderhewig aan die goedkeuring van die Departement van Onderwys.¹¹⁾

Die Gedenkschoolkomitee het veral kennis geneem van artikel 45(6) van die wet wat bepaal het dat dit onder andere die plig van die skoolkomitee sou wees "To take cognizance of the School Regulation under Proclamation No. 80 of 1886, relating to Religious Instruction."¹²⁾ (Kyk hoofstuk 1, p29 van dié verhandeling). Dit was egter aan artikel 81 van die wet dat die Gedenkschoolkomitee besondere aandag geskenk het. Dit het gelui: "Every School Committee or, where there is no Committee, the School Board shall make provision that the School under its control is opened daily with the Lord's Prayer and with the reading of a portion of the Bible, provided that no child attending such a school shall be required to be present when this is done if the parent or guardian expresses a wish to the contrary: and provided further that the procedure for the opening of schools as laid down in this section shall not be incumbent upon schools of non-Christian designation."¹³⁾

Op die bestemde dag het die belangrike vergadering toe plaasgevind. Nadat al die direksielede herkies is, is die nuwe skoolwet bespreek. Daar is besluit dat die komitee meer inligting moes inwin oor die mate van vryheid wat dié nuwe wet ten opsigte van godsdienst- en Bybelonderrig binne die skool toegelaat het. Ds. S.J. du Toit se skriftelike aansoek om Kleinbosch, insluitend dié gedeelte wat onder verband was by die regering, vir £2 000 te koop, is toe voorgelê aan die vergadering. Alternatiewelik was hy bereid om die plaas, met die uitsluiting van dié deel onder verband by die regering, vir ~~£~~ R1 000 te koop. Na 'n breedvoerige bespreking het die vergadering besluit dat die komitee gemagtig word om Kleinbosch volgens ds. Du Toit se aanbod aan hom te verkoop.¹⁴⁾

Dieselfde dag het ds. Du Toit samesprekings met inspekteur Golightly gevoer oor sy begeerte om Kleinbosch te koop. Hy was van voorneme om die Gedenkschool met behulp van staatsteun, en £100 per jaar uit die Rhodes-Trust, aan die gang te hou.

11) H. Tennant and E.M. Jackson (Eds.): Statutes of the Cape of Good Hope V (Act no. 35 of 1905), pp. 4927-4942.

12) H. Tennant and E.M. Jackson (Eds.): Statutes of the Cape of Good Hope V (Act no. 35 of 1905), p. 4935.

13) H. Tennant and E.M. Jackson (Eds.): Statutes of the Cape of Good Hope V (Act no. 35 of 1905), p. 4942.

14) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.10.1905.

Dié gedagte was natuurlik heeltemal in stryd met die inspekteur se standpunt in daardie stadium dat die Gedenkschool liever gesluit moes word.¹⁵⁾

Op 14 Oktober het die Gedenkschoolkomitee vergader om die besluite van die vergadering van ondersteuners te bespreek. Die komitee het besluit om 'n brief aan die S.G.O. te rig waarin duidelikheid gevra word in verband met die nuwe skoolwet se bepalings ten opsigte van godsdienso- en Bybelonderrig op skool asook die terugbetaling van die verbandlening aan die staat. Terselfdertyd sou 'n deputasie, bestaande uit die sekretaris D.F. du Toit en G.G. Rousseau, 'n persoonlike onderhoud met die waarnemende S.G.O. voer.¹⁶⁾

Die Gedenkschoolkomitee wou van die S.G.O. weet of die opening van die skooldag met die "Onse Vader" en 'n skriflesing kragtens die nuwe skoolwet as die minimum of maksimum godsdiensoonderwys beskou moes word. Hulle wou ook vasstel of die onderwysers van die Gedenkschool sou mag voortgaan om vakke soos Bybelgeskiedenis en Kerkgeskiedenis gedurende die skoolure te onderrig. Indien godsdiensoonderwys deur die nuwe skoolwet tot 'n minimum beperk word, sou die komitee, ten einde nie ontrou te word aan die beginsels waarop die Gedenkschool oorspronklik gegrond is nie, vir staatsteun moes bedank en sou die skool weer 'n vrye Christelike nasionale inrigting word. Die komitee wou ook verneem wat sy posisie ten opsigte van die bestaande staatsverband op 'n deel van Kleinbosch dan sou wees. Hoewel die komitee die S.G.O. versoek het om die deputasie op die eerskomende Saterdag 21 Oktober te woord te staan, kon hy hulle eers gedurende die daaropvolgende week spreek.¹⁷⁾

Op 18 November het die deputasie aan die skoolkomitee gerapporteer dat die S.G.O. van mening was dat artikel 81 van die nuwe skoolwet die minimum godsdiensoonderwys voorgeskryf het en dat die Gedenkschool gevolglik soos voorheen sou kon voortgaan om godsdienso- en Bybelonderrig te gee. Indien die skool moes sluit, sou die staat nie 'n groter bedrag eis as wat op die verband uitstaande was nie.¹⁸⁾

15) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: T.S. Golightly - Acting S.G.E., 11.10.1905.

16) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 14.10.1905.

17) S.G.E. 1/489 Miscellaneous Letters Received: D.F. du Toit - Acting S.G.E., 16.10.1905.

18) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.11.1905.

Op 8 Januarie 1906 het die Gedenkschoolkomitee weer eens die saak bespreek. Aangesien die skool net 14 of 15 leerlinge gehad het, en dus te min leerlinge om staatsondersteuning te kry, het die komitee besluit om vir staatsteun te bedank. Die skool sou weer soos tevore 'n vrye Christelike skool word. Op 12 Januarie is dié besluit per brief aan die S.G.O. oorgedra: "Dat daar het getal School Kinderen zoo vër beneden het – volgens de wet vereischte – getal is, aan het Dept. van Onderwys kennis te geven dat de Direktie zich genoodzaak ziet om voor de Gouvernements ondersteuning te bedanken."¹⁹⁾ Die S.G.O. is ook meegedeel dat die komitee die uitstaande bedrag op die verbandlening wou terugbetaal en so die plaas van dié verband wou onthef.²⁰⁾ Die komitee is in 'n posisie geplaas om die verband af te los aangesien hulle op 8 Januarie besluit het om die hele plaas Kleinbosch vir £2 000 aan ds. S.J. du Toit te verkoop.²¹⁾ Op 23 Januarie 1906 is die hele Kleinbosch met al sy geboue gevolglik aan ds. S.J. du Toit getranspoteer.²²⁾

Toe die Gedenkschool in 1906 heropen, moes Le Roux alleen al die onderwys behartig, aangesien die assistente, mej. Marie du Toit, die skool aan die einde van die vorige jaar verlaat het. Hy en sy gesin moes ook in dié jaar die hoofhuis op Kleinbosch, waar hulle sedert hulle aankoms gewoon het, ontruim en in die onbenutte "boarding department" oorkant die Gedenkschool intrek. Die rede hiervoor was dat ds. Du Toit in die hoofhuis ingetrek het nadat hy die plaas gekoop het.²³⁾

Oor die laaste jare van die Gedenkschool bestaan nie veel inligting nie. Die skool was steeds besig om te kwyn, en die konserte en tradisionele skoolbasaars wat voorheen jaarliks gehou is, het ook glad nie meer plaasgevind nie.²⁴⁾

Le Roux was, volgens wat sy seun na vyf en sewentig jaar hom kon herinner, 'n besonder streng onderwyser wat dissipline goed kon handhaaf. Dié seun was egter ten tyde van sy vader se skoolhoofskap van die Gedenkschool agt tot tien jaar oud en om dié rede kon hy skynbaar sy vader se vermoëns nie behoorlik evalueer nie. Een van

19) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.1.1906; S.G.E. 1/549 Miscellaneous Letters Received: D.F. du Toit - Acting S.G.E., 12.1.1906.

20) S.G.E. 1/549 Miscellaneous Letters Received: D.F. du Toit - Acting S.G.E., 12.1.1906.

21) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 8.1.1906.

22) Akteskantoor: Transfers and Mortgages, vol. 7 (20-24 Jan. 1906): 7.513 Gedenkschoolkomitee - S.J. du Toit, 23.1.1906.

23) Meegedeel deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux; Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit, p. 45.

24) Meegedeel deur A.D. le Roux, seun A.D. le Roux.

Le Roux se leerlinge, Magdalena Hugo van der Merwe, die jongste dogter van ds. S.J. du Toit, wat tydens Le Roux se verbondenheid aan die Gedenkschool tussen elf en dertien jaar oud was, skryf in haar jeugherinneringe: "Ongelukkig was hy nie 'n besonder bekwame onderwyser nie, moontlik hoofsaaklik daaraan te wyte dat hy dit beslis moeilik gevind het om dissipline te handhaaf."²⁵⁾ Dikwels het die leerlinge in die klaskamer só geweldig gelawaai dat ds. Du Toit, wat sy studeerkamer in die eertydse klaskamer net langsaan gehad het, die klaskamer binnegekom het om die lawaaiende leerlinge stil te maak en te bestraf. Sy kan haar ook goed herinner hoe die leerlinge met tussenposes verlof gevra het om die klaskamer te verlaat om hul waterbotteltjies, waarmee die leie skoongemaak is, by 'n fonteintjie agter die skool te gaan vol maak. Hulle het dan dikwels moedswillig só lank gedraai dat Le Roux sy seun moes stuur om hulle te gaan roep. Gewoonlik het laasgenoemde opgedaag met die boodskap: "My pa sê julle moet dadelik kom of dit sal met julle sleg afloop."²⁶⁾ Le Roux se dissipline was van so 'n aard dat die kinders dikwels na pouses "ewe rustig" aangehou het met speel nadat die skoolklokkie gelui het. Dan moes hy maar weer sy seun stuur om hulle te gaan roep.²⁷⁾

Klaarblyklik was die Gedenkschoolkomitee bewus van Le Roux se onvermoëns. Om dié rede het hulle op hul vergadering van 9 April 1906 die voorsitter en die sekretaris versoek om Le Roux te besoek met die doel om te verseker dat onder meer sy onder-rig en skoolrooster "in goede order is". Op dieselfde vergadering is besluit om die onderwyser se salaris op £12-10-0 per maand vas te stel.²⁸⁾ Op die vergadering van 26 Junie het die voorsitter bloot gerapporteer dat hy en die sekretaris besoek aan die onderwyser gebring het en die skoolrooster en sy onderwyspligte met hom gereël het.²⁹⁾ Dit wil dus voorkom asof Le Roux ook nie oor besondere administratiewe vermoëns beskik het nie.

Le Roux se verbintenis met die Gedenkschool moes egter in sekere opsigte 'n aanwings gewees het. Hy was immers bereid om as onderwyser van 'n kwynende skooltjie op te tree. Sy vrou was ook besonder knap met naaldwerk en sy het die dogters gratis

25) Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit, p. 45.

26) Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit, pp. 45-46.

27) Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit, p. 46.

28) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.4.1906.

29) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.6.1906.

daarin onderrig. Hulle was baie geheg aan haar en het baie van haar geleer. Die komitee het gevolglik besluit om haar hiervoor £3 per kwartaal te betaal.³⁰⁾

Die Gedenkschool se leerlingstal was teen die helfte van 1907 reeds baie laag en daar was beslis geen vooruitsigte dat dit sou styg nie. Ook het die skool voortdurend geld benodig om behoeftige kinders wat steeds aanvaar is, te kon help. In dié stadium was die "boarding department" al 'n paar jaar onbenut en deur Le Roux en sy gesin bewoon. Tekenend van die skool se finale verval is die feit dat die komitee besluit het om die groot aantal katels, matrasse, stoele en tafels wat in een van die kamers van die gewese "boarding department" opgestapel was, te verkoop. Dit is aan Le Roux opgedra om dié artikels van die hand te sit. As vergoeding kon hy 'n derde van die opbrengs vir homself hou.³¹⁾

Die agteruitgang van die Gedenkschool het op die komiteevergadering van 4 Julie 1908 die komitee verplig om Le Roux se dienste aan die skool te beëindig. Die motivering hieroor is vervat in 'n eenparige voorstel:

"Na ernstige beraad, vooral met 't oog op de kwynende toestand der school, waarin geen vooruitzicht op verbetering bestaat, daar de tydgeest ons tegen is, en in zonde-
derheid in aanmerking nemende dat het gering aantal leerlingen (behalve twee kleine jongens) uit meisjes bestaat, - besluit de Direkte eeenparig den Onderwijzer met leedwezen te berichten, dat zij geen kans ziet langer van zyn diensten gebruik te kunnen maken dan tot het einde van dit kwartaal,".³²⁾ Die komitee het ook besluit om die dienste van 'n onderwyseres te bekom teen 'n salaris van £62 per jaar met £21 vir losies.

Op dieselfde vergadering het die komitee besluit dat, aangesien die werksaamhede van die skool nou so beperk was, die teenwoordige komiteelede hulle sou konstitueer in 'n werkende en uitvoerende kommissie.³³⁾

30) Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit, p. 47; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.8.1906.

31) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.8.1906; Meegedeel deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux.

32) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 4.7.1908.

33) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 4.7.1908.

Vanaf die laaste kwartaal van 1908 het mej. Mini du Toit, die dogter van die sekretaris, D.F. du Toit, as onderwyseres van die Gedenkschool opgetree. Vanweë die uiters lae leerlingtal, en ook die feit dat die bydraes van £100 per jaar uit die boedel van C.J. Rhodes gestaak is, was die kommissie verplig om op 12 Maart 1910 te besluit dat mej. Du Toit se salaris vanaf Julie 1910 tot £60 per jaar verminder word en dat geen toelae vir losies meer aan haar betaal sou word nie. Aangesien dit baie duidelik was dat die Gedenkschool liever finaal moes sluit, het die kommissie haar ook die volle vryheid verleen om, indien sy elders 'n betrekking kon kry, sonder die gebruikelike kennisgewing van drie maande, die skool te mag verlaat.³⁴⁾

Op 21 November 1910 het die kommissie van die Gedenkschool vir die laaste maal vergader om die skool se geldsake af te handel. In dié stadium was die Gedenkschool egter reeds finaal gesluit.³⁵⁾

34) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 12.3.1910.

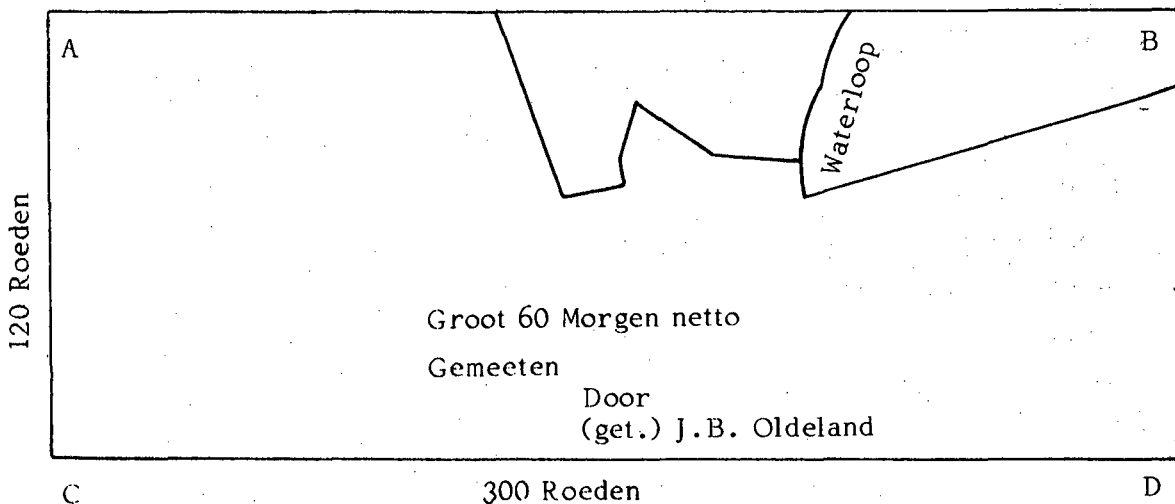
35) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 21.11.1910.

HOOFSTUK 8

DIE GESKIEDENIS VAN DIE PLAAS KLEINBOSCH EN SY GEBOUE TOT 1910

Die stamvader van die familie Du Toit was Francois du Toit wat in 1688 uit Frankryk na Suid-Afrika verhuis het. Nie lank na sy aankoms nie het hy as welgestelde persoon aansoek gedoen om grond in die huidige Daljosafat te koop. Die Goewerneur het dit aanvanklik ongewens geag omdat dié gebied buite die grens van die destydse Kolonie naamlik oorkant die Bergrivier, geleë was. Uiteindelik is Francois du Toit se aansoek tog op twee voorwaardes toegestaan: (a) Hy moes 1 000 gulden vir die grond betaal, en (b) hy moes homself teen die vyandige Boesmans beskerm. In 1692 het hy die grond, bekend as die plaas Kleinbosch, in die teenswoordige Daljosafat ontvang.¹⁾

Die transportakte waarvolgens oordrag van Kleinbosch aan Francois du Toit gemaak is, bevat 'n baie eenvoudige diagram van die plaas wat soos volg lyk:

Die oordrag van die plaas aan Francois du Toit is op die eerste bladsy van die transportakte soos volg bewoord:

"Wij Simon van der Stel, Raad Extraordinaris van India, Goeverneur wegens der vereenigde Nederlanden Geoctrooijeerde Oostindische Compagnie aan Cabo de Goede Hoop, mitsdagers des Eijlants Mauritius, en derselver resort en onsen Raden doen te weten: hoe inden jaere 1692 aenden Vrijborger Francois Du Toij, in een vollen en vrijen eigendom vergunt, toegestaan, ende gegeven is, gelijk hem vergunt, toegestaan ende gegeven wert bij desen, seker stuk lants gelegen onder Drakensteijn de

1. Argief van die Gereformeerde Kerk: S.J.T. 4, p. 60; S.J. du Toit: Re. Kleine Bosch and Alleged Rights of the Adjoining Farms - Statement of Facts, n.d.; J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 2.

kleinje bos genoemt , belandende O. ten Z. aende Drakensberge, W ten N aen het lant van Pieter Beuk, Z. ten W. aende hoogte van het lant van Jan Manee, W. ten O aende hoogte van het lant van Mathijs Frijhagen. Lank A.B.C.D. 300 Roeden en Breet A.C.B.D. 120 Roeden alles rijnlantse maet makende te samen eenen inhoud van 60 morgen alles voortz conform dese bovenstaende figuer bij den lantmeter daer van gemaekt breder te sien met volkomen magt en regt 't voorsz: lant vanden tijt afaen dat het hem gegeven is te mogen beplanten, bepoten, besaeijen, betimmeren en erfelijk te besitten²⁾ Dié transportakte is op 18 Maart 1695 in die Kasteel de Goede Hoop opgestel en onderteken.³⁾

Francois du Toit was inderwaarheid 'n pionier wat buite die grense van die Kolonie teen die Boesmans moes veg om sy lewe en eiendom te beskerm. Tog kon hy en sy nageslag hulself behoorlik tot aan die voet van die Hottentots-Hollandbergreeks vestig. Volgens J.D. du Toit (Totius) het hulle aan Du Toitskloof sy naam verleen.⁴⁾

Dit is 'n uiters moeilike taak om die grense en omvang van Kleinbosch vanaf 1692 tot 1910 presies uiteen te sit. Die plaas is sedert 1692 dikwels verdeel in kleiner gedeeltes, of stukke grond is weer daaraan toegevoeg. Al dié detail val egter buite die bestek van hierdie studie. Wanneer hier dus na die plaas Kleinbosch verwys word, word daarmee bedoel dié gedeelte van die plaas waarop die hoofhuis, kelder en later ook die Gedenkschoolgeboue gestaan het.

Francois du Toit het in 1733 die hele oorspronklike Kleinbosch aan sy seun, Andries du Toit, nagelaat.⁵⁾ Op sy beurt het Andries later in 1760 die hele plaas aan sy seun Guillaume nagelaat.⁶⁾

Klaarblyklik is die groot woning op Kleinbosch deur Guillaume opgerig. Die datum op die gewel lees 1792. Dit is egter moontlik dat die huis in dié jaar slegs herstel en miskien uitgebrei is. Die huis kon dus vroeër reeds bestaan het. Daar kon

2) Akteskantoor: Old Stellenbosch Freeholds vol. 1 part 2 (20 Oct. 1689 - 1 Jan. 1707) deed 411, 18.3.1695.

3) Akteskantoor: Old Stellenbosch Freeholds vol. 1 part 2 (20 Oct. 1689 - 1 Jan. 1707) deed 411, 18.3.1695.

4) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 2.

5) Akteskantoor: Transporten en Schepen Kennissen vol. 1 (1733) T.2131, Susanna, weduwee van Francois du Toit - Andries du Toit, 1.9.1733.

6) Akteskantoor: Transporten en Schepen Kennissen vol. 1 (7 Jan. - 30 Junie 1760) T.3471, Martha Russouw, weduwee van Andries du Toit - Guillaume du Toit, 27.2.1760.

egter geen bewyse om dit te staaf gevind word nie.⁷⁾ Daar kon ook nie vasgestel word wanneer die kelder op Kleinbosch gebou is nie. Die enigste transportakte wat in dié verband lig werp, is een van 1830 waarin melding gemaak word van 'n "certain piece of Freehold Land with the buildings thereon" en wat 'n kaart bevat waarop 'n aantal geboue, klaarblyklik die woonhuis en die kelder, verskyn.⁸⁾

In 1806 het Ernst du Toit Kleinbosch van sy moeder Maria van Biljon, die weduwee van Guillaume du Toit, ontvang.⁹⁾ Ernst, ds. S.J. du Toit se grootvader, het in 1830 ook 'n toegif van 356 morg in ewigdurende erfpag ontvang.¹⁰⁾ Nog in dieselfde jaar het Ernst 33 morg, waarop die huis en kelder geleë was, aan sy seun David Petrus, die vader van ds. S.J. du Toit, verkoop.¹¹⁾ In 1841 het hy nog 191 morg aan David Petrus getranspoteer.¹²⁾ In 1869 het David Andries du Toit dié deel van Kleinbosch waarop die hoofhuis en kelder geleë was, van sy ~~moeder~~ broer, David Petrus, geërf.¹³⁾ Dit was van hóm dat die Gedenkschoolkomitee Kleinbosch aangekoop het om die Gedenkschool daar op te rig.¹⁴⁾

Kleinbosch was sedert 1692 steeds in die besit van die Du Toits, en omdat dit 'n ware Hugenoteplaas was, was die Gedenkschoolkomitee gretig dat die Gedenkschool daar opgerig moes word. Die skool sou dan ook geleë wees in 'n gebied waar baie Hugenote hulle gevestig het.

Na onderhandelinge in 1881 was mnr. D.A. du Toit bereid om die gedeelte van Kleinbosch waarop die woonhuis en kelder geleë was, aan die komitee af te staan vir

-
- 7) N.J. Retief en J.C. Spruit: Hugenote-plase in die Vallei (Die Suiderstem - Hugenote-Gedenkuitgawe, 16.9.1939, p. 6).
 - 8) Landmeter-generaal: S.G. Dgm. No. 47/1830 The farm Kleinbosch No. 571, Paarl Division; Akteskantoor: Transfers and Mortgages, vol. 6 (5 - 29 Oct. 1830) T.320, Ernst du Toit, Senior - David Petrus du Toit, Ernst son, 29.10.1830.
 - 9) Akteskantoor: Transporten en Schepen Kennissen, vol. 3 (1 Okt. - 31 Des. 1806) T.244, Maria van Biljon, weduwee van Guillaume du Toit - Ernst du Toit, 21.11.1806.
 - 10) Argief van die Gereformeerde Kerk: S.J.T. 4, p.60: Re Kleine Bosch and Alleged Rights of Adjoining Farms: Statement of Facts, n.d.
 - 11) Akteskantoor: Transfers and Mortgages, vol. 6 (5 - 29 Oct. 1830) T.320, Ernst du Toit, Senior - David Petrus du Toit, Ernst son, 29.10.1830.
 - 12) Akteskantoor: Transfers and Mortgages, vol. 27 (23 - 30 Nov. 1841) T.1472, Ernst du Toit, Senior - David Petrus du Toit, Ernst Son, 25.11.1841.
 - 13) Akteskantoor: Transfers vol. 36 (10 - 17 Dec. 1869) T. 103, Helena Elizabeth du Plessis, weduwee van David Petrus du Toit - David Andries du Toit, 10.12.1869.
 - 14) Akteskantoor: Transfers vol. 1 (4 - 10 Jan. 1893) T.77, David Andries du Toit - Gedenkschoolkomitee, 10.1.1893.

£3 000. Die komitee sou £1 000 betaal en £2 000 teen rente afbetaal.¹⁵⁾

Nadat die Gedenkschoolkomitee reeds ongeveer ses maande op Kleinbosch met die oprigting van die Gedenkschool besig was, moes die kwessie van die aankoop van die plaas afgehandel word. 'n Kommissie is toe na D.A. du Toit gestuur om vas te stel (a) hoe lank die komitee uitstel kon kry met die betaling van die £1 000; (b) of hy 'n tweede verband wou neem vir sy £2 000, sodat die komitee £1 000 sou kon opneem op eerste verband; en indien hy hierteen beswaar maak, of (c) hy dit sou doen as die komitee borgstaan.¹⁶⁾

D.A. du Toit was heeltemal bereid om met die komitee oor die betaling van die £1 000 te onderhandel en het die inisiatief in dié verband aan hulle oorgelaat. Die komitee het toe besluit om die plaas eers vir één jaar lank onder 'n "Koop en Huur Kontrak" te huur en dit daarna teen die vasgestelde prys te koop. Intussen sou die plaas ook weer opgemeet word.¹⁷⁾ Teen die einde van Desember 1882 was die huur- en koopkontrak gereed.¹⁸⁾ en kon die komitee hul onderhandelinge met D.A. du Toit voortsit. Die £1 000 as deposito is gedurende dié jaar uit die vele bydraes van ondersteuners byeengebring.¹⁹⁾ 'n Groot deel daarvan is skynbaar ook verkry uit twee private lenings wat die komitee by J.F.P. Perold, 'n prokureur in die Paarl, en mev. R.E. Joubert, die moeder van ds. S.J. du Toit se eerste vrou, aangegaan het. Dit het meegebring dat Perold 'n eerste verband vir £450 en mev. Joubert 'n tweede verband vir £600 op Kleinbosch gehou het.²⁰⁾

Die £2 000 is gedurende die daaropvolgende jare afbetaal, sodat die plaas op 10 Januarie 1893 deur David Andries du Toit oorgedra is aan die Gedenkschoolkomitee in die persone van Stephanus Jacobus du Toit, Ernst Johannes du Toit, Gabriel Gideon Rossouw, Andries Petrus Retief, Petrus Jacobus Malherbe, Jozua Francois Perold en Isaac Stephanus Perold soos in die grondreëls en bepalinge van die skool in die vooruitsig gestel is. Die plaas was toe 252 morg en 120 vierkante roede

15) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.9.1881.

16) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

17) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 3.6.1882; 18.8.1882.

18) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 29.12.1882.

19) Die Afrikaanse Patriot, 5.5.1882 (Opmerkings en Anmerkings).

20) S.G.E. 10/2 Letters Despatched, Department: Secretary of Educ. C. Murray - Secretary of P.W.D., 27.9.1898; P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Educ. C. Murray - Secretary of P.W.D., 27.9.1898; P.A.E. 511 Correspondence Files: I.S. Perold - Commissioner of P.W.D., 30.11.1898; Angief van die Gereformeerde Kerk: S.J.T. 3/1: Estate of Elizabeth R. van Niekerk Joubert, December 1905.

groot, waarby vyftien morg en 237 vierkante roede van die oorspronklike plaas wat in 1692 aan Francois du Toit uitgegee is, ingesluit was. Dit het natuurlik ook die woonhuis, kelder en Gedenkschoolgebou bevat.²¹⁾

Die Gedenkschoolkomitee het net 'n deel van Kleinbosch nodig gehad vir die Gedenkschool en hulle was klaarblyklik bereid om dele van die plaas af te verhuur en selfs af te verkoop. Komiteelid I.S. Perold het 'n plaas aan die westelike grens van Kleinbosch besit. In April 1882 het hy verneem of die komitee 'n gedeelte van Kleinbosch wat aan sy grond gegrens het, aan hom sou verkoop.²²⁾ Op die komiteevergaderings van 18 Augustus en 29 Desember het Perold weer navraag oor die grond gedoen en aangebied om dit te koop. Op die vergadering van 8 Januarie 1883 het Perold £425 vir dié stuk grond aangebied. Die grond is toe aan hom verkoop, op voorwaarde dat hy £250 teen 1 April betaal en die res teen 6 persent rente per jaar afbetaal. Die komitee was inderwaarheid genoodsaak om die grond te verkoop ten einde hul bouprogram te kon finansier.²³⁾ Op 14 Mei 1886 is die betrokke tien morg en 583 vierkantroede deur D. A. du Toit aan I.S. Perold getransporteer.²⁴⁾

Gedurende 1890, die jaar nadat ds. F.S. du Toit hoofonderwyser van die Gedenkschool geword het, het die skool so gebloei dat daar nie genoeg ruimte was vir al die kosleerlinge wat om toelating aansoek gedoen het nie. Alle geboue op die plaas moes toe deur die komitee benut word. Dele van die plaas kon gevolglik nie verder vir boerdery afverhuur of verkoop word nie. Die komitee het so iets in dié stadium as "onhoudbaar" beskou.²⁵⁾ In 1891 en 1892 is die bestaande huurkontrakte gevolglik beëindig.²⁶⁾ Die huurkontrakte van die twee komiteelede, I.S. Perold en J.F. Perold, wat onderskeidelik aanliggende plase aan die westelike en suidelike kante van Kleinbosch gehad het en dele van Kleinbosch gehuur het, is egter hernieu.²⁷⁾ Aan die begin van 1897 wou J.F. Perold die stuk grond wat hy gehuur het, vir £300 van die komitee koop, maar die komitee het nie hiertoe ingewillig nie.²⁸⁾

21) Akteskantoor: Transfers vol. 1 (4-10 Jan. 1893) T.77, David Andries du Toit - Gedenkschoolkomitee, 10.1.1893.

22) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

23) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.8.1882; 29.12.1882; 8.1.1883.

24) Akteskantoor: Transfers vol. 20 (8 - 14 May 1886) T.181, David Andries du Toit, D. son - Isaac Stephanus Perold, 14.5.1886.

25) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 16.8.1890.

26) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.10.1891; 23.2.1892.

27) Landmeter-generaal: S.G. Dgm. No. 301/1885, The farm Kleinbosch Kop No. 574, Paarl Division; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 31.3.1893.

28) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.2.1897; 24.5.1897.

In Junie 1903 het I.S. Perold en J.F. Perold weer geprobeer om die stukke wingerd=grond van Kleinbosch wat hulle gehuur het, te koop. Ds. S.J. du Toit was van mening dat die komitee volgens 'n ooreenkoms van 7 Mei 1898 eintlik moreel verplig was om die grond aan dié twee here te verkoop. Hy het hom egter téén die verkoop van dele van Kleinbosch uitgespreek. Protes teen die verkoop van die grond is ook deur komiteelede D.G. du Toit en S.J. Malherbe aangeteken. Die betrokke ooreenkoms is nie in die vorm van 'n kontrak op skrif gestel nie, en ongelukkig ontbreek die notule van die vergadering waarop dit destyds bespreek is ook nou. Op 14 Oktober 1903 het die ondersteuners van die skool op 'n openbare vergadering toe besluit om dié kwessie aan die oordeel van die komitee oor te laat. Nadat die komitee regsadvies oor die saak ingewin het, het hy, tot die klaarblyklik uiterste ontevredenheid van I.S. Perold, uiteindelik op 20 Mei 1906 besluit om nie die betrokke stukke plaasgrond te verkoop nie.²⁹⁾

Reeds aan die begin van 1898 het ook die heer J. de Villiers van Leeurivier, Wellington, 'n aanbod gemaak om 'n gedeelte van Kleinbosch te koop, maar die aanbod is deur die komitee van die hand gewys.³⁰⁾

In Oktober 1902 het D.F. du Toit skriftelik by die komitee aansoek gedoen om 'n gedeelte van Kleinbosch wat aan die plaas Druk-mij-niet en Naauwbepaald gegrens het, te koop. Hy was bereid om 'n koopsom van £50 oor vyf jaar teen $2\frac{1}{2}\%$ rente per jaar af te betaal. Van dié aansoek het uiteindelik niks gekom nie.³¹⁾

Voordat 'n uiteensetting gegee kan word van die verkoop van Kleinbosch en sy geboue aan ds. S.J. du Toit in 1906, moet die geboue op Kleinbosch eers van nader bekyk word.

Nadat die Gedenkschoolkomitee in 1881 die plaas vir die oprigting van die Gedenkschool verkry het, het hulle besluit om die ou hoofhuis onveranderd te laat. Hulle het egter dadelik begin om die bestaande kelder as skoolgebou in te rig, terwyl 'n nuwe kelder teenoor die bestaande kelder opgerig is.³²⁾ Die komitee het gehoop om die ou kelder reeds teen 1 Februarie 1882 as skoolgebou gereed te hê, sodat die nuwe Gedenkschool daarin 'n aanvang kon neem. Dit was egter nie die geval nie en die

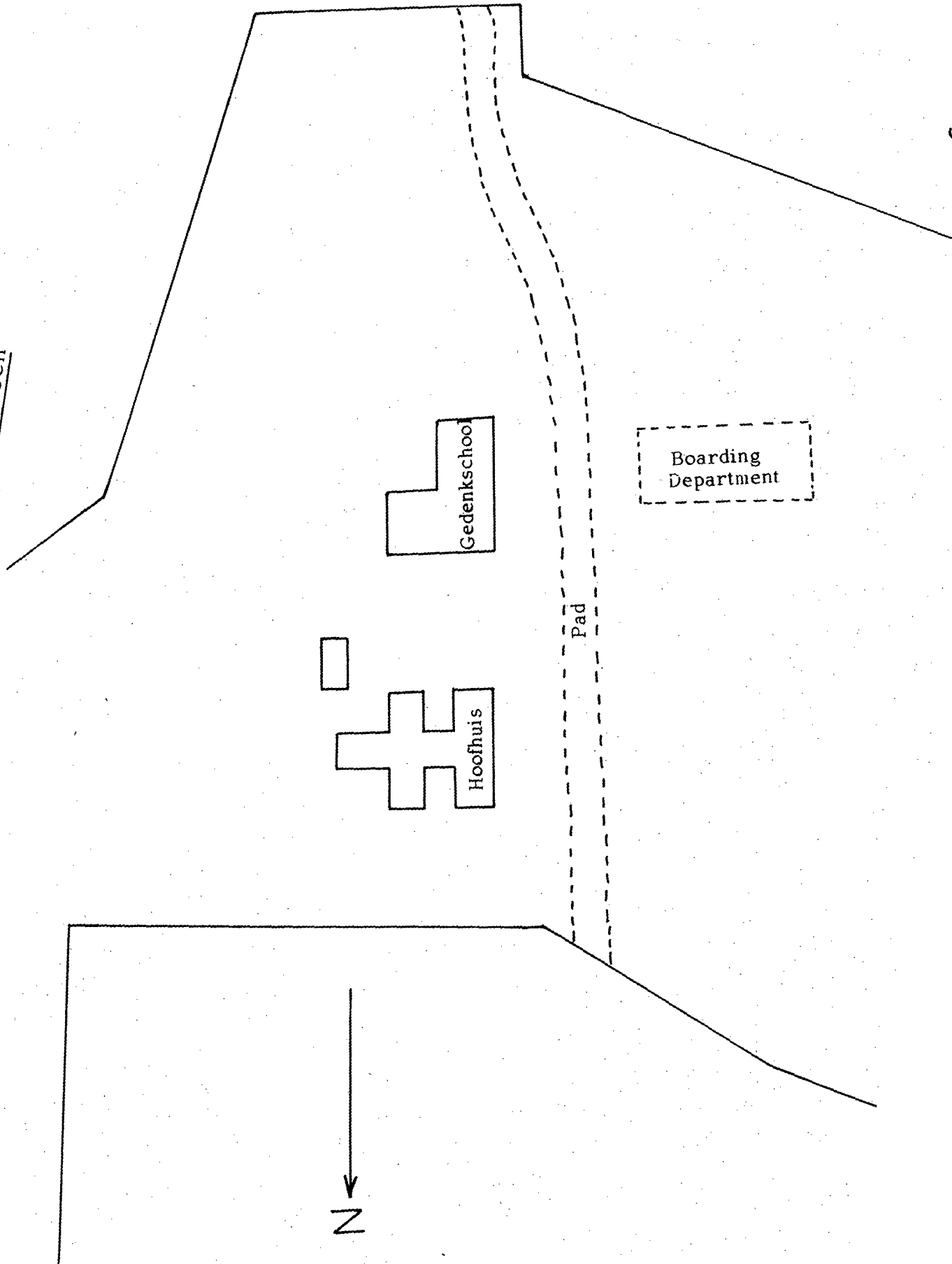
29) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.6.1903; 30.6.1903; 30.9.1903; 1.12.1903; 18.8.1904; 20.5.1905.

30) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 5.2.1898.

31) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 6.10.1902.

32) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.11.1881.

DIE GEBOUE OP KLEINBOSCH

skool moes toe op dié dag in die huis van die heer Du Plessis met sy werksaamhede begin.³³⁾

Op 27 Februarie 1882 het die komitee besluit om die ou kelder hoër te laat bou sodat die Gedenkschool 'n dubbelverdieping sou wees.³⁴⁾ Onder sou klaskamers wees, terwyl die boonste verdieping uit slaapkamers vir kosleerlinge sou bestaan. 'n Maand later het die boukommissie vir die oprigting van die Gedenkschoolgebou 'n voorstel aan die komitee voorgelê dat die ou kelder ook wyer gemaak moes word so= dat die skoolgebou dan meer ruimte sou bied. Dié voorstel is breedvoerig bespreek en die komitee het besluit dat die groter gerief wat so 'n verbreeding van die skool= gebou sou meebring die addisionele uitgawe van £200 heeltemal sou regverdig. Die boukommissie se versoek om die agtermuur uit te skuif is gevolglik toegestaan. Aangesien die boonste verdieping as kosinrigting sou dien, is die boukommissie op= drag gegee om eers die kosinrigting van die Blauwvallei-skool te gaan besigtig voor= dat die plan uitgevoer word.³⁵⁾ Nadat die skoolgebou voltooi was, het die boonste verdieping uit dertien slaaplokale bestaan. Hulle was geleë aan weerskante van 'n gang wat die lengte van die gebou gestrek het. Na die voorkant (westekant) van die gebou was sewe kamers, elk met 'n venster en na die agterkant (oostekant) ses ka= mers. Die ruimte vir 'n sewende kamer in die suidelike agterste hoek is in beslag geneem deur die trap wat na bo gelei het.³⁶⁾ Intussen is die nuwe kelder ook klaar= gebou. Die koste daaraan verbonde was £153-5-0.³⁷⁾

Aangesien die notules van die Gedenkschoolkomitee vir die jare 1883 tot 1889 ontbreek, is dit nie presies duidelik in hoe 'n mate die geboue op die plaas gedurende dié jare verandering ondergaan het nie. Die beskikbare notules vir die jaar 1889 en daarná asook die korrespondensie van die Onderwysdepartement en Departement van Open= bare Werke werp enigszins in dié verband lig op die onderwerp.

In 1890 het die Gedenkschool as gevolg van ds. F.S. du Toit se hoofonderwyserskap geweldig gebloei. Dit het daartoe gelei dat die geboue op Kleinbosch verander en uitgebrei is. So is kort na sy aankoms besluit om die trap wat na die boonste ver= dieping gelei het, van sy posisie aan die oostekant van die skoolgebou na die noorde= kant van die gebou te verplaas. Die motivering vir dié verandering

33) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882.

34) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 27.2.1882.

35) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.3.1882.

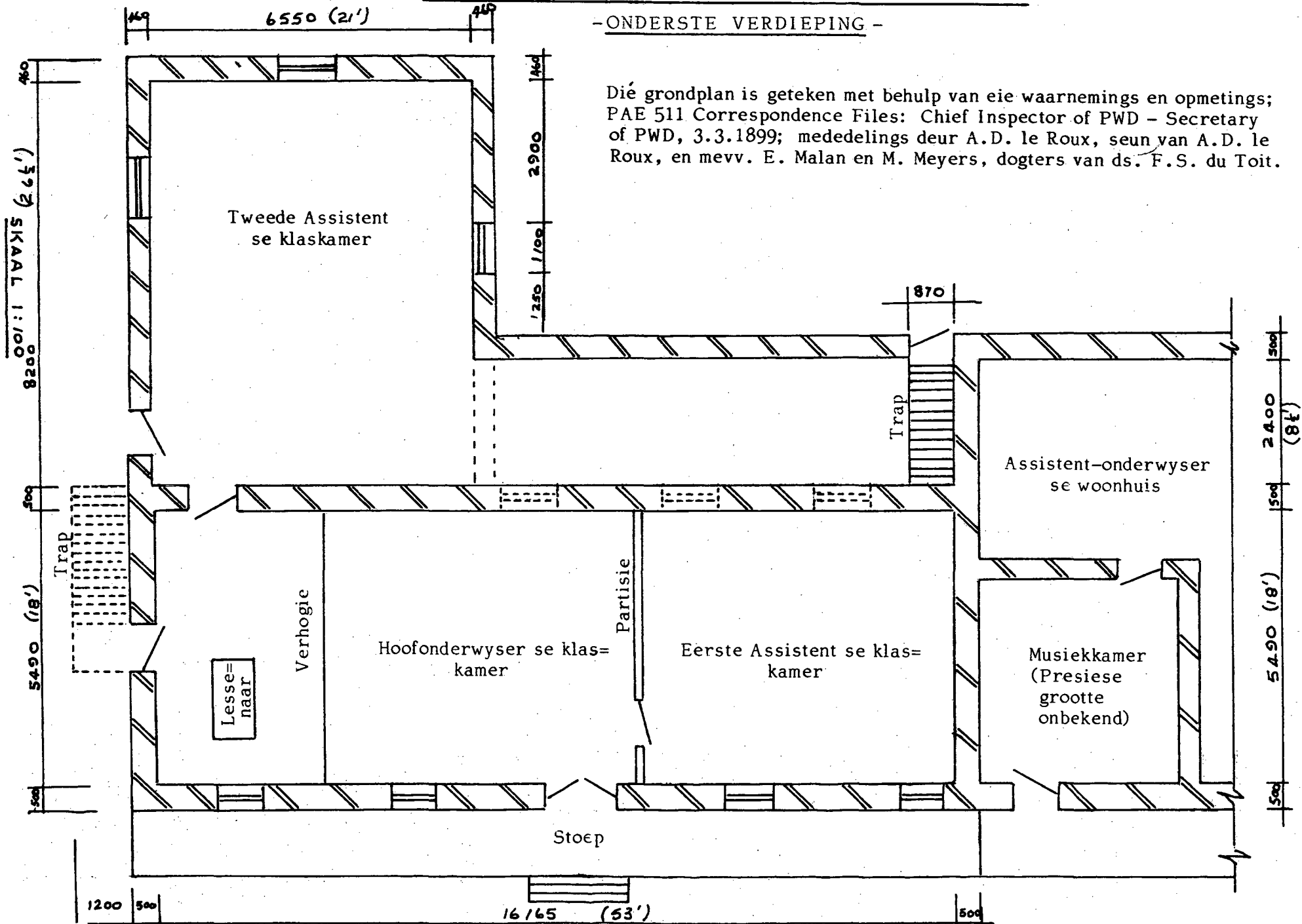
36) Meegedeel deur mev. E. Malan en M. Meyers, dogters van ds. F.S. du Toit. Die oostelike trap en sewe boonste vensters voor aan die skoolgebou rug= steun die feit.

37) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 19.4.1882.

GRONDPLAN VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN

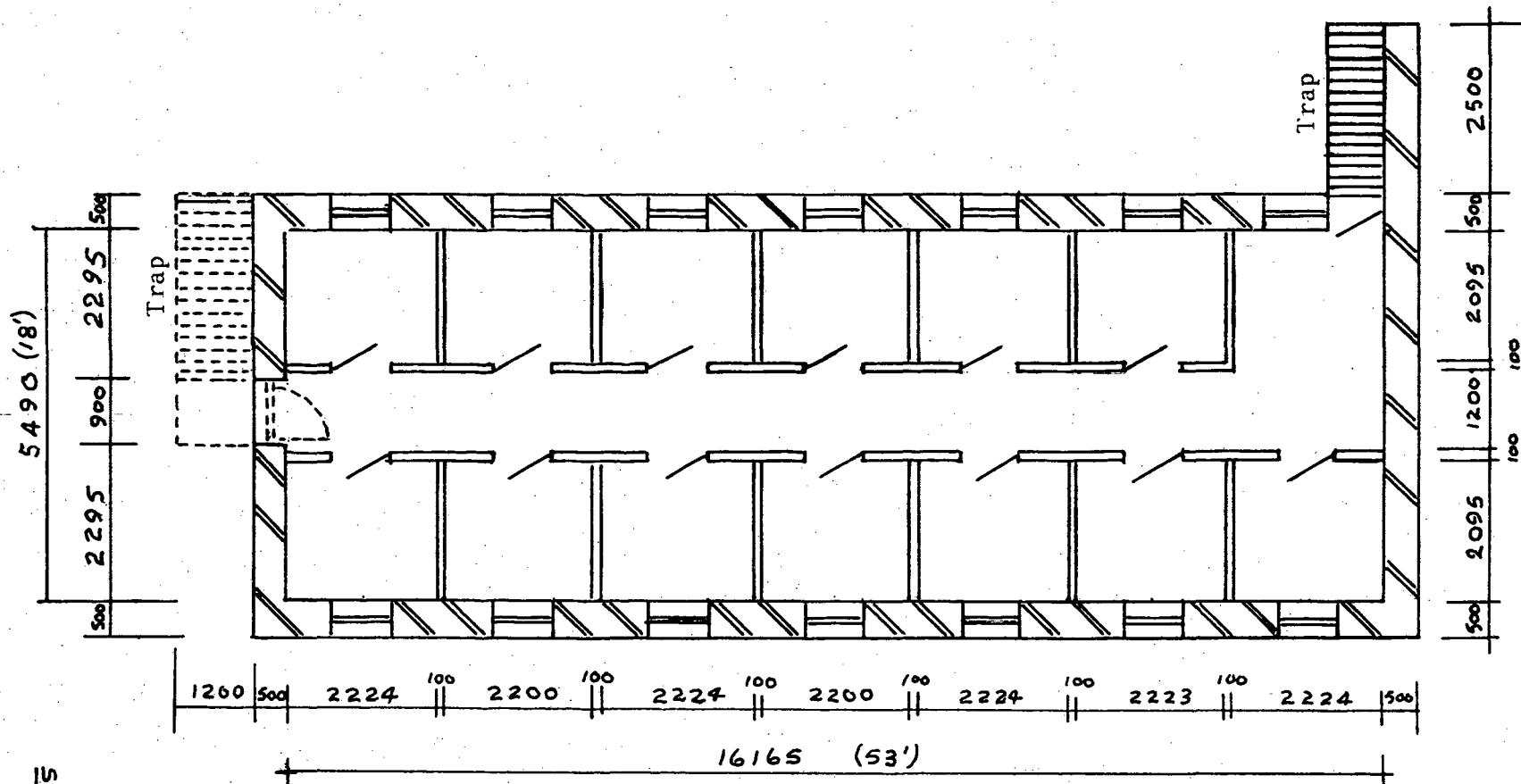
- ONDERSTE VERDIEPING -

Dié grondplan is geteken met behulp van eie waarnemings en opmetings; PAE 511 Correspondence Files: Chief Inspector of PWD - Secretary of PWD, 3.3.1899; mededelings deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux, en mevv. E. Malan en M. Meyers, dogters van ds. F.S. du Toit.

GRONDPLAN VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN

- BOONSTE VERDIEPING -

SKAAL 1:100

N

Dié grondplan is geteken met behulp van eie waarnemings en opmetings; PAE 511 Correspondence Files: Chief Inspector of PWD - Secretary of PWD, 3.3.1899 en mededelings deur A.D. le Roux, seun van A.D. le Roux, en mevv. E. Malan en M. Meyers, dogters van ds. F.S. du Toit.

kan glad nie begryp word nie, want vandag nog, na byna 'n eeu, is die oostelike trap steeds daar. Aan die begin van 1890 het die groeiende leerlingtal die komitee ook laat besluit om 'n klaskamer agter aan die skoolgebou aan te bou. Gedurende die daaropvolgende vier jaar is die skoolgebou voortdurend verbeter. 'n Groot venster is ingemessel vir meer lug en die drie klaskamers het nuwe kleivloere ontvang. Twee nuwe lang lampe is aangebring vir beter beligting. Die skooldak is ook netjies met palmiet herdek. Die hele gebou is netjies uitgeverf, en in plaas van swart skryfborde van hout is nuwe skryfborde teen die klaskamermure geverf.³⁸⁾

Die huis waarin die hoofonderwyser gewoon het, is langs die skoolgebou en ten noorde daarvan geleë. Ds. F.S. du Toit het met sy aankoms bevind dat die eetkamer van die huis te klein was en daarom moes 'n binnemuur verskuif word. Die huis is toe ook heeltemal uitgeverf. In 1892 het Du Toit ook versoek dat die vensters van die huis vervang moes word met skuifraamvensters. Dié versoek is toegeestaan.³⁹⁾

Aan die suidelike kant van die Gedenkschool, vas teenaan die skoolgebou, was die assistentswoning geleë. In dié gebou het die Gedenkschool in 1882 'n aanvang geneem toe die kelder nog nie as skoolgebou gereed was nie. Toe J.J. Snibbe in 1890 assistent-onderwyser van die Gedenkschool word, het die komitee die boukommissie opdrag gegee om dié woonhuis "op het goedkoopst moegelijk manier in orde te brengen" sodat Snibbe hom daarin kon vestig. Dié herstelwerk het as gevolg van die reënweer en ander redes só lank geduur dat Snibbe na sy aankoms aanvanklik elders moes loseer. Selfs gedurende 1892 is daar nog steeds opknappingswerk aan die assistentswoning gedoen. Onder meer moes die vloere herstel word. Die veranderinge aan die huis het hierna klaarblyklik nog steeds veel te wense oorgelaat, want in November 1897 het die komitee die boukommissie gemagtig om £300 te leen sodat die noodsaaklike veranderinge aan die huis aangebring kon word.⁴⁰⁾ Dié herstelkoste het uiteindelik £350 beloop.⁴¹⁾

Voor, byna regoor die Gedenkschoolgebou en ten weste daarvan, was die koshuis of "Boarding Departement" geleë. Dié gebou is ingerig in die nuwe kelder wat in 1882

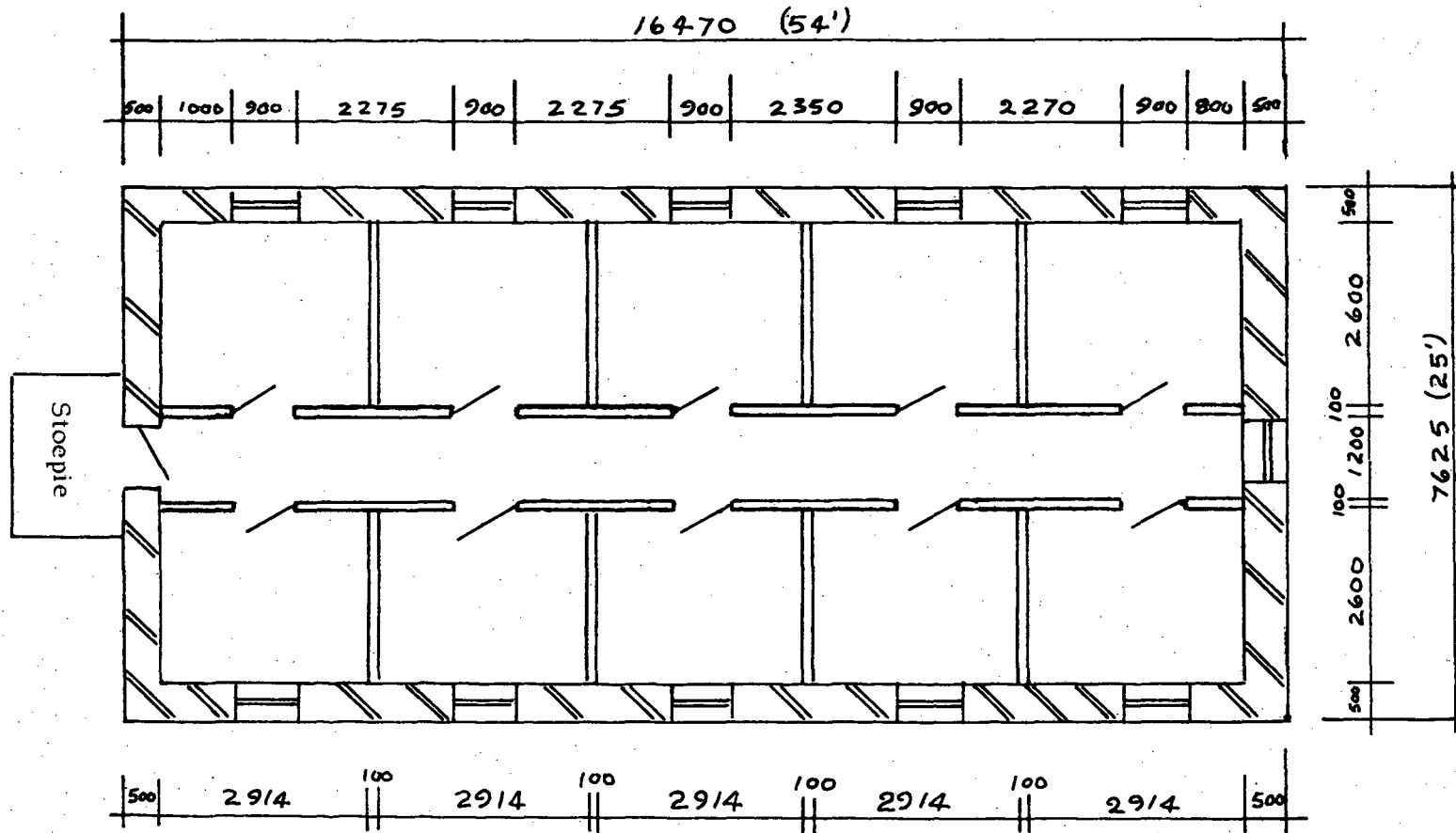
38) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 7.10.1889; 7.1.1890; 25.10.1890; 20.8.1892; 13.10.1894.

39) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.6.1889; 30.8.1889; 14.4.1892.

40) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.3.1890; 5.7.1890; 23.2.1892; 20.8.1892; 27.11.1897.

41) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector - Secretary of P.W.D., 3.3.1899.

GRONDPLAN VAN DIE "BOARDING DEPARTMENT" VAN DIE GEDENKSCHOOL

Dié grondplan is geteken met behulp van inligting verkry uit
 PAE 511 Correspondence Files: Chief Inspector of PWD -
 Secretary of PWD, 17.9.1902 asook mededelings deur A.D.
 le Roux, seun van A.D. le Roux.

SKAAL 1:100
 N

opgerig is. Na ds. F.S. du Toit se koms in 1889 het die skool se ongekende bloei meer koshuisruimte vereis, en toe is tenders vir die verandering van die kelder in 'n koshuis gevra. In 1891 is die werk aangepak en gedurende 1893 afgesluit toe vensterluik aan die noordekant van die gebou aangebring is. Daar was in dié stadium ook besliste sprake van 'n "meisiedepartement", maar dié plan is nooit tot uitvoer gebring nie.⁴²⁾

Daar kan 'n goeie indruk verkry word van hoe die geboue op Kleinbosch met die eeuwending daar uitgesien het deur staatsverslae oor dié geboue te bestudeer. Na= dat die Gedenkschool in Julie 1895 'n staatsondersteunde skool geword het, het die komitee aan die begin van 1897 besluit om 'n lening by die Departement van Onderwys te verkry. Na 'n deeglike bespreking van die saak ten tyde van verskeie komiteevergaderings, is daar in Julie 1898, toe die Gedenkschool se finansiële sake "niet erg rooskleurig"⁴³⁾ was nie, by die Onderwysdepartement aansoek gedoen om 'n lening van £1 200.⁴⁴⁾ Die komitee wou £400 van die bedrag aanwend om die uitgawes aan bouwerk wat kort tevore reeds afgehandel is, te bestry. Die res van die bedrag wou hulle aanwend ter gedeeltelike afbetaling van die twee verbande wat steeds op die plaas gerus het nl. die eerste verband van J.F.P. Perold vir £450 en die tweede verband van die weduwee R.E. Joubert van die Paarl vir £600. Die balans van £250 sou die komitee self plaaslik byeenbring.⁴⁵⁾ Die komitee was bereid om 'n deel van Kleinbosch en al die plaasgeboue as sekuriteit aan die regering te transporteer.⁴⁶⁾

Dié aansoek van die Gedenkschoolkomitee het tot gevolg gehad dat 'n amptenaar van die Kantoor van die Hoofinspekteur van Openbare Werke op 2 Maart 1899 die Gedenkschool besoek het om die aangebode grond en geboue te inspekteer.⁴⁷⁾ Die volgende dag het hy 'n verslag oor die toestand van die geboue op Kleinbosch opgestel en aan die Sekretaris van Openbare Werke voorgelê.⁴⁸⁾

42) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 18.12.1889; 4.7.1891; 20.8.1892; 24.8.1893; 24.2.1892; 12.3.1892.

43) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 1.10.1898.

44) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 20.2.1897; 24.5.1897; 30.8.1897; 27.11.1897; 15.1.1898; 26.3.1898.

45) S.G.E. 10/2 Letters Despatched, Department: Secretary of Educ. C. Murray - Secretary of P.W.D., 27.9.1898; P.A.E. 511 Correspondence Secretary of Educ. C. Murray - Secretary of P.W.D., 27.9.1898; P.A.E. 511 Correspondence Files: I.S. Perold - Commissioner of P.W.D., 30.11.1898.

46) P.A.E. 511 Correspondence Files: I.S. Perold - Commissioner of P.W.D., 12.10.1898.

47) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 28.1.1899; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.1.1899.

48) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 3.3.1899.

Volgens dié verslag was die skoolgebou 53 voet lank en 18 voet wyd. 'n Voubare partisie het die onderste verdieping in twee klaskamers verdeel. Die boonste verdieping van die gebou, waar die kosleerlinge geslaap het, was in dié stadium in slegs nege slaapkamers verdeel. Die klaskamer was in 1897 agter teen die skoolgebou aangebou is, was $24\frac{1}{2}$ voet by $21\frac{1}{2}$ voet. Die skoolgebou was reeds baie oud en oor die algemeen binne sowel as buite in 'n swak toestand. Die dak, die trap na die boonste verdieping, stoepe, geute, deure en vensters het 'n groot mate van herstelwerk vereis. Gebarste mure moes reggemaak word en die hele gebou moes binne en buite afgewit word.

Die hoofonderwyser se huis word ook in dié verslag gemeld. Dié Kaaps-Hollandse gebou met sy rietdak was ook reeds baie oud. Benewens sy nege kamers, kombuis ens. was daar ook buitegeboue, waaronder 'n stal, 'n waenhuis, 'n badkamer en 'n pakkamer. Agter die huis was twee buitekamers wat reeds in 'n baie vervalte toestand was. Ook in die geval van die hoofhuis is duidelik uiteengesit watter herstelwerk nodig was. Behalwe vir algemene herstelwerk aan onder meer deure en vensters, moes veral die gebarste mure herstel en oorgeverf word.

Die woning van die assistent-onderwyser het onder meer uit sewe kamers, 'n kombuis, 'n spens, 'n pakkamer en 'n stal bestaan. Daar is in die verslag gesê dat dié gebou ongeveer twaalf maande tevore teen 'n koste van £350 opgerig is. Dit is egter nie korrek nie. Die gebou het reeds teen 1881 bestaan en is ongeveer 'n jaar tevore slegs gerepareer. Dié gebou was klaarblyklik in 'n goeie toestand, want die inspekteur het net gerapporteer dat die deure, vensters en houtwerk nog nie geverf was nie en drie lae verf moes ontvang.

Die kombuis of sogenaamde "Dormitory Building" het uit tien klein slaapvertreke of studielokale bestaan. 'n Paar jaar tevore is dit teen 'n koste van £250 opgerig. In 'n inspeksieverslag van September 1902 word die afmetings van dié gebou aangegee as 54 voet by 25 voet. Ook in die geval van hierdie gebou was daar in 1899 baie algemene herstelwerk aan geute, deure, vensters en so meer nodig. Barste in die mure moes herstel word en die hele gebou moes dan afgewit word.

Die verslag het ook verwys na 'n sogenaamde "fuel house", 'n gebou met drie kamers waarin waarskynlik brandhout, paraffien en so meer gestoor is. Dié gebou was egter só vervalte dat dit nie meer herstelwerk geregverdig het nie. Daar was ook vyf verskuifbare toilette van hout en sinkplaat wat oor vuilputte geplaas was.

Ten slotte het die inspekteur daarop gewys dat dit moeilik was om 'n waardasie van dié eiendom te maak. Die waardasie van die Afdelingsraad op £300 was na sy mening te laag, terwyl die voorsitter van die Gedenkschoolkomitee se waardasie, van slegs die grond waarop die geboue geleë was, teen £700, weer te hoog was. Die inspekteur het die geboue teen £1 700 gewaardeer en dié deel van die plaasgrond wat die komitee aan die Onderwysdepartement wou transporteer, teen £300. Hy het gevolglik aanbeveel dat die lening van £1 200 deur die regering toegestaan word aangesien die Gedenkschooleiendom as voldoende sekuriteit sou dien. Die lening moes egter nie uitbetaal word alvorens die reparasies aan die geboue, wat hy aan die hand gedoen het, tot die bevrediging van die Departement van Openbare Werke uitgevoer was nie.⁴⁹⁾

Die Departement van Openbare Werke het 'n kopie van die inspekteursverslag aan die Gedenkschoolkomitee gestuur. Die komitee is ook gevra of hulle bereid sou wees om die nodige herstelwerk te onderneem.⁵⁰⁾ Die komitee was wel bereid om die geboue te laat herstel en het reeds hiervoor 'n billike tender van £65 ontvang. Saam met die boumateriaal, sou die reparasies £99-9-7 kos. Die komitee was egter nie finansiëel in staat om dit alleen by te bring nie. Die regering sou 'n groot bydrae moes maak.⁵¹⁾ Die Departement van Openbare Werke het toe ingestem dat die minder belangrike herstelwerk eers kon oorstaan tot die komitee die nodige fondse gevind het. Onder dié voorwaarde is die lening van £1 200 aan die Gedenkschool goedgekeur.⁵²⁾ Dit sou terugbetaalbaar wees vanaf 1 Januarie 1900 teen vier persent rente per jaar oor 'n tydperk van 25 jaar.⁵³⁾ Die periode van terugbetaling is later

-
- 49) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 3.3.1899; S.G.E. 2/41 Inspectors Reports: Report of Inspection of Gedenkschool by Inspector B.P.J. le Roux, 13.5.1897; P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 17.9.1902.
- 50) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 27.4.1899.
- 51) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Gedenkschool - Secretary of P.W.D., 2.6.1899; P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 6.4.1899.
- 52) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 5.6.1899; P.A.E. 511 Correspondence Files: Commissioner of P.W.D.: Certificate in terms of section V of Act 11 of 1882, 8.6.1899.
- 53) P.A.E. 511 Correspondence Files: Prime Minister's Office: minute, 14.6.1899.

in 1905, op versoek van die Gedenkschoolkomitee, van 25 jaar tot 40 jaar verleng.⁵⁴⁾

Die uitbetaling van die lening is 'n paar maande lank vertraag. Hiervoor was daar 'n paar redes. Die Gedenkschoolkomitee is naamlik in Julie 1899 deur die Departement van Openbare Werke versoek om die plaasgeboue te laat waardeer en vir £1 200 te laat verseker. Die komitee moes ook eers die nodige toestemming van die twee verbandhouders kry om dié gedeelte van die plaas waaroor die lening gaan, aan die staat oor te dra. Na deeglike ondersoek het die komitee dié versekering by die New Zealand Assuransiematskappy uitgeneem.⁵⁵⁾ Die gedeelte van Kleinbosch met sy geboue wat die komitee as sekuriteit aan die Departement van Openbare Werke sou transporteer, is op twee morg en vierhonderd sewe en tagtig vierkante roede vasgestel en skriftelik deur 'n vendumeester van die Paarl, Henry Philip van Eyk, op £1 800 gewaardeer. Die eiendom is gevolglik finaal deur die Kommissaris van Openbare Werke as voldoende sekuriteit vir die lening aanvaar. Die heer J.F.P. Perold en mev. R.E. Joubert het ook hul toestemming verleen tot oordrag van die stuk plaasgrond wat by hulle onder verband was, na die regering.⁵⁶⁾

Nog 'n rede waarom die uitbetaling van die lening vertraag is, was dat die Gedenkschoolkomitee wel die messelwerk aan die geboue laat doen het, maar teen Oktober 1899 die meeste van die houtwerk en verfwerk nog nie laat verrig het nie. Toe die inspekteur van die Departement van Openbare Werke die sekretaris van die Gedenkschoolkomitee, I. S. Perold, hieroor wou spreek, was dié nie vir die gesprek beskikbaar nie. In 'n brief aan die Sekretaris van Openbare Werke het die hoof-inspekteur in dié verband opgemerk dat "that gentleman appeared to be to (sic) busy on his farm to spare time to see the Officer".⁵⁷⁾

-
- 54) P.A.E. 511 Correspondence Files: Under Colonial Secretary - Assistant Treasurer of P.W.D., 10.8.1905; P.A.E. 511 Correspondence Files: Colonial Secretary: Certificate, 24.11.1905.
- 55) P.A.E. 511 Correspondence Files: J.H. Reid and Nephew, solicitors, notaries and conveyancers - Secretary of Gedenkschool, 11.7.1899; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 22.7.1899.
- 56) P.A.E. 511 Correspondence Files: J.H. Reid and Nephew, solicitors, notaries and conveyancers - Secretary of P.W.D., 1.9.1899 (aangehegte waardesiesertifikaat); P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Government Solicitors, 9.9.1899; P.A.E. 511 Correspondence Files: J.F.P. Perold - J.H. Reid and Nephew, 13.7.1899.
- 57) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 10.10.1899.

Toc die verbandakte en ander dokumente in Oktober vir registrasie na die Akte=kantoor geneem is, is hulle verwerp op grond van sekere prokurasie-ongerymdhede. Die registrasie van die verband is om dié redes eers op 19 Oktober afgehandel.⁵⁸⁾

Op 25 November 1899 kon die sekretaris aan die Gedenkschoolkomitee rapporteer dat die lening uiteindelik aan die skool uitbetaal is. Van die £1 200 het £12-12-6 afgegaan, onder meer vir oordragskoste, sodat die skool die bedrag van £1 187-7-6 ontvang het. Die komitee moes ook kennis neem dat die Departement van Openbare Werke verwag het dat die uitstaande herstelwerk aan die skool nou so spoedig moontlik afgehandel moes word.⁵⁹⁾

Die agteruitgang van die Gedenkschool en die toenemende geldelike probleme het egter die komitee daarvan weerhou om die herstelwerk aan die skoolgebou te laat verrig. Op 19 Februarie 1901 het 'n inspekteur van die Departement van Openbare Werke die skool besoek en in sy verslag moes hy weer rapporteer dat daar nog geen herstelwerk aan die dak, geute, reënwaterpype, vloer en gebarste mure verrig is nie. Die trap in die skoolgebou wat na die slaapkokale bo gelei het, asook die stoep voor die skool moes nog herstel word.⁶⁰⁾ 'n Afskrif van die verslag is aan die Gedenkschoolkomitee gestuur met 'n versoek dat die reparasies gedoen moes word.⁽⁶¹⁾ *

Op 6 September 1901 het 'n inspekteur van die Departement van Openbare Werke weer die skool besoek en gevind dat daar sedert die vorige inspeksie van die geboue nog geen herstelwerk aangebring was nie. Weer eens het die Departement die Gedenkschoolkomitee versoek om so spoedig doenlik die nodige reparasie te laat doen.⁶²⁾

-
- 58) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 12.10.1899; P.A.E. 511 Correspondence Files: J.H. Reid and Nephew, solicitors, notaries and conveyancers - Secretary of P.W.D., 24.10.1899.
- 59) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 15.11.1899; P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 1.11.1899.
- 60) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 27.2.1901.
- 61) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 14.3.1901.
- 62) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 26.9.1901; P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of P.W.D. - Secretary of Gedenkschool, 4.10.1901.

Toe 'n inspekteur van die Departement van Openbare Werke 'n jaar later, op 27 Augustus 1902, weer by die skool besoek aflê, moes hy vind dat daar nog steeds 'n groot hoeveelheid herstelwerk te doen was. So moes die dak, geute, stoep en gebaarste mure van die skoolgebou onder andere herstel word, terwyl alle buitenste ysterwerk en houtwerk geverf moes word.⁶³⁾

Voordat dié bevindinge van die inspekteur nog aan die Gedenkschoolkomitee oorge- dra kon word, is die skool op 11 September 1902 deur 'n sterk windstorm getref wat die "Boarding Department" verwoes het en die skoolgebou se dak afgeruk het. Die komitee was self nie finansiëel in staat om die beraamde skade van £100 te laat her- stel nie en het gevolglik 'n skrywe aan die Superintendent-Generaal van Onderwys gerig waarin om dringende finansiële bystand gevra is.⁶⁴⁾

Die S.G.O. het die saak as "one of great urgency" beskou en was dadelik bereid om finansiële bystand te verleen. Die Departement van Openbare Werke is ook ver- soek om so gou doenlik 'n inspekteur te stuur om die presiese omvang van die skade aan die skoolgeboue te gaan vasstel.⁶⁵⁾

Op 16 September het 'n inspekteur van die Departement van Openbare Werke die Gedenkschool besoek. Hy het gerapporteer dat die skoolgebou en die koshuisgebou oorkant die skool in 'n uiters beskadigde toestand was. Albei geboue se sinkdakke en dwarsbalke was afgewaai en stukke ou materiaal het oral om die geboue op die grond verstrooi gelê. Groot stukke pleistering wat van die mure afgeval het, het binne in die boonste slaapkamers van die skoolgebou gelê. Die herstelkoste aan dié gebou sou volgens die inspekteur se beraming ongeveer £70 beloop.⁶⁶⁾

63) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secretary of P.W.D., 6.9.1902.

64) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Gedenkschool - S.G.E. 12.9.1902.

65) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Educ. - Secretary of P.W.D., 17.9.1902.

66) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. - Secre- tary of P.W.D., 17.9.1902.

Die Departement van Openbare Werke het 'n verslag met spesifikasies ten opsigte van die nodige herstelwerk aan die skool se geboue opgestel. Voordat dié spesifikasies nog aan die komitee gestuur is, het hulle egter reeds op eie inisiatief reparasies laat doen omdat voortdurende reënstorms hulle daartoe gedwing het.⁶⁷⁾ 'n Departementele inspeksie het getoon dat die werk "in a somewhat rough fashion" afgehandel is. Die werk was darem bevredigend, veral as in aanmerking geneem word dat dit vir die komitee moeilik was om werksmense in die Paarl of Wellington te kry. Dié wat hulle wel kon kry, het dikwels die werk laat staan en eenvoudig weggegly solank as wat hulle wou.⁶⁸⁾

Aangesien die skoolgebou so baie herstelwerk moes ondergaan, het die komitee van die S.G.O. toestemming gevra om die partisies tussen die slaapkokale op die boverdieping van die skoolgebou, wat reeds almal in 'n swak toestand was, te verwyder. Nuwes sou dan só geplaas kan word dat daar slegs vyf in plaas van nege lokale sou wees.⁶⁹⁾ Die inspekteur van die Departement van Openbare Werke wat die skool gelhspekteer het, het in sy rapport dié verandering aanbeveel en dit as 'n groot verbetering bestempel.⁷⁰⁾ Dié werk het stadig gevorder, maar teen Januarie 1905 was dit tot bevrediging van die Onderwysdepartement afgehandel.⁷¹⁾

In 1906 is die ou familieplaas, Kleinbosch, deur S.J. du Toit gekoop. Sedert die einde van die Tweede Vryheidsoorlog het ds. Du Toit op 'n buurplaas, Schoongezicht, gewoon. Hy was in staat om laasgenoemde destyds te kon koop omdat twee Jode van Johannesburg – Dension Aaron en Leon Steinweiss, aan wie hy in 1889 finansieële hulp verleen het, hom uit dankbaarheid vir dié hulp £1 500 aangebied het.⁷²⁾ →

-
- 67) P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Educ. – Secretary of P.W.D. 9.10.1902; P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Gedenkschool – S.G.E., 9.10.1902.
- 68) P.A.E. 511 Correspondence Files: Chief Inspector of P.W.D. – Secretary of P.W.D., 17.10.1902.
- 69) S.G.E. 11/1 Letters Despatched re Erection and Maintenance of School Buildings: Secretary of Educ. – Secretary of P.W.D., 21.11.1902; P.A.E. 511 Correspondence Files: Secretary of Educ. – Secretary of P.W.D., 21.11.1902.
- 70) S.G.E. 11/1 Letters Despatched re Erection and Maintenance of School Buildings: Secretary of Educ. – Secretary of P.W.D., 10.1.1903.
- 71) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.1.1905.
- 72) D.A. Scholtz: Ds. S.J. du Toit as Kerkman en Kultuurleier, p. 229.

Teen 1905, toe die Gedenkschool reeds in ernstige verval verkeer het, het ds. Du Toit besluit om Kleinbosch te koop. Op die komiteevergadering van 17 Julie 1905 het hy gevolglik twee aansoeke voorgelê. In een aansoek het hy aangebied om £40 kontant en nog £50 teen 6% rente per jaar te betaal vir agt uur water van Kleinbosch aan Schoongezicht oor 'n tydperk van 99 jaar. In die ander aansoek het hy gevra om Kleinbosch in sy geheel, met alle regte en laste, vir £2 500 te koop. Na 'n lang bespreking het die komitee besluit om eers te verdaag sodat die saak deeglik oorweeg kon word.⁷³⁾ Op 25 Julie het die komitee besluit dat 'n vergadering van ondersteuners van die skool belê moes word om ds. Du Toit se versoeke te bespreek.⁷⁴⁾ Twee maande later het die komitee toe besluit dat dié vergadering van ondersteuners op 11 Oktober 1905 sou plaasvind en dat ds. Du Toit se aanbod om Kleinbosch met sy geboue te koop, dan bespreek sou word.⁷⁵⁾

Tydens dié vergadering is ds. Du Toit se skriftelike versoek om Kleinbosch, insluitend dié gedeelte wat onder verband was by die regering, vir £2 000 te koop, toe aan die vergadering voorgelê. Indien dit nie kon gebeur nie, was hy gewillig om die plaas, met uitsluiting van die gedeelte onder verband by die regering, vir £1 000 te koop. Na 'n diepgaande bespreking het die vergadering besluit dat die komitee gemagtig word om Kleinbosch volgens ds. Du Toit se aanbod aan hom te verkoop.⁷⁶⁾ Op 23 Januarie 1906 is die ou Du Toit-familieplaas, Kleinbosch, sy geboue aan ds. S.J. du Toit getranspoteer.⁷⁷⁾ 'n Gedeelte van die koopsom kon ds. Du Toit byeenbring omdat hy sy plaas Schoongezicht verkoop het.⁷⁸⁾

Ds. Du Toit se begeerte was nou om die Gedenkschool weer te omskep in 'n vrye Christelike skool. Gevolglik wou hy graag die staatsverband op die plaas en geboue aflos.

73) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 17.7.1905.

74) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 25.7.1905.

75) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 30.9.1905.

76) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 11.10.1905; Akteskantoor: Transfers vol. 7 (20-24 Jan. 1906) T. 513, Gedenkschoolkomitee - S.J. du Toit, 23.1.1906 (aangehegte dokument).

77) Akteskantoor: Transfers vol. 7 (20-24 Jan. 1906) T.513, Gedenkschoolkomitee - S.J. du Toit, 23.1.1906.

78) D.A. Scholtz: Ds. S.J. du Toit as Kerkman en Kultuurleier, p. 229.

Voordat die Onderwysdepartement egter 'n besluit in verband hiermee wou neem, is daar eers met die skoolraad van Wellington in verbinding getree. Sedert die instelling van skoolrade kragtens wet nr. 35 van 1905 is staatsondersteunde skole op plaaslike vlak deur dié liggame geadministreer.⁷⁹⁾ Die Onderwysdepartement wou ten opsigte van twee kwessies by die skoolraad duidelikheid hê: Was een openbare skool (t.w. die Daljosaphat Publieke Skool) voldoende vir die hele Daljosafat? Was dit nie noodsaaklik dat die skoolgeboue op Kleinbosch vir gebruik deur die Daljosafat-skool behou moes word nie?

Met 'n brief van die Gedenkschoolkomitee voor hulle, waarin die komitee vir die skoolraad gesê het dat hulle nie langer vir die Gedenkschool staatsondersteuning verlang het nie, het die skoolraad op 'n vergadering van 12 Maart 1906 eenparig besluit dat een openbare skool in Daljosafat voldoende was. Na hul mening was die bestaande Daljosaphat Publieke Skool vir dié doel die sentraalste geleë. Hulle het gevolglik geen beswaar daarteen gesien dat die uitstaande bedrag van ongeveer £1 000 op die staatslening terugbetaal word en die staatsverband op Kleinbosch sodoende afgelos word nie. Dié besluit is aan dr. Muir oorgedra.⁸⁰⁾

Op 23 Junie 1906 het D.F. du Toit, wat nou sekretaris van die Gedenkschoolkomitee was, dr. Muir in Kaapstad bescek en die kwessie van die terugbetaling van die uitstaande bedrag op die lening met hom bespreek. Dr. Muir het geen beswaar daarteen gehad dat ds. Du Toit die staatsverband op Kleinbosch aflos nie.⁸¹⁾

Kleinbosch het gevolglik die volle eiendom van ds. S.J. du Toit geword. Gedurende die laaste vier jaar van sy bestaan kon die Gedenkschool weer as 'n vrye Christelike skool sonder staatsondersteuning of -inmenging sy opvoedingstaak verrig.

Na sy finale sluiting in 1910 het die Gedenkschoolgebou in onherkenbare verval geraak. Byna 'n driekwarteeu later bestaan die skool se "Boarding Department" glad nie meer nie, terwyl van die skoolgebou self net die onderste verdieping oorgebly het.

79) P.S. du Toit: Onderwys in Kaapland, p. 95.

80) Skoolraadskantoor, Wellington: Notule van die Skoolraad van Wellington, 12.3.1906; Notule van die Gedenkschoolkomitee, 9.4.1906.

81) Notule van die Gedenkschoolkomitee, 26.6.1906.

HOOFSTUK 9

DIE KULTUUR-HISTORIESE BETEKENIS VAN DIE GEDENKSCHOOL DER HUGENOTEN

Die Gedenkschool der Hugenoten was van besondere kultuur-historiese betekenis. In dié slothoofstuk word gelet op die opvoedkundige en kulturele invloed wat dit op sy leerlinge uitgeoefen het, asook die bydrae wat dit in sy geografiese omgewing en in Suid-Afrika as geheel gelewer het.

Dit is duidelik dat daar tussen die vrye Gedenkschool en die staatsondersteunde skole ten opsigte van vakaanbieding en opvoedkundige doelstellings belangrike verskille bestaan het. Later, toe die Gedenkschool 'n staatsondersteunde skool was, het dit in dié opsig geen noemenswaardige verandering ondergaan nie.

Teen 1885 het die Gedenkschool die volgende vakke aangebied:¹⁾ Uitleg van die Bybel, Bybelgeskiedenis, Gereformeerde Kerkleer "en wat nodig is om de jeugd voor te bereiden tot de aanneming als leden onzer Kerk", Hollands, Engels, Latyn, Aardrykskunde, Syferkuns, Algebra, Meetkunde, Natuurkunde en Skeikunde, Algemene Geskiedenis, Kerkgeskiedenis en Geskiedenis van Suid-Afrika, Tekening, Musiek, Sangkuns en "onze Psalmwijzen op nooten", Skoolbestuur en "alle vakken die tot het lager onderwijs behooren". Later, teen 1896, toe die Gedenkschool 'n staatsondersteunde skool was, was Grieks en die Geskiedenis van Engeland ook deel van die vakkeuse.²⁾

Die voorgeskrewe vakkeuses in staatsondersteunde klas A2-skole (die klas skool waarmee die Gedenkschool vergelyk kan word en waarin dit ook met die aanvaarding van staatsteun geklassifiseer was) vir die jare ná 1882 het soos volg daar uitgesien: Lees, Skrif, Rekeningkunde, Algebra, Engelse Opstel en Grammatika, Politieke en Fisiese Aardrykskunde, Hoof trekke van die Geskiedenis, Latyn en die Elemente van Natuurwetenskap. Latyn kon weggelaat word wanneer onderrig in een spesifieke vak – Chemie, Geologie, Mineralogie, Botanie, Dierfisiologie, Grondbeginsels van Landbou en 'n Moderne Taal, buiten Engels – gegee is.³⁾

1) Die Afrikaanse Almanak, 1885, p. 86 (Gedenkschool der Hugenoten).

2) Die Afrikaanse Almanak, 1896, p. 33 (Gedenkschool der Hugenoten; Ons Klyntji, April 1896, agterbladsy (Gedenkskool van di Hugenote).

3) G. '97-1904 Education Act of 1865 and Regulations promulgated under same, p. 16 (Proclamation no. 113, 1882); A2-'98 Sir Henry Juta (Ed.): The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by Both Houses of Parliament, pp. 31-32.

Volgens die grondbeginsels waarop die Gedenkschool berus het, moes dit onder andere wees "'n regte Nasionale Skool, waarin eerbied ver ons Voorgeslag, liefde ver ons Volk, kennis met ons Geskiedenis en ware Nasionaliteitsgevoel aangekweek word."⁴⁾ Dit verklaar waarom Geskiedenis so 'n belangrike plek in die skool se leerplan ingeneem het. So het die bekende Totius van ds. F.S. du Toit skryf: "Maar allermees het hij geniet die onderwijs in Bijbelse, Algemene, Vaderlandse en Kerkgeskiedenis. Ja, geskiedenis was Ds. F.S. zijn sterke punt. Daar was selfs 'n eksamen in die 'geskiedenis van die dag', om uit te vind wie die beste die koerante gelees het!"⁵⁾ Ook D.F. Malherbe kon hom na jare nog goed herinner daar is "naas Hollands groot nadruk gelê op Geskiedenis."⁶⁾ Hy het ook onthou hoe "Sidwell se Cape History, by gebrek aan 'n doelmatige leerboek, eers later skoorvoetend vervang (is) deur S.J. du Toit se 'Di geskiedenis van ons land in di taal van ons volk.' Maar hier het ons darem, gelei deur 'n kundige gees, baie dinge geleer van ons volksgeskiedenis wat buite bereik van leerboeke was."⁷⁾

Volgens die grondbeginsels moes die Gedenkschool ook die volgende wees: "'n regte Afrikaanse Skool, waarin Hollans en Engels en alles wat tot 'n beskaafde opvoeding behoort grondig geleer word, mar in ons eie taal en vollens ons eie beginsels; 'n regte Christelike Skool waar die Bybel nie in die hoek leg nie, maar op die ereplaas, soos dit al die Woord van Onse Here en Koning toekom, en nie net mar buiten skooltyd gelees word nie, mar die grondslag is van alle onderwys; 'n regte Gereformeerde Skool, waar die jeug die suiwere leer van jongs af leer ken en bely en onse Psalme leer sing;"⁸⁾

Die navolging van dié grondbeginsels verklaar waarom Hollands, Bybelvakke, Kerkgeskiedenis en Kerkmusiek so 'n sentrale plek in die vakaanbieding van die Gedenkschool ingeneem het. Leerlinge het meermale in die pers meegedeel hoe hul liefde vir Nederlands en veral Afrikaans in die Gedenkschool aangewakker is, terwyl die Bybel en die Christelike geloof 'n sentrale plek in hul opvoeding ingeneem het. Die kennis van die Hollandse taal wat leerlinge van die Gedenkschool in die Vergelykend Examen van die Zuid-Afrikaanse Taalbond geopenbaar het, getuig ook hiervan.⁹⁾ Net so het die prestasies van Gedenkschoolleerlinge in die Bybelkenniseksamen van

4) Die Afrikaanse Almanak, 1881, p. 81 ('n Gedenkteen ver die Hugenote).

5) J.D. du Toit: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk, p. 58.

6) P.J. Nienaber: Afrikaanse Skrywers aan die Woord, p. 81.

7) P.J. Nienaber: Afrikaanse Skrywers aan die Woord, p. 88.

8) Die Afrikaanse Almanak, 1881, pp. 81-82 ('n Gedenkteen ver die Hugenote) (Ek kursiveer).

9) Die Afrikaanse Patriot, 15.9.1892 (Korrespondensies - Gedenkschool).

die N.G. Kerk ook boekdele gesprek vir die geestelike onderrig wat leerlinge in dié skool ontvang het.¹⁰⁾ Toe 'n besoeker uit die Vrystaat in 1896 die skool besoek het, was sy kommentaar: "Wat fer my mooi is, in di skool, is dat di Afrikaanse nasionaliteit daar ni weg, mar fas geleer word, en di tweede is dat di suiwere Gereformeerde leer van ons Kerk, en gegronde Bybelkennis ni weg, mar fas geleer word,"¹¹⁾

Wanneer die Gedenkschool geadverteer is, is die volgende ook vermeld: "Gevolglik grond zij (de Gedenkschool) zich op den Bijbel, als het levend eeuwig blijvend Woord van God, en in overeenstemming hiermede op de Belijdenisschriften der Ned. Ger. Kerk; erkent zij den Christus als den Zoon van God, den koning van Israël en den Zaligmaker der wereld; en heeft tot leuze: 'De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid.'¹²⁾

Die uiteindelijke doelstelling van die Gedenkschool is as volg verwoord: "Zij stelt zich ten doel om aan de kinderen onzer bevolking een onderwijs te geven naar hunne maatschappelijke, verstandelijke en geestelijke behoefte, en inzonderheid aan het achterlijke deel onzer boerenbevolking."¹³⁾

Hierteenoor was die staatskoolstelsel steeds daarop ingestel om die kind met die oog op 'n loopbaan verstandelik te ontwikkel, en terselfdertyd om die Afrikaner te denasionaliseer. Hoewel die Onderwyswet van 1882 in die teorie 'n groter mate van vryheid ten opsigte van die belangrike kwessies van moedertaalonderrig en godsdiensonderrig in die staatsondersteunde skole verleen het, het daar in die praktyk daarvan nie veel tereggekom nie.¹⁴⁾

Die S.G.O., sir Langham Dale, het egter wyslik later die doelstellings met onderwys in die staatsondersteunde skole wyer en dieper gesien. So het hy in sy jaarverslag vir 1891 dit gepas gevind "to protest against the prevalent view of the education of our sons and daughters as a mere instrument to them for the business of life if this is to be a great country, its greatness will have to be built up on the moral and religious training of its scions; the statesman, the merchant, the professional man - all, in fact, who aspire to be men of light and leading - must have some=

10) Die Afrikaanse Patriot, 8.9.1892 (Bijbelkennis Examen - 1892).

11) Ons Klyntji, Maart 1898, p. 23 (Gedenkskool).

12) Die Afrikaanse Almanak, 1885, p. 86 (Gedenkskool der Hugenoten).

13) Die Afrikaanse Almanak, 1885, p. 86 (Gedenkskool der Hugenoten).

14) D.H. Cilliers: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie skool, 1652-1939, p. 124.

thing more than the mechanical use of their intellectual power."¹⁵⁾ Hierdie pragtige oogmerke met die staatsonderwys kon egter nie die Afrikaner se nasionale welsyn bevorder nie, omdat die onderwys steeds uit en uit Engels-georiënteerd was. Dit is vanweë hierdie omstandighede dat die oprigting van die Gedenkschool noodsaaklik was.

Die Gedenkschool het ook nie net aan die Boerekinders vakonderrig gegee en hulle Christelik en nasionaal gevorm nie. Daar is ook na hul fyner kulturele afronding omgesien. In dié verband het veral ds. F.S. du Toit 'n baie belangrike rol gespeel. Nie alleen het die Gedenkschool 'n biblioteek en leeskamer gekry nie, maar deur sy toedoen is daar ook begin met musieklesse. Veral die heer Rocco de Villiers van die Paarl het in die laaste opsig 'n besondere bydrae gelewer.

Op 21 Februarie 1890 is daar aan die Gedenkschool ook 'n vereniging gestig wat bekend gestaan het as "De Hugenoten Jongelings Vereeniging". Nie net leerlinge van die skool nie, maar ook ander jongelinge uit die omgewing kon lede van dié vereniging word.¹⁶⁾ Die doel van dié vereniging was om sy lede deur middel van nuttige letterkundige arbeid te help voorberei om later hul plekke in die Kerk en gemeenskap te kon vólstaan. Die hoofonderwyser van die Gedenkschool was president van dié vereniging. Die werksaamhede van die vereniging sou behels: resitasies, debatte, voorlesings, opstelle, vrye voordragte, improvisasies en 'n joernaal. Sewentien reëls en bepalinge is vir die vereniging opgestel en gepubliseer.¹⁷⁾ In die daaropvolgende jare het die "Hugenoten Jongelings Vereeniging" besonder aktief gebly en notule gehou van al sy werksaamhede. Verslae van die verrigtinge is dikwels in Die Afrikaanse Patriot, De Zuid Afrikaan en De Paarl gepubliseer.¹⁸⁾ Eers met die

15) G.9 - '92 Report of the S.G.E. for the year 1891, p. 13.

16) Die Afrikaanse Patriot, 6.3.1890 (De Gedenkschool).

17) Regels en Bepalingen voor de Hugenoten Jongelings Vereeniging, Gedenkschool, Daljosafat.

18) Die Afrikaanse Patriot, 5.3.1891 (Daljosaphat); De Paarl, 13.8.1892 (Hugenoten Jongelings Vereeniging - Gedenkschool Daljosaphat); De Zuid Afrikaan, 20.6.1893 (Eene Lezing te Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 14.11.1895 (Gedenkschool, Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 2.2.1896 (Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 25.6.1896 (Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 8.4.1897 (De Hugenoten Jongelings Debats Vereeniging); Die Afrikaanse Patriot, 16.12.1897 (Hug. Jongens Vereeniging Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 7.4.1898 (Hugenoten Jongelings Vereeniging); Die Afrikaanse Patriot, 3.11.1898 (Christelike Hug. Jong. Vereeniging); Die Afrikaanse Patriot, 22.12.1898 (Christelike Jong. Vereeniging); Die Afrikaanse Patriot, 23.2.1899 (Hugenoten Jong. Vereeniging Gedenkschool); Die Afrikaanse Patriot, 4.5.1899 (Hug. Jong. Vereeniging); Die Afrikaanse Patriot, 18.5.1899 (Dal Josaphat); De Zuid Afrikaan, 25.11.1899 (Gedenkschool).

finale sluiting van die Gedenkschool in 1910 het die vereniging doodgeloop.

'n Ander vereniging wat in September 1895 aan die Gedenkschool in die lewe geroep is, was die Gedenkschool Unie. Die lede van dié Unie was leerlinge en oud-leerlinge van dié skool.¹⁹⁾ Die oogmerk daarmee was om oud-leerlinge by 'n geldinsamelingspoging te betrek, sodat behoeftige Afrikanerkinders onderwys aan die Gedenkschool sou kon ontvang. Die komitee van die Unie, onder voorsitterskap van D.P. du Toit, het sirkulêres en subskripsielyste aan oud-leerlinge wie se adresse hulle kon vasstel, gestuur. Van die 350 lyste was na 'n jaar nog slegs vier teruggestuur, met 'n totale bedrag van £5-10-0!²⁰⁾ Van die voorneme dat leerlinge en oud-leerlinge met mekaar sou korrespondeer, het ook niks tereg gekom nie, omdat die leerlinge volgens die oud-leerlinge, nie laasgenoemdes se briewe beantwoord het nie.²¹⁾ Twee jaar na sy stigting het die Gedenkschool Unie opgehou om te bestaan.²²⁾

Die Gedenkschool het nie net na die verstandelike en geestelike welsyn van sy leerlinge omgesien nie. Dit het ook besondere godsdienstige en kulturele betekenis vir die hele Dal en selfs daarbuite gehad. So het die hoofonderwyser van 1889 tot 1905, ds. F.S. du Toit, elke Sondag twee godsdienstige byeenkomste in die skoolgebou gehou. Soggens het net die kosleerlinge byeengekom, maar by die tweede byeenkoms, wat in die namiddag ook in die skoolgebou plaasgevind het, het baie lede van die publiek uit die omgewing opgedaag. Dan is dié tyd vrugbaar met 'n biduur of 'n Bybellesing deurgebring.²³⁾

Ds. S.J. du Toit het self heel dikwels die dienste in die Gedenkschool op Sondagnamiddae waargeneem. Gewoonlik was die skoollokaal by dié geleentheid volgepak.²⁴⁾

19) Die Afrikaanse Patriot, 12.9.1895 (Gedenkschool).

20) Die Afrikaanse Patriot, 23.1.1896 (De Gedenkschool Unie); Die Afrikaanse Patriot, 4.6.1896 (Gedenkschool Unie - Brief van D.P. du Toit, voorz. Ged. S. Unie).

21) Die Afrikaanse Patriot, 11.11.1897 (De Gedenkschool - Brief van P. Joubert, oud-leerling, Klipdrift, Graaff-Reinet); Die Afrikaanse Patriot, 9.12.1897 (Di Gedenkskool - Brief van "Ook 'n Pint", Mooifontyn, Aliwal-Noord).

22) Die Afrikaanse Patriot, 13.1.1898 (Di Gedenkskool Uni - Brief van C.H. Loots, Daggafontein, Brits Town).

23) De Zuid Afrikaan, 11.1.1890 (De Hugenoten Gedenkschool).

24) Die Afrikaanse Patriot, 2.3.1893 (Paarl); Die Afrikaanse Patriot, 17.8.1893 (Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 14.9.1893 (Paarl); Die Afrikaanse Patriot, 7.6.1894 (Paarl); Die Afrikaanse Patriot, 6.12.1894 (Paarl); Die Afrikaanse Patriot, 3.3.1898 (Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 31.3.1898 (Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 30.6.1898 (Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 7.7.1898 (Daljosaphat); Die Afrikaanse Patriot, 8.9.1898 (Daljosafat).

'n Korrespondent van Die Afrikaanse Patriot het oor dié dienste geskryf: "Het is waarlijk een genot hem de Schrift te hooren verklaren. Daar zit geest en leven in."²⁵⁾ Soms het besoekers ere-dienste in die Gedenkschool waargeneem. So byvoorbeeld het ds. C.W. du Toit van Potchefstroom op Sondag 30 Januarie 1894 die oggenddiens in die gemeente Noorder-Paarl se kerkgebou gelei en daardie namiddag die diens in die Gedenkschool waargeneem.²⁶⁾

Die Sondagdienste in die Gedenkschool is by geleentheid ook deur ds. S.J. du Toit as 'n doopplegtigheid benut. Gedurende Desember 1891 of Januarie 1892 het hy ds. F.S. du Toit se jongste kind daar gedoop. Dít, en omdat die kind nie in Wellington in die kerk gedoop is nie, het veroorsaak dat ds. Andrew Murray namens die Kerkraad van Wellington hierteen beswaar gemaak het. Ds. F.S. du Toit se verweer was dat hy tevergeefs getrag het om doopreëlings met ds. Bosman van Wellington te tref. Volgens hom was ds. S.J. du Toit tog 'n predikant, was hy getuie oor die kind, en sou hy in elk geval die betrokke Sondag 'n diens in die Gedenkschool hou.²⁷⁾ Klaarblyklik is dié doop deur die Kerk aanvaar, want op 27 Januarie 1895 is 'n dogtertjie van D.F. du Toit ook in die Gedenkschool deur ds. S.J. du Toit gedoop.²⁸⁾

By 'n paar geleenthede is begrafnisdienste in die Gedenkschoolgebou gehou. So moes ds. F.S. du Toit op 15 Oktober 1889, in die Gedenkschool vir ds. S.J. du Toit wat toe in die buiteland was, se jongste kind 'n begrafnisdiens hou.²⁹⁾ Op 26 Julie 1896 is die heer David du Toit ook deur ds. S.J. du Toit uit die Gedenkschool begrawe.³⁰⁾

Dikwels was die Gedenkschool ook 'n vergaderplek vir ander doeleindes. So, byvoorbeeld, het dit soms vergaderings van die Genootskap van Regte Afrikaners gehuisves.³¹⁾ In 1888 is die vergaderings ook in die skoolgebou gehou om 'n gedenkfees vir die Hugenote te bespreek.³²⁾

25) Die Afrikaanse Patriot, 17.8.1893 (Daljosaphat).

26) Die Afrikaanse Patriot, 1.2.1894 (Paarl).

27) N.G.K. Argief: A. Murray-versameling P.1-A 5/1: Ds. F.S. du Toit, Somerset Strand - A. Murray, Wellington, 11.1.1892.

28) Die Afrikaanse Patriot, 31.1.1895 (Paarl).

29) Die Afrikaanse Patriot, 17.10.1889 (In Memoriam).

30) Die Afrikaanse Patriot, 31.7.1896 (Paarl).

31) Die Afrikaanse Patriot, 14.12.1883 (Di Genootskap van Regte Afrikaners).

32) De Zuid Afrikaan, 24.4.1888 (Vergadering te Daljosaphat); J.A.S. Oberholster: Oprigting van 'n Monument (Paarl Post Hugenote-Uitgawe, 15.9.1939, p. 17).

Vir menige handelsreisiger en smous was die Gedenkschool, en meer spesifiek die huis van die hoofonderwyser, 'n plek waar oornag kon word. Di. S.J. du Toit en F.S. du Toit het albei 'n besondere toegeneëtheid teenoor Jode geopenbaar, sodat Joodse smouse goed gewet het dat hulle by die Gedenkschool gasvry ontvang sou word. Wanneer hulle in die omgewing was en dit het begin donker word, het hulle daarnatoe gegaan en dan altyd in die hoofhuis of in een van die kamers agter die huis slaapplek gekry.³³⁾

Die Gedenkschool het byna elke jaar 'n skoolbasaar gehou, wat vir die hele omgewing geleentheid gebied het vir 'n besondere aangename samekoms. Gewoonlik het die mense reeds van vroeg af opgedaag en plaasprodukte, gebak en artikels saamgebring wat op die basaar verkoop sou word. Van hierdie geleenthede het ds. S.J. du Toit gesê "dat wij Afrikaners in de Kolonie nog geene Volksfeesten hebben, het naaste, wat daaraan komt is onze bazaars."³⁴⁾ Dikwels is pryse uitgelooft vir byvoorbeeld die beste gebak en is die dag opgevrolik deur die "Paarlse Brass Band." Dié aand kon die aanwesiges na 'n towerlanternvertoning kyk, na 'n Edisons fonograaf luister, of 'n letterkunde- en musiekprogram, aangebied deur die musiekonderwyser Rocco de Villiers, in die skoolgebou meemaak.

Laat in die neëntiger jare is daar soms saans in die Gedenkschool sogenaamde "entertainment" gehou. Vir dié okkasie, waarvoor toegang betaal moes word, is die skoolgebou dan binne pragtig versier, veral met blomme en plante. Die program het bestaan uit musiek, sang, voordragte en toneelspel. Die grootste bydrae is natuurlik deur die leerlinge en personeel van die Gedenkschool gelewer.³⁵⁾

Die Gedenkschool der Hugenoten het egter nie net vir sy eie leerlinge en vir Daljosafat en omgewing besondere betekenis gehad nie, maar hy was vir die hele Suid-Afrika van onskatbare waarde. Op politieke terrein het Suid-Afrika gedurende die laaste kwart van die neëntiende eeu ernstige politieke woelinge beleef. In 1880 - 1881 moes die voormalige Zuid Afrikaansche Republiek 'n oorlog vir die herwinning van sy onafhanklikheid veg. In dié stryd was die Transvalers verseker van die morele steun van sekerlik die meeste Afrikaners, ook dié in die Kaapkolonie. Dié politieke omstandighede het baie Afrikaners nasionaalbewus gemaak en hulle kon 'n politieke tuiste vind in die Afrikanerbond wat onder leiding van ds. S.J. du Toit gestig is.

33) Meegedeel deur mev. E. Malan en M. Meyers, dogters van ds. F.S. du Toit.

34) Die Afrikaanse Patriot, 14.3.1895 (Gedenkschool Bazaar te Daljosaphat).—>

35) De Zuid Afrikaan, 13.12.1898 (Daljosafat); Die Afrikaanse Patriot, 18.7.1901 (Daljosaphat).

Ds. S.J. du Toit en sy Patriotmanne het ook na die Afrikaner se kultuurbelange omgesien. In 'n stadium toe die Afrikaner deur verengelsing bedreig is, en Nederlands nie meer vir hom as omgangstaal kon dien nie, het die Genootskap van Regte Afrikaners daadwerklik pogings aangewend om die belange van Afrikaans te bevorder. Selfs die teenstand van die invloedryke Nederduitse Gereformeerde Kerk kon die groepie Afrikaners nie van hul oogmerke laat afwyk nie.

Die Patriotmanne het besef dat een van die grootste bedreigings vir die Afrikaner in die Engels-georiënteerde staatskole geleë was. Om dié rede het hulle die Gedenkschool der Hugenoten as vrye inrigting opgerig, wat as monument vir die Hugenote moes dien maar wat veral aan die Afrikanerjeug Christelik-nasionale onderrig moes verskaf. Onderwys in dié skool het in 'n ware Afrikaanse gees geskied en Afrikaans is as medium van onderrig gebruik. Daar is ook doelbewus geprobeer om die leerlinge nasionaalbewus te maak. Die Gedenkschool der Hugenoten was dus 'n ware Christelik-nasionale onderwysinrigting en het as voorloper gedien vir die C.N.O.-skole wat later in die Transvaal en die Oranje-Vrystaat opgerig is. Die Christelik-nasionale beginsel is ook onderliggend aan die onderwysstelsel soos dit vandag in Suid-Afrika bestaan. (Kyk Wet 39 van 1967).

Die Gedenkschool der Hugenoten het dus inderdaad 'n belangrike rol in die kultuurgeskiedenis van die Afrikaner gespeel. Dié skool het teen die end van 1910 finaal sy deure gesluit, maar baie van sy oud-leerlinge het op verskeie terreine gepresteer. Ter illustrasie van dié stelling kan 'n paar van hulle vermeld word:

Daniel Francois Malherbe is in 1881 op Kleinbosch gebore en het sy eerste onderwys aan die Gedenkschool der Hugenoten ontvang. Nadat hy op Wellington gematrikuleer het en die B.A.-graad op Stellenbosch behaal het, studeer hy vanaf 1902 tot 1905 in Duitsland waar hy promoveer op 'n proefskrif oor Das Fremdwort im Reformationszeitalter. Nadat hy twee jaar lank op Carnarvon onderwys gegee het, en 'n kort tydjie dosent op Stellenbosch was, het hy in 1910 professor in moderne tale aan die Grey-universiteitskollege geword. In 1918 is hy aan dieselfde inrigting aangestel as eerste professor in Afrikaans. In 1947 het hy afgetree en in 1969 is hy in Bloemfontein oorlede. As akademikus, romanskrywer, dramaturg en digter was prof. D. F. Malherbe besonder produktief. Van hom het onder meer die volgende werke verskyn: Karoo Blommetjies (1909); Klokgrassies (1914); Afrikaanse Taalboek (1917); Vir Vryheid (1919); Die Timmerman (1921); Koringboere (1921); Rivier en Veld (1922); Die Skaduwee van 'n Vrou (1923); Afrikaanse Spreekwoorde en Verwante Vorme (1925); Die Meulenaar (1926); Hans die Skipper (1926); Meester (1927); Somerdae (1928); Op die Trekpad (1931); Die Hart van Moab (1933); Saul die Worstelheld (1936);

Die Profeet (1937); Die Seeman (1937); Die Siel van Suid-Afrika (1938); Brood op die Weg (1939); Die Bergstroom Ruis (1940); Vlam van die Suurveld (1943); Die Meul Dreun (1943); 'n vertaling van Schiller, Wilhelm Tell (1944); Die Wawiele Rol (1945); Spore van Vlieland (1948); 'n vertaling van Shakespeare, Die Koopman van Venesië (1949); Duine en Pioniere (1951); Die Skeur van Vaalspruit (1952); Rooi-land (1956).³⁶⁾

Nog 'n beroemde oud-leerling van die skool was Totius. Jacob Daniel du Toit, soos hy eintlik geheet het, is in 1877 in die Paarl gebore. Sy onderwys het hy ontvang op 'n Duitse sendingskool naby Rustenburg en aan die Gedenkskool in Daljosafat. Hy het later aan die Teologiese Skool op Burgersdorp gestudeer en in 1899 die proponent= eksamen afgelê. In 1900 vertrek hy na Nederland vir studie aan die Vrije Universiteit in Amsterdam, waar hy in 1903 die doktorsgraad verwerf op 'n proefskrif oor die Metodisme. Na sy terugkeer na Suid-Afrika het hy predikant van die Gereformeerde Gemeente van Potchefstroom geword en in 1911 professor aan die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk op Potchefstroom. Totius het ook op ander terreine groot bydraes gelewer. Hy was op die redaksie van Die Kerkblad en ook een van die grondleggers van die Potchefstroomse Universiteitskollege vir Christelike Hoër Onderwys waarvan hy ook die eerste kanselier was. Vanaf 1916 tot 1933 het hy meegewerk aan die Afrikaanse Bybelvertaling. Hy was verantwoordelik vir die Afrikaanse Psalmberyming. Op letterkundige gebied was Totius ook aktief, soos blyk uit die lys van werke van hom wat verskyn het: By die Monument (1908); Verse van Potgieter's trek (1909); Wilgerboombogies (1912); Rachel (1913); Trekkerswee (1915); Kinder= verse (1920); 36 Psalme in Afrikaans (1922); 50 Psalme in Afrikaans (1923); Passie= blomme (1934); Enige Gesange (1935); Uit Donker Afrika (1936); Skrifberyminge (1939); Skemering (1948). In 1953 is hy oorlede.³⁷⁾

Andries Gerhardus Visser was ook 'n oud-leerling van die Gedenkskool. Hy is in 1878 op die plaas Zaaifontein in die distrik Fraserburg gebore. In 1891 is hy saam met sy twee ouer broers na die Gedenkskool gestuur. Tot Junie 1894 het hy 'n leerling van dié skool gebly. Van Julie 1894 tot Junie 1896 studeer hy vir onderwyser aan die Normaalkollege in Kaapstad, waarna hy aan die Gedenkskool en op Carnarvon onderwys gee, Gedurende die Tweede Anglo-Boereoorlog, in 1901, is hy as gevolg van anti-Britse uitlatings, in die tronk gesit. Hy is egter spoedig vrygelaat en ver=

36) G. Dekker: Afrikaanse Literatuurgeskiedenis, pp. 94-95; C.J. Beyers (hoofred.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek IV, pp. 358-362.

37) G. Dekker: Afrikaanse Literatuurgeskiedenis, pp. 67-68.

trek dieselfde jaar om in Edinburg in die geneeskunde te studeer. In Julie 1906 keer hy terug en vestig hom as mediese dokter op Carnarvon. Hy verhuis in 1909 na Steytlerville en in 1916 na Heidelberg, Transvaal. Hier het hy bekend geraak as 'n knap chirurg maar ook as 'n voortreflike digter. Van hom is gepubliseer: Gedigte (1925); Rose van Herinnering (1927); Die Purper Iris (1930) en Uit ons prille Jeug (1930). In 1929 is hy oorlede.³⁸⁾

Petrus Johann du Toit, seun van D.F. du Toit (Danie Dokter), is in 1888 in Somerset Strand gebore en het later 'n wetenskaplike van formaat geword. Hy was 'n leerling van die Gedenkschool en het ook aan die Victoria-kollege op Stellenbosch gestudeer. In 1912 promoveer hy in Zürich as dokter in Soölogie en in 1916 in Berlyn as dokter in die Veeartsenykunde. Hy keer na Suid-Afrika terug en word senior navoringsbeampte by Onderstepoort. In 1920 het hy adjunk-direkteur geword van Veeartsopleiding en Navorsing, en hy doseer ook Veeartsenykunde aan die Universiteit van Pretoria. In 1927 word hy direkteur van Veeartsenykundige Dienste, asook dekaan van die fakulteit van Veeartsenykunde en hoogleraar in tropiese siektes. Onder sy leiding verwerf Onderstepoort internasionale roem. In 1948 tree hy af as direkteur en word aangestel as vise-president van die W.N.N.R. Van 1950 tot 1952 was hy president van dié liggaam. Hy het op vele staatskommissies gedien en 'n groot aantal eretoekennings ontvang. Van Oktober 1963 tot Julie 1965 was hy ook kanselier van Rhodes-Universiteit. In 1967 is hy oorlede.³⁹⁾

Abraham Izak Perold is in 1880 op Kromvlei in Daljosafat gebore as die oudste seun van Isaac Stephanus Perold, wat lank sekretaris van die Gedenkschool se skoolkomitee was. Nadat Abraham 'n leerling van die Gedenkschool was, woon hy die Boys' High School op Wellington by, waar hy in 1898 matrikuleer. Daarna studeer hy aan die Victoria-kollege op Stellenbosch en aan die South African College in Kaapstad. In 1902 vertrek hy na Duitsland waar hy in 1904 aan die Universiteit van Halle-aan-der-Saale 'n doktorsgraad in Skeikunde verwerf. Hierna onderneem hy verdere studies in Parys, sodat hy na 'n jaar, benewens Afrikaans, Engels en Nederlands en Duits, ook vlot Frans kon praat. Hy het ook 'n redelike goeie kennis van Spaans, Portugees, Italiaans, Grieks en Latyn gehad. Hy keer na Suid-Afrika terug, en

38) W.J. de Kock (hoofred.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I, pp. 886-887; G. Dekker: Afrikaanse Literatuurgeskiedenis, pp. 108-109; P.H. Langenhoven: Sanger van Suikerbosrand, pp. 32, 35.

39) SESA 4, p. 140; A.J. Perold: Hugenote en die Wynbou (Die Huisgenoot, 15.9.1939, p. 91).

word 'n lektor, en later waarnemende hoogleraar, in Skeikunde aan die South African College in Kaapstad. Hy vind ook tyd om as sekretaris-tesourier in die eerste bestuur van die Afrikaanse Taalvereniging wat in 1906 gestig is, te dien. In 1906 publiseer hy sy eerste werk oor sy vakterrein: Wynbou in Frankrijk en hier. Die volgende jaar stuur die Kaapse regering hom na Europa om 'n diepgaande studie van die wynbou in die wyrlande te maak. In 1909 ontdek hy in Algerië die Barlinka-variëteit en bring dit in 1910 na Suid-Afrika. Hy voer hierna nog sestig druifvariëteite in. Op die plaas Bellevue in die Paarl stig hy 'n wynbouproefstasie en in 1912 word hy aangestel as hoof van die Elsenburgse Landboukollege. Hy word in 1917 hoogleraar in die Wynbou en Enologie aan die Universiteit van Stellenbosch en was ook eerste dekaan van die nuwe fakulteit van Landbou. Hy verteenwoordig die Universiteit van Stellenbosch in die Gemeenskaplike Matrikulasieraad, dien in die raad van die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop, en was lid van die Suid-Afrikaanse Genootskap vir die Bevordering van die Wetenskap. In Januarie 1928 word hy die hoof-wyndeskundige van die Ko-operatiewe Wijnbouwers Vereniging van Zuid Afrika Beperk (K.W.V.) in die Paarl. Tot sy dood in 1941 groei die K.W.V. onder sy toesig geweldig, veral ten opsigte van drankuitvoer. Perold was 'n intelligente en ywerige persoon wat baie publikasies die lig laat sien het. Tereg kan hy bestempel word as die grondlegger van die moderne wynbou in Suid-Afrika.⁴⁰⁾

Pieter Jacobus du Toit is in 1879 op Kaffersdam in die distrik Hopetown gebore. Hy sou later tot hoogleraar en vooraanstaande taalkundige opgang maak. Nadat hy 'n leerling aan die Gedenkschool was, matrikuleer hy op Wellington en verwerf daarna die grade B.A. en M.A. aan die Victoria-kollege. Hy vertrek na Europa, waar hy aan die Universiteite van Gent en Leiden studeer en besonder belang stel in die herkoms van Afrikaans. In 1905 verwerf hy 'n doktersgraad aan die Universiteit van Gent op die proefskrif Afrikaansche Studies. Hy studeer daarna ook in Berlyn en keer in 1906 terug na Suid-Afrika. Hy gee onderwys en word in 1908 aangestel as hoogleraar in Nederlands aan die South African College in Kaapstad, waar hy in 1926 oorlede is.⁴¹⁾

Wilhelm Bruckner de Villiers, wat later 'n vooraanstaande sakeman en politikus sou word, is in 1875 in die Paarl gebore. Nadat hy aan die Blaauwvallei-skool onder mnr. M.J. Stucki, en daarna aan die Gedenkschool skoolgegaan het, het hy die sake=

40) W.J. de Kock en D.W. Kruger (hoofreds.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II, pp. 552-554; SESA 8, pp. 508-509; P.J. Nienaber: A.G. Visser: Digter en Sanger, p. 76; G. Dekker: Afrikaanse Literatuurgeskiedenis, p. 41.

41) W.J. de Kock (hoofred.): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I, p. 179; SESA 4, p. 140.

wêreld betree en ook as private sekretaris vir J.H. Marais, die L.W.V. vir Stellenbosch, opgetree. Hy het 'n belangrike rol gespeel in die totstandkoming van die Universiteit van Stellenbosch, die K.W.V., Voortrekkerpers in Johannesburg, en die stigting van die Nasionale Pers waarvan hy 'n direkteur en later voorsitter van die Beheerraad was. Hy was ook 'n ywerige lid van die Nasionale Party en het met kort onderbrekings Stellenbosch van 1920 tot 1938 in die Volksraad verteenwoordig. Van 1940 tot sy afsterwe op Stellenbosch in 1948 was hy 'n senator.⁴²⁾

Benewens hierdie oud-leerlinge kan daar ook kortliks verwys word na D.F. du Toit D.F. sn., wat 'n groot skeikundige geword het. Nog 'n oud-leerling, D.P. du Toit, het redakteur geword van Het Oosten, 'n Nederlandse koerant in die Oostelike Provinsie. Ds. F.S. du Toit se twee dogters, mevv. E. Malan en M. Meyers, wat self leerlinge aan die Gedenkschool was, het later hulle plekke in die onderwys volgestaan.⁴³⁾

Dit is dus baie duidelik dat die Gedenkschool der Hugenoten ongetwyfeld 'n enorme bydrae tot die Afrikaner se nasionale vorming en kultuur gelewer het. Oud-leerlinge van die skool kon ook op velerlei terreine prestasies lewer wat 'n groot rol gespeel het in die ontwikkeling van Suid-Afrika.

42) SESA 4, p. 1.

43) W.A. de Klerk: Klein Reis deur Drakenstein, p. 164.

B R O N N EI L I T E R A T U U R

- Badenhorst, L.H.: Die Aandeel van die Kerk in die Opvoeding spesiaal in die Kaapprovinsie. Amsterdam, 1955.
- Beyers, C.J. (hoofredakteur): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek IV. Durban en Pretoria, 1981.
- Cilliers, D.H.: Die Stryd van die Afrikaanssprekende in Kaapland om sy eie Skool, 1652-1939 (Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, Universiteit van Suid-Afrika, 1949).
- Coetzee, J.C. (red.): Ds. S.J. du Toit en die Onderwys. Johannesburg, 1946.
- Coetzee, J.C. (red.): Onderwys in Suid-Afrika, 1652-1956. Pretoria, 1958.
- Cory, G.E.: The Rise of South Africa II. London, 1913.
- Daleboudt, H.M.: Sir Thomas Muir en die Onderwys in Kaapland tydens sy Bestuur as Superintendent-Generaal van Onderwys, 1892-1915 (Ongepubliseerde D.Ed.-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1942).
- Dekker, G.: Afrikaanse Literatuurgeskiedenis, 6de druk om- en bygewerk. Kaapstad ens., 1961.
- De Kock, W.J. (hoofredakteur): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I, 2 de druk. Kaapstad, 1976.
- De Kock, W.J. en D.W. Kruiger (hoofredakteurs): Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II. Kaapstad en Johannesburg, 1972.
- De Villiers, A.J.D.: Die Hollandse Taalbeweging in Suid-Afrika. Kaapstad, 1936 (Annale van die Universiteit van Stellenbosch, XIV, B.2. September 1936).
- Du Toit, P.S.: Onderwys in Kaapland ('n Historiese Oorsig, 1652-1969). Pretoria, 1970.
- Gie, S.F.N.: Geskiedenis van Suid-Afrika II. Stellenbosch, 1928.
- Giliomee, H.B.: Die Administrasietydperk van Lord Caledon (1807-1811) (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, Universiteit van Stellenbosch, 1963).
- Giliomee, H.B.: Die Kaap tydens die Eerste Britse Bewind, 1795-1803 (Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, 1971).
- Greyling, E.: Godsdiensonderwys in die Skool. Bloemfontein, 1946.

- Hanekom, T.N.: Die Liberale Rigting in Suid-Afrika: 'n Kerkhistoriese Studie. Stellenbosch, 1951.
- Kerkraad, Paarl.: Kwartmillenium-gedenkboek van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente, Paarl (n Oorsig van die Geskiedenis van die Gemeente, 1691-1941) Paarl, (g.d.).
- Kotzé, C.R.: Owerheidsbeleid teenoor die Afrikaners, 1806-1820 (Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, Maart 1958).
- Liebenberg, O.J.: D.F. du Toit (Oom Lokomotief): Taalstryder, Joernalis en Letterkundige (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Desember 1976).
- Malherbe, E.G.: Education in South Africa. Cape Town, 1925.
- Muller, C.F.J. (red.): Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 2de hersiene en geïllustreerde uitgawe. Kaapstad, 1975.
- Nienaber, G.S. en P.J. Nienaber: Die Geskiedenis van die Afrikaanse Beweging. Pretoria, 1941.
- Nienaber, P.J.: A.G. Visser: Digter en Sanger. Johannesburg, 1950.
- Nienaber, P.J.: Dr. Arnoldus Pannevis: Vader van die Afrikaanse Taal. Elsiesrivier, 1968.
- Potgieter, D.J. (Editor-in-chief): Standard Encyclopaedia of Southern Africa I, IV, VIII. Elsies River, 1970-1975.
- Rossouw, C.J.: Die Geskiedenis en Kultuur-historiese betekenis van die "Gedenkschool der Hugenoten" (Ongepubliseerde M.Ed.-skripsie, Universiteit van Suid-Afrika, 1946).
- Scholtz, D.A.: Ds. S.J. du Toit as Kerkman en Kultuurleier (Ongepubliseerde D.Th-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch, September 1975).
- Scholtz, J. du P.: Die Afrikaner en sy Taal, 1806-1875. Kaapstad, 1939.
- Theal, G.M.: History of South Africa from 1795 to 1834. London, 1891.
- Theal, G.M.: History of South Africa since 1795 I, IV. London, 1915-1919.
- Van der Walt, A.J.H., J.A. Wiid en A.L. Geyer (reds.): Geskiedenis van Suid-Afrika, 2 de uitgawe en 2 de druk. Kaapstad ens., (g.d.).
- Van der Walt, P.D.: S.J. du Toit: Vegter vir sy Taal. Kaapstad en Pretoria, 1963.
- Van Wyk, A.H. du P.: Die Invloed van die Engelse Skoolwese op die Kaapse Skoolwese, 1806-1915. Pretoria, 1947.
- Venter, E.L.J.: Die Verband tussen Kerk en Skool in Suid-Afrika. Amsterdam, 1929.

Walker, E.A.: A History of South Africa. London, 1928.

II LETTERKUNDIGE BRONNE

Afrikaanse Studentebond: Gedenkboek ter eere van die Genootskap van Regte Afrikaners (1875-1925). Potchefstroom, 1926.

De Klerk, W.A.: Klein Reis deur Drakenstein. Doornfontein, Johannesburg, 1974.

De Villiers, M.: Herinnering aan het Leven en den Arbeid van den weleerw. zeer geleerden heer Gottl. Wilh. Anth. van der Lingen. Kaapstad, 1874.

De Villiers, W.P. en M.P.A. Coetzee: De Bezwaren tegen die Toepassing van het Vrijwillig Beginsel op Scholen gewogen en te licht bevonden. Paarl, 1885. X

• Du Toit, J.D.: Ds. S.J. du Toit in Weg en Werk. Paarl, 1917.

[Du Toit, S.J.] Afrikaanse Gedigte, Byeenfersameld uit wat in die laaste 30 jaar ferskyn is, 1876-1906. Paarl, 1906.

Du Toit, S.J.: Afrikaans ons Volkstaal: 71 theses, of stelling neergeleg en verklaar. Paarl, 1891.

Du Toit, S.J.: Geskiedenis fan di Afrikaanse Taalbeweging. Paarl, 1909.

Du Toit, S.J.: Het Oordeel der Synode over de "Patriot". Kaapstad, 1886.

Du Toit, S.J.: Nehemia als Volkshervormer ook ons ten Voorbeeld. Paarl, 1885.

Du Toit, S.J.: Program van Beginselen van de Nationale Party. Paarl, (voorw. 1884).

Du Toit, S.J.: Repliek op alle Recensiën van het Werkje "De Christelijke School in hare Verhouding tot Kerk en Staat". Kaapstad, 1877. X

• Langenhoven, P.H.: Sanger van Suikerbosrand (Die Lewensverhaal van A.G. Visser). Johannesburg, 1950.

• Malherbe, F.E.J.: Agter die Oomblik (Herinneringe). Johannesburg, 1977.

Nienaber, P.J.: Afrikaanse Skrywers aan die Woord. Johannesburg, 1947.

Oom Jan [pseud. vir C.P. Hoogenhout]: Afrikaanse Gedigte (3de versameling). Paarl, 1882. X

Visser, A.G.: Gedigte. Pretoria, 1925.

Von Wielligh, G.R.: Baanbrekerswerk of Die Letterkundige, Kulturele en Politieke Betekenis van die Genootskap van Regte Afrikaners. Pretoria, 1925.

III PERIODIEKE PUBLIKASIES

Die Afrikaanse Almanak, Burgerlike en Kerkelik, 1877 – 1910.

Die Afrikaanse Patriot, 1876 – 1904.

De Burger, 4.1.1918.

The Cape Argus, 19.9.1857; 23.11.1858.

The Cape Town Gazette, and African Advertiser, 20.2.1813.

Het Dagblad, 1.7.1898 – 3.9.1898.

Elpis, 1874 – 1877.

De Graaff-Reinetter, 1888 – 1889.

De Kerkbode, 25.3.1887.

De Kolonist, 1.10.1898–27.2.1902.

Ons Klijntji, 1896 – 1906.

De Paarl, 1892 – 1895.

De Paarl Post, 1905 – 1910; 16.4.1948.

Het Volksblad, 15.9.1864; 19.4.1866; 17.2.1881; 19.2.1881.

Voorwaarts, 15.4.1902 – 3.12.1903.

De Zuid Afrikaan, 12.10.1832; 4.1.1833; 27.6.1870; 8.7.1874; 15.7.1874; 22.7.1874; 1875 – 1910.

IV. TYDSKRIFARTIKELS

Kotzé, C.R.:	Reaksie van die Afrikaners op die Owerheidsbeleid teenoor hulle, 1806–1828 I en II (<u>Historia</u> , September 1969 en Desember 1969).	X
Oberholster, J.A.S.:	Oprigting van 'n Monument (<u>Die Paarl Post</u> , 15.9.1939).	
Perold, A.I.:	Hugenote en die Wynbou – Besonder groot getal van hul afstammelinge vandag nog wynboere (<u>Die Huisgenoot</u> , 15 September 1939).	
P.J.V.:	Vroeëre Feestelikhede (<u>Die Huisgenoot</u> , 15.9.1939).	
Retief, N.J. en J.C. Spruit:	Hugenote-plase in die Vallei (<u>Die Suiderstem</u> – Hugenote-Gedenkuitgawe, 16.9.1939).	X

V. REGERINGSPUBLIKASIES

1. Colonial Blue Books

G. 24 - '63

Report of a Commission appointed, in accordance with Addresses of the Legislative Council and House of Assembly, to inquire into and report upon the Government Educational System of the Colony. Presented to both Houses of Parliament by command of H.E. the Governor, April 1863. Cape Town, 1863.

G. 1 - '68, G. 4 - '69,
G. 2 - '77, G. 8 - '81,
G. 9 - '92, G. 2 - '96

Reports of the Superintendent-General of Education for the Years 1867, 1868, 1876, 30th June 1879 - 30th June 1880, 1891, 1895. Presented to both Houses of Parliament by command of His Excellency the Governor, Cape Town, 1868-1896.

(Unnumbered)

Report of a Commission appointed in accordance with a Resolution of the House of Assembly, to enquire into and report upon the working of the Education Acts in force in this Colony, 1879. Presented to both Houses of Parliament by command of His Excellency the Governor, 1880. Cape Town, 1880.

G. 3A - '92

Rapport van de Onderwijs Commissie, omtrent het Kolo= niaal Onderwijs Stelsel. Ter tafel gelegd in beide Huizen van het Parlement op last van Zijne Excellentie den Gouverneur, 1892. Kaapstad, 1892.

A. 2 - '98

The Education Acts and the Regulations framed thereunder and passed by both Houses of Parliament. Compiled by The Speaker, Sir Henry Juta, Q.C., and presented to the House of Assembly, May, 1898. Cape Town, 1898.

G. 97 - 1904

Education Act of 1865 and Regulations promulgated under same, together with Additional Related Legislation and all Regulations that have appeared in reference to Education since the passing of Act No. 13 of 1865. Cape Town, 1904.

2. Statute en Wette

Tennant, H. and E.M. Jackson (Eds.):

Statutes of the Cape of Good Hope V (1900-1906). Cape Town etc., 1906.

Wette van die Republiek van Suid-Afrika, 1967, Kaapstad, (g.d.).

VI HISTORIESE TEKSTE

(a) Afrikaanse Taalmuseum, Paarl.

Bywoningsregister van die Gedenkschool der Hugenoten, 1882-1895 (Ongepubliseerde manuskrip) (g.p.) en (g.d.).

Dagboek van die Gedenkschool der Hugenoten, 1889-1903 (Ongepubliseerde manuskrip) (g.p.) en (g.d.).

Notules van die Komitee van die Gedenkschool der Hugenoten, 13.12.1880 - 14.3.1883 en 15.6.1889 - 21.11.1910 (Ongepubliseerde manuskrip) (g.p.) en (g.d.).

Regels en Bepalingen voor de Hugenoten Jongelings Vereeniging, Gedenkschool, Daljosafat.

Foto van ds. S.J. du Toit (1847 - 1911)

(b) Potchefstroom-Museum

* Jeugherinneringe van Magdalena Hugo van der Merwe - Jongste dogter van ds. S.J. du Toit (Ongepubliseerde manuskrip) (g.p.) en (g.d.). >45 pag. X

(c) Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum en Navorsingsentrum, Bloemfontein

Oom Lokomotief-versameling, 139/318.

(d) Prof. D.J. Kotzé, Verre Weidestraat 2, Stellenbosch

Kotzé, D.J.: Memorandum oor Suid-Afrika se Openbare Feesdae (Ongepubliseerde manuskrip) (g.p.) en (g.d.).

(e) Mevv. E. Malan en M.M. Meyers, Whittington Court 17, Marriottweg, Durban

Foto van Leerlinggroep van die Gedenkschool 1883.

Foto van mnr. J.A. Liebenberg.

Foto van mnr. Rocco de Villiers, jr.

Foto van mnr. D.J.J. Brink.

Foto van mnr. G.P. du Toit.

Foto van ds. F.S. du Toit en gesin.

(f) Mev. S.P. Carstens, Alexanderstraat 15, Paarl

Foto van die Gedenkschool 1883.

Foto van Leerlinggroep van die Gedenkschool 1893.

(g) Mnr. A.D. le Roux, Hugenoteweg 41, Franschoek

Foto van mnr. A.D. le Roux.

(h) Mej. E.J. Hugo, Oranjezicht-woonstelle 13, Paarl

Foto van mej. E.J. Brink.

- (i) Mev. S.A. Black (gebore Du Toit), Dagbreek-woonstelle 9, Spencerstraat, Maitland

Foto van mej. B.J.J. Malherbe

VII ARGIVALE BRONNE

A. Gepubliseer

- Eybers, G.W. (Ed.): Select Constitutional Documents illustrating South African History, 1795-1910. London, 1918.
- Nederduitse Gereformeerde Kerk: De Handelingen van de Algemeene Synode der Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, 1824-1897. Kaapstad, 1857-1897.
- Nienaber, P.J. (red.): Notules van die Genootskap van Regte Afrikaners, 1875-1878. Kaapstad, 1974.
- Theal, G.M. (Ed.): Records of the Cape Colony V, VII, VIII, IX, XIII, XIV, XIX, XX, XXI. London, 1899-1904.

B. Ongepubliseer

(a) Kaapse Staatsargiefbewaarplek, Kaapstad

1. Superintendent-General of Education (S.G.E.)

- S.G.E. 1/67, 1/84, 1/92 Miscellaneous Letters Received, 1882-1906.
1/108, 1/178, 1/192, 1/206,
1/220, 1/235, 1/257, 1/289,
1/331, 1/335, 1/440, 1/489,
1/549.
- S.G.E. 2/30, 2/41, 2/53, Inspector's Reports, 1896-1905.
2/65, 2/78, 2/93, 2/108,
2/124, 2/142, 2/161.
- S.G.E. 5/35, 5/76, 5/79, Miscellaneous Letters Despatched, 1885-1904.
5/80, 5/85, 5/86, 5/87,
5/90, 5/91, 5/94, 5/95,
5/98, 5/122, 5/125, 5/138,
5/143, 5/144, 5/149, 5/162,
5/168.
- S.G.E. 7/5 Letters Despatched, Inspectors of Schools and Inspections, 1905.
- S.G.E. 10/2 Letters Despatched, Department, 1898.
- S.G.E. 11/1 Letters Despatched re Erection and Maintenance of School Buildings, 1902.

2. Provincial Administration-Education (P.A.E.)

P.A.E. 511 Correspondence Files, 1898-1902.

3. Master's Office and Orphan Chamber (M.O.O.C.)

M.O.O.C. 7/1/643 Testamente, 1900.

(b) Akteskantoor, Kaapstad

Old Stellenbosch Freeholds, vol. 1 part 2 (20 Oct. 1689 - 1 Jan. 1707).

Transporten en Schepen Kennissen vol. 1 (1733).

Transporten en Schepen Kennissen vol. 1 (7 Jan. - 30 Junie 1760).

Transporten en Schepen Kennissen, vol. 3 (1 Okt. - 1 Des. 1806).

Transfers and Mortgages, vol. 6 (5 - 29 Oct. 1830).

Transfers and Mortgages, vol. 27 (23 - 30 Nov. 1841).

Transfers vol. 36 (10 - 17 Dec. 1869).

Transfers vol. 20 (8 - 14 May 1886).

Transfers and Mortgages, vol. 1 (4 - 10 Jan. 1893).

Transfers and Mortgages, vol. 7 (20 - 24 Jan. 1906).

(c) Kantoor van die Landmeter-Generaal, Kaapstad

S.G. Dgm. No. 47/1830 The farm Kleinebosch Kop, No. 571, Paarl Division.

S.G. Dgm. No. 301/1885 The farm Kleinebosch Kop, No. 574, Paarl Division.

(d) Argief van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, Kaapstad

G. 103 1/1 Notuleboek van die Kerkraad, Nieuw Bethesda N.G. Gemeente, Nieuw Bethesda.

A. Murray-versameling:

P. 1 - A 5/1 Diverse Briewe 1872 - 1918.

(e) Argief van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, Potchefstroom

S.J. du Toit-versameling (S.J.T.):

S.J.T. 1/1 Inkomende Stukke 1873 - 1884

S.J.T. 2/2 Inkomende Stukke 1885 - 1891

S.J.T. 3/1 Inkomende Stukke 1892 – 1911

S.J.T. 4 Uitgaande briewe 1888 – 1910

(f) Skoolraadskantoor, Wellington

Notuleboek van die Skoolraad van Wellington, 12.3.1906 – 31.5.1909.